

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XV. yy. CANDAROĞULLARI SAHASI
ŞAİRLERİNDEN UŞŞÂKÎ VE DİVANI
(İNCELEME-METİN)

HİCRET OSTA
2501170112

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ESRA EGÜZ

İSTANBUL - 2020

ÖZ

XV. yy. CANDAROĞULLARI SAHASI ŞAİRLERİNDEN UŞŞÂKÎ VE DİVANI (İNCELEME-METİN)

HİCRET OSTA

Uşşâkî, XV. yüzyılda yaşamış Sinoplu bir şairdir. Şu an için elimizde iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri **Yenbû-ı Hikmet**, diğeri ise bu teze konu olan **Divan-ı Uşşâkî**'dir. Uşşâkî, bu eserini Sinop Candaroğulları Beyliği döneminde kaleme almıştır.

Bu tezde, Uşşâkî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra şimdilik tek nüshasının Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde olduğu bilinen **Divan**'ı, şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir. Tezin son bölümünde ise, eserin imlâ özelliklerine ve metnin kurulumunda izlenen yola yer verildikten sonra transkripsiyonlu metin ortaya konulmuştur. Bu çalışma ile XV. yüzyıla ait yeni bir divan gün yüzüne çıkarılmış olduğu gibi, bu eserin müellifi olan Uşşâkî hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uşşâkî, Divan, Candaraogulları Beyliği, Divan-ı Uşşâkî, Sinop, Klasik Türk Edebiyatı

ABSTRACT

USSAKI AS A POET FROM 15TH CENTURY CANDAROGULLARI AREA AND HIS DIVAN (ANALYSIS-TEXT)

HİCRET OSTA

Ussaki, who lived in 15th century, when the classical Turkish literature was formed and made progress, is a poet from Sinop. At the present time, he has two literary works that are known. One of which is **Yenbû-ı Hikmet**, and the other one is **Divan-ı Ussaki** that is analysed by us. Ussaki composed this piece during the time when Candaroğulları Beylic was ruling around Sinop. In this dissertation, along with presenting the life of Ussaki, his literary character and his works, the **Divan**, which is the only script that is known to be at Süleymaniye Manuscript Library, is analysed formally and contextually. In the final part of the dissertation, a transcribed text of the work is also given. With this dissertation, **Divan-ı Ussaki** belonging to the 15th century has recently come to light and it is aimed to give information about Ussaki, the author of this work.

Key Words: Ussaki, Divan, Candarogullari, Divan-ı Ussaki, Sinop, Classical Turkish Literature

ÖNSÖZ

XV. yüzyıl, Türk şiirinin klasikleşmeye başladığı bir dönemdir. Bu geçiş döneminde, Anadolu sahasında farklı nazım türlerini içeren divanların sayısı bir önceki yüzyıla göre artmıştır. Bununla birlikte, günümüzde bu döneme ait olduğu bilinen divan sayısı oldukça azdır. **Divan-ı Uşşâkî** bunlardan biridir.

Uşşâkî hakkında kaynaklarda yer alan bilgi sınırlıdır. Tezkirelerde, devlet arşivlerinde ve edebiyat tarihi kaynaklarında hakkında bilgi bulunmaz. Biz bu tezle hem Uşşâkî **Divan**'ının metnini ilk defa ortaya koyma hem de bu eserinden yola çıkarak Uşşâkî'nin hayatını biraz olsun aydınlatma amacını güttük.

Uşşâkî'nin **Divan-ı Uşşâkî** adlı eseri üzerine hazırladığımız bu tez, dört bölümden oluşmaktadır. Çalışma, tezin kapsamını belirten ve eserin yazıldığı dönemi kısaca ele alan giriş bölümüyle başlamaktadır. Birinci bölümde şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri anlatıldı. Özellikle şairin hayatı kısmında faydalanan iki önemli kaynak, yine şairin kendi iki eseri oldu.

Tezin ikinci bölümünde, **Divan-ı Uşşâkî** şekil yönünden incelendi. **Divan**'da bulunan nazım şekillerinden bahsedildi ve bu şekillerin kullanıldıkları şiir sayıları tablo halinde gösterildi. Ardından **Divan**, vezin açısından değerlendirildi. Eserde kullanıldığı tespit edilen vezinler tablo halinde verildi ve bu vezinlerin kullanımında ortaya çıkan vezin kusurları örneklerle ortaya konuldu. Vezin incelemesinin hemen ardından ise eserdeki kafiye ve redifler incelendi. Bu kısımda, eserdeki kaside ve gazellerde bulunan kafiye ve redif dağılımları pasta-grafik ile gösterilerek, kafiye kusurları incelendi.

Tezin üçüncü bölümü, **Divan-ı Uşşâkî**'nin muhteva yönünden incelenmesine ayrıldı. Bu bölümde, divan tahlillerinde kullanılan klasikleşmiş yöntem ile muhteva incelemesi yapıldı ve **Divan**'daki konular din, tasavvuf, cemiyet, insan ve tabiat başlıkları altında incelendi. Bir konunun alt başlıklarıyla ilgili eserde geçen tüm beyitleri almak yerine, konuyla ilgili beyitler içinde en çarpıcı olanları tercih edildi. Böylece klasik mazmun ve fikirler ile birlikte şairin hayal dünyasındaki farklılıklar da gösterilmeye çalışıldı.

Son bölümde, **Divan-ı Uşşâkî**'nin imlâ özellikleri ve metnin kurulumunda izlenen yola yer verildikten sonra, transkripsiyonlu metin ortaya konuldu. Sonuç ve kaynakçanın ardından metinde yer alan ve az bilinen kelimelerin anlamlarını içeren seçme sözlük ile şahıs ve yer adları dizini ilave edildi.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında dikkat ve özenini benden esirgemeyen, küresel bir salgın sürecinde dahi yol göstericiliği ile yanımda olan çok saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Esra Egüz'e, tezime katkılarından dolayı Prof. Dr. Mücahit Kaçar, Prof. Dr. Sadık Yazar, Doç. Dr. Nevzat Sağlam'a, metin okuma sürecinde daima yardımını gördüğüm Dr. Bilal Alpaydın hocama, arkadaşım Öğr. Gör. Eda Kevser Şahin'e, metindeki Arapça kasidenin ve Arapça ibarelerin günümüz Türkçesine çevrilmesinde yardımcı olan arkadaşım Nesibe Şahin'e, metindeki Farsça gazelin günümüz Türkçesine çevrilmesinde yardımcı olan Arş. Gör. Musa Elmas hocama, manevi destekleri için müstakbel eşim Eren Yavuz'a, Büyüyenay Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Kirenci hocama, tezlerimizi eş zamanlı yürüttüğümüz arkadaşım Ayten Yıldırım'a, değerli aileme ve bu çalışma sürecinde *TÜBİTAK Bideb 2210-A Genel Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programı 2017/2* tarafından burs desteği gördüğüm TÜBİTAK'a teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xvii
KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

UŞŞÂKÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı	4
1.2. Edebî Kişiliği.....	12
1.2.1. Şiir, Şair ve Kendi Şiiri Hakkındaki Görüşleri.....	12
1.2.2. Divan'daki Edebî Sanatlar	15
1.2.3. Dil ve Üslûp.....	25
1.2.4. Edebî Kişiliğine Etki Eden Şairler.....	38
1.2.5. Divan'daki Atasözleri ve Deyimler	46
1.3. Eserleri	52
1.3.1. Yenbû-ı Hikmet	52
1.3.2. Divan-ı Uşşâkî	55

İKİNCİ BÖLÜM

DİVAN'IN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. Nazım Şekilleri.....	57
2.1.1. Kaside	57
2.1.2. Musammat	57
2.1.2.1. Terci-Bend	58
2.1.2.2. Terkib-Bend	58
2.1.2.3. Murabba	58
2.1.3. Gazel.....	58
2.1.4. Müstezad.....	59
2.1.5. Tuyuğ.....	59
2.1.6. Kıta	59
2.2. Vezin	61
2.3. Kafiye ve Redif	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHTEVA İNCELEMESİ

3.1. Din.....	70
3.1.1. Allah	70
3.1.2. Melekler.....	73
3.1.2.1. Cebrâil.....	74
3.1.2.2. Melekü'l Mevt (Azrâil).....	74
3.1.2.3. Rıdvân.....	75
3.1.3. Kitaplar	75
3.1.4. Âyetler ve Hadisler	76
3.1.4.1. Âyetler	76

3.1.4.2. Hadisler	78
3.1.5. Hz. Muhammed	79
3.1.5.1. Hz. Muhammed'in Ailesi	82
3.1.5.2. Dört Halife ve Sahabeler.....	83
3.1.6. Diğer Peygamberler	85
3.1.6.1. Hz. Âdem	85
3.1.6.2. Hz. İdris	86
3.1.6.3. Hz. Nûh.....	86
3.1.6.4. Hz. İbrahim	87
3.1.6.5. Hz. İshak	87
3.1.6.6. Hz. Yakup	88
3.1.6.7. Hz. Yusuf	88
3.1.6.8. Hz. Şuayb.....	89
3.1.6.9. Hz. Musa	90
3.1.6.10. Hz. Davud	91
3.1.6.11. Hz. Süleyman.....	91
3.1.6.12. Hz. İsa	92
3.1.7. Âhiret ile İlgili Mefhumlar	93
3.1.7.1. Kıyamet, Haşir	93
3.1.7.2. Âhir Zaman, Devr-i Kamer.....	94
3.1.7.3. Cennet	94
3.1.7.4. Cehennem (Dûzah)	95
3.1.7.5. Kevser	96
3.1.8. Diğer İtikadî Unsurlar.....	96
3.1.8.1. Ölüm, Ecel	96

3.1.8.2. Ruh.....	97
3.1.8.3. Peri.....	97
3.1.8.4. Hûri, Gılman.....	98
3.1.8.5. Şeytan (İblis), Ehrimen.....	98
3.1.9. Din ile İlgili Mefhumlar	99
3.1.9.1. İman, Küfr.....	99
3.1.9.2. Mümin, Kâfir	100
3.1.9.3. Put	100
3.1.9.4. Haç	101
3.1.9.5. Mescid.....	101
3.1.9.6. Günah.....	101
3.1.9.7. Helal, Haram.....	102
3.1.10. İbadet ile İlgili Mefhumlar	102
3.1.10.1. Namaz	102
3.1.10.2. Oruç	103
3.1.10.3. Zekat	103
3.1.10.4. Hac	104
3.1.10.5. Kâbe	105
3.1.10.6. Dua.....	105
3.2. Tasavvuf	106
3.2.1. Tasavvuf ile İlgili Mefhumlar.....	106
3.2.1.1. Hak Âşığı	106
3.2.1.2. Pir, Şeyh, Mürşit	107
3.2.1.3. Kalender, Rind	108
3.2.1.4. Zahit, Sufi	108

3.2.1.5. Tekke	109
3.2.1.6. Hırka	109
3.2.1.7. Sema.....	109
3.2.1.8. Halvet.....	110
3.2.1.9. Riyazet	110
3.2.1.10. İhlas.....	110
3.2.1.11. Fakr	110
3.2.1.12. Keşf.....	111
3.2.1.13. Keramet.....	111
3.2.1.14. Melamet	111
3.2.1.15. Gayb.....	111
3.2.1.16. Ezel, Elest Bezmi	112
3.2.1.17. Can Gözü	112
3.2.1.18. Mahv	113
3.2.1.19. Dört Kapı	113
3.2.1.20. Riya.....	113
3.2.1.21. Dünya, Cihan, Yer	114
3.2.1.22. Tecelli	114
3.2.2. Eserdeki Bazı Mutasavvıflar	115
3.2.2.1. İbrahim b. Edhem	115
3.2.2.2. Hallac-ı Mansûr	115
3.3. Cemiyet	116
3.3.1. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar	116
3.3.1.1. Ardavan ve Erdeşir	116
3.3.1.2. Âsaf.....	117

3.3.1.3. Azer.....	117
3.3.1.4. Behrâm.....	117
3.3.1.5. Cemşid	118
3.3.1.6. Dârâ.....	118
3.3.1.7. Ebû Yusuf ve İmam Şâfiî.....	118
3.3.1.8. Feridun	119
3.3.1.9. Gazneli Mahmud ve Ayaz	119
3.3.1.10. Hızır	119
3.3.1.11. İbrahim Bey	120
3.3.1.12. İsfendiyâr Bey.....	121
3.3.1.13. İskender.....	121
3.3.1.14. İsmail Bey	122
3.3.1.15. Kayser	122
3.3.1.16. Keykubad, Keykavus ve Keyhüsrev	123
3.3.1.17. Kısra.....	123
3.3.1.18. Meryem.....	124
3.3.1.19. Rabia	124
3.3.1.20. Rüstem	124
3.3.1.21. Sâmirî.....	125
3.3.1.22. Züleyha	125
3.3.2. Aşk Hikâyelerinin Kahramanları.....	126
3.3.3. Sanatkâr ve Şairler.....	127
3.3.3.1. Hassân b. Sâbit.....	127
3.3.3.2. Ferezdak.....	127
3.3.3.3. Selmân-ı Sâvecî	128

3.3.3.4. Kemâl-i Hucendî.....	128
3.3.3.5. Şeyhî	128
3.3.3.6. Manî	129
3.3.4. Kavimler	129
3.3.5. Yer Adları	130
3.3.5.1. Aden.....	130
3.3.5.2. Bedahşan.....	130
3.3.5.3. Çin.....	130
3.3.5.4. Hicaz, Mekke, Medine, Arafat, Merve ve Safa	131
3.3.5.5. Kerbela.....	132
3.3.5.6. Mısır.....	132
3.3.5.7. Semerkant	133
3.3.5.8. Sinop	133
3.3.5.9. Şam	134
3.3.5.10. Türkistan	134
3.3.5.11. Ceyhun, Nil.....	134
3.3.5.12. Tur, Eymen	135
3.3.5.13. Kaf Dağı.....	135
3.3.6. İçtimaî Hayat	136
3.3.6.1. Padişah ve Çevresi.....	136
3.3.6.2. Rezm ve Bezm.....	138
3.3.6.3. Mûsikî	140
3.3.6.4. Yazı ile İlgili Hususlar	143
3.3.6.5. Giyim ve Kumaş	145
3.3.6.6. Mimarî Yapılar	147

3.3.6.7. Meslek Erbâbı	148
3.3.6.8. Oyunlar	150
3.3.6.9. Yiyecekler	151
3.3.6.10. Diğer İnanış, Âdet ve Gelenekler	152
3.4. İnsan	154
3.4.1. Güzellik	154
3.4.2. Sevgili	157
3.4.3. Sevgilide Güzellik Unsurları	160
3.4.3.1. Saç	160
3.4.3.2. Göz	163
3.4.3.3. Kaş	166
3.4.3.4. Gamze	168
3.4.3.5. Yüz ve Yanak	169
3.4.3.6. Boy	171
3.4.3.7. Ağız ve Dudak	173
3.4.3.8. Diş	175
3.4.3.9. Çene	175
3.4.3.10. Bel	176
3.4.3.11. Ayak/Pây	176
3.4.3.12. Ben	177
3.4.3.13. Hatt	178
3.4.4. Sevgilide Diğer Güzellik Unsurları	180
3.4.4.1. Kûy	180
3.4.4.2. Eşik, Kapı	180
3.4.4.3. Ayağı Toprağı ve Tozu	181

3.4.4.4. Gönül, Söz, Ter	182
3.4.5. Âşık.....	182
3.4.6. Âşığın Gönlü.....	184
3.4.7. Âşıқта Vücûd Aksamı.....	186
3.4.7.1. Vücûd, Beden, Ten	186
3.4.7.2. Can	187
3.4.7.3. Yüz.....	189
3.4.7.4. Göz.....	189
3.4.7.5. Gözyaşı	191
3.4.7.6. Boy.....	192
3.4.7.7. Sîne	193
3.4.7.8. Ciğer.....	194
3.4.7.9. Baş, Ayak.....	195
3.4.8. Âşıқта Maddî ve Manevî Haller	195
3.4.8.1. Âh, Feryat, Figân, Nâle.....	195
3.4.8.2. Gam, Gussa, Dert, Belâ, Elem	196
3.4.8.3. Cevr, Cefâ	198
3.4.8.4. Ayrılık.....	198
3.4.8.5. Aşk	199
3.4.9. Rakip.....	201
3.5. Tabiat.....	203
3.5.1. Kozmik Âlem	203
3.5.1.1. Gökyüzü, Felek, Çarh	203
3.5.1.2. Yıldızlar	204
3.5.1.3. Seyyâreler	206

3.5.1.4. Burçlar	209
3.5.2. Zaman	210
3.5.3. Dört Unsur	212
3.5.4. Hayvanlar.....	213
3.5.4.1. Kuşlar	213
3.5.4.2. Diğer Hayvanlar.....	214
3.5.5. Bağ, Bahçe ile İlgili Unsurlar	215
3.5.6. Nebât	217

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVAN'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

4.1. Divan'ın İmlâ Özellikleri ve Metnin Kurulumunda İzlenen Yol	221
4.2. Metin	234
4.2.1. Kasideler, Bendler, Tercî-bendler, Terkîb-bendler	234
4.2.2. Gazeller.....	307
4.2.3. Müstezad.....	440
4.2.4. Murabba.....	441
4.2.5. İlave Gazel.....	443
4.2.6. Tuyuğlar.....	444
4.2.7. Kıta	446
SONUÇ.....	449
KAYNAKÇA	451
EKLER.....	458
EK 1: Seçme Sözlük	458
EK 2: Dizin.....	469

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Şiirlerde Kullanılan Nazım Şekilleri	60
Tablo 2: Divan’da Kullanılan Vezinler.....	68
Tablo 3: Kasidelerde Kafiye-Redif Dağılımı.....	69
Tablo 4: Gazelerde Kafiye-Redif Dağılımı.....	69

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a	ص	ş
ب	b, p	ض	ž, đ
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	‘
ج	c, ç	غ	ġ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	q
خ	ḫ	ك	k, ñ, g
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ü, ū, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, ı, i, ī
ش	ş		

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
b.	: Beyit
bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
g.	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan
k.	: Kaside
kt.	: Kıta
mur.	: Murabba
MÜ	: Marmara Üniversitesi
müs.	: Müstezad
Prof. Dr.	: Profesör Doktor
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sy.	: Sayı
t.	: Tuyuğ
tcb.	: Terci-bend
tkb.	: Terkib-bend
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

Bu tezin konusu, XV. yüzyılda Candaroğulları sahasında yaşamış Sinoplu bir şair olan Uşşâkî'nin **Divan**'ıdır. Bu çalışmanın temel amacı Uşşâkî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi vermek ve **Divan-ı Uşşâkî**'yi şekil ve muhteva bakımından incelemektir.

Bu tezde nitel araştırma yöntemi kullanılarak döküman analizi ile elde edilen bilgiler sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Bu doğrultuda metin, dil ve imla özellikleri ile birlikte ortaya konulduktan sonra, Uşşâkî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, eserin şekil ve muhteva özellikleri detaylı olarak incelenmiştir. Muhteva incelemesinde klasik divan tahlili örnek alınmıştır. Bununla birlikte çalışmamızda eserin detaylı dil incelemesi yapılmamıştır.

Divan-ı Uşşâkî, Anadolu'da Türk şiirinin kuruluştan klasik duruma geçtiği, bir XV. yüzyıl dönemi eseridir. Bu geçiş döneminde Anadolu sahasında kaside ve gazel nazım türlerinde gelişme sağlanmış, bir önceki yüzyıla göre divan sayısında artış olmuştur. Günümüzde Şeyhî, Ahmed-i Daî, Necatî ve Ahmed Paşa, divan sahibi olan XV. yüzyıl şairleri olarak bilinmektedir. Bu çalışma ile klasik Türk edebiyatı literatürüne, yeni bir geçiş dönemi divanı daha eklenmiştir. Bununla beraber XV. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'daki ilmî ve kültürel merkezi İstanbul'a çeken Osmanlı'nın yanında, divan sahibi bir şair yetiştiren Candaroğulları Beyliği'nin klasik Türk şiirinin teşekkülüne yaptığı bir katkı da ortaya çıkarılmıştır.

Candaroğulları Beyliği'ne baktığımızda, zengin bir ilmî ve kültürel arka planla karşılaşırız. XIII. yüzyılın sonlarında Kastamonu ve Sinop çevresinde Türkmen bir aileden olan Şemseddin Yaman Candar Bey tarafından kurulan beylik, 1461'de Fatih Sultan Mehmet'in Sinop'u almasına dek hüküm sürmüştür.¹ Bu beylik döneminde, bizzat beyler tarafından yazdırılan ve tercüme ettirilen eserler dikkate alındığında Candaroğulları Beyliği'nin Türkçe yazımı desteklediği ve bilinçli bir dil anlayışına sahip olduğu görülür.

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, s. 121.

Candaroğulları Beyliği döneminde pek çok Türkçe telif ve tercüme eser kaleme alınmıştır. Bu dönemde Yûsuf-ı Meddâh, İbn Mihnef Lutoğlu'ndan Hz. Ali'nin şahadetini anlatan **Maktel-i Hüseyin**'i manzum olarak Kötürüm Bayezid adına tercüme etmiştir.² **Cevâhirü'l-Asdâf** adlı tefsir, İsfendiyâr Bey'in emriyle oğlu İbrahim Bey'in okuması için yazdırılmıştır.³ İsmi bilinmeyen bir mütercim, İsfendiyâr Bey adına Necmeddîn Kübrâ Ahmed b. Ömer al-Hayvakî'nin tefsire dair kaleme aldığı **Aynü'l-Hayât** adlı Arapça eseri Türkçeye aktarmıştır.⁴ Yine İsfendiyâr Bey adına Sinoplu hekim Mü'min b. Mukbil tarafından, **Kitâb-ı Miftâhu'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr** adlı göz hastalıklarıyla ilgili Türkçe tıp kitabı yazılmıştır. **Hulâsatü't-Tıb** İsfendiyâr Bey'in oğlu Kasım Bey adına Türkçe olarak kaleme alınmıştır.⁵ Ayrıca Hatiboğlu, **Ferahnâme** adlı manzum yüz hadis tercümesini, II. Murâd'a sunmuş, fakat daha sonra methiye kısmını değiştirerek Candaroğullarından İsfendiyâr Bey'e sunmuştur.⁶

Candaroğlu İsmail Bey'in zamanı, ilmî ve kültürel açıdan bu beyliğin en zengin dönemi sayılabilir. Kendisi de bizzat ilim ile meşgul olan İsmail Bey, **Hulviyyât-ı Sultânî** isimli Hanefî fıkhiyla ilgili bir kitap kaleme almıştır.⁷ Ömer b. Ahmed, **Risâle-i Müniciye** adlı Türkçe tecvit kitabını İsmail Bey'in emriyle yazmıştır. Adını bilmediğimiz bir mütercim **Tezkiretü'l-Evliyâ**'yı İsmail Bey için tercüme etmiş, Yûnus b. Halîl b. Mehmed Kastamonî de yine bu bey için Gazâlî'nin **Eyyûhe'l-Veled** adlı Arapça eserini **Mi'yâru'l-Eşrâr ve'l-Ahyâr** adıyla Türkçeye aktarmıştır.⁸ Bu çalışmada konu edilen Uşşâkî de **Yenbû-ı Hikmet** adlı tasavvuf konulu mesnevisini İsmail Bey'e ithaf etmiştir.⁹ Ayrıca **Divan**'ında da İsmail Bey için yazılmış bir methiye ve İsmail Bey'in babası İbrahim Bey'e yazılmış bir mersiye bulunmaktadır.

² a.e., s. 215.

³ Yaşar Yücel, "Candaroğulları", **TDVİA**, C.VII, İstanbul, 1993, s. 146-149.

⁴ Sadık Yazar, **Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği**, İstanbul Üniversitesi SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 128.

⁵ Yücel, **a.g.m.**, s. 146-149.

⁶ Yazar, **a.g.t.**, s. 129.

⁷ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultânî Adlı Eseri Üzerine Notlar", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler**, Kastamonu, 1988, s. 44-51.

⁸ Yazar, **a.g.t.**, s. 128.

⁹ Kübra Yılmaz, **Uşşâkî'nin Yenbû-ı Hikmet Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**, MÜ SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s. 11.

Görüldüğü gibi Candaroğulları Beyliği döneminde canlı bir ilim ve kültür hayatı vardır. Özellikle beyler tarafından yazdırılan ya da onlar adına yazılmış Türkçe telif ve tercüme eserler, beyliğin Türkçe dil şuuru ile hareket ettiğini gösterir. Zira Uşşâkî de hem **Yenbû-ı Hikmet** adlı eserini hem de **Divan**'ını Arapça ve Farsça bilgisine rağmen Türkçe olarak telif etmiştir.¹⁰

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tezimizin “Dil ve Üslûp” bölümü.

BİRİNCİ BÖLÜM

UŞŞÂKÎ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Araştırmalarımız neticesinde Uşşâkî’nin hayatı hakkında tezkirelerde ve devlet arşivlerinde herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu nedenle, bu bölümde Uşşâkî’nin hayatı kendi eserlerinden yola çıkılarak anlatılacaktır.

Uşşâkî, **Divan**’ından anlaşıldığı üzere XV. yüzyılda yaşamış Sinoplu bir şâirdir. Eserinde yer alan bir kaside Candaroğulları¹ beyi Kemâleddin İsmail Bey’e methiyedir. Ayrıca İsmail Bey’in babası İsfendiyâr oğlu İbrahim Bey için yazılan iki mersiye de eserde mevcuttur. Bu iki beye atıfla yazılan şiirler, Uşşâkî’nin Candaroğulları Beyliği döneminde yaşadığını göstermektedir.

Divan-ı Uşşâkî, Süleymaniye Kütüphanesi katalog bilgisine göre İbrahim Uşşâkî tarafından yazılmıştır. Fakat böyle bir isim de tezkirelerde ve arşiv kayıtlarında bulunmamaktadır. Ketebe kaydında yer alan müstensihin ismi Abdurrahman İbrahim es-Sinobî’dir. Dolayısıyla müstensihin ismindeki İbrahim ve şiirlerde geçen Uşşâkî mahlasının birleşiminden oluştuğunu düşündüğümüz İbrahim Uşşâkî ismi yanıltıcıdır. Eserlerinde ismi geçmeyen Uşşâkî’nin bugün yalnızca mahlasını bilmekteyiz. **Divan**’ındaki şiirlerde bu mahlas 147 kez kullanılmıştır.

Şairin **Divan**’ında kendisiyle ilgili direkt verdiği tek bilgi, Sinoplu oluşudur:

Oğur Sinobî ‘Uşşâkî bu şîrîn şi’r rakş urur
Kamu Türkân-ı Şîrâzî siyeh çeşmân-ı keşmîri
(g. 144/7)

¹ Candaroğulları Beyliği, XIII. yüzyıl sonlarında, Anadolu Selçuklu Devleti’nin parçalanması sırasında, Kastamonu ve Sinop çevresinde kurulan bir Türkmen beyliğidir. Beyliğe, kurucusu olan Şemseddin Yaman Candar’ın adına izafeten, Candaroğulları Beyliği adı verilmiştir. Beyliğe kırk yılı aşkın bir süre hükümdarlık yapmış olan sekizinci hükümdarları İsfendiyâr Bey’e izafeten “İsfendiyâraoğulları” da denilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Efe, **Sinop Tarihi: Türk Hakimiyetine girişinden Cumhuriyetin İlanına 1214-1923**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2018, s. 43.

XV. yüzyılda yaşayan Uşşâkî'nin doğum ve ölüm tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Fakat İbrahim Bey için yazdığı bir mersiyeye düşürdüğü tarih, Hicrî 847 / Miladî 1444'ü göstermektedir:

Sâl-i hicret k'ola biñ qalmış-ıdı yüz elli üç
Şenbe gün mäh-ı Muḥarrem şāh-ı a'zam qalmadı
(tkb. 1/III-8)

Yine Uşşâkî, **Divan**'ındaki iki beyitte Sinop'a verilen, "Aşıklar Adası" anlamına gelen "Cezire-i Uşşâk" lakabından bahseder:

Laḳab didükleri aña **Cezîre-i 'uşşâḳ**
Budur ki pîr [ü] civānı hevā-yı dil-ber ider
(k. 11/10)

Güzergeh oldı çü 'uşşâḳa 'ıṣṣḳ baḥrine
Laḳab didiler ana pes **Cezîre-i 'uşşâḳ**
(k. 1/3)

Bu lakap Fatih Sultan Mehmet tarafından Sinop'a verilmiştir.² Hicrî 865 / Miladî 1461'de Sinop'u Osmanlı topraklarına katan Fatih'in bu isimlendirmesinin şiirlerde yer edinmesi, Uşşâkî'nin vefatının bu tarihten sonra olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla elimizdeki bu iki tarihe göre Uşşâkî, XV. yüzyılın ilk yarısında doğmuş olup, ikinci yarısında vefat etmiş olmalıdır.

Uşşâkî'nin diğer eseri **Yenbû-ı Hikmet**'te de şairin hayatıyla ilgili oldukça kısıtlı bilgi vardır. Bu bilgilerden ilki babasıyla ilgilidir. Uşşâkî, bir beytinde babasının adının "İlyâs" olduğunu söyler.³ Ayrıca bu beyitte ebced hesabıyla tarih düşüren şair, bahsi geçen eserin bitiş tarihi olan Hicrî 855 / Miladî 1451 senesini verir.⁴

Olursa sâl-i hicret sâyili nâs

² Coşkun Özdemir, **Sinop'un Toplumsal Yapısı**, İnönü Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2007, s. 21.

³ Kübra Yılmaz, **Uşşâkî'nin Yenbû-ı Hikmet Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**, MÜ SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s. 11.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yılmaz, **a.g.t.**, s. 11.

Şayar bî-yās ‘Uşşâk ibn-i İlyās⁵

Yenbû-ı Hikmet’te Uşşâkî’nin babasını andığı bir yer daha vardır. Eserin sonundaki Hâtîme-i Kitâb’ta yer alan beyitlerden anlaşıldığı üzere şairin babası İlyâs Anadolu-ludur. Uşşâkî, Şam’a hicret etmiş fakat babasının isteği üzerine baba ocağına geri dönmüştür:⁶

Gelüben Şâm elinde nitekim bām
Tulû‘ itdi revân üstüme babam

İlerü geldi virdi öñ selāmı
Girü gidelüm oldı soñ kelāmı

Pes añup Rûm’ı itdüm ‘azm-i Rûm’ı
Çevürdüm yine sūy-ı Rûm’a rûmı

Turuban ħurdevâtı cümle dirdüm
Ne kim evrāk u defter var dirdüm

Añup yine maķām-ı evveli ben
Tarîķ-i Rûm’a çekdüm cedveli ben

Vedā‘ itdüm hemân-dem Şâm eline
Dönüp gitdüm yine babam iline⁷

Şair, vatanını ve sevdiklerini bırakarak Şâm’a hicret etmesine sebep olarak kaderi gösterir:⁸

Qazānuñ başuma yağdı tegergi
Qomadı gül-bünümde hîç bergi

⁵ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 587, b. 3415.

⁶ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 12.

⁷ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 12, b. 11804-11809.

⁸ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 12-13.

İçüme lāle-veş dehr urdı bir tağ
Ki baña külhan oldı gülşen ü bāğ

Başumdan murğ-ı ‘aql ol demde uşdı
Gögi şandum ki indi yire düşdi

Vaţandan terk idüp ağıyār u yārı
Kodum şehir ü diyārı şehir ü yārı

Ata ana yirinde kaldı varum
Varup ağıyāra döndi cümle yārum⁹

Uşşâkî, Şâm’a yaptığı yolculukta bir kervana katılıp çöllere düşmesini ise şu beyitlerle anlatır:

Zimām-ı ihtiyārı sārībāna
Virüp hem-rāh oldum kārībāna

Gözi yaşlu şu gibi başda sevdā
Revān oldum hemān şahrā-be-şahrā¹⁰

Sıkıntılı yolculuğu nihayet Şâm’da son bulan Uşşâkî, buraya yerleşme kararını şu beyitlerle anlatır:¹¹

Seferden geç bu yirde kıl ikāmet
Ki şāyed Hāk vire hayr u selāmet

Bu endūhı igen mekrūh görme
Budur enbūh hayr endūh görme

‘Asā en-tekrahū şey’en okudum¹²

⁹ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 13, b. 858-862,

¹⁰ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 341-342, b. 864-865.

¹¹ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 343, b. 878-882.

İkâmet niyyet itdüm seyri kodum

Gün-idüm miḥnet-i eyyāma düşdüm
Gurûb itdüm ġarīb uş Şām'a düşdüm

Bu ḥüsn-i matla'-ıla Şām içinde
Didüm gün gib[i] şî'r eyyām içinde

Bu beyitlerin ardından gelen şiir ise şairin **Divan**'ında da gazel olarak yer almaktadır. Edisyon kritikli şekilde tezimize aldığımız bu şiir, Uşşâkî'nin Şâm'daki gurbet hissini yansıtmaktadır.¹³

Düşmişem şöyle ben âh ki nâ-gâh ġarīb¹⁴
Kimse[y]i nâgeh i cān itmesün Allāh ġarīb

Şehryār ol ki ola şehr ü diyârında gedā
Bir gedā bende olur çünkü düşe şāh ġarīb¹⁵

Ġarķ olur ķana şafaķ göz gibi ķanları¹⁶
Sīneler yandurur âh itse seher gāh ġarīb

Niçe gözlü-y-[i]se gözsüz gibidür bī-ser [ü] pā
Kūh-ı şahrāda olur yil gibi gümrah ġarīb¹⁷

Her ķişı bir kez olur līk nigārından ırāķ
Her nefes biñ kez ölür çünkü ide āh ġarīb¹⁸

¹² 'Asā en-tekrāhū şey'en: "...Sizin için hayırlı olduđu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür..." (Bakara 2/216).

¹³ Yenbû-ı Hikmet Y, **Divan-ı Uşşâkî** ise D nüshası olarak gösterilmiştir.

¹⁴ Bu mısra Y nüshasında şu şekilde geçer: "Düşmişem âh ki ben derd-ile nâ-gâh ġarīb".

¹⁵ Bu mısra Y nüshasında şu şekilde geçer: "Bir gedā ḥāl-i yeg andan-ki düşe şāh ġarīb".

¹⁶ göz: çeşm Y.

¹⁷ olur: yiler Y.

¹⁸ Bu beyit D nüshasında bulunmamaktadır.

Dirliğümde ben anuñ-çün ölemem ağlarum

Kim ğarībem ölicecek kimse dimez āh ğarīb

Olur olmaz kişinüñ serzenişi ucından

Düşmişem şem‘ gibi sūzişe bī-gāh ğarīb¹⁹

Ḥaste-dildür ğam-ı ğurbetde bu dem ‘Uşşākī

Öliser diñ cu‘ile‘l-cennetü meşvāh²⁰ ğarīb²¹

(g. 13)

Yenbû-ı Hikmet’te Uşşākī’nin hayatıyla ilgili verilen son bilgi ise Uşşākī’nin Şâm yolculuğu esnasında eski ismiyle Ruhâ olan Şanlıurfa’ya uğrayıp, bir müddet burada yaşamasıdır:

Rehâ itdüm ‘inānı bes Ruhâ’ya

‘Anādan tā ki cān ire rehāya

Gelüp ol şehri rüşen gördüm anda

İkâmet ḥaymesini kırdum anda²²

Mevcut iki eserinden de hayatıyla ilgili oldukça kısıtlı bilgiye ulaştığımız Uşşākī’nin eğitim hayatı da bilinmemektedir. **Divan**’ında yer alan bir Arapça naat ve bir Farsça gazel ise en az üç dile hakimiyetini gösterir. Ayrıca şiirler içerisine yerleştirilen hem vezne hem anlama uygun âyetler ve Arapça tabirler yine şairin Arapça bilgisi ile ilgili fikir verir:

İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm²³

Li-İbrāhīme evvāhūn halīm²⁴

(tcb. 2/I-10)

¹⁹ Bu beyit Y nüshasında yoktur.

²⁰ “Cennet ona kalacak yer kılındı.”

²¹ Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: “Olısar ‘ışkla ‘Uşşākī ḥabībinden ırāḥ / İdüñüz kim cu‘ile‘l-cennetü meşvāh ğarīb”.

²² Yılmaz, **a.g.t.**, s. 345, b. 892-893.

²³ “Ey Allah’ım, ‘yumuşak huylu olan İbrahim’ için Naim cennetini ver.”

²⁴ **İbrāhīme evvāhūn halīm**: “İbrahim, yumuşak huylu biriydi” (Tevbe 9/114).

Şânına okına şāhuñ ‘avn idüp ni‘me’l Mu‘în
Hezihi cennât-i ‘Adn-i Fādhuluhā āminîn²⁵
(tkb. 1/II-10)

Uşşâkî’nin diğer eseri **Yenbû-ı Hikmet**, konusu itibarıyla büyük oranda **Mirsâdu’l-İbâd**’ı²⁶ kaynak edinmiş telif bir tercümedir.²⁷ Yaklaşık on üç bin beyitlik bu eser, yine Uşşâkî’nin Farsça bilgisinin iyi bir düzeyde olduğunu gösterir.

Farklı dillere sahip olmanın yanında şair, farklı ilim sahalarına yönelik terim anlamlı kelimeleri bağlamına uygun şekilde şiirlerinde kullanır. Bu ilimlerden en dikkat çekenleri ilm-i nücûm, ilm-i nebât, ilm-i mûsikî, ilm-i hayvanât ve ilm-i simyâdır. Bu bahis, tezimizin “Dil ve Üslup Özellikleri” bölümünde ayrıntılı incelenecektir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Uşşâkî’nin döneminde iyi eğitim almış, Farsça ve Arapça dillerinde kendini yetiştirmiş bir kişi olduğunu söyleyebiliriz. O, bir beytinde âlim ile sohbet etmek gerektiğini şöyle vurgular:

‘Âlim-i ‘āmille kııl şöhet[i] ‘Uşşâkî sen
‘Aqla ziyân didiler cāhil-ile ihtilâf
(g. 92/7)

Bazı beyitlerinde ise zâhirî ilim ve amelden çok bâtınî ilmi bilmenin ancak kurtuluş sağlayacağından ve ancak bu ilmin değişmeyeceğinden bahseder:

Zâhir ki cāna ‘ilm [ü] ‘amelden necât yok
Kim ğayb-ı ‘âlim-ise anuñdur rehâ vü best
(g. 15/4)

²⁵ “Bunlar, Allah’ın iman edenlere lutfettiği Adn cennetleridir.”

²⁶ “**Mirsâdü’l-İbâd**, Necmeddîn Dâye (1177-1256)’nin Fasça olarak kaleme aldığı önemli bir eseridir. Bu eser iyi niyetle okunduğu takdirde; insanların ‘Ben kimim-neyim, nereden geldim, nereye gidiyorum ve niçin yaratıldım? Maksadım ve maksûdum nedir?’ gibi sorularına rahatça cevap bulacaktır, diye tanımlayan Dâye eserini, bazı talebe ve müridlerinin kendisinden sözü az manası çok, içinde tasavvufla ilgili konularda âlim-kâmil ve râsihlerin de yararlanacağı esaslar bulunan, bir kitap yazmasını istemeleri üzerine kaleme aldığını söyler. Eseri okuyan Şihâbüddîn Suhreverdî tarafından Selçuklu sultanı olarak yeni tahta çıkan Alâeddîn Keykubad’a bahsedilen bu eser, 1223’de Necmeddîn Dâye tarafından, o sırada Sivas’ta bulunan Sultan’a kendisi tarafından takdim edilmiştir.” Şefaettin Severcan, **Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2018.

²⁷ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 35.

Takdir ezelde oldu baña çün ki cām-ı mey
Zâhir ebed ki bulmaya tağyîr ilm-i ğayb
(g. 12/4)

Şiirlerinden anlaşıldığı üzere gayb ilmini, zâhirî ilimlere yeğ tutmasına rağmen Uşşâkî'nin herhangi bir tarikata mensubiyeti bulunamamıştır. **Divan**'ında ağırlıklı olarak âşıkâne bir üslûbu kullanan şair, tasavvufî ıstılahı az sayıda kullanır. Bir müridin seyr ü sülûkunu anlatmak gayesiyle kaleme aldığı **Yenbû-ı Hikmet** eserinde de kendisinin herhangi bir tarikata mensup olduğu bilgisi yer almaz.

Uşşâkî mahlasının hatırlattığı Uşşâkiyye tarikatının kurucusu Hüsâmeddin Uşşâkî'nin doğumu ise muhtemelen Uşşâkî'nin artık hayatta olmadığı 15. yy sonlarıdır.²⁸ Ayrıca Uşşâkî tarikatının şair müntesipleri tariklerini belli eden 'Uşşâkî' sıfatıyla anılmış olsalar da muhakkak başka bir mahlasla şiirlerinde varlık göstermişlerdir.²⁹ Dolayısıyla Uşşâkî'nin Uşşâkiyye tarikatı ile de herhangi bir bağı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, tezkire ve arşiv kayıtlarında kendisi hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Uşşâkî, Sinoplu bir şairdir. XV. yüzyılda yaşayan şairin babası İlyas isimli Anadolulu bir kimsedir. Hayatıyla ilgili kısıtlı bilgileri ancak eserlerinden çıkarabildiğimiz Uşşâkî, Şâm'a yolculuk yapmış ve bu yolculuğu esnasında Şanlıurfa'ya uğrayarak burada bir müddet kalmıştır. Uşşâkî'nin iyi bir eğitim almış olduğu ise şiirlerinde kullandığı kelime kadrosundan ve Arapça-Farsça şiirler yazabilecek düzeydeki dil bilgisinden anlaşılabilmektedir. Şairin, **Divan**'ında çok yer vermediği tasavvufî yönü ise **Yenbû-ı Hikmet**'te daha açıktır. Fakat iki eserde de kendi tarikatine dair bir bilgi vermez. Şairin, **Yenbû-ı Hikmet**'i bitirdiği Hicrî 855 / Miladî 1451 senesinden sonra, yani XV. yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

²⁸ Mehmet Akkuş, "Hüsâmeddin Uşşâkî", **TDVİA**, C.XVIII, İstanbul, 1998, s. 515.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yılmaz, **a.g.t.**, s. 9.

³⁰ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 32.

1.2. Edebî Kişiliği

1.2.1. Şiir, Şair ve Kendi Şiiri Hakkındaki Görüşleri

Divan-ı Uşşâkî'de şair yalnızca Uşşâkî mahlasını kullanır. Bu mahlasın anlamlarından faydalananarak onu farklı bağlamlar içinde de verir. Örneğin, bir beyitte ismini mûsikî terimleriyle uyumlu bir halde kullanır:

Gül yüzün karşısına her perdede 'Uşşâkî rāst
Hoş muhayyerdür ki sâz ider nevâ-yı 'andelîb
(g. 10/7)

Mahlasını bir kez de “âşıklar” anlamına gelecek şekilde mensubiyet eki -î'yi atarak kullanır:

Düşdi 'ışkuñdan şehâ 'Uşşâk süst
K'oldı ol gözün gibi bîmâr-ter
(g. 47/7)

Şair, mahlasını memleketi Sinop ile birlikte de anarak nereli olduğunu söylemiştir:

Oğur Sinobî 'Uşşâkî bu şîrîn şî'r rakş urur
Kamu Türkân-ı Şîrâzî siyeh çeşmân-ı keşmîri
(g. 144/7)

Divan-ı Uşşâkî'de, şair şiire ve şaire dair görüşlerini genellikle mahlasını kullandığı veya yüklemi 1. tekil şahıs olan beyitlerde dile getirir. Böylece şairin “söz”le ilgili fikirlerini kendi üzerinden söyledikleriyle öğreniriz. Sevgilinin dudağının vasıflarını anlatırken sözleri adeta şekere dönüşür:

Şevkinde tâbuñuñ yüze gözüm güher döker
Vaşfinda la'lüñüñ dile sözüm şeker döker
(tkb. 2/V-1)

Kendisini papağana benzeten şairin tatlı sözlerinin şekere benzetildiği bir beyit de şöyledir:

Ne tũťsin ki 7oldurdu řekerden
Cihān mağzını bu řirīn maķālāt
(k. 8/16)

Uřřākī, sözleri okyanustaki inciler gibi dizdiğini söyler:
Dilde diřũñ naẓm-ıla kim lü'lü'-i 'ummān dizem
Vird-i la'lũñ zıkrinũñ eřkũm āb[1] tũn ider
(g. 67/4)

şair, şiiri eğence ortamında āhenk içinde yazmıştır:
Dũn kim mey-i gũl-reng-ile 'ıyş eyledũñ āhenk-ile
Muťrib okıdı 7eng-ile yazdum bu ři'ri anda ben
(k. 9/15)

Uřřākī'nin, mahlasını kullanarak şiir ve şairle ilgili görüşlerini söylediği beyit örnekleri ise daha fazladır. Bir naatında Hz. Muhammed'i övmenin kendisinden başka herkese haramken, kendisine bu şiir vasıtasıyla övmenin helal olduğunu söyler. Geleneksel olarak güzel şiiri "sihr-i helāl" olarak niteler:

Ĥamd-i Ĥakīm Aĥmed'e medĥ ez kesī ĥarām
'Uřřākī'ye bu şi'r ki bir sihrdür ĥelāl
(k. 1/54)

Ezelde her şeyi yazan Allah, Uřřākī'yi sevgiliye hasret kılmış, bu sebepten de Uřřākī şaraba meyilli hale gelmiştir. Burada Allah'ın yaratma hususiyetinin edebiyat terimi olan inřā ve münřī ile anlatılması, Uřřākī'nin yazma isteğinin ilāhi kaynaklı olduğunu gösterir. şarap da bu bağlamda, ilahī aşk şarabı olarak yorumlanabilir:

Böyle inřā eylemiş 'Uřřākī münřī-yi ezel
Kim ĥam-ı ma'řũķ-ıla ben meyl-i mey itsem gerek
(g. 106/6)

Sevgilinin güzelliğini anlatmada Uřřākī hakikati söyler ve Hakk'ı şahit tutarak sözlerinin yalan olmadığını beyan eder:

Vaşf-ı hüsnünde ne kim ‘Uşşâkî dir bâtıl degil
Hak bilür hak söz budur vallâhü a‘lem bi’ş-şavâb³¹
(g. 8/7)

Uşşâkî’den metih sözleri duymak, saçılmış incilerin toplanması gibidir:
Nazm-ı ‘Uşşâkî’den işitse şüreyyâ medhûñi
Neşr-i dürden pür kıllur şahñ-ı şerâyı şubh-dem
(k. 3/42)

Uşşâkî, cevher olan sözlerinin kıymetini sarrafın bile bilemeyeceğini söyleyerek kendisini över:
Şarrafi ne bile kadrin güherüñ ‘Uşşâkî
Bu hüner şeyh bizüz çünkü o kândan gelürüz
(g. 76/8)

Şair, akıllı olan kişilerin kendi şiirlerini okumasını salık verir:
Gerçi dīvānelerüz ‘ışk-ıla ‘Uşşâkî velî
‘Âkıl olan okıya defter ü dīvānumuzı
(g. 145/7)

Uşşâkî’nin söz ile verdiği son öğüt, onun ustaca söylenmesi yönünde olmuştur:
Sözi ‘uşşâka söyle mâhirâne
Ki sensin dünyede şeyh-i kemâlât
(k. 8/15)

Görüldüğü üzere Uşşâkî, şiir ve şair hakkındaki görüşlerini uzun uzadıya beyitlerde vermez. Ancak söze atfedilen özellikler; onun inci gibi dizilebilmesi, müzik aletlerindeki gibi ahenkli ve şeker gibi tatlı olması ile ifade edilmiştir. Şair mahlasını kullandığı beyitlerde ise yine kendi sözünün ilahi kaynaklı, hakkaniyetli ve inci gibi olduğunu söyler.

³¹ “Doğruyu en iyi Allah bilir.”

1.2.2. Divan'daki Edebî Sanatlar

Divan-ı Uşşâkî'de çeşitli edebî sanatlar yer almaktadır.³² Mecazlı söyleyişler kendisini mecâz-ı mürsel, teşbih, istiâre ve kinaye olarak gösterir. Aşağıdaki üç beyitte de benzetme amacı güdülmeksizin “el, dest ve diz” kelimeleri mazhariyet ilişkisiyle mecâz-ı mürsel olarak kullanılmıştır:

Baş urup pâyüñe ‘Uşşâkî ider zâr u niyâz
Dest-gîr ol bize kim derd-ile dermândelerüz
(g. 70/7)

Çü haţtuñ âyeti oldı kemâl-i hüsne nişân
Yüzünde kudret eli bir bürân-ı câmi‘dür
(g. 61/2)

Çarh elinden ne bilem kime şikâyet ideyin
Beni senden ayıran devr-i zamândur bilürem
(g. 119/2)

Nûruñ görüp indürdi seri secdeye her diz
Döküldi yire düşdi büt ü pâya çelîpâ
(k. 2/37)

Teşbihe tüm unsurlarıyla birlikte eserde sıklıkla rastlanır:

Zâhid kerâmet-ile geh âb üzre yürüse
Şu üzre ne ‘aceb bu ki hâşâk u has ola
(g. 5/4)

Mest olur nergis gibi gözümle gönlüm şubh-dem
Gelse seyr idüp şabâ tozuñla büyüñdan yaña
(g. 6/6)

³² Eserdeki edebî sanatların tespitinde Yekta Saraç'ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* kitabına başvurulmuştur. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2013.

Ben bî-ser ü pâ yıl gibi yoluñda yilerem
Feryâd ki âhumdan anuñ derd-i seri yoĥ
(g. 23/3)

Bununla beraber aynı sıklıkta sadece benzeyen ve benzetilen olmak üzere teşbihin iki aslî unsuruyla kurulan belîğ teşbihlere de rastlanır. Fırak odı, âhen gönül, çevgân saç ve alın meydana böyle teşbihlerdir:

Lâyık mı sen ki ‘ıyş idesin ğayr-ıla müdâm
Binüm fırāk odı-y-ıla bağrum kebâb ola
(g. 7/2)

Her seher-gâh oda yanar âh-ı şeb-gîrümle çarĥ
Âh o âhen gönüle âhum ki te’sîr eylemez
(g. 68/6)

‘İyd-i hüsnuñde n’ola kendiyi top eylese cân
Çünkü çevgân saçuñ alnuñ aña meydândur
(g. 62/5)

Divan-ı Uşşâkî’de istiâre örneklerine de oldukça sık rastlarız. Aşağıdaki ilk iki beyitte, sevgili yerine kullanılan serv-i revân ve sevgilinin yüzü yerine kullanılan gül ifadeleri açık istiâredir. Diğer beyitlerdeki gözyaşının mürekkep gibi yazması ve sevgili benlerinin avcı olarak tasavvur edilmesi kapalı istiâre örnekleridir:

Gör nice kıldum senüñ çün yoluña ben cûy-ı eşk
Bir gül ey serv-i revân kaşdıyla cûyuñdan yaña
(g. 6/4)

Sakîm-i nergis-i mestüñ gül üzre hoş uyımış
Şu haste kim hoş uyıya yine âhîr ol hoş olur
(g. 34/3)

Yüzüm varakında yazalı ğuşşamı eşküm

Qışsam bilinüp illere efsâne olupdur

(g. 50/3)

Şaçar çü müşk-i dâne kadar dām-ı ‘anberīn

Cān kuşların kırar boyar al kana beñlerüñ

(g. 104/6)

Mecazlı söyleyişe son örnek kinayedir. Gözü karalık ve iki yüzlülük ifadeleri kinaye örnekleridir:

Ol ‘ayn-ı cāzūnun ki ğamı cānumuzdadur

Gözi kara itdi qaşd bu dem cānumuzdadur

(g. 28/1)

Gözüm sevādı şora kim yaza yüzüñ vaşfın

Ruḥum beyāzını ḥūn sürḥ idüp münakkaş olur

(g. 34/2)

Ḥüsnüññ naqşını ṭomara yazalı bu ‘aceb

İki yüzlülük ider bize bu ṭomar daḥı

(g. 127/7)

Eserde anlama dayalı edebî sanatlardan tenâsüb, tezâd, îhâm-ı tenâsüb, îhâm-ı tezâd, leff ü neşr, tecâhül-i ârif, tecrîd, tevriye, mübâlağa, ḥüsn-i ta‘lîl ve rücû‘ mevcuttur.

Divan-ı Uşşâkî’de tenâsüb sanatını pek çok beyitte görmek mümkündür. Aşağıdaki örneklerde şair İslâmî ilim sahalarını, hat terimlerini ve “dört unsuru” tenâsüb sanatını kullanarak şiirine yerleştirmiştir:

Âyet-i ḥüsnüñ me‘ânîsin ne keşf ide kelām

Bu ḥadîşüñ çün uşûlin kimse tefsîr eylemez

(g. 68/4)

Ḥaṭṭuñ ğubār [u] neşḥ [ü] muḥakkaḥ kılur meger

Reyhān yazdı nokṭa-i dīvāna beñlerüñ

(g. 104/5)

Hevā-yı āb-ı lebüñden türāb olur tenler

Zi-şu ki aşlına her şey od ile rāci'dür

(g. 61/3)

Zıtlık ilişkisi içinde bulunan ifadelerin oluşturduğu tezâd sanatı da eserde yer almaktadır. Hazin olmak-şad olmak, gözlü-gözsüz, eğri-doğru gibi zıt manalı ifadeler bu sanat ile aşağıdaki beyitlerde kullanılmıştır:

Zülfüñ hevāsı-la ne içün dil hāzīn ola

Şād olmasun o dil ki bu ğamdan emīn ola

(g. 3/1)

Niçe gözlü-y-[i]se gözsüz gibidür bī-ser [ü] pā

Kūh-ı şahrāda olur yil gibi gümrah ğarīb

(g. 13/4)

Ḳaşuñuñ egri bakiş-ıla toğrısı şehā

Āyīn-i cevri içinde vü resm-i sitemdeyüz

(g. 83/5)

İhām-ı tenāsüb ve ihām-ı tezâd sanatlarını da eserde sıkça görmek mümkündür. Kânûn kelimesinin kastedilmeyen diğer gerçek anlamı çeng ve rebâb ile, şîrîn kelimesinin kastedilmeyen diğer gerçek anlamı ise şeker kelimesiyle tenâsüplü olduğu için her ikisi de ihām-ı tenâsübe örnektir:

Ḳānûn mıdır ki düşmen-ile dost devk ide

Ḳadd ü enīn-i 'āşık çeng ü rebāb ola

(g. 7/3)

Şîrîn-hayāl ider lebüñi hālūñ-ile bāl

Ḳande bulına çünki şeker bī-meges ola

(g. 5/5)

Kuru kelimesinin kastedilmeyen diğerk gerçek anlamı ter ile, kabûl kelimesinin kastedilmeyen diğerk gerçek anlamı ise red kelimesiyle tezâd anlamlı olduğu için her ikisi de îhâm-ı tezâda örnektir:

Zâhid kıurı vecd ile kıosun zerķ [u] riyâyı
Çün bâde-i ter mağz-ı ĥumında eylemedi cûş
(g. 87/2)

Ķabûl evine şığar cümle ĥalk-ı şadr-nişîn
Beni ne bâb-ile redd ider âsitâna atar
(g. 64/5)

Eserde leff ü neşr sanatını hem mürettep hem de gayr-ı mürettep olarak görmek mümkündür. Aşağıdaki ilk iki örnekte mürettep leff ü neşr varken son beyitte gayr-ı mürettep leff ü neşr sanatını görmekteyiz:

Yazalı ‘Uşşākî ĥüsn [ü] ĥatt [u] hâlûñ nakşını
Büy-ı reyĥân u benefşe rûy-ı divānumdadur
(g. 51/6)

Dil-ber ile rakîb göricek
Hem-nişîndür gül ile hâr didüm
(g. 117/6)

Göre mi ‘Uşşākî yüzüñ muşhafında zülfüñi
Sûre-i Ķadr ü berâtı dilde ĥoş ezber tutar
(g. 38/7)

Divan-ı Uşşākî’deki 139. gazelin tüm beyitleri “yoh mı?” sorusuyla tecâhül-i ârif sanatı kullanılarak yazılmıştır. İlk üç beyit aşağıdaki şekildedir:

Yâ Rab bu şeb-i hicrûñ âĥir seĥeri yoh mı
Yâ bu seĥeri âhuñ yâre eşeri yoh mı

H  nh  re gözi   anum d  kmeklige di   biler
Y   Rab bu siyeh-k  ru  n hergiz cigeri yo   mı

Ben ayağı tozına c  n virmi  sem ey dostlar
Bilsem ki nig  r  n  n dağı   beri yo   mı

Divan-ı U      'de, insan dışındaki herhangi bir varlığa hitap etme anlamına gelen tecr  d sanatı da vardır:

C  n  na c  n sel  mın ilet **ey   ab   yili**
Kim   aste kıldı bini bu hier    bel   yili
(g. 142/1)

M     n   a  ının     desine di   bileme **ey dil**
M    ild  r anı   all idemez     eden   zge
(g. 123/6)

    zına   urresin kılma per     n **ey nes  m**
Ol siyeh-r   k  fir  n kim   a  d[1]   m  numdadur
(g. 51/7)

Eserde tevriye sanatı da kullanılmıştır. Aşağıda görülen beyitlerdeki "bunsuz, itd  r, ucından" ifadeleri iki gerçek anlama gelecek şekilde tevriyeli olarak yazılmışlardır:

Genc-i   ı  k   meykede k  uncinde kıldum   htiy  r
Bunsuz olan     mr  n adın leys-i şey itsem gerek
(g. 106/7)

  apu  nda göre beni l    r rak  b tutar
Hem  n ki itd  r eli anu  n   st  h    na irer
(g. 33/6)

Gözünle z  l  f  n ucından fera   bulmaz dil-i     ık

Ki her bir gūşe pūr-fitne ʔolu her ʔaʔkadur ʔavḡā

(g. 4/2)

Divan-ı Uşşâkî'de mübâlaḡa sanatı da kendine yer bulmuştur:

‘Ahdüñde şehā küfr ü fiten ‘ayn-ı ‘ademde

Ma‘dūm olupdur nitekim Ẕāf’da ‘anḡā

(k. 2/52)

Dökdi ‘Uşşâkî yaşın şöyle ḡamuñ

Şanki başında o ‘ummān getürür

(g. 36/7)

Ṭutısar şöhretüñ āfāk[ı] düpdüz

Biliser aduñı seb’-i semāvāt

(k. 8/18)

Hüsn-i ta‘lil sanatına ise örnekler şöyledir:

Ḡonceden perde gider yār çü ḡülzāra gelür

Şu olur deng-i şeker çün leb[i] ḡüftāra gelür

(g. 44/1)

Şüküfe vü çemen envā‘ı-y-ıla Hızr-libās

Ki rengini görüben reşk çarḡ-ı aḡdar ider

(k. 11/29)

Anlama baḡlı edebî sanatlardan olan rücû‘ ise eserde daha az kullanılmıştır:

Bu cihān ādemī degil bu cān

Hūra beñzer mi ki cināndandur

(g. 31/2)

Divan-ı Uşşâkî'de ses tekrarına dayalı söz sanatlarına da başvurulmuştur. Bunlardan ilki cinâstır. Eserde hem tam cinâs hem de nâkıs cinas mevcuttur. Tam cinâs örnekleri şöyledir:

N'iderüz cân[ı] bize şöhet-i **cānāne** gerek
Vaşl-ı cânān olıcak dahı bu **cānā ne** gerek
(g. 102/1)

Hüsnüñ kim oldı ay **tā bendesi**
Lābūd oldı encümün **tābendesi**
Gül yüzüñ oldı gül şermendesi
Anuñ oldı t̄ali'-i ferhundesı
(t. 4)

Yüz nāle-y-ile **yüz** süridi bu za'ıf-i mūr
Cān tuhfe aldı geldi Süleymān işigine
(g. 120/4)

Harf eksikliği ya da değişiminden kaynaklanan nâkıs cinas örnekleri ise aşağıdaki gibidir:

Ben kan yudam **revā** mıdur eşk-i **revān**-ile
Agyār yārla içdügi dāyim şarāb ola
(g. 7/4)

Sākiyā şun bāde-i gül-reng ile **cām-ı Cem**'i
'İşk odından lāle bigi oldı bağrum çün kebāb
(g. 8/5)

Sākī-i bākī kadeh şun ki cihān fānīdür
Tā ki feraḥ bula cân gönlüme ide neşāt
(g. 92/2)

Aynı kökten türetilmiş kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşan iştikak sanatının örnekleri eserde şöyledir:

Ğıldum işigün öpmege dünyādan **iltimās**
Devletlü ol ki aña bes ol **mültemes** ola
(g. 5/3)

Nāşıhuñ nuşına uyma ki bu gül mevsimidür
Bize bir cām ile bin tevbe[y]i şor niçe **naşūh**
(g. 20/3)

Ey hüsn-i **şerīf şeref-i eşref-i** mevcūd
‘Ālemde cemālūñ günidür ṭālī‘-i mes‘ūd
(g. 24/1)

Eserde az sayıda kelime tekrarına dayalı sanatlardan da vardır. Bu sanatlardan biri akistir:

Saňa ne ṭañ ki virem cān-ı ‘**azīz[i]** ‘**ömrümsün**
Geçer bu ‘**ömr-i** ‘**azīzüñ** ki ḳadrini bilmez
(g. 85/5)

Ve son olarak eserde müşterek malzemeyi kullanmaya dayalı sanatlardan iktibas ve telmih de kullanılmıştır. Şair, iktibasta hadislerden daha ziyade âyetlerden bir kısım almayı tercih etmiştir:

Göñül şıgındı gözüñden çü zülf-i nāşına
Halāş bulamadı dir cān *velāte ḥīne menāş*³³
(g. 90/5)

İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-*İbrāhīme evvāhün halīm*³⁴
(tcb. 2/I-13)

³³ **velāte ḥīne menāş**: “Zaman, kurtulma zamanı değil” (Sad/3).

³⁴ **İbrāhīme evvāhün halīm**: “İbrahim, yumuşak huylu biriydi.” (Tevbe 9/114).

*En-naşru min-allāhi şehā feth-i karībūn*³⁵
Kim dest-i lisānuñda-durur seyf-i feteħnā³⁶
(k. 2/32)

Divan-ı Uşşâkî'de Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. İsa, Hz. Yusuf ve Hızır kıssalarına sıklıkla telmih yapıldığı görülür. Bazı örnekler şöyledir:

Çün çeşme-i Hızır-ile lebûñ kıldı karābet
'İsī nefesinden nefesûñ aldı niyābet
(g. 16/1)

Mışr-ı hüsne sen emīr olalı ey Yūsuf-ı 'ahd
Biz dahı çāh-ı zeneħdanuñna efgendelerüz
(g. 70/3)

Mūsā gibi elinde 'aşā ejdehām olur
Her bir şubān ki eylemeye hizmet-i Şu'ayb
(g. 12/5)

Sonuç olarak Uşşâkî, **Divan**'ında mecazlı söyleyişe, anlama, sese ve müşterek malzemeyi kullanmaya dayalı sanatlara sıkça yer vermiştir. Sanatlı söyleyiş açısından zengin bir eser olan **Divan** incelendiğinde, herhangi bir sanatın bulunmadığı bir şiir bulmak oldukça güçtür. Bununla beraber mecazlı söyleyişin diğer türdeki edebî sanatlara göre eserde daha fazla yer alması dikkat çekicidir. Hem mecaz içeren edebî sanatların hem kullanılan deyimlerin fazlalığı **Divan**'daki mecaz ağırlığını oluşturur.³⁷ Bu özellik ise şairin şiir bilgisinin yanı sıra, mecaz anlamlı kelimelere sıklıkla başvuracak kadar Türkçe'yi iyi bildiğini göstermektedir.

³⁵ **nasrun min-allahi ve fethun karib**: "Allah'tan bir yardım ve yakın bir zafer [vardır]" (Saff 61/13).

³⁶ **feteħnâ**: "Biz fetih verdik" (Fetif 48/1).

³⁷ **Divan**'da kullanılan deyimlerin listesi için ayrıca tezimizin "Divan'daki Atasözleri ve Deyimler" bölümüne bakınız.

1.2.3. Dil ve Üslûp

Tezimizin bu bölümünde, **Divan-ı Uşşâkî**'deki dil ve üslûp özellikleri üzerinde durulacaktır. Sıkça yer verilen terim anlamlı kelimeler, eski Anadolu Türkçesi özelliği taşıyan fiil yapıları ve ekler verilip, şairin üslûbu incelenecektir.

Uşşâkî, **Divan**'ında yazdığı bir Arapça kaside ve bir Farsça gazel ile bu dillere vukufiyetini ortaya koymuştur. Bununla beraber şiirlerini Türkçe yazmayı tercih etmiştir. Diğer eseri **Yenbû-ı Hikmet**'te Türkçe yazmayı tercih edişini hususî bir bölümde izah etmiştir. Uşşâkî, İbrâhim Sûresi'nin dördüncü âyetindeki her peygamberin kendi kavimlerinin diliyle gönderildiği bilgisini ve Hz. Muhammed'in insanlara akıllarının yettiği biçimde konuşulması gerektiği yönündeki tavsiyesini, bu tercihi bir gerekçe olarak sunar.³⁸ Uşşâkî, **Divan**'ında da bu fikri devam ettirerek şiirlerini Türkçe olarak kaleme almıştır.

Uşşâkî, bazı ilim sahalarındaki ıstılahî kelimelere ve tabirlere şiirlerinde sıklıkla yer vermiştir. Bu ilimlerden en dikkat çekenleri; ilm-i nücûm³⁹, ilm-i nebât⁴⁰, ilm-i mûsikî⁴¹, ilm-i hayvanât⁴² ve ilm-i simyâdır⁴³. Dil açısından zenginlik sayılan bu özellik, şairin şiirlerinde beslendiği kaynakları göstermesi açısından önemlidir. Aşağıda işaretlenen örneklerde görüleceği üzere, bu kelimeler edebî sanatlar vasıtasıyla şiirlerde kullanılmıştır.

İlm-i Nücûm:

Sümm-i semend[i] yir-durur **farq-ı ferkadân**

Mihr-i cemâl[i] nûr-durur **mâh** u **müşteri**

(bend 1/I-9)

Naḥs-perverdûr ki başda götürür **keyvân çarḥ**

³⁸ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 95-96.

³⁹ Süreyya, fark, ferkadan, mâh, müşteri, süha, encüm, keyvan, hasf, zühre, çarh, felek, burc, seyyâre, suturlab, simak vb. kelimeler.

⁴⁰ Yasemin, benefşe, serv, sûsen, gonca, gül, sanavber, nergis, nebât, reyhân, çemen, lâle, sümbül, verd, nârven, şekâyık, şükûfe, unnâb, şimşâd vb. kelimeler.

⁴¹ Çeng, rebâb, raks, rast, uşşâk, ney, dâvud, ergânun, nüh perde, muhayyer, tabl, surnâ, makâm vb. kelimeler.

⁴² Şehbâz, zağ, bülbül, andelib, murg, şahin, serçe, tûtî, tâvus, pil, peşşe, baykuş, zağan, tavşan, ime, papağan, üstür, mîş vb. kelimeler.

⁴³ Sim, zerrin, zer, kalb, mercan, dür, incü, müzâb, lâl, kimyâ, kimyâger vb. kelimeler.

Her nefes t b n mehi ki ** asfu na** no   an ider

(tkb. 1/I-6)

 lm-i Neb t:

Ol zülf-i **sünbül**   ya o  a  -ı **benef seler**

Ol  e  m-i **nergis**   ya o  add-i miy n  anı

(k. 4/19)

Niçe ki gülşende  ab  ese v   o   la hev 

Ra    ralar a las  ab  ** im  ad** u **serv-i n rven**

(k. 9/42)

 lm-i M sik :

 ab hdan gice burcında ** abl** u ** urn nu **

Nid sı **zühreyi n h** perdede **mu ayyer** ider

(k. 11/26)

Ta  -ı S leym nsın bugün **d v d** [u] ** eng** [ ] **er an n**

 ts n nağam  am ne ki   n oldu zeb nu  Ehrimen

(k. 9/35)

 lm-i Hayvan t:

     n olsun h m y n t li  ne burc-ı m h

Serçesine enc m    aldı  a **  h n**  fit b

(k. 5/23)

 amle  ab  itse gice  em  ide mi t b ol gice

Bay    **h m -y-**ıla nice pençe ura a **z  ** u **z  an**

(k. 9/38)

 lm-i Simy :

 eb mihrinden ** alb** idüben     **s m**   **zer** düzer

Hāk-i pāyinden bulupdur **kimyā**yı şubh-dem

(k. 3/23)

Dün kim felek dökerdi hevādan **müzāb sīm**

Oldı bugün zemīn yüzine **dür**-feşān yine

(tkb. 2/I-3)

Divan-ı Uşşâkî XV. yüzyılın ortalarında yazıldığından dolayı henüz klasik Osmanlı Türkçesi dil özellikleri göstermez. Aşağıda sıralayacağımız fiil yapıları ve ekler, eserin dilde eski Anadolu Türkçesi hususiyetlerini genel itibarıyla yansıttığına işarettir.⁴⁴

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görüldüğü üzere gelecek zaman eki -ısar/-iser, **Divan-ı Uşşâkî**'de kullanılmıştır:

‘İşkuñ bidāyetine ki gāyet dinilmedi

Cān virmek ile olı**ısar** āhır nihāyeti

(g. 132/3)

Cān vir**iserem** hicr-i düninden bu dem ey dost

Vaşluñdan eger urmasa dem şubh-dem ey dost

(g. 14/1)

Emir kipinde birinci tekil şahıs eki -ayın/-eyin ile, ikinci tekil şahıs eki ise -gıl/-gil ile sağlanmıştır:

Cān vire**eyin** ol hoşka-i mercāna yüzüñde

Kim cān-ı cihāndur

Dil vire**eyin** gamze-i fettāna gözüñde

Çün içdügi kındur

(müs. 1/I)

Rūşen ‘atā urursañ al**gıl** rızā-yı Raḥmān

⁴⁴ Bu fiil yapıları ve ekleri belirlemede yararlanılan kaynak: Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.

Rüşen kabā vurursañ bulğıl bekā-yı rüşen

(k. 10/32)

İstek kipinin birinci çoğul şahıs eki -vuz/-vüz ile sağlanmıştır:

Çuşlaruñ nālesi kıpardı kıyāmet çemene

Şahn-ı gülşende gerek kim olavuz fevc-i farīk

(g. 98/3)

Şanma zülfüñ gibi firdevse ki baş indürevüz

Çünkü Hâk kıldı işigüñ haremin menzilümüz

(g. 74/2)

Divan-ı Uşşâkî'de bildirme ekleri 1. tekil şahısta -am/em, -van/-ven, 3. tekil şahısta çoğunlukla -durur şeklinde kullanılmıştır:

Bir kıtreym ben hünīyem ol perver ey baħr-ı 'azīm

Kapuñda olmışam yetīm uş nitekim dürr-i 'Aden

(k. 9/40)

Nālişde kim 'ūd olmışam yanışda hem 'ūd olmışam

Oduñla kim dūd olmışam benven hevāña cān viren

(k. 9/18)

Ṭübā boyuñ çemende hırāmān yürıyicek

Baş indüren ayağına serv-i revān-**durur**

Dil nice kıla vaşf-ı meyān ü dehānuñı

Qande bulına zerre ki ol bī-nişān-**durur**

(g. 59/2-3)

Eserde, eski Anadolu Türkçesinde kullanılan başlıca zarf-fiil ekleri olan -a/-e, -alı/-eli, -ıca/-icek, -madın/-medin, -up/-üp, -uban/-üben eklerini de görürüz:

Qaddüñ hevāsı ile yıl gibi düşe tırı

Bî-pā vü ser oluram ben şāh-ı serve māyil
(g. 108/6)

Döne döne gerek çarhuñ medārı
Nice hāk eyledi ol nā-medārı
(tcb. 2/II-1)

Zülfüñe tolaşalı sevdādan
Kara günlü gönül perîşāndur
(g. 30/5)

Düşeli yıl gibi sevdā-yı zülfüñe cānum
Kārār-ı ten idemez bir nefes ne serkeş olur
(g. 34/4)

Ėam-durur dirliğümde sermāyem
Ben öliceğ gama toyar vāriş
(g. 18/2)

Niçe gedā ise kişide himmet olıcak
Hakkuñ ‘ināyeti ile sultāna irişür
(g. 54/3)

Fitne-i devrān şımadın cāmı tîz ol devr kıl
‘İyş idelüm yā fetā k’āfet-durur te’hirümüz
(g. 71/2)

Ruħuñ ki nüşha-i bāğ irmedin alamadı mişāl
Dehānuñ āb-ı hayātuñ lebine nām [u] nişāndur
(g. 46/2)

Döymedi fūrkatine anuñ mîr-i şeh-i hüsñ

Bulişdı **varup** anda o cān-ı cihān kanı

(k. 4/14)

Dil-ber yolına koñ öliceğ yār ben ҡulın

Şāyed gel**üp** du‘ā-y-ıla bir kez aña meni

(g. 137/3)

Ağlay**uban** nigāra yār didüm

İderem derdün-ile zār didüm

(g. 117/1)

Oldı ‘Uşşāķī mücerred vir**üben** mihrine cān

İtdi kendüye içün ol ‘ışķ-ı ‘arūsın tezvīc

(g. 19/7)

Sıfat ve zarflarda üstünlük derecesi üreten -rek/-rak eki de eserde görülmektedir:

‘İşķuñ hevāsıdur baña yig**rek** cihāndur

Bāķī ne varsa ҡamu hevā vü heves ola

(g. 5/2)

Ve son olarak eserde yeterlilik fiilinin olumsuzuna getirilen zarf-fiil eki -ı/-i de yer almaktadır:

‘İşķuñ yolında kurtulı**maz** nice yürüsem

Ben yeterem cefāya ya baña cefā yeter

(g. 32/6)

Görmeyeli ben ol şanem-i dil-nevāzımı

Maḥrem bulı**mazam** ki diyem aña rāzımı

(g. 141/1)

Yukarıda verilen örnekler dışında eserde eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösteren imlâ harf değişimi ve düşmesi, eklerin ve kelimelerin yazımındaki ikilikler, düzlük-yuvarlaklık uyumu vb. hususlar tezimizin “Divan’ın İmlâ Özellikleri ve Metnin Kurulumunda İzlenen Yol” kısmında incelenmiştir.

Uşşâkî gazellerinde âşıkâne, musammatlarında ise hisli bir üslup benimsemiştir. Bütün beyitlerini âşıkâne üslûpla yazdığı bir gazeli şöyledir:

- 1 Düşmişem bunca zamândur ki şehâ senden ırâḥ
Aña beñzer ki düşe rûḥ-ı revân tenden ırâḥ
- 2 Zülfüñ endîşesiyle tıtdı gönül hicr yolın
Vay aña kim dün uzun yolu daḥı andan ırâḥ
- 3 Vaşl-ı cānāna yakīn iremezem cān-ıla bes
Tā ki ben kendüzümü eylemeyem benden ırâḥ
- 4 Nūr-ı kūyuñdan ırâḥ karañuda gümrāhım
Şöyle kim Mūsāydı vādī-i Eymen’den ırâḥ
- 5 Geçdi bülbül gibi efgān-ıla bu ‘ömr-i ‘azīz
Görmedüm gül yüzini düşeli gülşenden ırâḥ
- 6 Āh kim yāra qarīb oldı raqīb-i maḥrem
Görmedin öliserem dostı düşmenden ırâḥ
- 7 Şehriyārī-ile ‘Uşşākī koyup şehir [ü] diyār
Düşdi miskīn [ü] garīb olalı meskenden ırâḥ

(g. 22)

Uşşâkî, devrinde yaşadığı Candaroğulları Beyliği başındaki İbrahim Bey’in vefatının ardından yazdığı bir mersiye de ise üzüntüsünü duygulu bir şekilde dile getirir:

- 1 Dirîgâ kanı ol şöhet dirîgâ
Dirîgâ kanı ol ‘işret dirîgâ
- 2 Dirîgâ kanı ol ẖân-ı Halîl’i
Dirîgâ kanı ol ni‘met dirîgâ
- 3 Ḵanı ol meclis-i firdevs-i a‘lâ
Ḵanı ol fırsat-ı nuşret dirîgâ
- 4 Ḵanı ol şevket-i haşmet kanı ya
Ḵanı ol zîb ol zînet dirîgâ
- 5 Geyindüñ zaḥmet-i mâtem güninde
Ḵanı ol sâye-i rahmet dirîgâ
- 6 Ṯolındı âfitâb-ı devletümüz
Cihânı ṯıtdı uş zulmet dirîgâ
- 7 Ḵıyâm itdi kıyâmet âhumuzdan
Ki düşdi ḥâke ol kâmet dirîgâ
- 8 Zihî miḥnet zihî ḥasret zî-fürkat
Zihî zulmet zihî âfet dirîgâ
- 9 Ne bir dem şād olur gönül bu ğamdan
Ne bir dem rūḥ olur rāḥat dirîgâ
- 10 İlāhî A‘ti Cennātü’n-Na‘îm
Li-İbrāhîme evvāhün Halîm
(tcb. 2/III)

Uşşâkî bazı şiirlerinde sevgiliye kavuşamama üzüntüsüyle de sesli yakınmalarda bulunmuştur:

Seher nergis bigi uykudan gözüñ aç

Ki irdi va‘de-i heyhât heyhât

(k. 8/7)

Ey ki zülfi gibi uzun hicrinüñ pâyân[1] yoh

Vaşluña irmez dükendi ‘ömr-i kûteh vâ meni

(g. 125/3)

Her seher-gâh oda yanar âh-ı şeb-gîrümle çarh

Âh o âhen göñüle âhum ki te’sîr eylemez

(g. 68/6)

Uşşâkî, yalnızca âşıkane değil bazı şiirlerinde hikemî üslûpla okuyucusuna seslenmiş ve onlara öğütler vermiştir:

Zıkr eyle evvel âhirüñ ef‘âli n’olısar

Fıkr eyle senden öñ bu cihânda olan kanı

(k. 4/32)

Nesyi eylemez insân olan kişi nisyân

Zarîfler o çemende ki ‘ıyş ekşer ider

(k. 11/39)

Qo bu dâr-ı gurûrı olma mağrûr

Ki devrân âhir ider bun[1] vîrân

(tcb. 2/I-2)

Şairin sevgiliye sitemli ve rakibe öfkeli olduğu şiirlerde dilinin keskinleştiği görülür:

Gonce-i sîrâbın[1] her hüsñ katında açma leb

Şâh-ı gülsün tâze-rû her el seni ‘urcûn ider

(g. 67/6)

Yahdı raķīb gōñlüm evin dilerem anuñ
Benden beter ki hāne-i hāli harāb ola
(g. 7/7)

Uşşākî, **Divan**'ında yer alan bir hicvini ise küfre varan bir söyleyişle yazmıştır:

Yuğ saç u saķaluña yüzüñe i bî-hayā
Rüsivā-yı halksın ki yolındı saķal u saç

Şābün mî giderür yüzüñüñ karasın yuyup
Un ileyüp meger saçasın bir avuç kirec

Her cum'ada cünüble gelüp mescide nemāz
Kılma dahı ki gizlü-durur koltuğunda hac
(k. 12/3-4-5)

Şair, harf oyunları yaptığı beyitlere de eserinde sıklıkla yer vermiştir:

Zülf-i cīmüñden elif kaddüm ki dala döndi çün
Bellüdür kim idiser bu 'ayn-ı sevdāyla meni
(g. 125/2)

İtdi 'Uşşākî kadın çeng ol mişāl-i zülf-i cīm
Şimdi nün kaşuñ hayāli nālesin kânün ider
(g. 67/8)

Kadd-i elifüñle dahı şol medd-i kaşun-çün
Nün itdi beni toğrısı bu nāle-i memdūd
(g. 24/2)

Uşşākî, iktibas sanatı dışında Arapça ibareler yerleştirdiği beyitleri ile de dikkat çeker:

Kaşruñı çün göre 'Uşşākî okır şānuñda

Ente Sultānī ve zū'l 'arşı refi'ü'd-derecāt⁴⁵

(g. 17/7)

Cihān levhinde bir naķş itdi naķķāş

Nazar kıl inne fī hezā el-āyāt

(k. 8/2)

Nazır belde-i Sīnop leyse fī el-āfāk

Mine'l-hurūb el-hakīmü el-ihrāk⁴⁶

(kt. 1/1)

Eserde hem Türkçe hem Farsça terkipler, bir ibare içinde zincirleme olarak yer alabilmektedir:

Her kim dilinde **hikmet-i 'ışkuñ hadıs[i]** yok

Kāşif olursa mantığın efsāne şaymışam

(g. 111/4)

Fettān gözüñ güşesi ser-çeşme-i fitne

Zencir-i şacuñ halkası sermāye-i sevdā

(g. 1/4)

Divan-ı Uşşâkî'de âhenk unsuru ön plandadır. Şair bunu sağlamak için sıklıkla aliterasyon ve ikilemelere başvurmuştur:

Dil kim **gün**ilerken **yüzüñi** kendü gözümden

Göresi **gözüm** yok ki **gözümü** **görem** ey dost

(g. 14/5)

Düşmişem şöyle ben **āh** ki **nā-gāh** ğarīb

Kimse[y]i **nāgeh** i **cān** itmesün **Allāh** ğarīb

⁴⁵ “Sen benim sultanımsın ve mertebesi yüksek arşın sahibisin.”

⁴⁶ “Sinop gibi bir belde dünyada yoktur; Hakim olan Allah onu savaşlardan ve yangınlardan korumuştur.”

(g. 13/1)

Rüşen ki **lāle** buldı oldı levā-yı nu‘mān
Rüşen piyāle oldı tolu tılā-yı rüşen
(k. 10/5)

Bahçe-i bāğ-ı ruḥuñ olsa temāşā ne bahā
Fevc fevc anda çiçekler ki olur zevc-i behīc
(g. 19/3)

Ey pīre-zen-i zamāne vü mekkār hīle-ger
Bu **dürlü dürlü** fitneñe yoḥ mı kerān ḳanı
(k. 4/28)

Hūnī gözün cigerde **ḳana ḳana** ḳan iḳer
Teşne niçe ki hırş-ıla āb-ı revān iḳer
(g. 57/1)

Bir demde **biñ biñ** yaş yaşar her kim bu dördi cem‘ ider
Āb-ı revān u sebzeler gül-gün mey ü vech-i ḥasen
(k. 9/7)

Eserdeki kimi beyitlerde “pes, çün, iḳün, ki, kim ve ger” gibi bağlaçlar bazen doldurma amaçlı kullanılmıştır:

Başdan ayağa ḳullar egerçi ki suç olur
‘Afv itse şeh ḥatāsını ḳuluñ şavāb ola
(g. 7/1)

Āfitāb-ı mihrüññ nūrından urur çün nefes
Anuñ iḳün rüşen ü rāst oldı rāy-ı şubḥ-dem
(k. 3/11)

Bilmez çü ‘arşa-i melekûtuñ melâyike
Pes kim muhāl bulmak aña ‘aql-ı hüsñ mecāl
(k. 1/34)

Divan ve halk şiirinin ortak bir söyleyiş biçimi olan dedim-dedi şeklinde şiirleri **Divan-ı Uşşâkî**’de de mevcuttur. Şair aşağıdaki gazeli, dedim-dedi biçimi ile diyalog üzerine kurmuştur:

- 1 Ben didüm aduñ nedür didi meh-i tãbãna şor
La‘lini şordum didügüm bu sözi cãnãna şor
- 2 Ben didüm kim bir nişân virsen dehãnuñdan dile
Didi anı bilmezem ben ol leb-i handãna şor
- 3 Ben didüm ki sîne[y]e neden bunca elem
Didi anı zaħm[ı] çok ol ğamze-i peykãna şor
- 4 Ben didüm kim kim-durur yağma kılan cãn mülkini
Didi var bu fitne-i Hindũ-yı Tũrkistãn’a şor
- 5 Ben didüm kim şafha-i hũsnũnde naķş-ı haťındur
Didi bu gül defterin ol murğ-ı hoş-elhãna şor
- 6 Ben didüm kim bũy-ı cãn mıdur şaçuñ ya müşg-i Çĩn
Didi kim bu müşkili var ehl-i Hindistãn’a şor
- 7 Ben didüm kim ol zenaħ mı dest-i haťtuñda ya sĩb
Didi cennet mĩvesindendũr anı Rıdvãn’a şor
- 8 Ben didüm vaşfuñda ‘Uşşãķĩ kemãlin kim bilũr
Didi var bu nũkte[y]i Ĥassãn-ile Selmãn’a şor

(g. 52)

Kısaca özetlersek, **Divan-ı Uşşâkî** bizzat şairin Türkçe yazımı tercih ederek kaleme aldığı bir eserdir. Uşşâkî, Arapça ve Farsça bilgisini şiirlerinde gösterebilmesine rağmen, hususen Türkçe yazmış, hem şiir bilgisini hem de Türkçe'ye hakimiyetini göstermiştir. Farklı ilim sahalarından seçtiği terimleri şiirlerinde sıkça kullanan şair, şiiri için beslendiği kaynaklara dair ipucu vermiştir. Eserin dil hususiyetleri genel itibarıyla eski Anadolu Türkçesine yakındır. Gelecek zaman eki, emir ve istek kipinde şahıs eklerinin çekimleri, bildirme ekleri ve zarf-fiil ekleri bu özelliklerden başlıcalarıdır.

Son olarak eserin üslûbu âşıkâne ağırlıkta olup, Uşşâkî zaman zaman hikemî tarzda öğütler vermekten geri durmamıştır. Eserde yer alan bir hicivde ise şair argoya kaçan bir kullanımla dilini oldukça keskinleştirmiştir. Şiirlerinde harf oyunlarına da başvuran şair, Farsça ve Türkçe tamlamaları bir ibarede kullanarak zincirleme terkipler yapmıştır. Şiirlerinde âhengi ön planda tutmuş, bunun için aliterasyon ve ikilemeleri de sıkça kullanmıştır. Son olarak şairin divan ve halk şiiri ortak söyleyiş biçimi olan dedim-dedi'li tarzda da şiirler yazdığı görülür. Bu durumda, henüz klasik divan şiirinin oturmadığı bir dönemde pek çok hususiyeti göz önünde bulundurarak **Divan**'ını oluşturan şairin, edebî kıymeti hâiz bir eser ardında bıraktığı söylenebilir.

1.2.4. Edebî Kişiliğine Etki Eden Şairler

Uşşâkî'nin etkilendiği ve beğendiği şairleri bizzat beyitlerine yerleştirdiği isimlerden öğreniriz. Eserde, Hz. Muhammed döneminde yaşamış olan şair Hassân b. Sâbit, Hz. Ali döneminde yaşayan hicivleriyle ünlü şair Ferezdak, meşhur İran şairleri Selmân-ı Sâvecî ve Kemâl-i Hucendî ve son olarak da Türk şair Şeyhî ismen zikredilmiştir:

Kim diyü ta'n idem bu şi're 'aceb 'Acem
Biz kim Kemâl [ü] Şeyhî vü Selmân görmüşüz
(tkb. 2/VII-7)

Şerh ide-y-idi Kemâl şıfatuñ adumı dost
Dilde 'Uşşâkî-iken Şeyhî vü Selmân iderem
(tkb. 3/IV-6)

Ben didüm vaşfuñda ‘Uşşākī kemālin kim bilür
Didi var bu nükte[y]i Ḥassān-ile Selmān’a sor
(g. 52/8)

Kemālūñ vaşfına ‘Uşşākī kāmīl
Ki tutmaz tağ kelāmına Ferezdak
(g. 97/5)

Uşşākī şiirlerinin bazılarında, Şeyhî’nin söyleyişine benzer bir söyleyiş yakalar. İki şaire de ait -āl kafiyeyle iki tevhid, vezinleri farklı olmasına rağmen ifade bakımından benzerdir:

Ne baḥr-i vaaşfına anuñ bulındı ḥadd u kıyās
Ne zāt-ı pākine her giz bulındı şibh ü mişāl⁴⁷

Zātında lā-naẓīre-lehu yoḥ aña meşel
Mülkinde lā-şerīke-lehu yoğ aña mişāl
(k. 1/3)

Ne hikmetine muḥālīf ne ḳudretine mu‘īn
Ne ‘izzetine fenā var ne milketine zevāl⁴⁸

Ol meh ki luṭf-ı maṭla‘ ola aña ne ḥusūf
Şol gün ki mihr-i maşrık ola aña ne zevāl
(k. 1/24)

Ḳadīm ḥaḳḳına ḥādīs ḥayāl ola taşviūr
Zihī taşavvur-ı bāṭıl zihī ḥayāl-i muḥāl⁴⁹

Vaşf-ı hüviyetünde hevā-yı küca vü key

⁴⁷ Halit Biltekin, **Şeyhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)**, Ankara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 17, b. III/7.

⁴⁸ Biltekin, **a.g.t.**, s. 17, b. III/11.

⁴⁹ Biltekin, **a.g.t.**, s. 17, b. III/13.

Çanda vü kaçan ola ol endîşe-i muhâl

(k. 1/31)

Ne şaydı geydi behāya kabā-yı nîfe vaşak

Ne buldı kıldı dem-i huşki müşg-i nāfe gazāl⁵⁰

Fazl-ı ziyāsı fazlası nūr-ı gazālede

Hulq-ı nesīm[i] şemmesi bu nāfe-i gazāl

(g. 1/27)

Uşşâkî'nin Şeyhî'ye nazire yazdığı bir gazelinden örnekler şu şekildedir:

Çan ile tıldı dil-i gonce leb-ā-leb kim niçün

Lālenüñ la'lin lebinde jāleler dendānıdur⁵¹

Dürc-i la'lin mi güher dürc-ile ya pürdür şadef

Hoçça-mercānum ya yāruñ leb ü dendānıdur

(g. 60/4)

Ayağına sebze dībā-yı gülistānı döşer

N'ola 'izzet kılsa çün bir heftelik mihmānıdur⁵²

Dil gözüñden mihr umar çanmış çāşuñ mihrābına

Ol ğarībe 'izzet it kim 'ayn-i Hāç mihmānıdur

(g. 60/6)

Şām-ı zülfüñ kim nesīm-i şubh ser-gerdānıdur

Çin ü ham dutduğı gūy-ı cān u dil çevgānıdur⁵³

Her nefes meydān-ı hüsnüñ kim temāşā eyleyem

⁵⁰ Biltekin, **a.g.t.**, s. 20, b. III/35.

⁵¹ Biltekin, **a.g.t.**, s. 39, b. IX/8.

⁵² Biltekin, **a.g.t.**, s. 39, b. IX/10.

⁵³ Biltekin, **a.g.t.**, s. 39, b. IX/14.

Görürem cân top-ı müşgîn turreler çevgânıdur

(g. 60/5)

Ğamze-i bed-kîşüñe her gūşede fettân kaşuñ

Bir kemân şunar kemînden kim cihân kırbânıdur⁵⁴

Ol kemân ebrû kemendin k'ana peyveste ħadeng

Çeşmi kâfir kîşîñüñ cânlar zihî kırbânıdur

(g. 60/2)

Yine iki şairin de mersiye olarak yazdıkları tercî-bendlerin, birer bendleri aynı vezin, kafiye ve rediflidir:

- 1 Serd oldı memleket melik-i Germiyân kıanı
Şûr ile tıldı şehir içi şâh-ı cihân kıanı
- 2 Devlet çerâğı gözlerinüñ nûrı kıandadır
İkbâl ü 'izz ü baht tenine revân kıanı
- 3 Cûd u kerem maĥalline Ĥâtem ne yirdedür
'Adl ü ĥikem sarâyına Nûşînrevân kıanı
- 4 Ol şeh kıanı ki eydür idi devleti günü
Göñlüm elüm berâ-beri baĥr ile kân kıanı
- 5 İn'âmı 'âmm u ni'meti bî-minnet eyleyen
Sîm ü zeri nişâr kılan râygân kıanı
- 6 Cem' oldı tapuya dîvân erenleri
Çekmege lutf ĥ'ânını devletlü ĥan kıanı

⁵⁴ Biltekin, **a.g.t.**, s. 39, b. IX/15.

- 7 Mecmū'ısı ayak gibi ayrıla başdan
Kamusı kuru gövdedür ortada cān kanı
- 8 Düş midi yā hayāl midi ol na'īm ü nāz
Devlet didükleri degülise yalan kanı
- 9 Hakkā ki bu firāka göre nāle kılmağuk
İnsāf bu muşibete göre fiğān kanı
- 10 Sultān-ı Germiyān ğurebā devleti dirīğ
Şāh-ı cihāniyān fuķarā ni'meti dirīğ⁵⁵

Uşşākī'nin benzer bendi ise şöyledir:

- 1 Dil şehir[i] oda yandı o şāh-ı cihān kanı
Bu cism-i hāk [ü] āb ile gitdi cān kanı
- 2 Cemşid-rūzgār [u] Ferīdūn [u] Cem-nijād
Keyhüsrev-i zemīn Ferīdūn-i zamān kanı
- 3 Ol Erdeşir hān o hākān-ı hāfikeyn
Ol şir-i merd-i memleket-i Ārdavan kanı
- 4 Ol şehriyār-ı vāris-i İsfendiyār Emīr
Ol tīgzen-i Sikender-i gītī-sitān kanı
- 5 Od düşdi cānına şehir āfākuñ āh-ile
Ġarķ ola hūna tañ mı şafaķ cism-i hān kanı
- 6 Ey pīrezen zamāne-i mekkār n'eyledūñ

⁵⁵ Biltekin, **a.g.t.**, s. 98, tcb. 5/3:1-10.

Efsūnuñ ile n'oldı şeh-i nev-civān kanı

- 7 Cānını aldı çarḥ yire dökdi kanını
Atdı ḥadeng elinde görünmez kemān kanı
- 8 Şāha Hüdā Mu'in ü Muḥammed şeft' ola
firdevs-i baḡ menzil ü kaşrı refi' ola
(tcb. 1/II)

Uşşākî'nin âşıkâne söylediği gazellerde de Şeyhî etkisi görülür:

Leb ü dendānuñ ol ḥüsni zekātın diledüm
Didi kim farz degül dürr ile yāķūta zekāt⁵⁶

Diledüm şāha leb-i la'l zekātın didi kim
Yok-durur mezhebümüzde dür ü yāķūta zekāt
(g. 17/6)

Gözden bıraķdı gerçi bizi ol nigārumuz
Vardur keremlerine anuñ intizārumuz⁵⁷

Gelsün dimiş bizi yine bugün nigārumuz
Cān gitdi tende kalmadı şabr u qarārumuz
(g. 75/1)

Nigārā ḥaddüñ lutfı kōmadı gülde reng ü bñ
Apardı gözlerüñ sihri gözinden nergisüñ uyḥu⁵⁸

Uyḥum aparmak dilemiş giceler fettān gözün
Merdüm-i çeşmüm uyumaz giceler ḡāfil degil

⁵⁶ Biltekin, **a.g.t.**, s.117, b. 15/3.

⁵⁷ Ömer Zülfe, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınevi, 2015, s. 32.

⁵⁸ Ahmet Atillā Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 21.

Hoca Dehhânî'nin yok mu redifli gazeli, Uşşâkî'nin aynı redifteki bir gazeline benzer. Her iki şiir de âşıkâne üslûpla yazılmıştır:

1 'Aceb bu derdümüñ dermânı yok mı

Ya bu şabr itmegün oranı yok mı

2 Yanaram mûmlayın başdan ayağa

Nedür bu yanmağuş pâyânı yok mı

3 Güler düşmen benüm ağladuğuma

'Aceb şol kâfirüñ îmânı yok mı

4 Delüpdür cigerümü gamzeñ okı

Ara yürekde gör peykânı yok mı

5 Şu gibi kıanımı toprağa kıarduñ

Ne şanursın ğarîbüñ kıanı yok mı

6 Cemâl-i hüsnüñe mağrûr olursın

Kemâl-i hüsnüñünñ nokşânı yok mı

7 Begüm Dehhânî'ye ölmezdin öndin

Tapuña ırmegün imkânı yok mı⁵⁹

Uşşâkî'nin benzer şiiri ise şöyledir:

1 Yâ Rab bu şeb-i hicrûñ âhîr seheri yoğ mı

Yâ bu seheri âhuñ yâre eşeri yoğ mı

⁵⁹ Ömer bin Mezîd, **Mecmu'at ün-Nezâ'ir**, Haz: Mustafa Canpolat, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1982, s. 133.

Kısaca özetlersek, Uşşâkî **Divan**'ında kendisiyle kıyasladığı ve ustalıklarını kabul ettiği şairlerin isimlerini Hassân b. Sâbit, Ferezdak, Selmân-ı Sâvecî , Kemâl-i Hucendî ve Şeyhî olarak vermiştir. Ünlü Arap ve Fars bu şairlerin kimisi hicviyede, kimisi kasidede, kimisi ise gazelde meşhurdur. Uşşâkî, üslûp olarak çoğunlukla Şeyhî'yi örnek almış, onun gazellerine nazire yazmıştır. Şair, nazire dışında vezinleri farklı dahi olsa Şeyhî'nin kullandığı kafiye ve rediflere benzer şiirlere de **Divan**'ında yer vermiştir. Bununla beraber Hoca Dehhânî'yi ve Hâfız'ı hatırlatıcı unsurları da **Divan**'da bulmak mümkündür.

1.2.5. Divan'daki Atasözleri ve Deyimler

Divan-ı Uşşâkî'de atasözü ve deyimler kullanılmıştır, fakat deyimlere kıyasla atasözleri oldukça azdır.⁶¹ Tespit edilen atasözleri şöyledir:

Ecele çâre bulunmaz:

Zahmı urdı cânına bî-rahm-ı cellâd-ı ecel
Cân virüp bulunmadı bu derde bir dermân ider
(tkb. 1/I-8)

Ölmüş de ağlayanı yok:

Dirligümde ben anuñ-çün ölemem ağlarum
Kim ğarîbem ölice kimse dimez âh ğarîb
(g. 13/6)

Her gecenin bir sabahı var:

Dirsens baña kim bād-ı seherden haberüm bil
Aña di bu sözi ki şebiniñ seheri var
(g. 48/2)

⁶¹ Deyim ve atasözlerini tespit için kullanılan kaynaklar şunlardır: M. Ali Tanyeri, **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999; Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I: Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1988; Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II: Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1988; Şükrü Halûk Akalın, Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, **TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr>, 21 Mayıs 2020; M. Nejat Sefercioğlu, "Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sy. 4, İstanbul 2010, s. 155-202.

Her şey aslına döner:

Hevā-yı āb-ı lebūñden türāb olur tenler

Zī şu ki aslına her şey od ile rāci'dür

(g. 61/3)

Eserde atasözü olmamakla beraber veciz söz sayılabilecek nitelikte söyleyişler de mevcuttur:

‘Ālim-i ‘āmille kııl şoĥbet[i] ‘Uşşākī sen

‘Aķla ziyān didiler cāhil-ile iĥtilāt

(g. 92/7)

Olsaydı kimse bākī bu dār-ı fenāda dost

Olaydı ol peyember-i āĥir zamān kıanı

(k. 4/5)

Divan-ı Uşşākī, deyim yönünden oldukça zengin bir eserdir. Kimi zaman aynı beyit içinde iki deymi birden görmek mümkündür:

Dil uzatdum ġonca aġzuñ şerĥine sūsen bigi

‘**Aķla şıġmaz** kim diyem ol nūkte-i pinhānlar

(k. 7/9)

Eserde tespit edilen deyimler aşağıda sıralanmıştır:

Āĥ kılmak/etmek: Acı ile içini çekmek, tcb. 2/IV-3, k. 7/14.

Aķla şıġmamak: İnanılacak gibi olmamak, k. 7/9.

Aķlı/Usu gitmek: Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırmak, g. 44/7.

Atalık etmek: Baba gibi sahip çıkmak, tkb. 1/II-8.

Avaz dökmek: Yüksek ses çıkarıp duyurmak, tcb. 2/IV-5.

Ayaġına düşmek: Ayaġına kapanmak; alçahrcasına yalvarmak, g. 40/1.

Ayaġına/ Eşiġine Baş urmak: Alçahrcasına yalvarmak, k. 2/41, g. 70/7, g. 139/4.

Ayağa/Pâye düşmek: Acz içinde kalmak, k. 1/63, g. 35/4-7, g. 65/4, g. 78/2, g. 103/5, g. 122/7.

Ayak basmak: Gelmek, uğramak, g. 23/5.

Ayak baş olmak: Değerlenmek, g. 63/7.

Ayak/Eşik öpmek: bir saygı gösterisi olarak yere kapanmak, g. 5/1-3, g. 91/2.

Azaba düşmek: Acı çekmek, k. 4/12

Baş açmak: Bir işi yapmaya büyük bir istekle koşmak, k. 5/19, tcb. 1/I-1, tkb. 3/I-6.

Başdan aşmak: Bunaltacak kadar çok olmak, g. 9/7, g. 35/4, g. 94/6.

Baş indirmek: İtaat etmek, söz dinlemek, g. 74/2.

Baş üstüne!: Buyurduğunuzu yaparım, emredersiniz, g. 70/1.

Beli bükülmek: Üzüntüden rûhen çökmek, tcb. 1/III-8, k. 4/10.

Belini urmak: Birini bir şey yapamaz hâle getirmek, tcb. 2/I-5.

Boynunu vurmak: Başını keserek öldürmek, tcb. 2/I-5, g. 94/6, g. 118/2.

Cân almak: Öldürmek, tcb. 1/II-7, tkb. 1/II-8.

Cân gelmek: Canlanmak, g. 135/7, g. 146/3.

Câna od düşmek: Büyük bir üzüntü hissetmek, tcb. 1/II-5, g. 127/2.

Cân sem'i ile işitmek: Dikkatli bir şekilde dinleyerek duymak, bend 1/II-1.

Cân vermek: Ölmek, tkb. 1/I-8, k. 11/34, g. 3/7, g. 14/1, g. 18/6, g. 19/7, g. 23/1, g. 36/6, g. 72/1, g. 75/2, g. 80/8, g. 81/4, g. 97/4, g. 101/2, g. 107/7, g. 108/3, g. 110/3, g. 113/7, g. 120/3, g. 122/4, g. 123/7, g. 130/5, g. 132/3, g. 139/3, g. 142/5, mur 1/1-2-3-4-5-6.

Cereyan etmek: k. 2/70.

Ceybi çâk etmek: Üzüntüden yaka parçalamak, tkb. 1/I-9, g. 9/2.

Ciğerini delmek : Kişiyi dayanılmaz bir üzüntü içinde bırakmak, g. 8/6, g. 27/7, g. 126/4.

Ciğerini yakmak : Birine büyük bir acı çektirmek, g. 24/5.

Ciğerine balta vurmak: Çok üzülmek, g. 25/5.

Ciğeri yanmak (kebap olmak): Büyük bir acıya uğramak, mur. I/1-2-3-4-5-6.

Cihânı yıkmak: Felaketler getirmek, k. 4/27.

Cilâ vermek: Aydınlatmak, k. 3/30.

Dehân tutulması: Konuşamayacak hâle gelmek, k. 4/6.

Dem urmak: söylemek, bahsetmek, k. 2/13, k. 3/25, k. 5/8, tkbç 1/III-3, g. 6/2, g. 14/1, g. 104/7, g. 124/6.

Derde derman etmek [olmak]: Bir soruna çözüm bulmak, tkb. 1/I-8.

Devlet güneşinin batması: Bir hükümdarın hükmünün artık geçerli olmaması, tcb. 2/III-6.

Dil/Gönül evinin harap olması: Üzülmek, k. 3/20, g. 147/2, g. 148/3.

Dili/Bağrı kebab olmak: Çok üzülmek, g. 7/2, g. 8/5, g. 46/5.

Dil uzatmak (Birine, bir şeye): Bir kimse ya da bir nesne için kötü söylemek, k. 7/9.

Dillere/Halkın ağızına düşmek: Hakkında dedikodu yapılmak, g. 69/2-3.

Dilde ziyâde kılmak: Çokça söyleyerek tekrar etmek, bend I/1.

Diş bilemek (Birine): Kötülük yapmak için fırsat beklemek, g. 123/6, g. 139/2.

Dünyadan gitmek: Vefat etmek, tkb. 1/II-3.

Ecel Celladı: Ölüm, tkb. 1/I-8.

Ecelden aman bulamamak: Ölüme çârenin olmaması, tcb. 2/I-1.

Ecel yeli / Bâd-ı ecel: Ölüm, tkb. 1/II-7, k. 4/13-17, g. 12/7.

Efgân/Figân etmek: Acıyla inlemek, tkb. 1/I-9, k. 7/6, g. 5/6.

El çekmek: Vazgeçmek, tkb. 2/III-8.

El götürmek: Duâ için eli havaya kaldırmak, k. 8/10.

Emân istemek: Zor karşısında boyun eğip canının bağışlanmasını dilemek, k. 4/1.

Feryat etmek: Acıyla inlemek, tcb. 1/I-5, g. 25/8, g. 79/1, g. 146/1.

Fetva vermek: Bir işin yapılabilmesi için yargıda bulunmak, g. 4/5, g. 144/1.

Gam yemek: Üzülmek, tcb. 1/IV-5, tkb. 1/III-1, g. 41/7, g. 142/7.

Gönül almak: Âşık etmek, mur. I/2.

Göze dünyayı dar etmek: Gözle görülmeyecek hâle getirmek, tkb. 2/III-4.

Gözünde nem kalmamak: Çok ağlamak, tkb. 1/III-4.

Göz/yaşı dökmek: Ağlamak, k. 2/56, k. 4/23, tkb. 2/II-7, k. 9/17, g. 74/6, g. 96/1, g. 134/6.

Gözyaşı ırmağı: Abartılı halde ağlamak, k. 4/22.

Gözyaşının tükenmesi: Çok ağlamak, k. 4/7.

- Gözü güher/dür/mercan/inci dökmek: Ağlamak, tkb. 2/V-1, k. 7/11, tkb. 3/III-2.
- Haber virmek: Duyurmak, tcb. 1/I-5, g. 48/3, g. 134/3.
- Hâk/Toprak etmek/kılmak: Öldürüp toprağa geri döndürmek, tkb. 1/I-3, k. 4/13.
- Hâk/Toprak olmak: Ölmek, tkb. 1/II-7, k. 4/20.
- Hayme tutmak: Çadır kurmak, k. 2/36, k. 3/2.
- Hayretinden kızarmak: Şaşkınlıktan yüzün kırmızı rengine bürünmesi, k. 3/22.
- Heves etmek: Bir şeye karşı istek duymak, k. 4/24.
- Hırka geymek: Dervişliğe intisap etmek, tcb. 1/I-7.
- Hile kılmak: Aldatmak, k. 4/15.
- Hoş tutmak (Birini): Okşayıcı davranışlarla incinmemesine dikkat etmek, g. 14/7.
- Hûna/Kana gark olmak: Üzülmekten her yerin kana bulanması, tcb. 1/II-5, g. 13/3.
- İman getirmek: Yürekten inanmak, tkb. 1/I-1.
- İşkence çekmek: Maddi veya manevi eziyet görmek, g. 109/6.
- Kaba vurmak: Elbise giymek, k. 10/32.
- Kadem basmak: Gelmek, uğramak, tkb. 2/I-7.
- Kadem urmak: Başlamak, k. 1/8, g. 63/7.
- Kafadan dil çekmek: Eziyet etmek, g. 42/7.
- Kan dökmek: Yaralamak ya da öldürmek, k. 3/13, tcb. 1/I-8, g. 83/2, g. 117/5, g. 125/1, g. 134/2, g. 145/1, mur. I/1-2-3-4-5-6.
- Kan etmek: Başkasını öldürmek, tkb. 1/I-1.
- Kan içmek: Birini öldürmek, tcb. 2/I-1, g. 26/5, g. 31/6, g. 57/1, g. 146/6.
- Kan yutmak: Çok eziyet çekmek, g. 7/4, g. 71/5.
- Kana susamak: Birini öldürmek istemek, g. 11/2.
- Kanını yere dökmek: Öldürmek, tcb. 1/II-7.
- Kanı kurumak: Bitkin düşmek, k. 4/7.
- Kara/siyâh giymek: Çok üzülmek, yas tutmak, tkb. 1/III-2, tcb. 2/IV-5.
- Karanuda/zulmette kalmak: Ümitsiz hissetmek, tcb. 1/I-9.
- Kara geymek: Yas tutmak, tcb. 1/I-1, tkb. 1/III-2.

Kara günlü: Bedbaht, talihsiz, bahtı kara, g. 30/5, g. 66/7.

Kapısına yüz urmak: Birinin katına varıp saygı ile eğilmek, k. 5/3, g. 33/4.

Kendinden gitmek: Kendini kaybetmek, bayılmak, g. 53/1-2-3-4-5-6-7.

Kemer bağlamak: Hazırlanmak, azmetmek, tkb. 3/III-2.

Kıyameti koparmak: Kargaşaya yol açmak, g. 25/4.

Mahrum gitmek: Yoksun kalmak, k. 2/79.

Ne ‘aceb: Nasıl ki, hayret! k. 1/50, g. 5/4, g. 23/5.

Ne çâre: Çâresi yok, tcb. 1/III-2, g. 10/2.

Nefes etmek: Okuyup üflemek, tkb. 3/II-1, g. 1/3, g. 103/2.

Nefes urmak: Söylemek, bahsetmek, k. 2/13.

Nikâb götürmek: Örtüyü açmak, g. 8/1.

Oda düşmek: Acı içinde kalmak, k. 3/12, g. 6/1.

Ömrü yele vermek: Ömrü boşa yere harcamak, g. 27/4, g. 137/5.

Ömür geçirmek: Yaşamak, k. 1/13, k. 11/11, g. 22/5, g. 27/7.

Ömür sofrasından yemeden doymak: Ölmek, tkb. 1/II-3

Pâre pâre etmek: Parçalamak, tcb. 1/I-7.

Pâyine yüz urmak: Birinin ayağına varıp saygı ile eğilmek, g. 120/3.

Reva görmek: Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek, g. 4/5.

Safa sürmek: Rahat, sakın ve eğlenceli yaşamak, k. 10/9-13.

Sefer kılmak: Yolculuğa çıkmak, tcb. 2/VII-1, g. 137/1.

Sengîn dil: Katı yürekli, bend I/1.

Sevinçten külâhını göğе atmak: Çok sevinmek, g. 64/2.

Söze başlamak: Konuşmaya başlamak, tkb. 2/I-8.

Söze gelmek: Söylemeye başlamak, g. 1/6.

Şâd omak: Sevinmek, tkb. 1/III-3-7, tcb. 2/III-9, k. 9/9, g. 3/1.

Şeh-mât kılmak: Birini satrançta yenmek, tcb. 2/VII-4, k. 8/12

Tabl-ı beşâret urmak: Bir yerin fethedildiğini duyurmak, k. 3/3.

Tahttan indirmek: Hükümdarlığına son vermek, tcb. 1/IV-7.

Taşra sürmek: Dışarı çıkarmak, g. 131/6.

Tenha kalmak: Yalnız kalmak, tkb. 1/III-6.

Ton geymek: Değişmek, tcb. 1/I-4.

Toprağа/hâke düşmek: Ölüp gömülmek, k. 4/20, tcb. 2/III-7.

- Toprağa/hâke yüz urmak: Ağlayarak yüzünü toprağa sürmek, g. 34/6.
- Toprağa düşürmek: Birisinin ölümüne sebep olmak, k. 4/17.
- Toprak başa saçmak: Üzüntü duymak, müs. 1.
- Tuz ekmek [hakkı]: Duygusal borç, tcb. 2/V-2.
- Vedâ etmek: Sevilen bir şeyle olan ilgisini kesmek, tcb. 1/III-2.
- Yakayı çâk etmek: Kıskançlık ve üzüntüden üstünü başını parçalamak, k. 3/38, tcb. 1/I-1.
- Yele gitmek: Gereksiz yere, boşa harcanıp gitmek, k. 4/3.
- Yere kan dökmek: Öldürmek, tcb. 1/II-7.
- Yere vurmak: Yenmek, tkb. 1/II-1
- Yerin [insan] yemesi: Ölmek, tcb. 1/IV-7, k. 4/4.
- Yetim kalmak: Tek başına kalmak, tkb. 1/II-8.
- Yüreği acımak: Çok üzölmek, k. 4/26.
- Yüz sürmek: Büyük sevgi, saygı gösterilebilen birinin ayağına doğru eğölmek. k. 2/2-12-82, g. 15/7, g. 23/5, g. 27/6, g. 53/4, g. 81/3, g. 23/5, g. 113/7, g. 120/4, g. 143/4.
- Yüzü suyuna (birinin): Ona duyulan saygı gereğı, 74/6, g. 107/6.
- Yüz tutmak: Olma yönünde ilerlemek, bulunmak, tkb. 2/I-1.
- Uma gelmek ve mahrum gitmek: k. 2/79.
- Zindan etmek: Yaşamayı zor hâle getirmek, tkb. 1/I-4.

Sonuç olarak, **Divan-ı Uşşâkî**'de az sayıda atasözüne ve çok sayıda deyime yer verilmiştir. Anlatıma âhenk ve akıcılık katan bu kalıplaşmış ifadeler aynı zamanda birer mecazlı ifadedir. Şairin mecazlı söyleyişlerle öröölü eseri, Türkçe'ye hakimiyeti konusunda da fikir vermektedir. Aynı beyitte iki deyime yer verebilecek denli mecazlı söyleyişi tercih eden şair, şiir bilgisinin iyi bir seviyede olduğunu gösterir.

1.3. Eserleri

1.3.1. Yenbû-ı Hikmet

Yenbû-ı Hikmet adlı yaklaşık on üç bin beyitlik mesnevi, tasavvuf yolunu ve müridin seyr ü sülûkunu anlatmak gayesiyle Hicrî 855 / Miladî 1451 tarihinde Uşşâkî

tarafından kaleme alınmıştır.⁶² Uşşâkî, bu eserini döneminde yaşadığı Candaroğulları Beyliği'nin başındaki Kemâleddin İsmâîl Şah'a hediye olarak yazdığını belirtmiştir.⁶³

Şehinşeh hâfîkayn içinde hâkân
Kemâlü'd-dîn-i İsmâ'îl Sultân

Disem bu şâha ben tuhfe şehâne
Ne iltem k'ola görmege bahâne⁶⁴

Klasik mesnevi tertibinde yazılan **Yenbû-ı Hikmet**, Kübra Yılmaz tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.⁶⁵ **Yenbû-ı Hikmet**'te bildirilmemesine rağmen, eserin Necmeddin Dâye'nin **Mirsâdu'l-İbâd** kitabının telif bir tercümesi olduğu tespit edilmiştir.

Tek nüshası tespit edilebilen eser Süleymâniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde **Divan-ı Dâsitân** olarak kayıtlı olsa da eserin kendi ismi **Yenbû-ı Hikmet** olarak beyitlerde geçmektedir.⁶⁶

İder deryâ dil ırmağını hâlvet
Odur ser-çeşme-i Yenbû'-ı Hikmet⁶⁷

Görürse hâmenüñ 'aynı tamâmı
Ola Yenbû'-ı Hikmet nâme nâmı⁶⁸

Eser üç ana konu etrafında toplanmıştır. İlk bölümde Allah'ın vahdaniyeti üzerinde durulup Şems ü Kamer adlı aşk mesnevisi anlatılır. İran şahının oğlu Kamer ile Yemen şahının kızı Şems arasında geçen hadiseler konu edilir. İkili aşk mesnevisinin anlatıldığı bu bölümde; kahramanların birbirlerini görüp aşık olmaları,

⁶² Yılmaz, **a.g.t.**, s. 1456.

⁶³ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 34.

⁶⁴ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 1451, b. 11811-11812.

⁶⁵ Kübra Yılmaz, **Uşşâkî'nin Yenbû-ı Hikmet Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**, MÜ SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

⁶⁶ Yılmaz **a.g.t.**, s. 24.

⁶⁷ Yılmaz, **a.g.t.**, s.363, b. 996.

⁶⁸ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 370, b. 1071.

sevgiliye kavuşmak için çıkılan yolculuklar, sevgililerin kavuşmaları ve ayrılıkları, sevgililerin kavuşmasını engelleyen unsurlar gibi aşk mesnevilerinin temel motifleri yer almaktadır.⁶⁹

Aşk mesnevisinin ardından gelen ikinci bölümde insanın yaşayışı, ruhun terbiyesi, dinlerin neshi, Hz. Muhammed ile nübüvvetin son bulması, mürit ve mürşitlik şartları, şeriat-tarikat-hakikat ve marifet vb. konular anlatılır. Eser, nefsin mertebelerinin anlatımı ile sona eser.

15. yüzyıl eseri olarak **Yenbû-ı Hikmet**, eski Anadolu Türkçesinden klasik Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseridir. Bu sebepten, eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetleri esere yansımış ve dönemin dil zenginliğini göstermesi açısından eser ayrı bir önem kazanmıştır.

Tasavvuf yolunu anlatmak maksadıyla kaleme aldığı **Yenbû-ı Hikmet**'te şair, öğretici tavrı bir üslûp olarak benimsemiş ve okuyucunun dikkatini çekmek için “diñle, eylegil gûş, gel berü” gibi hitaplarda bulunmuştur:

Ne şîrîn kışşadur **diñle** zebānda
Şekerden tatlıdur dadı dehānda⁷⁰

Eger hırş ola gālib **eylegil gûş**
Görinür şüret-i mūr u ya hōd mûş⁷¹

Bu demden **gel berü** iy cān-ı ādem
Nedür bil rūh-ı insānīyi bu dem⁷²

Uşşâkî, **Yenbû-ı Hikmet**'te mesnevi olan ana metin dışında kaside, gazel, rubai gibi farklı nazım türlerinde de şiirler yazmıştır. Mesnevi metnine göre daha sanatlı olan bu şiirlerde Uşşâkî öğreticilikten daha ziyade âşıkâne bir üslûp benimsemiştir:

Şeb geldi başa yār gamı geldi hem yine
Aķup ciger kânı gözüme tōldı nem yine

⁶⁹ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 120.

⁷⁰ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 398, b. 1374.

⁷¹ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 1196, b. 9363.

⁷² Yılmaz, **a.g.t.**, s.996, b. 7349.

Şan sîhdür içinde ciger-pâre her müjem
Hûnîn yaşımla ğark-ı dem oldum bu dem yine

Hûnî gözüñ hayâliyle sevdâyî olmuşam
Dīvāneyem bu dem beni uş dutdı dem yine

Bahtum gözi uyana uyursa bu dün gözüm
Şāyed yüzüñ tuş olam düşde görem yine

Gündüz cihān yüzine baħup göñlüm aldaram
Göz görmez oldu uş gice oldu n'idem yine

Ƙışşam uzun bu dünde perîşānlığıyla dost
Düşümde uşdı zülfüñ ucı gibi ğam yine

'Uşşākî perdelerde muħayyer bu gice rāst
Ney gibi nāleler kılur uş zîr ü bam yine⁷³

Sonuç olarak, **Yenbû-ı Hikmet** Uşşākî tarafından Hicrî 855 / Miladî 1451'de kaleme alınmış telif tercüme bir mesnevidir. Kamer ve Şems isimli iki gerçek kahraman etrafında şekillenen eser, temsili bir aşk hikayesi olup tasavvuf yolunu anlatmayı amaçlamıştır. Bu sebeple eser, sade ve öğretici bir üslupla yazılmıştır. Fakat eserdeki mesnevi dışında kalan müstakil şiirler daha sanatlı olarak kaleme alınmıştır. Yazıldığı dönem itibarıyla **Yenbû-ı Hikmet** dilde, eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş özellikleri taşır.

1.3.2. Divan-ı Uşşākî

Şairin bir diğer eseri **Divan**'ıdır. Biz **Divan-ı Uşşākî**'nin yalnızca tek nüshasına ulaşabildik. Eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Uşşākî Tekkesi Bölümü'nde 198 numara ile kayıtlıdır. Talik yazıyla yazılan divan, 80 varaktan

⁷³ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 756, b. 1-7.

oluşmakta ve sayfa başına on üç satır düşmektedir. Eserdeki şiirler siyah mürekkeple, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kırmızı cetvelli eserde herhangi bir tezhip ya da minyatür bulunmamaktadır.

Divan-ı Uşşâkî'de sin, fe, nun ve vav harfleri haricinde diğer tüm harflerde gazel yazılmıştır. Bazı gazellerin ise bazen bir beyitle bazen üç beyitle yarım kalarak mahlassız **Divan**'da yer aldığı görülmektedir. Terci-bend ve terkeb-bendlerin arasında kalan iki bendlik bir şiir yine vasıta beyti bulunmadığından türü tespit edilememiştir. Ayrıca eserde Kıta başlığı atılan şiirin, yalnızca üç beyitten ibaret olduğu görülmektedir. Tüm bunlar, eserin günümüze varak eksiklikliği ile ulaştığını göstermektedir. Dolayısıyla 80 varak olarak görünen **Divan**, gerçekte daha hacimli olmalıdır. Eserde eksik olan varak numaraları şöyle tespit edilmiştir: 8a, 9a, 57a, 59b, 63b, 66b ve 78b.

Ketebe kaydında yer alan bilgiye göre, eser Abdurrahman İbrahim es-Sinobî tarafından Hicrî 889 / Miladî 1484 senesinde Mahbub bin Emir bin Şeyh Lala için istinsah edilmiştir.

Divan'ın son varağı boş iken, başında beş mısralık bir bend yer almaktadır. “Başlı” ve “kaşlı” kelimelerindeki isimden sıfat yapma eki olan -lu/-lü'nün düz-dar ünlü ile yazılmasından ötürü, sonradan yazıldığını ve şaire ait olmadığını düşündüğümüz bu bend şöyledir:

Hezā Dīvān-ı 'Uşşākī

Düşeli 'ışkuñ cānā gönül her dem eyler āh

Bulınmaz senüñ akrānuñ cihānı gezseler billāh

Başumdan zāyi' olur 'aqlum görince hüsnüñi nā-gāh

Yeşil başlı hilāl kaşlı ki ola dir resüllullāh

Anı seyr iden 'āşıklar eydür aña māşallāh

Uşşâkî'nin **Divan**'ında yer alan 2., 9. ve 11. kasideler ile 13. gazel, **Yenbû-ı Hikmet**'te de ortak olarak yer almaktadır. Bu ortaklık sebebiyle aynı şaire ait olduğunu tespit edebildiğimiz bu iki eser dışında, henüz Uşşâkî'ye ait başka bir esere rastlanmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİVAN'IN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. Nazım Şekilleri

Divan-ı Uşşâkî'de 11'i Türkçe, 1'i Arapça olmak üzere 12 kaside, 2 terci-bend, 3 terkeb-bend, 1 murabba, 149 Türkçe ve 1 Farsça olmak üzere toplamda 150 gazel, 1 müstezad, 7 tuyuğ ve 1 kıta bulunmaktadır. Bunların dışında varak eksikliği nedeniyle türü tespit edilemeyen 2 bendlik bir şiir de vardır. (bkz.: tablo 1)

2.1.1. Kaside

Divan-ı Uşşâkî'de kaside nazım biçimiyle 11'i Türkçe, 1'i Arapça olmak üzere 12 tane şiir yazılmıştır. Tezin “Kasideler” bölümünde yer alan bu şiirlerden ilki Allah'a, ikincisi ise Hz. Muhammet'e övgüdür. “Subh-dem” redifli üçüncü kasidenin ardından, kime yazıldığı belirtilmeyen bir mersiye ve ardından “âfîtâb” redifiyle yazılmış bir diğer kaside gelmektedir. **Divan**'ın altıncı kasidesi Arapça olarak yine bir Hz. Muhammet methiyesi olup, yedinci ve sekizinci kasideler bahar ve sevgili temalıdır. Dokuzuncu kaside, dönemin hükümdarı olan Candaroğulları Beyliği başındaki Kemâleddin İsmail Bey'e methiyedir. “Rûşen” redifli onuncu kasidenin ardından Uşşâkî'nin, memleketi Sinop şehrinin özelliklerini anlattığı on birinci kaside gelir. Son kaside ise hicviye mahiyetindedir. Bu kasidelerin beyit sayıları sırasıyla şöyledir: 63, 83, 47, 32, 23, 18, 18, 18, 43, 32, 54 ve 21.

2., 9. ve 11. kasideler, Uşşâkî'nin **Yenbû-ı Hikmet** isimli mesnevisinde de bulunmaktadır. Bu kasideler, tezde edisyon kritikli şekilde yer almaktadır. Kasidelerde Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün ve Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezinleri daha sık kullanılmıştır.

2.1.2. Musammat

Divan-ı Uşşâkî'de, iki terci-bend, üç terkeb-bend, varak eksikliği sebebiyle terci ya da terkeb olduğu anlaşılamayan iki bendlik bir şiir ve bir murabba olmak üzere bend ile yazılan yedi musammat biçiminde şiir yer almaktadır.

2.1.2.1. Terci-Bend

Divan'da iki terci-bend vardır. Bunlar Candaroğulları Beyliği hükümdarlarından İsfendiyâr oğlu İbrahim Bey için yazılan mersiyelelerdir.

Bunların ilki sırasıyla 10, 8, 10 ve 9 beyitten oluşan dört bent şeklindedir. Diğer terci-bend ise sırasıyla 13, 12, 10, 10, 10, 10, 12 beyitlik yedi bendden oluşur. Bunların vezinleri sırasıyla şöyledir: Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün ve Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün.

2.1.2.2. TerkiB-Bend

Divan'daki terkiB-bendlerin biri İbrahim Bey mersiyesi olup diğer ikisi bahar, sevgili, aşk konuları üzerinedir. Bunların ilki sırasıyla 10, 10 ve 9 beyitten oluşan üç bendden oluşmaktadır. İkinci terkiB-bend 9, 8, 8, 8, 8, 8 ve 8 beyitlik toplam yedi bendden ibarettir. Sonuncu terkiB-bend ise 10, 8, 8, 7 beyitlik 4 bendden oluşmaktadır. Bunların vezinleri sırasıyla şöyledir: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün ve Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) Fe'ilâtün Fe'ilün (Fâ'ilün).

Varak eksikliği nedeniyle türü belli olmayan bend ise yarım kalmış bir methiyedir.

2.1.2.3. Murabba

Divan'da sadece bir murabba vardır. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün vezniyle oluşturulan bu murabba altı bentten müteşekkildir.

2.1.3. Gazel

Divan-ı Uşşâkî'de 1'i Farsça, 149'u Türkçe olmak üzere 150 adet gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden 111 tanesi 7, 23 tanesi 8, 5 tanesi 9, 4 tanesi 6, 3 tanesi 5, 1 tanesi 11, ve varak eksikliği sebebiyle yarım kalan 3 gazelden biri 6, biri 3, biri de 1 beyitlidir.

2.1.4. Müstezad

Divan-ı Uşşâkî'de müstezad nazım şekliyle yazılmış 1 şiir mevcuttur. Sevgilinin güzelliklerinin vasedildiği bu şiirin vezni, müstezadlarda yaygın olduğu üzere Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün Mef'ülü Fe'ülün şeklindedir.¹

2.1.5. Tuyuğ

Divan'da tuyuğ nazım biçimiyle 7 şiir yazılmıştır. Eserde tuyuğların her birine "Rubai" başlığı konulmasına rağmen, yedisinde de tuyuğ vezni olan Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün kullanılmıştır. Fakat yedi tuyuğun da kafiyeleşmesi rubainin, terâne denilen türüne benzemekte, dolayısıyla her biri kendi içinde tüm mısraları a a a a şeklinde kafiyeleşmektedir.² Bir başka deyişle, başlık ve kafiyeleşmesi açısından rubai gözüken yedi şiir, esasında tuyuğ olarak yazılmıştır.

2.1.6. Kıta

Divan-ı Uşşâkî'de Kıta başlığı altında yer alan, fakat varak eksikliği nedeniyle yalnızca üç beytini okuyabildiğimiz tek şiir, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Fa'lün) vezniyle yazılmıştır.

Sonuç olarak **Divan-ı Uşşâkî**'de farklı nazım şekilleri kullanılmıştır. Eserde bu nazım şekilleri içinde toplam 150 şiirle en fazla gazel yazılmıştır. Varak eksikliği sebebiyle bazı gazeller yarım kalmış ve kıta türündeki şiirin ancak üç beyti okunabilmiştir. Ayrıca **Divan**'da rubai başlığı altına konulan şiirlerin vezinleri itibarıyla tuyuğ oldukları anlaşılmıştır.

¹ M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi:Biçim, Ölçü, Kafiye**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2015, s. 69.

² a.e., s. 93.

Tablo 1: Şiirlerde Kullanılan Nazım Şekilleri

Nazım Şekilleri	Kullanıldıkları Şiir Sayısı
Kaside	12
Terci-Bend	2
Terkib-Bend	3
Murabba	1
Gazel	150
Müstezad	1
Tuyuğ	7
Kıta	1

2.2. Vezin

Divan-ı Uşşâkî'de toplam 18 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. En sık kullanılan aruz kalıpları Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün, Fe'ilātün (Fā'ilātün), Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün (Fā'ilün) ve Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün kalıplarındır. (bkz.: tablo 2)

Eserde yer alan 11 kasidede en çok Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün, Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün aruz kalıpları tercih edilmiştir. Kasidelerde kullanılan diğer aruz kalıpları ve bunların kullanım sıklıkları, tezimizin "Divan'da Kullanılan Vezinler" tablosunda gösterilmiştir. (bkz.: tablo 2)

Divan-ı Uşşâkî'deki gazellerde en çok Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün, Fe'ilātün (Fā'ilātün) Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün (Fā'ilün), Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün ve Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün aruz kalıpları kullanılmıştır. Gazellerde kullanılan diğer aruz kalıpları ve bunların kullanım sıklıkları, tezimizin "Divan'da Kullanılan Vezinler" tablosunda gösterilmiştir. (bkz.: tablo 2)

Bu gazellerin bahir kullanım sıklıkları şöyle sıralanmaktadır; 58 tanesi Remel, 37 tanesi Muzari, 30 tanesi Hezec, 12 tanesi Müctes, 7 tanesi Hafif, 3 tanesi Recez, 2 tanesi Münserih.

Divan'da birtakım aruz kusurlarına rastlanmaktadır. Özellikle şairin mahlasındaki nispet î'si çoğunlukla açık hece ile okunarak zihaf yapılmıştır:

Bîgâne gibi 'ışk-ıla 'Uşşâkî ölişer
Cânına anuñ ol şanem-i mahrem irişmez
(g. 79/7)

Mahlas beyitlerinin dışında, yine kapalı hecelerin açık hece olarak okunmaları suretiyle zihaf yapıldığı görülür:

Gelmişüz dünyeye cevruñle cefâdan giderüz
Menzil-i 'uqbâya biz şanki vefâdan giderüz
(g. 77/1)

Yine eserde vezne uygunluk açısından şiirlerde sıkça başvurulmuş bir diğer işlem imaledir. Aşağıdaki beyitlerde altı çizili hecelerde imale mevcuttur:

Cüy oldu yaşum cüst ide şahrâlara düşdi
Gö zû me henüz ol büt-i ‘ayyār görünmez
(g. 84/2)

Bir mûca miyānuñda çü yok diğkati cānuñ
Bu oldu nişān aña ki zerrīn kemerī var
(g. 48/4)

Divan-ı Uşşâkî’de medli okumalara da sıkça rastlanmaktadır. Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün vezinli bu beyitte iki tane med bulunmaktadır:

Şāh bir kez dād-içün yād itmedi hîç adumı
Bunca feryād eyledüm işitmedi feryādumı
(g. 146/1)

Türkçe kelimelerde de bazen medli okuma yapıldığı görülür. Bu, beyit içinde ahenk sağlama gibi bir amaç güdülmeksizin vezne uygunluk açısından yapıldığı için kusur kabul edilmektedir.³ Aşağıdaki beyitte “var” kelimesi medli okunmuştur:

Raḥm iderseñ seḥerde ‘Uşşākī
Yıl gibi tūr işige var didüm
(g. 117/7)

Med yapılması hoş bulunmadığı halde şairlerin başvurdukları bir diğer okuma şekli, sonu -ân ile biten hecelerin medli okunmasıdır.⁴ Aşağıdaki beyitte de “revân” kelimesindeki -ân hecesi medli okunmuştur:

‘Aceb mi ḳan ola gözden revān cānumuza
Kemān-ı çarḥ-ıla fitne oḳın zamāna atar
(g. 64/4)

Aruz vezni için yapılan bir diğer işlem de vasıldır. **Divan-ı Uşşâkî**’de hem “n’ola”, “k’ola” gibi alışılmış hem de aşağıda görüldüğü gibi alışılmamış vasıl

³ a.e., s. 212.

⁴ a.e., s. 213.

örneklerine rastlamak mümkündür. Yadırgandığı halde yine de tam bir kusur sayılmayan vasla aşağıdaki örnekler verilebilir:⁵

Cân-ı Hâllâc'ıñ *Ene'l Hâk*'dan dem urmadan dağı
Dil hevâ-yı dâr-ı zülfünde asılu Manşûr-idi
(g. 124/6)

Dâr-ı şifâya ire mi bu haste cânumuz
Kim dârû hokkası ol leb-i mercânumuzdadur
(g. 28/2)

Sonuç olarak, **Divan-ı Uşşâkî**'de 18 değişik aruz kalıbı kullanılmıştır. Kayıp varaklar dikkate alındığında bu vezin çeşitliliğinin artma ihtimali bulunmaktadır. Bu sayı dikkate alınırsa, şairin vezne hakimiyeti ortaya çıkar. Bununla beraber 15. yüzyılın ortalarında kaleme alınan bu eser, henüz Anadolu Türkçesi ile aruz vezninin tam bir uyum içinde yazılmadığı bir döneme denk gelmektedir. Bundan dolayı eserde, yukarıda birkaç örnekle yetindiğimiz imale, zihaf, vasıl gibi vezin işlemlerinin örneği çoktur. Eserde yer alan şiirlerin yekûnunda en fazla Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün aruz kalıbının kullanıldığı tespit edilmiştir. Gazellerde ise en fazla Remel bahri kullanılmıştır. **Divan**'daki tuyuğ ve müstezad türlerindeki şiirler ise bu türe özgü vezinlerle yazılmıştır.

⁵ a.e., s. 210.

Tablo 2: Divan’da Kullanılan Vezinler

Vezin	k.	bend	tcb.	tkb.	mur.	g.	müs.	t.	kt.
Mef’ülü Fā’ilātü Mefā’lū Fā’ilün	3	1	1	1		35			
Fe’ilātünFe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilün				1		30			
Fā’ilātünFā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün	3			1		25			
Mef’ülü Mefā’lū Mefā’lū Fe’ülün	1					22	1		
Mefā’ilün Fe’ilātün Mefā’ilün Fe’ilün	1					11			1
Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün						2		7	
Fe’ilātün Mefā’ilün Fe’ilün						7			
Mefā’lün Mefā’lün Fe’ülün	1		1		1	3			
Mef’ülüFā’ilātün Mef’ülü Fā’ilātün	1					2			
Müstef’ilünMüstef’ilün Müstef’ilünMüstef’ilün	1					1			
Müfte’ilün Mefā’ilün Müfte’ilün Mefā’ilün						2			
Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün						2			
Müfte’ilün Fā’ilün Müfte’ilün Fā’ilün						2			
Mef’ülü Mefā’lū Fe’ülün						1			
Mef’ülü Mefā’ilün Fe’ülün						1			
Fe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilün						1			
Mef’ülü Mefā’lün Mef’ülü Mefā’lün						1			
Mefā’ilün Fe’ilātün Mefā’ilün Fe’ilātün						1			
Toplam	11	1	2	3	1	149	1	7	1

2.3. Kafiye ve Redif

Divan-ı Uşşâkî'de varak eksikliği nedeniyle sin, fe, nun ve vav harfleri ile yazılmış gazeller eksiktir. Bunların dışındaki harflerle gazel yazılmıştır. Elif harfî ile 7, be ile 6, te ile 4, se ile 1, cim ile 1, ha ile 2, hı ile 2, dal ile 2, zel ile 1, re ile 41, ze ile 19, şın ile 3, sad ile 1, dad ile 1, tı ile 1, zı ile 1, ayn ile 1, gayn ile 1 tam ve bir de varak eksikliği sebebiyle yarım kalmış bir gazel, kaf ile 2, kef ile 7, lam ile 3, mim ile 9 tam ve bir de varak eksikliği sebebiyle yarım kalmış bir gazel, he ile 4, ye ile 24 ve en son kısımda hemze ile biten 2 tane gazel bulunmaktadır. En fazla re, ye ve ze harfleriyle gazel yazılmış, geriye kalan harflerle ilgili gazeller oldukça az tutulmuştur.

Divan'daki kaside ve gazelleri, kafiye ve redif açısından karşılaştırdığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşırız: 12 kasideden 6'sı kafiyeli, 4 tanesi tek kelime ile redifli ve son kalan ikisi de ek ile redifli haldedir. (bkz.: tablo 3) Eserdeki gazellerin 48'i tek kelime ile redifli, 42'si ek ile redifli, 30'u sadece kafiye, 24'ü ek ve tek kelime ile redifli, 5 tanesi iki kelime ile redifli ve son kalan 1 tanesi de bir ek ve iki kelime ile redifli olarak yazılmıştır. (bkz.: tablo 4) Rediflerin çoğunlukla Türkçe fiillerden seçildiği görülmektedir.

Divan-ı Uşşâkî'de bazı kafiye kusurlarını görmek mümkündür. On birinci gazelde îtâ-yı celî kafiye kusuruna rastlarız. Matla beyti dışında kafiyenin aynı şiir içinde tekrarı özellikle gazel için büyük bir kusur sayılmıştır.⁶ Kasidede bile ancak araya yedi beyit gelmesi şartıyla hoş karşılanan bu kusur, bahsi geçen gazelin ikinci ve üçüncü beyitlerinde arka arkaya gelmiştir. Gazelin revî harfî be olup, ikinci ve üçüncü beyitlerin son kelimelerinde kafiye –p zarf fiil ekiyle sağlanmış ve arka arkaya tekrarlanmıştır:

Çün başa yeter meşâyib eşküm
Gamzeñ kanuma nider şuşayb

Şayıla varak ağaçda lîkin
Düketmeye dil cefâñı şayıb
(g. 11/2-3)

⁶ a.e., s. 274.

Başka bir gazelde aynı kafiyein iki kez aynen tekrar edildiği görülür:

Mest itmese beni ezel ol sākī-i elest
Böyle belā bu neşve-i mey idemezdi mest

Cām-ı mey elde künc-i ḥarābātdur yirüm
Genc-i nihān nihāyet[i] yok anda kamu mest

(g. 15/1-2)

Diğer bir gazelde datif eki (-e/a) almış kelimeler, asli son sesi (-e/a) olan bir kelimeyle kafiyelemiştir. 65. gazelde bu kusurun bir örneği vardır:

Vāmık-ı aḥvāl aña gün gibi rūşen görünür
Her ki endīşesi bu ‘arız-ı ‘Āzrā’ya düşer

Ḳāmetüñ-ile kıyāmet ki revān kāyim olur
Sāyesi servüñ o dem Ṭübā’ya hem-sāye düşer

(g. 65/2-3)

Yine bir îtâ kusur çeşidi olan gizli kafiye tekrarı da bu eserde mevcuttur. Kafiye tekrarı, diğerinde olduğu gibi çok göze batmadığından daha küçük bir kusur olarak kabul edilir.⁷ 18. beyitteki zerrîn kelimesindeki “-în” edatı bu duruma örnektir. Ayrıca aşağıya aldığımız beyitlerde bir kusur daha vardır. 20. beyitteki “nefsin” kelimesi ile kafiye, iyelik eki üzerine akkuzatif eki olarak oluşturulmuştur.

Ayda bir ay gibi atüñ na‘l için oda düşüp
Buldı her şubḥ olur-ıdı la‘l [ü] zerrîn âfitāb

Mūsāveş açā du‘āña çün yed-i beyzā-yı şubḥ
Başını açup bu rūşen kim dir âmîn âfitāb

Ḳurretü’l ‘ayn-ı cihānsın dün (ü) gündüz pāyine

⁷ a.e., s. 274.

Kendüzin itdi mu‘în mâh u nefsin âfîtab

(k. 5/18-19-20)

Divan’da yer alan kafiye kusurlarından biri de ikvâdır. Kafiyedeki hazv ve tevcîh hareketlerinin farklılığından kaynaklanan bu kusuru 34. gazelde görmekteyiz.⁸ Revi harfî şın olan gazelde, bir önceki harf harekesi üstün iken üçüncü beyitte vav’dır.

Gözüm sevâdı şora kim yaza yüzüñ vaşfın

Ruḥum beyâzını ḥûn sürḥ idüp münakkaş olur

Sakîm-i nergis-i mestûñ gül üzre hoş uymış

Şu ḥaste kim hoş uyıya yine âḥir ol hoş olur

(g. 34/ 2-3)

Mahreç harflerinin yakınlığı sebebiyle başka bir harfe dönüşme hadisesi olan ikfâ da bir kafiye kusurudur.⁹ Revi harfî cim olan 19. gazelde kafiye uyum sağlaması için “hîç” ve “îç” kelimeleri “hîc” ve “ic” olarak yazılmışlardır.

Zülfüññ tâb[ı] benümle olalı pîçâ-pîç

Dâma düşdüm bulıman re’s-i rehâ olmağa hîç

Âḥir içer kişinüñ kanını bu devr-i felek

Geçmedin fırsatı evvel sen anuñ kanını ic

(g. 19/1-6)

Son örnek ise kafiyenin tamamen bozulduğu bir durumdur. Revi harfî be olan 12. gazelde kayd harfî bütün beyitlerde ye iken, ikinci beyitte kayd değil rif-i yâî kullanılmıştır. Böylece “ ‘ayb/ mehîb/ rey/ gayb/ Şu‘ayb/ ceyb/ şeyb” olan kafiye tablosunda, ikinci beyitte kafiye bozulmuştur.

⁸ a.e., s. 273.

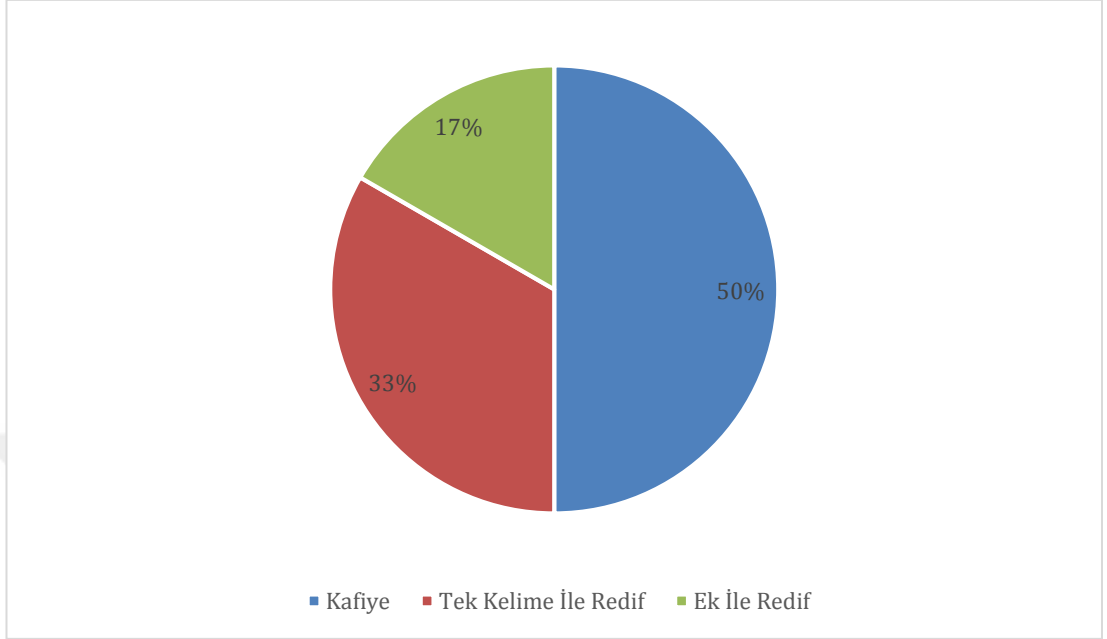
⁹ a.e., s. 274.

Ben ki iderem o gül yüzi-çün nâle ki ‘ayıb
‘Ayb ide ‘ilm-i ğaybî beni kıla her geh ‘ayb

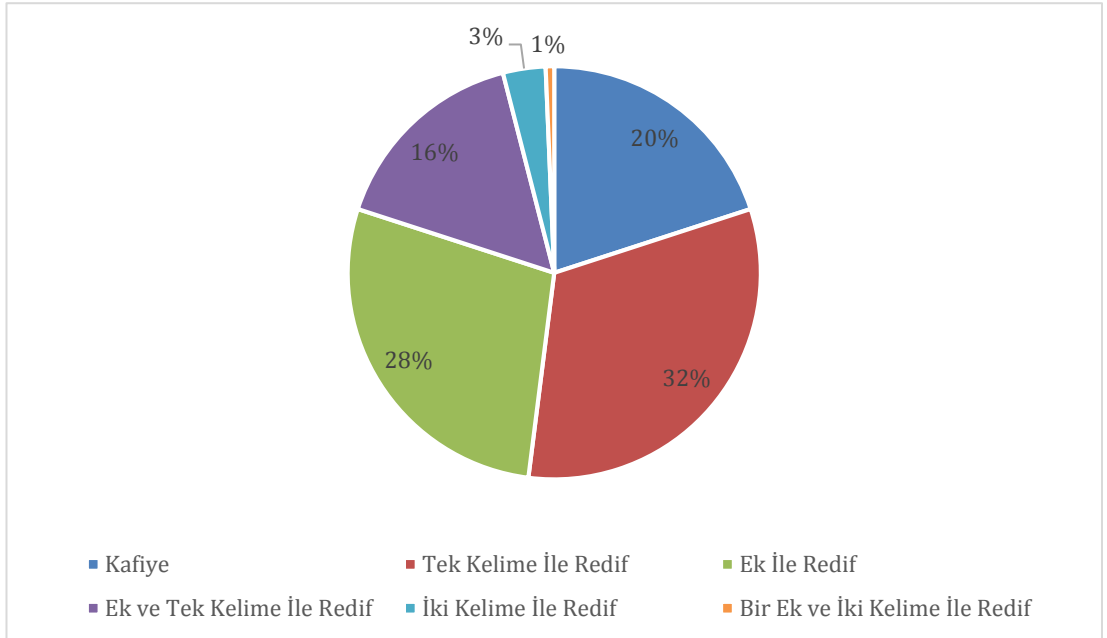
Sâķī-i mest-çeşm ola vü şuna cām-ı mey
Şahbādan ictināb kim ide meger mehīb
(g. 12/1-2)

Divan-ı Uşşâķî’de bazen hece, bazen kelime, bazen de hece ve kelime ile oluşturulan redifli söyleyişin, kafiye den daha yaygın olduğu görölür. Yukarıda örneklendirdiğimiz kusur çeşitleri **Divan**’ın genelinde karşımıza çıkmaktadır. Eserin kaleme alındığı devrin, klasik şiirin başlangıç safhasında yer alması sebebiyle eserde birtakım kafiye kusurları görölse de bunların sayısı çok fazla değildir.

Tablo 3: Kasidelerde Kafiye-Redif Dağılımı

Tablo 4: Gazelerde Kafiye-Redif Dağılımı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHTEVA İNCELEMESİ

3.1. Din

3.1.1. Allah

Divan-ı Uşşâkî'de hem Allah'ın en güzel isimleri hem de birliği ve yüceliği gibi sıfatları zikredilir. Allah'ın zâtının benzeri yoktur, mülkünde de ona ortak olacak bir misal bulunmaz:

Zâtında lâ-naẓîre-lehu yoḥ aña meşel
Mülkinde lâ-şerîke-lehu yoḥ aña mişâl
(k. 1/3)

Daimî olan ezeli Zât'ın başlangıcı yoktur; ebediyen diri ve ölümsüz olan Allah nihayetsizdir:

Bî-ibtidâdur ol ezeli zât-ı lemyezel
Bî-intihâdur ol ebedî ḥayy-i lâ-yezâl
(k. 1/4)

Allah'ın büyüklüğünü idrak etmeye çalışmak hayret ettirir; kudretinin hikmetini anlamaya çalışmak ise vehme yol açar:

Efhâm-ı fikret-i 'azamûtında ḥâyire
Evhâm-ı ḥikmet-i ceberûtı yolında dâl
(k. 1/5)

Allah'ın ululuğuna işareten Celâl ve Celîl isimleri kullanılır (k. 7/3, tcb. 1/IV-6). Onun büyüklüğüne nispeten dünya ve âhiret zerre gibidir, tüm kum taneleri ise sayısızdır:

Kevneydür hevâ-yı celâlinde zerre-vâr
'Adsuz-durur kıatında mu'ad dâne-i rimâl
(k. 1/6)

Allah'ın mülkünde herhangi bir eksik ve gediklik yoktur, onun bâkilik eteğine ölüm eli erişmez (k. 1/7-8). Dünyanın sultanları Allah'ın mülkünde ona secde ederler (k. 1/25). Allah'ın emriyle geceler, yüzündeki peçeyi kaldırıp gündüz, gündüzler ise yine onun hükmüyle peçelerini kapatıp gece olur:

Gice yüzinden emr ile bürka' açan nehār
Gündüz yüzine turre çizen hüküm-ile leyāl
(k. 1/26)

Allah'ın hakiki vasıflarını bilmek imkansızdır (k. 1/31). O nimetlendirendir; insana verdiği güzel konuşma nimetini vasfetmekte akıl ve dil yetersiz kalır:

Ey Mün'imī ki ni'metüññ nefsi-nāṭıka
Dil-teng oldu vaşf-ıla 'aql oldu güng [ü] lāl
(k. 1/30)

Allah beşeriyete ait unsurlardan münezzehtir olan Sübhân'dır (k. 10/3). Maddeye bağlı olan cevher ve araz gibi özellikler ondan uzaktır. Herhangi bir mekandan ve halden de münezzehtir:

Senden berī ki cism ya cismān olsun
Hem cevheriyyet ü 'araziyyet maḥall u ḥāl
(k. 1/32)

Her şeyi yaratan Bârî olan Allah'tan, keremiyle elden tutup kaldırması niyaz edilir:

Düşdüm ayağa bār-ı günāh ile Bāriyā
Bu ben fütādenüñ keremüñden tut elin al
(k. 1/63)

Her şeyi bilen Allām olan Allah, henüz Âdem isimleri bilmeden evvel Muhammed'in ismini işaret olarak koymuştu:

'Allām kıomışdı 'alemüñ ism-i Muḥammed
Ma'lūm degildi Ādem'[e] ta'lim olan esmā
(k. 2/6)

Allah hâkim, sahip anlamlarına gelen Hüdâ (tcb. 1/I-10, tcb. 2/VII-10) ve Hüdâvend olarak anılır:

Her kim dilerse fażl-ı Hüzāvend-i ekberi
Kılsun ziyāde dilde şenā-yı peyemberi
(bend 1/I-1)

Münşî olan Allah, varlıkları kâinattaki unsurlardan yaratandır. Bu isim, edebiyatta süslü düz yazı anlamına gelen “inşâ” kelimesi ile tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Ey hatt-ı vücūdı raķamın levh-i ‘ademde
‘Unvān iden inşāsına ol Münşî-i mā-şā
(k. 2/7)

Böyle inşā eylemiş ‘Uşşākî Münşî-yi Ezel
Kim ğam-ı ma‘şūk-ıla ben meyl-i mey itsem gerek
(g. 106/6)

Allah, kullarına hadsiz iyilikte bulunan anlamına gelen Mennân ismi ile anılır (k. 10/15). Vefat eden padişaha cennet vermesi için herkese yardım eden Mu‘în’e niyazda bulunulur:

Şānına oķına şāhuñ ‘avn idüp ni‘me’l Mu‘în
Hezihi cennāt-i ‘Adn-i Fādhuluhā āminîn¹⁰
(tkb. 1/II-10)

Çok bağışlayıcı anlamına gelen Gafûr ismiyle Allah’tan günahların affı rica edilir:

‘Afv eyleye günāhın anuñ dilerem Ğafûr
Âmîn disünler işidelüm merdümān kıanı
(k. 4/29)

¹⁰ “Bunlar, Allah’ın iman edenlere lutfettiği Adn cennetleridir.”

Allah ayetlerini cihan sayfasına nakşetmiştir (k. 8/2). Âlemi bir eser gibi süsleyen Allah, Nakkaş olarak anılır:

Bu levh-i ‘âlemde bu dem bir nağş-ı reng oldu raqam
Ol nağşa kudretdür kalem Nakğāş-ı ‘âlemdür yazan
(k. 9/2)

Allah denizleri, yeri ve yıldızlara yaratan, her şeye gücü yeten Kâdir’dir:

Bu kudreti gör o Kâdir ki yidi yir üzre
Yidi deñiz ü yidi yir ü yidi ahter ider
(k. 11/15)

Doğruyu en iyi bilen Hak olan Allah’tır:

Vaşf-ı hüsnünde ne kim ‘Uşşākī dir bātıl degil
Hağ bilür hağ söz budur vallāhü a‘lem bi’ş-şavāb¹¹
(g. 8/7)

3.1.2. Melekler

Melekler, nûrdan yaratılmış günah işlemeyen, beşerî özellikler göstermeyen ve devamlı ibadet eden varlıklardır. **Divan-ı Uşşākī**’de genel olarak meleklerden bahsedilmiş, hususen ise dört büyük melekten Cebrâil ve Azrâil ile cennetin kapıcısı olarak bilinen Rıdvan’dan bahsedilmiştir.

Eserde yazılan bir naatta meleklerin Hz. Muhammed için hazırda bekleyen hizmetçiler olduğu söylenmiştir (k. 2/26). Başka bir beyitte ise meleklerin Hz. Muhammed’in ordusu olduğundan bahsedilir. Bu beyitte Âl-i İmran Sûresi 3/123-125. âyetlere telmihte bulunulmuştur. Bedir Savaşı’nda Hz. Muhammed’e melek orduları ile yardım edildiği, zikredilen âyetlerde bildirilmiştir:

‘Aql-ı ‘inān-keşīde ne yol vara medhūne
Çün leşker-i melāyik anuñ oldu çākeri
(bend 1/I-5)

¹¹ “Doğruyu en iyi Allah bilir.”

Başka bir beyitte ise vefat eden bir hükümdar için, kıyamet gününde meleklerin ona yardımcı olması niyaz edilir:

Ve min hezā ilā yevmü'l-ķarārı¹²
Feriştehler aña yār eyle yā Rab
(tcb. 2/VI-6)

3.1.2.1. Cebrâil

Cebrâil, Allah'tan aldığı emir ve yasakları peygamberlere getiren melektir. Cibrîl ve Ruhü'l Kuds isimleri ile de geçer. **Divan-ı Uşşâkî**'de bu iki kullanımı da görmekteyiz. Allah'ın yüceliği karşısında Cebrâil dahi uçup kanat açamaz:

Ķāşır sürādıkāt-ı celālünde murğ-ı cān
Açmaz uçup o perdeye Cibrîl perr ü bāl
(k. 1/37)

Hiz. Meryem'in Hiz. İsa'ya hamile kalışı Kuran-ı Kerim'de (Enbiyâ 21/91) "ruhumuzdan üfledik" ibaresiyle anlatılır. Ruh da Cebrâil olduğu için Allah, Cebrâil vasıtasıyla Meryem'e ruhundan üflemiştir. Bu ayete binâen eserde Cebrâl'in nefesi, İsa ve Meryem ile birlikte anılır:

Rūhu'l-ķudūs rīhuñ demi gül İisî gonca Meryem'i
Būlbūl kelīm-i ħurremi kim söyler ağaçda sūhan
(k. 9/11)

3.1.2.2. Melekü'l Mevt (Azrâil)

Divan-ı Uşşâkî'de geçen dört melekten diğeri de Azrâil'dir. Secde 32/11'de Azrâil ölüm meleği olarak geçer: "De ki: Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra rabbinize döndürüleceksiniz." Eserde de âyetteki tam ifadesi olan melekü'l mevt ile Azrâil'e atıfta bulunulur. Aşk derdinden hasta olan âşığın canını almaya ölüm meleği gelir:

Melekü'l-mevt gözi cānın[1] alur bīmāruñ
Çün lebi şerbet-ile yār ki tīmāra gelür

¹² "Bundan sonra karar gününe kadar..."

(g. 44/4)

3.1.2.3. Rıdvân

Rıdvân, cennetin muhafızı olan melektir. **Divan-ı Uşşâkî**'de sevgilinin güzellik unsurlarından bahsolunurken cennet ile birlikte zikredilmiştir:

Ben didüm kim ol zenaḥ mı dest-i ḥaṭṭuṇda ya sīb
Didi cennet mīvesindendür anı Rıdvân'a şor
(g. 52/7)

Hüsnuñ ayından ki rüşendür cihân u cânlar
Pertevindendür müzeyyen ravza-i Rıdvânlar
(k. 7/5)

Yine sevgili ile birlikte eğlence meclisinde mutlu olmak, Rıdvân'ın bekçilik yaptığı cennet bahçesine ermekle eşdeğerdedir:

'Uşşâkî şād yâr-ile gülşende 'ıyş kıl
Cennetde tut ki ravza-i Rıdvân'a irmişüz
(g. 81/7)

3.1.3. Kitaplar

İmanın şartlarından olan kitaplara iman, Allah tarafından Cebrâil aracılığıyla belirli peygamberlere gönderilen kutsal kitaplara inanmayı gerektirir. **Divan-ı Uşşâkî**'de yalnızca Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân-ı Kerim geçer. İbadetlerde Kur'ân'ın şifa etkisi ortaya çıkmaktadır:

Rüşen 'ibâdetüñde mazhar şifâ-yı Kır'ân
Rüşen işâretüñde muzmer hüdâ-yı rüşen
(k. 10/10)

Sayfalar halinde toplanılmış demek olan mushaf kelimesi de Kur'ân-ı Kerim yerine kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü Allah'ın âyetlerinin yazıldığı bir mushaftır:

Göre mi 'Uşşâkî yüzüñ muşhafında zülfüñi

Sûre-i Kadr ü berâtı dilde hoş ezber tutar

(g. 38/7)

3.1.4. Âyetler ve Hadisler

3.1.4.1. Âyetler

Divan-ı Uşşâkî'de geçen âyetler şöyle sıralanmaktadır:

Ev ednâ: "... Hatta daha da yakın" (Necm 53/9).

Ednâ demi Rûhü'l-kuds-ıla şeb-i mi'râc

Oldı derecâtun yüce vü menzilün a'lâ

(k. 2/18)

Semi'nâ ve a'ta'nâ: "İşittik ve itaat ettik..." (Bakara 2/285).

Çün nâme-i şer'ün okıdı ferhada eflâk

Çarh itdi nidâ didi *semi'nâ ve a'ta'nâ*

(k. 2/31)

Nasrun min-allahi ve fethun karib: "Allah'tan bir yardım ve yakın bir zafer [vardır]" Saff 61/ 13. Fetehnâ: "Biz fetih verdik" (Fetif 48/1).

En-naşru min-allâhi şehâ feth-i qarîbüñ

Kim dest-i lisânuñda-durur seyf-i *fetehnâ*

(k. 2/32)

Ke's-i ma'in-ile ebârîk: "Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle" (Vâkıa 56/18).

Bezmünde mu'ad *ke's-i ma'in-ile ebârîk*

'İyşuñda ebed cām şunan sâkî-yi hūrâ

(k. 2/58)

Ve'l-leyl: "Geceye andolsun" (Duhâ, 93, 1-5).

Ve'd-duhâ: "Kuşluk vaktine and olsun" (Duhâ, 93/1-5).

Zülfüñün şânında tâlî sûre-i *ve'l-leyl* [ü] şeb

Āyet-i çehreñde kārī ve 'd-*duḥāy*ı şubḥ-dem

(k. 3/15)

İbrāhīme evvāhūn halīm: “İbrahim, yumuşak huylu biriydi” (Tevbe 9/114).

İlāhī A'ti Cennātü'n-Na'im

Li-*İbrāhīme evvāhūn halīm*

(tcb. 2/I-13)

Bi'se'l-masīra: “Varılacak kötü yer” (Tahrim 66/9).

İletme cānını *bi'se'l-masīra*

Maşīrin ni'me'l emşār eyle yā Rab

(tcb. 2/VI-7)

(min) ḥabli'l verīd: “Şah damarından (daha yakın)...” (Kâf 50/16).

Devrinde Dārā-dārdur ḥaşmına dünyā tårdur

Ol ḥaşma yir kim dardur *ḥabli'l verīd*-idür resen

(k. 9/28)

Ḳābe kavseyn: “İki yay kadar kaldı araları” (Necm 53/9).

Rūşen ki *ḳābe kavseyn* ebrū-yı rā-yı reyḥān

Rūşen ki tāb-ı 'ayneyn ol rūy-ı rāy-ı rūşen

(k. 10/18)

İsrā şebinde Rūḥ-ı ḳudūsle binüp Burāk

Sinüñle buldı ḥalvet-i *ḳavseynde* vişāl

(k. 1/52)

Velāte ḥīne menāş: “Zaman, kurtulma zamanı değil” (Sad/3).

Göñül şıgındı gözüñden çü zülf-i nāşīña

Ḥalāş bulamadı dir cān *velāte ḥīne menāş*

(g. 90/5)

Semmi'l-hıyāt: “İğne deliği” Âraf 7/40.

Fıkr-i miyānuñladur ‘aql-ı ‘inānkeş za’yîf
İnce-durur hayıtdan yolu giñ *semmi'l-hıyāt*
(g. 92/6)

Ernî: “Bana göster” (Bakara 2/260).

Cân-ı Mūsā kılmadın *ernî* nidâsın bize dost
Hasretüñ ‘ışkuñ tecellîsinde küh-ı Tûr-idi
(g. 124/7)

Tâ-sin: (Neml 27/1).

Tâ-hâ: Kur’ân’daki 20. sûresinin adıdır.

Tevkî’-i risâlet o ki sûre-i *Tâ-sin*
Menşûr-ı nübüvvet tapuña nâme-i *Tâ-hâ*
(k. 2/23)

3.1.4.2. Hadisler

Divan-ı Uşşâkî’deki şiiirlerde yer alan hadisler, bazen iktibas ile bazen telmih ile verilmiştir.

Lebbeyk (Allahümme lebbeyk): “Buyur Allah’ım buyur!”

Tâ irem Ka‘be yüzüñ ‘ıydına *lebbeyk* uruban
Kılmışam mevkıf-ı kûyuñda vukûf-ı ‘Arafât
(g. 17/4)

“Yararlı işler görmekte acele ediniz.”

Tîr-i gamzeyle bu kaçduñ k’idesin bini şehîd
Tîz ol ihsân ehli kim hayr işi te’hîr eylemez
(g. 68/5)

“Fakirlik benim övüncümdür.”

‘Uşşâkî māl ü memlekete kılma i’tibâr

Çün yâr işigi faqr-durur iftihârumuz

(g. 75/7)

Küntü kenzen (mahfiyyen fe ahbebtü en u'rafe fe halektül halke li u'rafe bihi):
“Ben gizli bir hazine idim bilinmekliğimi istedim ve bu halkı, onunla bilinmekliğim için yarattım.”¹³

Ḥazînesin nerede bula *küntü kenzüñ* ol

Ki ‘ışk baħrine dūr gibi olmadı ğavvāş

(g. 90/2)

3.1.5. Hz. Muhammed

Hiz. Muhammed Kur’ân’ın indirildiğı son peygamberdir. Kur’ân’da Ahmet ve Muhammed isimleri ile anılır. **Divan-ı Uşşâkî**’de de Hiz. Muhammed’in bu isimlerle anıldığı görülür:

Ḥamd-i eħadle vir şalavât-ı Muħammedî

Cân sem‘iyle işit ki idem medħ-i Aħmedî

(bend 1/II-1)

Eflâkuñ Aħmedî vü zemînüñ Muħammedî

Ḥalkuñ ħulâşa mefħarı vü ħâlişü’l-ħışâl

(k. 1/46)

Hiz. Muhammed, bu fânî dünyaya tüm yüceliklerin başı ve bâkîlik kubbesine yöneticilerin başı olarak gelmiştir (k. 1/47). Muhammed ismini oluşturan harfler beyit içinde kelime oyunu yapılarak verilir:

Bu şubħ-ı çihl [ü] heşt behişt oldu adına

Ḥod ‘akd-i ħâ vü mîm olupdur bu ħâle dâl

(k. 1/48)

¹³ İbn Arabî’nin “keşfen sahih, fakat naklen sabit değildir” buyurduğu küntü kenzen hadisi tartışmalıdır. İsmail Hakkı Bursevî, **Kenz-i Mahfi**, Haz. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yayınları, 2000, s. 17.

Can, Hz. Muhammed'in mükemmel vasfını anlatmaktan yorulur; her şeyi kuşatan küllî akıl bile onun vasfını anlatmaya kelam yetiştiremez (k. 1/50). Çünkü o, cömertlik çeşmesinin, kerem halkasının, peygamberlik defterinin ve mükemmellik kitabının başıdır:

Ser-çeşme-i şehāvet ü ser-ḥalka-i kerem
Ser-defter-i nübüvvet [ü] ser-nāme-i kemāl
(k. 1/49)

İslam itikadına göre her varlıktan önce Hz. Muhammed'in nûru yaratılmıştır. İlk insan Hz. Âdem ve eşi Hz.Havva henüz toprak ve sudan yaratılmamışken dahi Hz.Muhammed nebîdir:

Ey unşur-ı pākīze-güher sen nebī-y-iken
Ḥāk ü şu-y-ıdı emzice-i Âdem ü Havvā
(k. 2/9)

Allah ilk insan Hz. Âdem'i yarattığında ona tüm varlıkların isimlerini de öğretmiştir. “Ve Adem'e bütün isimleri öğretti...” (Bakara 2/31). Fakat henüz Adem'e isimler öğretilmemişken dahi Allah, Muhammed ismini nişâne yapmıştır:

‘Allām kıomışdı ‘alemüñ ism-i Muḥammed
Ma'lūm degildi Âdem'[e] ta'lim olan esmā
(k. 2/6)

Hz. Muhammed'in doğumu ve doğumunda gerçekleşen bazı mucizeler **Divan-ı Uşşâkî**'de anlatılır. Hz. Muhammed sünnetli doğmuş ve doğar doğmaz da secde etmiştir:

Ey nūr ḥitān-ıla ki sen toğduñ anadan
Rabbüñe yüzüñ sâcid ü gözüñ-idi kehlā
(k. 2/45)

Sâsânî hükümdarı Kistrâ'nın sarayındaki burçlar o gece kırılmıştır:

Çün buldı velâdet şerefîñ zāt-ı şerîfüñ
Kesr oldu o dem ğurif-ile ğurfe-i Kistrā

(k. 2/46)

Onun doğumunda Kabe'deki putlar yere devrilmiştir:

Nūruñ görüp indürdi seri secdeye her diz

Döküldi yire düşdi büt ü pāya çelīpā

(k. 2/37)

Hız. Muhammed ümmîdir, yani okuma-yazması yoktur. Bu halde Kur'ân-ı Kerim'in kendisine indirilmiş olması mucize olarak kabul edilir. Hız. Muhammed'in ümmîliği Ku'ân'da şöyle bildirilir: "Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar" (Araf 7/157). Eserde de Hız. Muhammed'in ümmî iken tüm varlıklara imam olduğu söylenir:

Kevneynüñ imāmısin u aduñ-durur ümmî

Şehsin ki 'abā-püş-ı kabāñ olmadı dībā

(k. 2/47)

Ol muḳtedāya uy ki adı ümmî-iken ol

Cümle ümmetüñdür imāmı vü rehberi

(bend 1/I-2)

Hız. Muhammed'in en büyük mucizelerinden biri olan Miraç hadisesi, eserde zikredilir. Hız. Muhammed Cebrâil ile birlikte Mekke'den Kudüs'e yürütölmüş ve Burak atına bindirilerek Allah'ın huzuruna çıkarılmıştır. Cebrâil ile yolculuk Kur'an'da şöyle anlatılır: "Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrâil) öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki iki yay (kavseyn) kadar, hatta daha yakın oldu." (Necm 53/5-9). **Divan-ı Uşşâkî**'de gece yürüyüşü anlamına gelen İsrâ gecesindeki Miraç olayı şöyle anlatılır:

İsrâ şebinde Rūḫ-ı ḳudüsle binüp Burāk

Sinüñle buldı ḫalvet-i kavseynde vişāl

(k. 1/52)

H. Muhammed'in kişilik özelliklerinden de bahsedilen eserde, onun ifade meydanında dilinin hızlı bir at ve sözlerinin en parlak inci olduğu vurgulanır:

Meydān-ı feṣāḥatde dilūñ düldül-i çābük
Deryā-yı belāgatde sözüñ lü'lü'-i lālā
(k. 2/15)

Ağzında H. İsa'nın can veren nefesi ve çehresinde H. Musa'nın mucizesi olan beyaz el parlaklığı mevcuttur:

Ağzuñda nihān nefḥa-i iḥyā dem-i İṣā
Çehreñde 'ayān mu'ciz-i Musā yed-i beyzā
(k. 2/10)

Bütün kutsiyet ve biricikliğine rağmen H. Muhammed de bir insandır ve bu geçici dünyada o dahi sonsuza dek kalamaz:

Olsaydı kimse bākī bu dār-ı fenāda dost
Olaydı ol peyember-i āḥir zamān ḳanı
(k. 4/5)

3.1.5.1. H. Muhammed'in Ailesi

H. Muhammed'in ailesinden, kızı H. Fatma, torunları Hasan ile Hüseyin ve hanımı H. Âişe **Divan-ı Uşşâkî**'de yer almaktadır. Peygamberin H. Hatice ile olan evliliğinden doğan ve onun soyunu devam ettiren H. Fatma, aynı zamanda H. Ali'nin hanımıdır. H. Fatma, künyesindeki Zehra ismiyle eserde zikredilir:

Zevce aña biñ Rābi'a kim ḥizmete lāyık
Bir Fāṭıma k'ol dil-i ṣāniye-i Zühre-i Zehrā
(k. 2/75)

H. Fatma ve H. Ali'nin evlatları, dolayısıyla H. Muhammed'in torunları olan Hasan ve Hüseyin şehitlikleri itibarıyla eserde anılırlar:

Ferzend-i şehīdeyni Hüseyin ü Hasen olan
Sultān-ı ṣecā'at 'Alī ḥazret-i ulyā

(k. 2/76)

Bükdi bu Kerbelā bilümi bu belāda kim
Ol şeh Hüseyn hulk-ı Hasen dil-sitān kanı
(k. 4/10)

Hiz. Muhammed'in hanımlarından Hiz. Âişe, Kur'an buyruğu gereğince "ümmü'l-mü'minîn" diye anılmıştır. "Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir" (Ahzab 33/6). Peygamberin yakın arkadaşlarından Hiz. Ebû Bekir'in kızı olma özelliği ile eserde anılır:

Şiddîk eb-i 'Âişe vü ğārda yāruñ
Bû Bekr-i 'atîk aña-durur rütbe-i kübrā
(k. 2/69)

3.1.5.2. Dört Halife ve Sahabeler

Hiz. Muhammed'in vefatının ardından halifelik yapan ilk dört sahabe, dört halife olarak adlandırılır. Bu sahabeler sırasıyla Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman ve Hiz. Ali'dir. **Divan-ı Uşşâkî**'de hususen yâr-ı çehâr ve çâr yâr olarak anılırlar (k. 2/67-57).

Dört halifenin sırasıyla art arda bahsedildiği beyitler şöyledir:

Şiddîk eb-i 'Âişe vü ğārda yāruñ
Bû Bekr-i 'atîk aña-durur rütbe-i kübrā

Fāruk ki Rûhu'l-ğuds u Nûh'a müşebbeh
İtdi cereyān nāmesinüñ hükme deryā

Didüñ-ki nebî olsa dahı soñra da benden
Bu cümle halāyıkdan olaydı 'Ömer evlā

İklîm-i şerî'at şeh-i dîvān-ı diyānet
Menşûr-ı hilāfet ki kılam sehv-ile katlā

‘Osmān zekī şems-i hayā şāhib-i nūreyn
Kur‘ān’uñ olan cāmi‘i vü merci‘-i kurrā

Ol şeyh-i fütüvvet şeh-i merdān-ı mürüvvet
Dīn tūğı vü tīğı kerem ü Hayder-i dünyā

Zevce aña biñ Rābi‘a kim hizmete lāyık
Bir Fātıma k’ol dil-i şāniye-i Zühre-i Zehrā

Ferzend-i şehīdeyni Hüseyñ ü Hasen olan
Sultān-ı şecā‘at ‘Alī hāzret-i ulyā
(k. 2/69-76)

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed’e bağlılığı nedeniyle Sıddık lakabıyla, adaletiyle meşhur olan Hz. Ömer hakkı ve bâtılı ayırabilen manasında Fâruk lakabıyla, edep sahibi oluşu ile Hz. Osman ve cesareti ile de Hz. Ali eserde methedilmiştir.

Sahabe kelimesi dinî bir terim olarak, Hz. Peygamber’in devrinde yaşayıp, onunla sohbette bulunup, ona iman eden kişilere denir. Eserde dört halife dışında fazla sayıda sahabe ismi geçmez. İsmi geçen şahıslar Veysel Karanî, Muaz b. Cebel ve Hassan b. Sâbit’tir. Veysel Karanî, Hz. Muhammed döneminde yaşayıp ona iman etmesine rağmen kendisiyle görüşmemiştir. Bu anlamda teknik olarak sahabe olamayan Veysel Karanî sahabeyi gören bir sonraki kuşak, tâbiinden sayılır. Hz. Peygamber Veysel Karanî’nin sevgisine karşılık ona ulaştırılmak üzere hırkasını bırakmıştır. Eserde, Peygamber’e olan bağlılığı ile anılmıştır:

Ola mı nebîlerde bu karn içre qarîñuñ
Şāhā saña hādîm ki Üveys-i Kāren ola
(k. 2/39)

Muaz b. Cebel, Hz. Muhammed’e bağlılığı ile bilinen sahabelerdendir. Yemen valisi olarak atandığı zaman Hz. Peygamber ile aralarında geçen konuşma meşhurdur. Bir sorunla karşılaştığında önce Kur’ân’a, sonra sünnete ve bu ikisinde

yanıt bulamazsa kendi fikriyle hükmedeceğini söylediğinde, Peygamber memnun olmuştur. Hz. Muhammed tarafından Yemen’e uğurlanan Muaz b. Cebel, bir daha görüşemeyecekleri ihtimalini Peygamber’den öğrenir ve derin bir hüzne boğulur. Eserde bu ayrılık anından bahsedilir:

‘Uşşākī ḥālī şöyle ḥabībinden ayrı kim
Aḥmed’den ırāḥ ola Cebel mesken Mu‘āz
(g. 26/7)

Hassan b. Sâbit, Hz. Muhammed’in şairidir. Cahiliyye döneminde Ukaz panayırındaki şiir müsabakalarına katılmış, kabileler arasındaki karşılaşmalarda kendi kabilesi olan Hazrec’i övmüştür.¹⁴ Eserde, Uşşākī’nin kıymetini Hassan’ın bileceği söylenir:

Ben didüm vaşfuñda ‘Uşşākī kemālin kim bilür
Didi var bu nükte[y]i Ḥassān-ile Selmān’a sor
(g. 52/8)

3.1.6. Diğer Peygamberler

3.1.6.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Kur’ân’da Âdem’in topraktan yaratıldığı bildirilir. “Allah nezdinde İâsâ’nın durumu Âdem’in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona ‘ol’ dedi ve oluverdi” (Âl-i İmran 3/59). Henüz Âdem cismen yaratılmadan önce, Hz. Muhammed’in ruhaniyetinin zaten yaratıldığı ve nebî seçildiği ise beyitte şöyle bildirilir:

Ey unşur-ı pākīze-güher sen nebī-y-iken
Ḥāk ü şu-y-ıdı emzice-i Âdem ü Havvā
(k. 2/9)

Allah ilk insan Hz. Âdem’i yarattığında ona tüm varlıkların isimlerini öğretmiştir. “Ve Adem'e bütün isimleri öğretti...” (Bakara 2/31).

¹⁴ Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, **TDVİA**, C.XVI, İstanbul, 1997, s. 399-400.

‘Allām kıomışdı ‘alemüñ ism-i Muħammed
Ma’lüm degildi Ādem’[e] ta‘lim olan esmā
(k. 2/6)

3.1.6.2. Hz. İdris

İdris peygamber Kur’ân’da şöyle geçer: “Kitapta İdrîs’i de an; çünkü o çok sadık bir peygamberdi.” (Meryem 19/56). Hz.İdris’e Allah’ın emir ve yasaklarını bildiren 30 suhuf indirilmiştir. Terzilik mesleğinin kurucusu olarak bilinir. Eserde de bu özelliğine atıfta bulunulur:

Biz ĥayālüñ cennetinde dikmişüz ġam ĥullesin
Andan öñ ki İdrîs-i firdevs müzeyyen ĥür-idi
(g. 124/5)

3.1.6.3. Hz. Nûh

Hz. Nûh, peygamberlikle görevlendirildiğı kavme uzun seneler boyunca tebliğ yapmış ve sonunda çok az sayıda insan ona inanmıştır. Onu yalanlayan kavim için ise büyük bir tufan gönderilmiş, tufan öncesi Nûh’a vahyedilip ona yaptırılan gemi sayesinde çok az inançlı insan kurtulabilmiştir. **Divan-ı Uşşâkî**’de tufan hadisesine işaret edilerek Nûh peygamber şiirlere konu edilmiştir:

Mellâĥ olur gemiye virür Nûĥ’a ol necât
Hem-râĥ olur Ĥalîl’e kıılır ġülřen âzeri
(bend 1/I-10)

Tufan esnasında Hz. Nuh’un oğlu da inkarcılar arasında yer alarak babasına katılmaz. Oğluna merhamet eden Nûh rabbine şöyle seslenir: "Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin" (Hûd 11/45). Bu yakarış eserde âşığın sevgiliden ayrı kalışındaki feryat ve figana benzetilir:

Tâ şol kıadar ki nevĥa-i Nuĥ ile ağladum
Tûfân kıopardı başa yaşumla hevâ yili
(g. 142/4)

Hüsn-i hüzn-ile ki sen Yūsuf [u] ben Ya‘kūb’am
Başda tūfān yaşum āfetdür işüm nevḥa-i Nūḥ
(g. 20/4)

3.1.6.4. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim beş büyük peygamberden biridir. Putperest halkına karşı tebliğde bulunmuş ve o da kendisine inanan az sayıda insan bulmuştur. Halkının taptığı putları kırması neticesinde öfkeyi üzerine çekmiş ve cezalandırılmak üzere halkı tarafından ateşe atılmıştır. Fakat Kur’ân’da bildirildiği üzere ateş İbrahim’e dokunmaz: "Ey ateş İbrahim için serin ve zararsız ol, dedik" (Enbiyâ 21/69). Allah’ın dostu manasına gelen Halilullah lakabıyla da anılan Hz. İbrahim’in ateş sahnesi beyitte şöyle geçer:

Mellāḥ olur gemiye virür Nūḥ’a ol necāt
Hem-rāḥ olur Ḥalīl’e kıllur gülşen āzeri
(bend 1/I-10)

Başka bir beyitte de Tevbe Sûresi’nden iktibas yapılarak Hz. İbrahim’in yumuşak mizacı bildirilir:

İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-İbrāhīme evvāḥūn halīm¹⁵
(tcb. 2/I-13)

3.1.6.5. Hz. İshak

Hz. İshak, Hz. Yakup’un babasıdır. Eserde de yalnızca bu kan bağına nispetle Hz. İshak anılmıştır:

Ben ki sen Yūsuf’umı görme-y-ile ağlamışam
Beni görenler unuttı püser-i İshāk’ı
(g. 128/2)

¹⁵ İbrāhīme evvāḥūn halīm: “İbrahim, yumuşak huylu biriydi” (Tevbe 9/114).

3.1.6.6. Hz. Yakup

Hz. Yakup, Hz. İshak'ın oğlu, Hz. İbrahim'in torunu ve Hz. Yusuf'un babasıdır. Diğer evlatları kıskançlık sebebiyle Hz. Yusuf'u kuyuya atmış, babaları Yakup'a da onun bir kurt tarafından parçalandığını ileri sürmüşlerdir. Evlatlarının yalanını fark eden Yakup peygamber oğlu Yusuf'tan ayrı kalması neticesinde büyük bir üzüntü yaşayarak şunları söylemiştir: “Ben acımı ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan gelen bilgiyle biliyorum” (Yusuf 12/86). **Divan-ı Uşşâkî**'de genel olarak bu olaya gönderme yapılarak Hz. Yakup'un hüznü konu edilmiştir:

Ya'kûb gibi hûzn-ile gözyaş[ı] dökөлüm
Kurd aldı çünkü Yūsuf'umuz nāgehān kanı
(k. 4/23)

Hüsni hûzn-ile ki sen Yūsuf [u] ben Ya'kûb'am
Başda tūfān yaşum āfetdür işüm nevha-i Nūh
(g. 20/4)

Ya'kûb-şıfat hûzn ile gözyaşı dökerem
Hasretleri ol Yūsuf-ı Ken'ānum işitmez
(g. 78/3)

'Uşşākî niçe hûzn-ile Ya'kûb olursın
Aç gözüñi kim Yūsuf-ı Ken'ān'a irişdük
(g. 103/8)

3.1.6.7. Hz. Yusuf

Hz. Yusuf, Hz. Yakup'un oğludur. Adına Kur'ân'da bir sûre bulunmaktadır. Hz. Yusuf'un kıssası Kur'ân'da en güzel kıssa anlamındaki “ahsenü'l-kasas” ifadesiyle zikredilir: “Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun” (Yusuf 12/3).

Hız. Yusuf, çocukluğunda kardeşlerinin kıskançlığı sebebiyle kuyuya atılmış ve babasından koparılmıştır. Kuyudan bir kafilé tarafından kurtarılan Yusuf, Mısır’a getirilmiş ve burada güzelliği sebebiyle yüksek bir fiyata köle olarak satılmıştır. Mısır Azizi tarafından satın alınan Yusuf’a, Mısır Azizi’nin hanımı Züleyha âşık olur. Birliktelik teklifini reddeden Yusuf, Züleyha tarafından iftiraya uğrayarak zindana attırılır. Uzun müddet hapsedilen Yusuf, rüya tabiri yeteneğiyle Mısır hükümdarının rüyasını yorumlar. Mükafat olarak zindandan kurtulduğu gibi Mısır ülkesinin maliyesinden sorumlu kişi yapılır. Eserde Yusuf’un kuyu içinde olmasına, Züleyha tarafından gelen birliktelik talebinde gömleğinin yırtılmasına ve Mısır’da önemli bir kişi haline gelmesine atıfta bulunulur:

Görelé çeşm hüsni zenahtānda beñlerüñ
Çāh içre şan ki Yūsuf-ı Ken‘ān görmüşüz
(tkb. 2/VII-3)

Çün oldı gül Yūsuf-bahā cān virüp ol hüsne bahā
Dest-i Züleyhā-yı hevā çāk itdi çekdi pīrehen
(k. 9/13)

Mıřr-ı hüsne sen emīr olalı ey Yūsuf-ı ‘ahd
Biz dağı çāh-ı zenehtanuña efgendelerüz
(g. 70/3)

3.1.6.8. Hız. Şuayb

Hız. Şuayb, bir rivayete göre Hız. Musa’nın kayınpederidir. On yıl boyunca Hız. Şuayb’ın çobanlığını yapmış ve sonunda onun kızlarından biri ile evlenmiştir. “Baba, bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şey; seni zorlamak istemem. İnşallah benim iyi kimselerden olduğumu göreceksin. dedi” (Kasas 28/27). Eserde, Hız. Şuayb ve onun hizmetini gören Hız. Musa’ya birlikte telmih yapılmıştır:

Mūsā gibi elinde ‘aşā ejdehām olur
Her bir şubān ki eylemeye hizmet-i Şu’ayb

(g. 12/5)

3.1.6.9. Hz. Musa

Hz. Musa, beş büyük peygamberden biridir. Kutsal kitap Tevrat, kendisine indirilmiştir. Mısır'daki Firavun'un sarayında büyüyen Musa, bir ölüme sebebiyet vermek nedeniyle ülkesini terk edip Medyen'e gider. Burada çobanlık yapıp Mısır'a dönmek üzere ailesiyle yolculuk yaptığı esnada Tur dağının yakınlarına ulaşır. Gördüğü bir ateşe yaklaştığında ise ilk vahiy kendisine indirilir: “Ona Tûr’un sağ tarafından seslendik ve onu fısıldaşırcasına (kendimize) yaklaştırdık” (Meryem 19/52). **Divan-ı Uşşâkî**'de bahsi geçen Tur dağı ve onun yakınındaki ateş konu edilmiştir:

Tûr-ı kûyuñdayuz envâr-ı tecellîdeydük
Şimdi Mûsâ gibi sergeşte nidâdan giderüz
(g. 77/4)

İşigüñ ravzasına gülşen-i kudsî dimişem
Hüsnüññ pertevine âteş-i Mûsâ dimişem
(g. 116/1)

Firavun ve halkına tebliğde bulunma vazifesi verilen Hz. Musa, peygamberliğinin ispatı olarak mucizeler göstermiştir. “Firavun şöyle dedi: ‘Eğer bir mûcize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım.’ Bunun üzerine Mûsâ asâsını yere attı. Bir de baktılar ki apaçık bir yılan! Ve elini (cebinden) çıkardı. Bir de ne görsünler, o da seyredenlerin gözleri önünde bembeyaz oluvermiş!” (Arâf 7/106-108). Eserde yukarıdaki ayetlerde bahsi geçen asâ ve yed-i beyza (beyaz el) mucizelerine yer verilmiştir:

Kalb-i ‘akrebde eger gün yüzüñi görse-y-idi
Ejdehâdan yed-i beyzâyı göre-y-idi Musâ
(g. 2/4)

Mûsâ gibi elinde ‘aşâ ejdehâm olur

Her bir şubân ki eylemeye hizmet-i Şu'ayb

(g. 12/5)

3.1.6.10. Hz. Davud

Hz. Davud, kendisine kutsal kitap indirilen peygamberdendir. Zebur'a sahip olan Hz. Davud, aynı zamanda Hz. Süleyman'ın babasıdır. Eserde bu baba-oğul ilişkisine atıfla Hz. Davud anılmıştır:

Âşaf vezîr ü hâtem-i dîvân elinde râm

Dāvud'ı gitti ise Süleymân yirindedür

(tcb. 1/IV-2)

3.1.6.11. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, peygamber ve aynı zamanda hükümdardır. Hayvanlarla konuşabilmesi, cinlere hükmetmesi, rüzgarlara emir verebilmesi, Belkıs'ın tahtını Yemen'den Kudüs'e getirebilmesi mucizeleri Kur'ân'da geçmektedir. Karınca anlamına gelen Neml sûresi, Hz. Süleyman ve bir karınca arasında geçen konuşma nedeniyle bu ismi almıştır. “Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman'ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu. Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde bir karınca, ‘Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin, dedi” (Neml 27/17-18). **Divan-ı Uşşâkî**'de Hz. Süleyman'ın geçtiği beyitlerde karınca ya da taht kelimeleri kullanılmıştır:

Karınca gibi yüz süre varayduk ayağa

Okısa hizmetine Süleymân'umuz bizi

(g. 143/4)

Haţtuñ çekeli dāyire-i hâli la'lüne

Biz mür elinde mühr-i Süleymân görmüşüz

(tkb. 2/VII-4)

Zamân dîvi çün aldı 'ömr-i mührin

Serîrinden yire düşdi Süleymân

(tcb. 2/I-12)

Taht-ı Süleymânsın bugün dâvûd [u] çeng [ü] erğanûn

İtsün nağam gam ne ki çün oldı zebûnuñ Ehrimen

(k. 9/35)

3.1.6.12. Hz. İsa

Hz. İsa beş büyük peygamberden biridir. Kendisine kutsal kitap İncil indirilmiştir. Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelen Hz. İsa, inkarcılar tarafından çarmıha gerilmek istenmiştir. İslam inancına göre bunda başarılı olamamışlar ve Hz. İsa Allah tarafından göğe yükseltilmiştir. Hz. İsa'nın mucizeleri onun ağzından aktarımla Kur'ân'da şöyle geçer: "Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mûcize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır" (Âl-i İmran 3/49). **Divan-ı Uşşâkî**'de özellikle Hz. İsa'nın nefesiyle can verme mucizesi zikredilir:

Çün çeşme-i Hızır-ile lebûn kıldı qarâbet

‘İsî nefesinden nefesûn aldı niyâbet

(g. 16/1)

Şaşı günü midür seher şahın-ı cemende cân şağan

‘İsî nefes didükleri ol perçemi hoş-bû imiş

(g. 89/5)

Ey ‘İsî-nefes bir nefes it cânımuza kim

Dil-mürdelerüz derd-ile dermâna irişdük

(g. 103/2)

Mürde cânlar dirilür çünki lebûnden göre dem
Cân u dilde nefesine dem-i ‘İsî dimişem
(g. 116/6)

3.1.7. Âhiret ile İlgili Mefhumlar

3.1.7.1. Kıyamet, Haşir

Kıyamet, kalkmak ve ayakta durmak anlamlarına gelirken dinî bir terim olarak ise, dört büyük melekten İsrâfil’in sura üflemesiyle tüm âlemdeki canlılığın bitmesi ve ardından ikinci üfleyişle yeniden tüm âlemin canlanlanması ve üçüncü üfleyişle yeniden diriltilecek insanların hesap sorulmak için bir araya toplanması hadisesidir. Kur’ân’da kıyamet günü, insanlardan hesap sormayı da içerdiği için “karar günü” ifadesiyle de anılmıştır: “Karar günü hepsinin belirlenmiş günüdür” (Duhan 44/40). **Divan-ı Uşşâkî**’de kıyâmet, karar günü ve sura üfleme ibarelerine rastlamaktayız:

Qıyâm itdi kıyâmet âhumuzdan
Ki düşdi hâke ol kâmet dirîgâ
(tcb. 2/III-7)

Ve min hezâ ilâ yevmü’l-ğarârı¹⁶
Feriştehler aña yâr eyle yâ Rab
(tcb. 2/VI-6)

İşitdi çün felekden nefh-i şûrî
Dirildi yir yüzinde tebbet emvât
(k. 8/4)

Haşir, kıyamet hadisesindeki yeniden diriltilecek insanların bir araya toplanma aşamasını anlatan bir kavramdır. Eserde zaman bildirmek amacıyla kullanılmıştır:

Gül yüzüñ-çün ben bu gözyaşıyla ölürsem benüm
Sînemüñ nergisleri ta haşre dek giryân biter
(g. 45/3)

¹⁶ “Bundan sonra karar gününe kadar...”

Söyüñdi şem’-i hâver ü kalduk karanuda
Tâ şubh-ı haşrden yine yanmayısar dirîğ
(tcb. 1/I-9)

3.1.7.2. Âhir Zaman, Devr-i Kamer

Âhir zaman ya da devr-i kamer, Hz. Muhammed’den kıyamete kadar devam eden süreyi anlatmak için kullanılır. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz zaman âhir zamandır ve Hz. Muhammed âhir zaman peygamberidir:

Olsaydı kimse bâkî bu dâr-ı fenâda dost
Olaydı ol peyember-i âhir zamân kanı
(k. 4/5)

Âhir zamanın alameti fitneler çağı olmasıdır. Sevgilinin beni de bu fitnelerden biridir:

Müşgîn saçuñ kemend[i] dil-ârâm-ı cân-durur
Hâlûñ nişân-ı fitne-i âhir zamân-durur
(g. 59/1)

Devr-i kamer olduğu için kıyamet yakındır. Bu sebeple, insan eğlenmeye bakmalıdır:

Sâkiyâ devr-i kamerdür şun şabûhı gün gibi
Muṭribâ sâz it nevâ-yı çeng [ü] nâyı şubh-dem
(k. 3/18)

3.1.7.3. Cennet

Cennet, İslam inancına göre dünyada iman edip salih amel işleyen insanların ahirette mükafatlandırılacakları yerdir. **Divan**’da cennet, hem cennet hem de cennetin çoğulu olan cinân ve Farsçada cennet anlamına gelen behişt kelimeleri ile zikredilmiştir:

Cennet-hevâ hoş-ravza uş Rıdvân ağaçlar hülle-püş
Kevşer şarâbın içen uş hürîde verd [ü] yâsemen

(k. 9/5)

Çul geyürür kişiy e atlas yirine bu felek
Yirini bāğ-ı behiştîñün aña zindān ider
(tkb. 1/I-4)

Gül yüzüñ revnaķıyla oldu cihān bāğ-ı cinān
Aduñı anuñ içün zeyn-i gülistān iderem
(tkb. 3/IV-3)

Eserde, Kur’ān’da bildirilen Firdevs ve Meva cennetleri de ismen anılmıştır. “Firdevs cennetine vâris olacaklar ve orada onlar ebedî kalacaklardır” (Müminûn 23/11). “Me’vâ cenneti onun (Sidre’nin) yanındadır” (Necm 53/15).

Şüfî ķo firdevs[i] cân ferdāya irmez gel bugün
Bu behiştî gör ki nâzik ravza-i Rıdvān biter
(g. 45/7)

Rîh-i Rahmān’ı Kır’ān’dan getirür bûy-ı Üveys
Ya nesīm-i çemen [ü] cennet-i me’vâ görüñüz
(g. 80/2)

3.1.7.4. Cehennem (Dûzah)

İslam inancına göre cehennem kâfirlerin ebebî, inançlıların ise günahları nispetinde ahirette kalacakları azap yeridir. Eserde sevgiliden ayrılık ve sevgilinin rakip ile birlikte olması bir cehennem hali olarak tasvir edilmiştir:

Düşdük ‘azāba dûzah-ı fûrķatde çāresiz
Çün gitdi aramuzdan o hûr-ı cinān kani
(k. 4/12)

Gülşen-i firdevs ider cân bāğını faşl-ı habîb
Āteş-i dûzah kılur ol hālveti havf-i rakîb

(g. 10/1)

3.1.7.5. Kevser

Ahret ile ilgili mefhumlardan biri de kevserdir. Cennette Hz. Muhammed'e verilecek olan kevser havuzundan ancak mümin kimseler içebilecektir. Kur'ân'da sûre ismi olarak geçmektedir. “Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik” (Kevser 108/2). Çokluk anlamına gelen kevser kelimesi **Divan**'da da cennetteki hoş içecek manasıyla kullanılmıştır:

Yâ ilâhî kıl şehûñ ‘işretgehin dârü’s-selâm
Hûr-i sâkî kevser-i firdevs ile ente’s-selâm
(tkb. 1/III-9)

Cennet-hevâ hoş-ravza uş Rıdvân ağaçlar hülle-püş
Kevser şarâbın içen uş hûrîde verd [ü] yâsemen
(k. 9/5)

3.1.8. Diğer İtikadî Unsurlar

3.1.8.1. Ölüm, Ecel

Hayatın sona ermesi anlamına gelen ölüm, Kur'ân'da hiç kimsenin kaçamayacağı bir durum olarak anlatılmıştır: “Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döneceksiniz” (Enbiya 21/3). **Divan-ı Uşşâkî**'de genel itibarıyla ölüm vakti anlamına gelen ecel mefhumu daha sık kullanılmıştır. Cellada, avcıya ve rüzgara benzetilen ecelden kaçışın mümkün olmadığı dile getirilmiştir:

Âh kim bu çarh-ı zâlim günde biñ kez kan ider
Her nefes-bâz[1] ecel yüz şayd murğ-ı cân ider
(tkb. 1/I-1)

Zahmı urdı cânına bî-rahm-ı cellâd-ı ecel
Cân virüp bulunmadı bu derde bir dermân ider
(tkb. 1/I-8)

Çün esdi ‘ömr-i bâğına anuñ ecel yili
Düşürdi toprağa o gül ü gül-sitân kıanı
(k. 4/17)

Amân bulmaz ecelden kimse ey cân
Cihân bil kim şu gibi kıan içeri kıan
(tcb. 2/I-1)

3.1.8.2. Ruh

Varlıkların cisimlerindeki canlılığı sağlayan unsura ruh denir. Beden içinde taşınması sebebiyle ikisi arasında ilişki kurulur. Beden maddeye bağlı olduğu için süflî, ruh ise nurdan sayıldığı için ulvî kabul edilmiştir. **Divan-ı Uşşâkî**’de de bu anlayışın yansımasını görmekteyiz:

Ey rûh kim rûhânîsin lûtf-ı dem-i Raḥmânîsin
Rûh ehlinüñ reyḥânîsin cân ma’nide şûretde ten
(k. 9/19)

Ruhun daha yüce kabul edildiği bir beyitte, dünyanın bedene ruhun ise sultana benzetilmesi ile ortaya çıkmaktadır:

Tendür cihân egerçi ki sulṭân[1] rûhdur
Cân gitti ise n’ola ki cânân yirindedür
(tcb. 1/IV-3)

3.1.8.3. Peri

Periler, gözle görülmeyen fakat güzellikle özdeşleştirilen olağanüstü varlıklardır. Cinlerin zararsız görülen kısımlarına da peri denmiştir. Divan edebiyatında ise genellikle sevgilinin çarpıcı, olağanüstü güzelliği ve âşık üzerindeki büyüleyici tesirini anlatmak maksadıyla kullanılır. Eserde de peri kelimesi ile aynı maksadın güdüldüğü söylenebilir:

Yâ Rab perî midür bu beşer ya ferîşte kim
Mânendi ḥüsn içinde meger ḥür-ı ‘în ola

(g. 3/4)

Sihr-ile cihānda o melek yüzlü perī zād
Âdem kıomadı bende idindi kıomaz āzād
(g. 25/1)

3.1.8.4. Hûri, Gılman

Hûri cennet kadınları ve gılman ise genç cennet hizmetçileridir. Hûrilerin özellikleri Kur’ân’da anlatılırken “kâsıratü’t-tarf” tabiri kullanılır (Sad 38/52). Eşlerinden başkasına bakmayan anlamına gelen bu ibare eserde de aynıyla kullanılmıştır:

Rabbenā şāha maķām a‘lā-yı ‘illiyyīn ola
Maķrem aña kâşıratü’t-tarf-ı hûr-i ‘ayn ola
(tkb. 1/I-10)

Hûri ve gılmanlar, eserde saki olarak anılırlar:

Yā ilāhī kııl şehūñ ‘işretgehin dārü’s-selām
Hûr-i sākī kevşer-i Firdevs ile ente’s-selām
(tkb. 1/III-9)

Rūşen kı ‘ayn-ı nergis sākī saķa-yı gılmān
Rūşen kı zeyn-i meclis bākī serāy-ı rūşen
(k. 10/6)

3.1.8.5. Şeytan (İblis), Ehrimen

Kur’ân’da şeytan, cin tayfasından bir varlık olarak anlatılır ve kıyamete dek insanları doğru yoldan ayırmak üzere çalışacağına ant içmiştir. “İblis, bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım, dedi” (Araf 7/16). **Divan-ı Uşşâkî**’de iblis kelimesi, sevgilinin rakip olarak adlandırılan diğer âşıkları ile birlikte yerilerek kullanılır:

Himmetüñ benim-ile olsa abībā ebedī
Yüz yıl iblīs raķīb it bigi ürüsün ne direm
(tkb. 3/II-4)

Beni saña ki yavuz añlada iblīs [ü] raķīb
Sen inanma aña kim vesvese-i şeytāndur
(g. 62/6)

Zerdüştlükte kötü ruh ya da kötölük tanrısını temsil eden Ehrimen de eserde geçer:

Taht-ı Süleymānsın bugün dāvūd [u] çeng [ü] erģanūn
İtsün nağam ğam ne ki çün oldu zebūnuñ Ehrimen
(k. 9/35)

3.1.9. Din ile İlgili Mefhumlar

3.1.9.1. İman, Küfr

İman, Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğunu kabul etmektir. Bunlara inanmayı reddetmek ise küfr halidir. Eserde bu iki unsur birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü imanın nuru iken saçlarının siyahlığı küfrün karanlığını temsil eder:

Zülfüñ ki uzandı yüzüñe çözüp girihleri
Yaşumuz içre küfr ile ĩmān görmüşüz
(tkb. 2/VII-2)

Yüzüñ āyīne-i ruh-ı cāndur
Zülfüñüñ küfri nūr-ı ĩmāndur
(g. 30/1)

3.1.9.2. Mümin, Kâfir

İslam inancına göre, imanın şartlarını kabul eden kişiye mümin, inkar halinde bulunan kişiye de kâfir denir. Sevgilinin gözü, saç ve yan bakışı küfür karanlığında olduğu için kâfirdir ve bu nedenle âşığa zulmedip onun imanına kasteder.

‘Ârızına turesin kılma perîşân ey nesîm
Ol siyeh-rû kâfirûn kim kaçd[ı] imānumdadur
(g. 51/7)

Toyamaz ol ğamze-i kâfir-kîşûn
Niçe kim hûn-ı Müselmân getürür
(g. 36/3)

Gözün ki buğz-ıla kin ehlidür direm kâfir
Ne mü'min ola o merdüm ki her dem ola bağîz
(g. 91/4)

Çeşm-i kâfir-kîşi gördüm kim Müselmân-kîş-durur
Ol hevesden bir nefes biñ kez Müselmân olmışam
(g. 110/7)

3.1.9.3. Put

Put, Allah'tan başka ilah edinilen nesnelere denir. **Divan-ı Uşşâkî**'de putperestlik ve Hak din arasındaki zıtlıktan yararlanılmıştır:

Ol hûr-ı hüsne bütler eger beñze-idi
Bir ola-y-ı mezheb-i İslâm büt-perest
(g. 15/6)

Görse yüzünde nûr-ı İlâhî'yi bî-ḥaṭâ
İtmezdi ehl-i Çîn büt İlâh-çün ittihâz
(g. 26/4)

3.1.9.4. Haç

Haç, Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini temsil eden dinî bir figürdür. Eserdeki bir şiirde şair, hicvettiği kişiyi küçük düşürmek maksadıyla gizliden Hristiyan olmakla suçlar:

Her cum'ada cünüble gelüp mescide nemāz

Qılma dağı ki gizlü-durur qoltuğunda haç

(k. 12/5)

3.1.9.5. Mescid

Divan-ı Uşşâkî'de mescid kelimesi, Müslümanların namaz kılmak için toplandıkları, içinde cuma ve bayram namazlarının kılınmadığı küçük cami manasıyla kullanılmıştır:

İçinde ders [ü] müderris medâris [ü] mescid

Minâre vü niçe hâfız kelâm[ı] ezber ider

İçinde mescidinüñ minberi ki mermerdür

Kim ola mûmdan ol resme naqş-ı minber ider

(k. 11/23-24)

3.1.9.6. Günah

Günah, Allah'ın ve Hz. Muhammed'in emirlerine uymamak ve yasaklarını çiğnemek anlamına gelir. Kur'ân'da Hz. Muhammed nezdinde inanan kimseler için günahlardan af dilenmesi buyrulur: "Bil ki, Allah'tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah'tan af dile. Ne yapacağınızı ve yerinizin neresi olacağını Allah bilir" (Muhammed 47/19). Eserde bu minvalde günahlardan dolayı af istenir:

'Afv eyleye günâhın anuñ dilerem Ğafûr

Âmîn disünler işidelüm merdümân xanı

(k. 4/29)

Düşdüm ayağa bār-ı günâh ile Bâriyâ

Bu ben fütâdenüñ keremüñden tut elin al

(k. 1/63)

3.1.9.7. Helal, Haram

İslam dininde yapılmasında mahzur görülmeyen hal ve hareketlere helal denir. Haram ise, helalin tam zıddı olarak yapılması dinen mahzurlu hal ve hareketlerdir. Eserde, dinen haram sayılan haksız yere öldürmek fiilinin, sevgili tarafından nasıl helal sayıldığı söylenir:

Helâl olduğunu kanum ne mezhebde revâ gördi
Ki virür gamzeñe her dem harâmî gözlerüñ fetvâ

(g. 4/5)

Niçün helâl ider kapuña kanmaz gözüñ
Şıdı harem kebûterinüñ çün harâmdur

(g. 49/4)

Çapuñda kim harâmî gözüñ dökdi kanumuz
Olmaz helâl çünkü harîm-i haremdeyüz

(g. 83/2)

Döküñ şurâhî kanını içün harâm dimeñ
Ki derd-i 'ışka devâsı cigerde oldu mübâh

(g. 21/4)

3.1.10. İbadet ile İlgili Mefhumlar

3.1.10.1. Namaz

Namaz, İslam'ın şartlarından olan farz bir ibadettir. Eserde sevgiliye kavuşmak üzere namazlar kılınır ve dualar edilir:

Vaşlı içün işüm ki namâz ü niyâzdur
Sen eylegil kabûl İlâhî niyâzumı

(g. 141/2)

Sevgilinin mihrap gibi eğri kaşı bir kıblegâhmış gibi âşık namazını oraya doğru kılar:

Şām u seherde niyet idüp kıble yüzüne
Kaşuñ hamına toğr[ı] kıluram nemāzumı

(g. 141/4)

3.1.10.2. Oruç

Oruç, İslam'ın şartlarından olup Kameri aylardan Ramazan'da bir ay boyunca yerine getirilmesi gereken farz bir ibadettir. Güneşin doğuşundan batışına dek, kişinin kendini yemek ve içmekten alıkoyduğu bu ibadet, **Divan-ı Uşşâkî**'de tutulduğu ay ve oruçlu anlamındaki rûzedâr kelimesi ile konu edilir:

Rûze âyında ki taşvîr itdi şükrin zü'l-Celâl
Kıldılar mîm evvelin 'ayn-ı 'ayân insânlar

(k. 7/3)

Zülf ü ruhuñ-durur göze her rûz ârzü
Sevdâsı rûzedâr gibi fikr-i şâmdur

(g. 49/2)

3.1.10.3. Zekat

Zekat, İslam'ın şartlarından biridir. İslam'a göre zengin sayılan Müslümanların mallarından belli bir ölçüde ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasıdır. Eserde âşık, kıymetli taşlara benzeyen sevgilinin dudağından zekat ister:

Diledüm şāha leb-i la'l zekātın didi kim
Yok-durur mezhebümüzde dür ü yākūta zekāt

(g. 17/6)

3.1.10.4. Hac

Hac, Kâbe ve yakınlarındaki kutsal yerleri Kameri aylardan Zilhicce’de belli bir kurallar bütünüyle ziyaret etmeye denir. Maddî ve beden gücü yeten Müslümanların ömürlerinde bir defa hacca gitmeleri İslam’ın şartlarındanr. Kâbe görölene dek hacılar “buyur” anlamına gelen “Lebbyk” derler. **Divan-ı Uşşâkî**’de, sevgilinin güzellik nedeniyle Kâbe’ye benzetilen yüzüne karşı âşık “buyur” demektedir:

Tâ irem Ka‘be yüzüñ ‘ıydına „yk uruban
Kılmışam mevķıf-ı kūyuñda vuķūf-ı ‘Arafât
(g. 17/4)

Hac esnasında erkek hacılar, ihram denilen iki parçalı, dikişsiz kıyafeti giymek zorundadırlar. Fakat sevgilinin eşkiyaya benzeyen gözü bu ihramı yırtar:

Ka‘be-i ħüsnüñde ħarāmī gözüñi görincek
Yırtdı iħrāmı vü ħanın[ı] ħelāl itdi ħacīc
(g. 19/2)

Merve ve Safa, Mescid’i Haram’a yakın bulunan ve hac ibadetinde aralarında belli bir miktar koşulması gereken iki tepedir. Eserde bu iki tepeye işaret edilmiştir:

Şol cān ki ol tavāf ide dīzār-ı Ka‘beni
İki cihānda Merve ħaķı ol Şafā yeter
(g.32/4)

Divan-ı Uşşâkî’de yer alan bir şiirde hicvedilen bir kimseye, kendisinin öldürüldüğü takdirde hac sevabı kazanılacağı söylenir:

Bugün be-ħaķķ-ı Mekke sini bu Medīne’de
Her kim ki ura öldüre bulur şevāb-ı ħac
(k. 12/7)

3.1.10.5. Kâbe

Kâbe, İslam inancına göre yeryüzündeki ilk ibadet yeridir. “Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir” (Âl-i İmran 3/96). Eserde Müslümanlar için en kutsal yer olan Kâbe, bu kutsiyeti ve güzelliği sebebiyle sevgilinin yüzüyle ve eşiğiyle özdeşleştirilmiştir:

Hâk bu kim rûy-ı şafâ Ka‘be yüzüñdür gözüme
Râst-ı ebrû-yı hamuñ gönlümedür kıble-nümâ
(g. 2/3)

Dilerem idem işiginüñ Ka‘besin tavâf
Yâ Rab müyesser eyle bu ‘azm-i Hicâz’umı
(g. 141/3)

3.1.10.6. Dua

Kulun, acziyetini kabul ederek Allah’a yalvarması, halini arz edip ondan yardım talebinde bulunmasına dua denir. Kur’ân’da "Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin..." (Furkan 25/77) buyrulmaktadır. **Divan-ı Uşşâkî**’de özellikle mersiye yazılan kimseler için şairin Allah’a dua ettiği ve amin denilmesi talebinde bulunduğu görülür:

‘Uşşâkî rûh-ı şâha ki kıılır du‘âları
Âmîn diñir du‘âya ki ihsân yirindedür
(tcb. 1/IV-8)

Müsâveş açâ du‘âña çün yed-i beyzâ-yı şubh
Başını açup bu rûşen kim dir âmîn âfitâb
(k. 5/19)

Sonuç olarak, **Divan-ı Uşşâkî**’de özellikle tevhid ve naatlarda dinî terim ağırlığı dikkat çeker. Allah’ın en güzel isimleri, birliği, yüceliği ve Hz. Muhammed’in vasıfları, gösterdiği mucizeler bu iki şiir türünde konu edilmiştir.

Eserin genelinde daha fazla sayıda ayet yaygın kullanılmışken, daha az sayıda hadis mevcuttur. Bunların dışında kalan diğer peygamberlerin bahsi, iman ve İslam'ın şartları, diğer itikadî unsurlar, din ve ibadet ile ilgili mefhumlar, eserde dinî terim anlamlarından ziyade âşık-sevgili ikilisini ve onların arasındaki münasebeti tanımlamak üzere kullanılmıştır. Meselâ; Âşık Yusuf gibi kuyuda aciz iken, sevgili Süleyman gibi hükümdardır. Âşık sevgiliye kavuşmak ümidiyle namaz kılıp dua eder, sevgili ise kendisini hac yapar gibi kutsiyetle ziyaretine gelen âşığın ihramını yırtar. Bu sebeple, **Divan-ı Uşşâkî**'de dinî terimlerin kullanım sıklığından bahsetmekle beraber, bu terimlerin âşık-sevgili münasebetine atıfla daha fazla işlevsellik kazandığı söylenebilir.

3.2. Tasavvuf

3.2.1. Tasavvuf ile İlgili Mefhumlar

3.2.1.1. Hak Âşığı

Nefsinin isteklerini yerine getirmeyerek dünya sevgisini gönlünden çıkaran kişilere Hak âşığı denir. **Divan-ı Uşşâkî**'de hak âşıkları kemâl ehli, ehl-i irfan, ehl-i dil, rûh ehli, ehl-i salabet, sahip-nazar, âbid, veli olarak anılmışlardır. Onlar Allah'ı tanımak olan marifet bilgisine sahiptirler:

Kemâl ehlini cümle yirde itseñ
Ki pinhân-durur anda ehl-i 'irfân
(tcb. 2/I-9)

Rahman olan Allah'ın nefesi ruh ehli olan hak âşıklarında vardır:

Ey rûh kim rûhânîsin luţf-ı dem-i Raḥmānîsin
Rûh ehlinüñ reyḥânîsın cān ma'nîde şûretde ten
(k. 9/19)

Sevgilinin kaş mihrabında ancak sağlam inançlı kimseler oturur:

Çeşmüñ ne 'aceb kûşe-i ḥaddüñde k'ider ḥışm
Mihrâb-nişîn olan olur ehl-i şalâbet
(g. 16/5)

Hak âşıkları, eşyanın hakikatine sahip oldukları için görüşü kuvvetli kişilerdir. Onlarla sürekli sohbet etmek gerekir:

Şoḥbet[i] şāhib-nazarla eyle sini dāyim ol
Tāze tutar ayaḡuñda gözyaşın Ceyḡūn ider
(g. 67/7)

Allah'ın seçkin kulları olan veli ve abitlerin secde yerleri Kâbe'dir:

Ka'be vü miḥrāba kılar secde[y]i 'ābid velī
Kılmışam ben kıblemi kaşuñla rūyuñdan yaña
(g. 6/5)

3.2.1.2. Pir, Şeyh, Mürşit

Pir ve şeyh kelimeleri ihtiyar kimse demek olduğu halde, tasavvuf bağlamında tarikat büyüğü olarak kullanılmıştır. **Divan-ı Uşşâkî**'de rehberlik eden anlamına gelen mürşit ile pir ve şeyh mefhumlarına yer verilmiştir. Pir ve şeyh, ilâhî aşk şarabını sunduğu için meyhaneciye benzetilmiştir:

Yirümüz meyḡāne vü pīr-i muḡāndur pīrümüz
Āḡiri ḡayr olsun anuñ kim düzer tedbīrümüz
(g. 71/1)

Şūretde merdümi gözüñüñ zühd gösterür
Meyḡāne içre ma'nāda pīr-i muḡān-durur
(g. 59/5)

Çü ben meyḡāne şeyḡinden melāmet kisvetin geydüm
Ne ḡayret miḡnetinden kim kıla şehir içre teşḡiri
(g. 144/4)

Mürşit sayesinde kişi inançsızlıktan İslam'a dönüş yapabilmektedir:

Münis bu yolda maḡrem-i 'ışk oldu çün dile
Ol mürşid-ile küfrden İslām'a düşmüşüz

(g. 69/5)

3.2.1.3. Kalender, Rind

Dünya sevgisini kalbinden çıkaran, sûrete değil sûrete değer veren kişilere kalender ve rind denir. Meyhaneci, saki, saz ve şarkıcılar varken İskender bile olsa kişi kalender hale gelir:

Muğān u muğ-beçe vü muğnī vü muğannīler
Sikender-ise dahı kişiyi kalender ider

(k. 11/46)

Kayıtsız ve laubali görünüşleri sebebiyle rindler hoş anılmazlar. Hakikatte, görünüşlerinin aksine gönül ehli oldukları için onları kötü isimle ananlar olgunlaşmamış kimselerdir:

Her rinde biz ki müfsid-i bed-nāme dirdük
Bildik bu zühd içinde ne bed nāma düşmüşüz

(g. 69/6)

3.2.1.4. Zahit, Sufi

Zahit, dünyaya meyletmeyip kendisini ibadete adayan kimsedir. Sufi, Allah’a ulaşmak için kendi nefsinin terbiye yoluna girmiş kişidir. **Divan-ı Uşşâkî**’de bu iki tip olumsuz haller ile zikredilmiştir. Din hükümlerinin özünü anlamadığı düşünülen bu tipler, İslam’ın yalnızca görünüşteki emir ve yasaklarına kuru kuruya itaat ederler.

Sufi cennet endişesi çektiği için kalbi hamdır:

‘İşkuñ odıyla şūfî kaçan puhte-dil olur
Endişe-i behiştle çün qalb[i] hāmdur

(g. 49/6)

Nefsinin terbiye için onu istediklerinden alıkoyuyormuş gibi görünen zahitin bu arzusu yavandır, çünkü henüz taze şarap testi içinde harekete geçmez:

Zāhid qurı vecd ile qosun zerq [u] riyāyı
Çün bāde-i ter mağz-ı hūmında eylemedi cūş

(g. 87/2)

3.2.1.5. Tekke

Tekke, tarikat mensuplarının oturup kalkmaları, süluk çıkarmaları, ayin yapmaları için özel yapılan yerlerdir.¹⁷ İlâhî aşk şarabının burada ikram edildiği düşünüldüğü için, harabat ve meykede kelimeleri ile de tekke kastedilmiştir:

Çandan olur bilmezüz mescide ‘Uşşākī yol

Meykede bâbı-durur tekye vü bālînumüz

(g. 82/7)

Aşk şarabı içenler, meyhane köşesinde derbeder ve kendinden geçmiş haldedir:

‘İşkuñ meyin içenlere rahm eyle ki sensüz

Rindân-ı ħarâbâtī vü mestânelerüñdür

(g. 37/4)

3.2.1.6. Hırka

Tarikat ehli dervişler hırka giydikleri için hırka-puş diye anılmaktadır:

Çorçar ki zehr-i şîşesi uşana ħırka-püş

Ehl-i kerâmet oldu ki cāmı nihân içer

(g. 57/5)

3.2.1.7. Sema

Sema, “kâinatın ve melekelerin tesbihatına insani planda katılmaktır.”¹⁸ Mevlevî tarikatına girenler, birtakım kaideler içinde kolları ve ayakta olmak suretiyle dönerler. Eserde sevgilinin gelişindeki neşeyi ifade için bu törene atıfta bulunulmuştur:

Zevk-i şevk ile semâ‘ urmağa başın açuban

Araya nâz-ile bir serv-i ħırâmân getürür

(tkb. 3/I-6)

¹⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, 2014, s. 486.

¹⁸ a.e., s. 427.

3.2.1.8. Halvet

Kulun Allah ile gizlice konuşmasına, kalbî olarak onunla sohbet etmesine halvet denir. Tenha bir köşede yapılan bu özel duruma eserde işaret edilmiştir. Âşığın canı halvette kalarak aşk hazinesini saklar:

Cân ol halvet-i vaḥdetde idüp maḥrem-i rāz

‘İşk gencine yine eyledi vîrâne meni

(g. 147/3)

3.2.1.9. Riyazet

Nefsi eğitmek maksadıyla onu yemek, içmek ve sevdiği şeylerden mahrum bırakmaya riyazet denir.¹⁹ **Divan-ı Uşşâkî**’de riyazette gibi duran zahitin de âşık gibi sevgilinin dudağını istediği söylenir:

Teşne-leb zâhid riyâzet çekdügi gerçek degül

Âb-ı la‘lûñ şevkiyle pâ-bûs dimâğın ter tutar

(g. 38/5)

3.2.1.10. İhlas

Dinde gösterilen samimiyete ihlas denir. Eserde, ilâhî aşk ile canda ortaya çıkan samimiyetin kalbi şir ateşinden koruyacağı söylenir:

Muḥabbet ile biter cānda güher-i iḥlās

Ki ḳalb[i] şirk odından ider bu od ḥalās

(g. 90/1)

3.2.1.11. Fakr

Fakr, tasavvufî istılahta manevî ihtiyaçlılık halidir.²⁰ Eserde sevgiliye duyulan ihtiyaç, mal ve mülke itibardan daha değerli sayılmıştır:

‘Uşşâkî māl ü memlekete ḳılma i‘tibār

Çün yār işigi fakr-durur iftîhârumuz

(g. 75/7)

¹⁹ a.e., s. 402.

²⁰ a.e., s. 158.

3.2.1.12. Keşf

Keşf, hakikatleri manevî gözle görmek anlamındadır. İtikadî meseleleri inceleyen kelim ilim dalı, sevgilinin güzellik ayetinin manasını keşfedemez:

Āyet-i ḥüsnüñ me‘ānīsın ne keşf ide kelām

Bu ḥadīşüñ çün uşūlin kimse tefsīr eylemez

(g. 68/4)

3.2.1.13. Keramet

Hak aşıklarının Allah’ın izniyle gösterebildikleri olağanüstü hadiseler keramet denir. Zahitin keramet üzere su üstünde yürümesine şaşılmaz, çünkü kuru çöp de su üstünde hareket edebilmektedir:

Zāhid kerāmet-ile geh āb üzre yürüse

Şu üzre ne ‘aceb bu ki ḥāşāk u ḥas ola

(g. 5/4)

3.2.1.14. Melamet

Herkes tarafından yerilerek Allah’ın yakınlığını ummak, melamettir. Âşık, sevgiliye duyduğu büyük muhabbetin neticesinde kınandığı için melamet şehrine sultan olmuştur. Adına sikke basılıp, hutbe okunur:

Çü kalbümüze ki ḥālīş uruldı sikke-i ‘ışk

Oķındı şehr-i melāmetde hutbe nāmumuza

(g. 121/6)

3.2.1.15. Gayb

Gayb, maddeden oluşan bu âlemin dışında kalıp, gözle görülmeyen yalnızca Allah’ın bildiği âlemdir. Gayb ilmini bilen ancak kurtuluştaki olduğu ve bu ilmin değişmezliğinden eserde bahsedilir:

Zāhir ki cāna ‘ilm [ü] ‘amelden necāt yok

Kim ğayba ‘ālim-ise anuñdur rehā vü best

(g. 15/4)

Takdîr ezelde oldu baña çün ki cām-ı mey
Zâhir ebed ki bulmaya tağyîr ilm-i ğayb
(g. 12/4)

3.2.1.16. Ezel, Elest Bezmi

Ezel, Allah'ın başlangıcının olmamasıdır. Bezm-i elest ise Allah'ın ruhları yarattığı vakit, onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusunu yönelttiği meclisi ifade için kullanılır. **Divan-ı Uşşâkî**'de Allah'ın sorduğu bu soru, ilâhî aşk şarabının dağıtılması ile eşleştirilmiştir. Bu durumda Allah aşk şarabının dağıtıcısı sakidir. Âşık ezelden beri kendinden geçirici aşk halini yaşamaktadır:

Mest itmese beni ezel ol sâkî-i elest
Böyle belâ bu neşve-i mey idemezdi mest
(g. 15/1)

Bu meyden oldu şanmañ bini sermest
Ki ben mest-i mey-i bezm-i elestem
(g. 115/5)

Dahı ‘Uşşâkî olam şanma mestür
Ki ben devr-i ezelden şöyle mestem
(g. 115/7)

3.2.1.17. Can Gözü

Madde âleminin ötesini hissedebilen manevî güce can gözü denir. Can gözü ile bakabilene âşık tanıdık gelir:

Âşināyam nazarında ben anuñ cān göz-ile
Kandayam kanda hayāl eyleye bîgâne meni
(g. 147/5)

3.2.1.18. Mahv

Mahv sözlükte silinmek, yok olmak anlamında geçer. Tasavvufi olarak kişinin kendini eritmesi, nefsinin arzularını terk etmesidir. Âşık, sevgilinin bütün sıfatlarında kendi kişiliği eritir:

Mahv ider zātını ‘Uşşākī şıfātuñda şehā
Ğarķ iderse ne ‘aceb kişiyi bu baħr-i ‘amīķ
(g. 98/9)

3.2.1.19. Dört Kapı

Tasavvufta şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olarak Allah’a ulaşma yolunda dört mertebenin varlığı kabul edilmiştir. Bu mertebelere dört kapı denir. Eserin bir beyitinde Hakk’a ulaşmak için bu dört kapının gerekliliği zikredilir:

Sünnet ü libās[1] tāc-ı şerī‘at ḥaķīķate
Yol u tarīķ-i ma‘rifet-i Ḥaķ’a maķşadı
(bend/II-3)

3.2.1.20. Riya

Riya özünde hissedilmeyen duyguları gösteriş maksatlı dışa vurmaktır. Tasavvufta, yalnızca Allah rızası için hareket edilmesi salık verilir. Ancak böyle gerçek kul olunabilmektedir. Eserde gönül ehli olmanın inceliklerini kavrayamamış zahit riyakarlıkla suçlanır:

Zāhid ķurı vecd ile ķosun zerķ [u] riyāyı
Çün bāde-i ter mağz-ı ḥumında eylemedi cūş
(g. 87/2)

Sevgilinin gözleri, sofı gibi iki yüzölü davranır:

Gözleri gerķi gözlere şūfī riyāsın gösterür
Mescidüñ ol kaçan görem mest-i ḥarāb içindedür
(g. 43/3)

3.2.1.21. Dünya, Cihan, Yer

Tasavvufta dünya Allah'tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, ahiretin tarlası geçici yer anlamında kullanılmıştır.²¹ Bu anlamlar eserde dünya, cihan ve yer kelimeleri ile verilmiştir. Dünyanın kirletici işlerinden gönül temizlenmelidir:

Dünyā müzahrefâtına ‘Uşşākī göñlüñi
Virme ki bu ‘imāret[i] vīrāne saymışam
(g. 111/7)

Bu geçici cihan insanın kanını içer, onu öldürmek için gün sayar:

Amān bulmaz ecelden kimse ey cān
Cihān bil kim şu gibi kan içer kan
(tcb. 2/I-1)

Bu yeryüzü yedi başlı yılan gibi insanı yemek için bekler:

Bir mār-ı heft-ser-durur uş yir bizi bu yir
Dağı ne yire varalum ola mekân kanı
(k. 4/4)

3.2.1.22. Tecelli

Tecelli, gaybden gelen ve kalpte ortaya çıkan nurlardır.²² Eserde, Hz. Musa için Allah'ın nurunun Tur dağına tecellisine telmihte bulunulmuştur. Sevgili, âşık için Tur dağına tecelli eden nur gibidir:

Tūr-ı kūyuñdayuz envār-ı tecellīdeydük
Şimdi Mūsā gibi sergeşte nidādan giderüz
(g. 77/4)

Cān-ı Mūsā'na kūyuñı Tūr itdügüm bu kim
Rūşendür anda nūr-ı tecellīnūñ āyeti
(g. 132/5)

²¹ a.e., s. 135.

²² a.e., s. 480.

3.2.2. Eserdeki Bazı Mutasavvıflar

3.2.2.1. İbrahim b. Edhem

Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi. Efsanevî kişiliği hakkında rivayetler çoktur. Genel hatlarıyla mal ve mülkünü bırakıp zühd yoluna gitmeye karar verdiği bilinmektedir. Şam, Irak, Hicaz ve Rum bölgelerine seyahat etmiştir. Vaktinin çoğunu halkın içinde onların dertleriyle ilgilenerek geçirmeye çalışmış, onlara nefsin heveslerine karşı koymayı ihmal etmemelerini tavsiye etmiştir. Tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden hadis rivayet etmiştir. H. 161 (M. 778)'de vefat etmiştir.²³ **Divan-ı Uşşâkî**'de, Candaroğulları Beyliği başındaki İbrahim Bey'e yazılan mersiyede, onu övmek için İbrahim b. Edhem anılmıştır:

Mâtem için kara geyse cümle âdem ne 'aceb
Çün zamânında ki İbrâhîm-i Edhem kalmadı
(tkb. 1/III-2)

Başına şardı siyeh pûşî nebât [u] encümüñ
Çün tolayuñ didi ol şâh ibn-i Edhem kalmadı
(tkb. 1/III-5)

3.2.2.2. Hallac-ı Mansûr

Tam ismi Ebu'l-Mugis el-Hüseyin b. Mansûr el-Beyzâvî'dir. H. 244 (M. 858)'de İran sınırları içinde yer alan Beyzâ'da doğmuştur. İnsanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi altüst ettiği için Hallac lakabıyla anılmıştır. Hindistan, Bağdat gibi ülkeleri dolaşmış, farklı mutasavvıfların ders halkasında bulunmuştur. "Ene'l Hakk" gibi sözleriyle uluhiyyet iddiasında bulunduğu, haccın farzlarını inkar ettiği gibi suçlamalarla Bağdat'ta H. 309 (M. 922)'de idam edilmiştir.²⁴ Eserde Mansûr'un idam edilmesine telmihle âşığın da sevgilinin saçına asıldığı anlatılır:

Beste Manşûr cân saçına besâ
Bu sebebden ben aña dâr didüm
(g. 117/4)

²³ Reşat Öngören, "İbrahim b. Edhem", **TDVİA**, C.XXI, İstanbul, 2000, s. 293-295.

²⁴ Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", **TDVİA**, C.XV, İstanbul, 1997, s. 377-381.

Mansûr'un Allah ile bir olma halinde coşkuyula söylediği “Ben Hakk’ım” manasına gelen “Ene’l Hakk” sözü, âşığın halini beyan için kullanılmıştır. Mansûr henüz bu sözü söylemeden evvel âşığın gönlü çoktan sevgilinin saçına asılmıştır:

Cân-ı Hallâc’uñ *Ene’l Hak*’dan dem urmadın dahı
Dil hevâ-yı dâr-ı zülfünde asılı Manşûr-idi
(g. 124/6)

Divan-ı Uşşâkî’de yer alan tasavvufî unsurlar, sayılı mefhumlardan ibarettir. Yukarıda sıraladığımız bu mefhumların bir kısmı tasavvufî anlam taşımakla birlikte çoğunluğu sevgili ve âşık arasındaki ilişkiyi anlatmada araç olarak kullanılmıştır. Hak âşığı, sevgilinin fitne dolu kaşının mihrabında oturabilendir. Meyhane, âşığın feyizlendiği tekkedir. Sevgilinin gelişinin sevinciyle âşık sema eder. Sevgiliyle baş başa kalıp vahdete ermek halvettir. Sevgilinin dudağına karşı riyazette olmak mümkün değildir. Sevgilinin güzellik ayetinin manası keşfedilemez. Melamet şehrinin hükümdarı âşıktır. Elest bezminden beri sarhoş olan âşık için Tur dağı ancak sevgilinin tecelli ettiği yerdir. Eserde, İbrahim b. Edhem ve Hallâc-ı Mansur olmak üzere iki mutasavvıf adı da zikredilmiştir.

3.3. Cemiyet

3.3.1. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar

3.3.1.1. Ardavan ve Erdeşir

Kutsal padişah anlamına gelen Erdeşir, Sâsânî Devleti’nin kurucusu hükümdar aynı zamanda **Şehnâme**’de yer alan destansı bir kahramandır.²⁵ Ardavan ise Part hükümdarıdır ve aynı şekilde **Şehnâme**’de yer alan bir kahramandır. Sâsânî Devleti’nin kurucusu Erdeşir, Part Hükümdarı V. Ardavan’ı yenip öldürdükten sonra şahlar şahı unvanını almıştır.²⁶ **Divan-ı Uşşâkî**’de bu iki isim, aynı beyit içinde hükümdarlıkları sebebiyle anılmıştır:

Ol Erdeşir hân o hâkân-ı hâfikeyn
Ol şîr-i merd-i memleket-i Ardavan kanı

²⁵ Tahsin Yazıcı, “Erdeşir”, **TDVİA**, C.XI, İstanbul, 1995, s. 284-285.

²⁶ Yusuf Sarınoy, “Turan”, **TDVİA**, C.XXXI, İstanbul, 2012, s. 407-408.

(tcb. 1/II-3)

3.3.1.2. Âsaf

Tam ismi Âsaf b. Berahyâ'dır. Hz. Süleyman'ın kâtibi ve veziri olduğu için onunla anılır. Sadık, keramet sahibi, duası kabul olan bir şahsiyet olarak bilinmektedir. İslam dünyasında vezir kelimesinin karşılığı olarak da kullanılmaktadır.²⁷ Âsaf, Hz. Süleyman'ın babası Hz. Davud döneminde de vezirlik yapmıştır. Eserde yazılan bir mersiye, ölen beyin yerini oğlunun doldurduğu söylenirken Âsaf da anılmıştır:

Âşaf vezîr ü hâtem-i dîvân elinde râm
Dâvud'ı gitti ise Süleymân yirindedür
(tcb. 1/IV-2)

3.3.1.3. Azer

Hz. İbrahim'in babasıdır ve Kur'ân-ı Kerim'de ismen geçmektedir: “İbrâhim, babası Âzer'e, 'Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum' demişti” (Enam 6/74). Sevgili, Azer'in inandığı putlardan daha güzeldir:

Yüzinde buldum îmân şol hüsni cân Halîl'üñ
Bu sîm-ten ile böyle aşnâm-ı Âzer olmaz
(g. 86/5)

3.3.1.4. Behrâm

420-438 yılları arasında hüküm süren bir Sâsânî hükümdarıdır. Arapça ve Farsça şiirleri olan Behrâm'ın hayatı, av ve aşk maceraları başta **Şehnâme** olmak üzere pek çok mesneviye, menkıbeye ve minyatüre konu olmuştur.²⁸ Eserde Rüstem ile birlikte dönemin beyini övmek için anılır:

İsmidür İsm â'l Hân tîr oğ u terkeş âsumân

²⁷ Ömer Faruk Harman, “Âsaf b. Berahyâ”, **TDVİA**, C.III, İstanbul, 1991, s. 455.

²⁸ Enver Konukçu, “Behrâm-ı Gûr”, **TDVİA**, C.V, İstanbul, 1992, s. 356.

Ḳurban bere Rüstem kemān Behrām tīg ü meh mecen

(k. 9/26)

3.3.1.5. Cemşid

Cemşid veya Cem, İran’da hüküm süren Pîşdâdiyân sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Dünyayı gösteren kadehi onun bulduğuna inanılır. Şarabı icat ettiği söylenir. Bu sebeple kadeh ve şarap ikilisi ile anılmaktadır.²⁹ Hz. Süleyman ile karıştırılan Cem, bu peygamberin rüzgara hükmedebilme özelliği ile de anılmıştır.

Divan-ı Uşşâkî’de Cem, kadeh ve rüzgar ile anılmıştır:

Cemşid-rüzgār [u] Ferīdūn [u] Cem-nijād

Keyhüsrev-i zemīn Ferīdūn-i zamān xānı

(tcb. 1/II-2)

Gerçi Cemşid-ise devründe olur dūn-himmet

Mülk-i İskender[i] kim virmeye bir cām-ı Cem’e

(tkb. 3/III-6)

3.3.1.6. Dârâ

Dârâ, İran’daki Keyâniyân sülalesinin son hükümdarıdır. İran hükümdarlığını on dört yıl sürdürmüş ve nihayet Büyük İskender ile yaptığı savaşta yenilip ölmüştür. Cesaretiyle ve kahramanlığıyla bilinir. Eserde hükümdar anlamında cins isim gibi kullanılmıştır:

Cengünde yire düşdi niçe miğfer-i fağfūr

Devründe xodı xasr niçe Ḳayşer ü Dārā

(k. 2/33)

3.3.1.7. Ebû Yusuf ve İmam Şâfiî

Ebû Yusuf’un künyesi Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfi’dir. Hanefî mezhebinin kurucusu İmam Hanîfe’nin önde gelen öğrencisidir.

²⁹ Nurettin Albayrak, “Cem”, **TDVİA**, C.VII, İstanbul, 1993, s. 279-280.

Fıkıh ve hadis ilimlerine yoğunlaşmış ve hocası Hanîfe'ye muhalefette olduğunda fikrini açıkça belirtmiştir. İmam Şâfiî, Şâfiî mezhebinin kurucusu büyük bir müçtehitir. Künyesi, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî'dir. Malikî mezhebini eleştirmek suretiyle kendi mezhebinin çizgilerini kurmuştur. Eserde methiye yazılan beyi ilim yönünden övmek için Ebû Yusuf ve İmam Şâfiî anılmıştır:

Nām Ahmed ü Muḥammed İmām u Hanīfi dīn

Bū Yūsuf ola 'ilm-ile ya Şâfi'-i yakīn

(bend 1/I-15)

3.3.1.8. Feridun

Cemşid'in soyundan gelen destansı İran hükümdarıdır. Zalim hükümdar Dahhak, saltanatına tehdit gördüğü için Feridun'u doğduğunda öldürmek ister. Önce babasını öldürür. Yıllar sonra babasının intikamını almak isteyen Feridun, Dahhak ile mücadele eder. Feridun, eserde hükümdar olarak yalnızca ismen anılır:

Cemşid-rūzgār [u] Ferīdūn [u] Cem-nijād

Keyḫüsrev-i zemīn Ferīdūn-i zamān kanı

(tcb. 1/II-2)

3.3.1.9. Gazneli Mahmud ve Ayaz

Gazneli Mahmud, Gazne Devleti'nin hükümdarıdır. Ayaz ise Gazneli Mahmud'un çok takdir ettiği kölesi ve mahbubudur. Hint-İslam tarihinde önemli sayılan bu iki isim, aralarındaki sevgi ve bağlılık ile hikayelere konu olmuşlardır.

Divan-ı Uşşâkî'de de yine bu ilişkiye işaret edilir:

Baş kırmak ayağına baña hāl-i ḥasendür

Başında gerekdür-çün Ayās'ın ser-i Maḥmūd

(g. 24/3)

3.3.1.10. Hızır

Hızır, Hz. Musa döneminde yaşamış, kendisine hikmet öğretilmiş bir kimsedir. Çorak bir yerde bulunduğu, oranın hemen yeşillenmesi sebebiyle Arapça'da

“yeşilliği çok olan” anlamında hadır denilmiş fakat Türkçede Hızır olarak telaffuz edilmiştir.³⁰ Kehf sûresinde Hz. Musa ile yolculuk yapan bir kimsenin hikayesi anlatılır. İsim verilmediği halde hadislerden yola çıkarak bu kişinin Hızır olduğu söylenmiştir. Karanlık ülkesindeki ölümsüzlük suyunu içmesiyle edebiyatta konu edilmiştir. Sevgili ile şarap içen Hızır gibi ölümsüzlük suyundan tatmış demektir:

Gül-reng cām içen çemen içinde yār ile
Ol Hızır gibi çeşme-i hayvāna irişür
(g. 54/5)

Çiçek ve çimenler Hızır ile özdeşleşen yeşil renge bürünmüştür:
Şükûfe vü çemen envā‘ı-y-ıla Hızır-libās
Ki rengini görüben reşk çarḥ-ı aḥḍar ider
(k. 11/29)

3.3.1.11. İbrahim Bey

13. yüzyıl sonunda Kastamonu ve Sinop çevresinde kurulan Candaroğulları Beyliği’nin dokuzuncu hükümdarıdır. Taceddin unvanıyla da anılır. M. 1440’ta babası İsfendiyâr Bey’in vefatından sonra tahta geçmiştir. 1443’te vefat ettiği için beyliği kısa sürmüştür.³¹ **Divan-ı Uşşâkî**’de İbrahim Bey için iki mersiye bulunmaktadır. İbrahim Bey, sultan olarak da anılmaktadır:

Şâh-ı İbrâhîm’e düzer ḥâkdân tahtında taht
Bahtınuñ fevk-i felekde eyvânın vîrân ider
(tkb. 1/I-7)

Bu demde ḥasretâ derdâ dirîgâ
Kanı şehzâde İbrâhîm-i Sulṭân
(tcb. 2/I-10)

³⁰ İlyas Çelebi, “Hızır”, **TDVİA**, C.XVII, İstanbul, 1997, s. 406-409.

³¹ İsmail Efe, **Sinop Tarihi: Türk Hakimiyetine girişinden Cumhuriyetin İlanına 1214-1923**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2018, s. 50.

3.3.1.12. İsfendiyâr Bey

14. yüzyıl başında Kastamonu ve Sinop çevresinde kurulan Candaroğulları Beyliği'nin sekizinci hükümdarıdır. Ona izafeten beyliğin adı “İsfendiyâroğulları” olarak da anılmıştır. Kırk yılı aşkın beyliği yöneten İsfendiyâr Bey, Ankara Savaşı'nda beyliği için tehdit oluşturan Yıldırım Bayezid'in karşısında yer almıştır. Daha sonra ise akrabalık kurma yoluyla Osmanlı ve Candaroğulları Beyliği arasındaki çatışma azalmıştır. İsfendiyâr Bey, ilim ve sanat hayatını desteklemiştir.³² **Divan-ı Uşşâkî**'de İsfendiyâr Bey'in oğlu İbrahim Bey için yazılan bir mersiye de onun, İsfendiyâr Bey'in vârisi ve yadigarı olduğu söylenir:

Ol şehryâr-ı vâris-i İsfendiyâr Emîr
Ol tîğzen-i Sikender-i gîtî-sitân kanı
(tcb. 1/II-2-3-4)

Şanı devrinde İbrâhîm Edhem
Şanı İsfendiyâr'ın yâdigârı
(tcb. 2/II-2)

3.3.1.13. İskender

İskender, II. Philippos'un oğlu olan Makedonyalı hükümdardır. Büyük İskender olarak anılır. M.Ö. 356'da doğup, 323'te ölmüştür. Hükümdar olduğu kısa dönemde Anadolu, İran ve Turan'ı ele geçirmiştir. Çin ve Hindistan'a dek sefer düzenlemiştir. Kur'an'da geçen Zülkarneyn ile karıştırılır. Karanlık ülkesine ölümsüzlük suyunu aramak için sefer düzenlediği rivayet edilir.³³ **Divan-ı Uşşâkî**'de İskender, mülkü ve fetihleri ile anılır:

Gerçi Çemşîd-ise devründe olur dün-himmet
Mülk-i İskender[i] kim virmeye bir cām-ı Cem'e
(tkb. 3/III-6)

Anuñ emîri Sikender bigi taleb itse

³² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Efe, **a.g.e.**, s. 43-50.

³³ İskender Pala, “İskender mi Zülkarneyn mi?” **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.XXVI, İstanbul, s. 117-121.

Yidi deñizi alup feth-i heft[i] kişver ider

(k. 11/47)

3.3.1.14. İsmail Bey

13. yüzyıl sonunda Kastamonu ve Sinop çevresinde kurulan Candaroğulları Beyliği'nin onuncu hükümdarıdır. Babası İbrahim Bey'in vefatının hemen ardından beyliğin başına geçer. İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmet'e ordu ile destek olmuştur. İstanbul'un teslimi için Bizans imparatoruna elçi olarak gönderilmiştir. İsmail Bey'in bu katkılarından ötürü Sinop, Fatih Sultan Mehmet tarafından taltif edilmiştir.³⁴ Eserde şehzadelerin şahı ve İbrahim Bey'in oğlu olarak anılır:

Emîr-i nām-ı Simā'îl şāh-ı şehzāde

Ğubār-ı pāyıyla yüzün ki māh-ı ağber ider

(k. 11/48)

Firāz-taht-ı selāṭīn [ü] ibn-i İbrāhīm

Haḡ anı cümle serinüñ serine server ider

(k. 11/49)

3.3.1.15. Kayser

Kayser, Roma ve Bizans imparatorları için Arapların kullandığı tabirdir. Siyer, hadis, tefsir ve tarih kitaplarında kayser kelimesi özel isim gibi yer almıştır. Eserde de kelimenin hükümdar anlamına dikkat çekilerek Kayser'in kasrından bahsedilmiştir:

Cengüñde yire düşdi niçe miğfer-i fağfūr

Devrüñde qodı qasr niçe Qayşer ü Dārā

(k. 2/33)

Ne şehryār ki bu şehre mālīk ola daḡı

Niçün hevā-yı cem-ābād [u] qasr-ı Qayşer ider

³⁴ Efe, a.g.e., s. 50-51.

(k. 11/13)

3.3.1.16. Keykubad, Keykavus ve Keyhüsrev

Keykubad, İran'daki Keyânîler hânedanın kurucusu olarak kabul edilir. Yüz yıla yakın hükümdarlık olan Keykubad'ın ardından Keykâvus tahta geçmiştir. Avesta'da yedi ülkenin hâkimi olduğu söylenir ve efsanevî bir şahsiyet olarak tanıtılır. Yaklaşık elli yıl hükümdar olan Keykâvus'un tahtını Keyhusrev ele geçirmiştir. Keyhusrev, Keykubad ve Keykavus gibi olağanüstü yetenek ve özelliklere sahiptir, dinî ve millî bir şahsiyet olarak tanınır.³⁵ **Divan-ı Uşşâkî**'de bu hükümdarlar dünyanın geçiciliğini anlatmak üzere ve destanları sebebiyle anılmışlardır:

Qabâsın şıdı niçe Keykubâd'ũñ
Niçe Keyhüsrev'e irgürdi hüsran
(tcb. 2/I-7)

'Âleme efsûn okıyup hüsnuñũñ efsânesin
Nesi mensî kışsa-i Kâvuskey itsem gerek
(g. 106/4)

3.3.1.17. Kısra

Kısra, Arapların Sâsânî hükümdarları için kullandıkları bir tabirdir. İslam'ın ilk yıllarında Bizans-Sâsânî savaşlarında ehl-i kitap oldukları için Müslümanlar Bizans tarafını tercih etmiştir. Kısra'nın sarayı, tahtı, tacı zenginlik ve hükümdarlık alametidir. Şiirlerde gücü temsilen kullanılır. **Divan-ı Uşşâkî**'de Hz. Muhammed'in doğum mucizeleri anılırken Kısra'dan bahsedilir. O gece, Sâsânî hükümdarı Kısra'nın sarayındaki burçlar kırılmıştır:

Çün buldı velâdet şerefîñ zât-ı şerîfüñ
Kesr oldu o dem ğurif-ile ğurfe-i Kısra
(k. 2/46)

³⁵ Rıza Kurtuluş, "Keyânîler", **TDVİA**, C.XXXIV, İstanbul, 2002, s. 346.

3.3.1.18. Meryem

Hız. Meryem, Hız. İsa'nın annesidir. Kur'an-ı Kerim'deki 19. sûre onun ismiyle anılır. Meryem'in kavmi ona "Ey Hârûn'un kız kardeşi" (Meryem 19/28) diye seslenir. Böylece onun, Mûsâ ve Hârûn'un soyundan geldiği anlaşılmaktadır. Hız. Meryem, mucizevi bir şekilde oğlu Hız. İsa'yı babasız dünyaya getirmiştir. Hamile kalışı Kuran-ı Kerim'de "ruhumuzdan üfledik" (Enbiyâ 21/91) ibaresiyle anlatılır. Ruh da Cebrâil olduğu için Allah, Cebrâil vasıtasıyla Meryem'e ruhundan üflemiştir. **Divan-ı Uşşâkî**'de bu ayete binâen Cebrâil'in nefesi, İsa ve Meryem ile birlikte anılmıştır:

Rûhu'l-ğudûs rîhuñ demi ğül Ĭsî ğonca Meryem'i
Bûlbûl kelîm-i ğurremi kim söyler ağaçda sũğan
(k. 9/11)

3.3.1.19. Rabia

Basralı Râbia el-Adeviyye, en meşhur kadın sûfîlerdendir. Küçük yaştâ köle olarak alınan Râbia, kerameti sebebiyle sahibi tarafından azat edilmiştir. Züht hayatı nedeniyle evlenmemiş ve halka irşatta bulunmuştur.³⁶ Eserde Hız. Fatıma ile zikredilir:

Zevce aña biñ Râbi'a kim ğizmete lâyığ
Bir Fâtıma k'ol dil-i şâniye-i Zühre-i Zehrâ
(k. 2/75)

3.3.1.20. Rüstem

Rüstem, İran'ın önemli bir mitolojik kahramanıdır. Zâl'ın oğludur ve Rüstem-i Dâstân olarak da tanınır. Şehname'de sıklıkla bahsedilir. İran hükümdarlarına yardımı, olağanüstü varlıklarla savaşı onu efsanevî bir kahraman haline getirmiştir. Edebî eserlerde cesaretiyle anılır. **Divan-ı Uşşâkî**'de âşığın hali Rüstem'in yiğitliğine benzetilir:

³⁶ Hülya Küçük, Semih Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", **TDVİA**, C.XXXIV, İstanbul, 2007, s. 380-382.

‘İşk meydanında atum guşşadur tīgum hevā
Rüstem-i serbāz olup ‘ālemde destān olmışam
(g. 110/5)

3.3.1.21. Sâmirî

Sâmirî, Hz. Musa’nın kavminden biridir. Kur’ân-ı Kerim’de birkaç kez adı geçer. Sâmirî, Hz. Musa Tur dağına Allah’tan vahiy almaya gittiğinde inanan kavmi, ziynet eşyalarından yaptığı puta tekrardan tapmaya ikna ederek yoldan çıkarır. Hz. Musa geriye dönüp bu durumdan ötürü kavmini azarladığında, onlar Sâmirî’yi suçlarlar. “Allah, ‘Biz senden sonra kavmini sınadık ve Sâmirî onları yoldan çıkardı, dedi” (Tâhâ 20/85). **Divan-ı Uşşâkî**’de sevgilinin gözünün Sâmirî gibi yoldan çıkarıcı olduğu söylenir:

Yüzinde cānı vālih iden āteş-i kelīm
Gümrah iden gönülleri şol çeşm-i Sâmirî
(g. 130/2)

3.3.1.22. Züleyha

Kur’ân-ı Kerim’de Mısır azizinin eşi ve Hz. Yusuf’a aşık kadın olarak tasvir edilmesine rağmen isim olarak anılmaz. Fakat İsrâiliyâta göre bu kişinin ismi Züleyha’dır. Evli olmasına rağmen Hz. Yusuf’a âşık olup ondan murat almak isteyen Züleyha, talebine karşılık bulamaz. Kendisinden kaçmak isteyen Yusuf’un gömleğini yırtar: “İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı...” (Yusuf 12/25). Yayılan dedikoduları bitirmek amacıyla suçsuz olduğu halde Hz. Yusuf kuyuya atılır. **Divan-ı Uşşâkî**’de gülün açılması, gömlek yırtma hadisesine telmihte bulunularak anlatılır:

Çün oldı gül Yūsuf-bahā cān virüp ol hūsne bahā
Dest-i Züleyhâ-yı hevā çāk itdi çekdi pîrehan
(k. 9/13)

3.3.2. Aşk Hikâyelerinin Kahramanları

Divan-ı Uşşâkî'de tarihî ve efsanevî şahısların yanında, aşk hikâyelerine konu olan kahramanların isimleri de geçmektedir. Vamık, Azra, Leyla, Mecnun, Hüsrev, Şirin ve Ferhat bu isimlerden başlıcalarıdır. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında farklı ülke hükümdarlarının çocukları olarak anılan bu kahramanlar aşk yolunda sınavlardan geçmiş, bazı eserlerde birbirlerine kavuşmuş bazı eserlerde ayrılmışlardır. **Divan**'da, sevgili ve âşık merkezli anlatımlarda bu isimler benzetme unsuru olarak kullanılmışlardır.

Delinmemiş inci anlamına gelen Azra yanak anlamındaki âriz ve izar kelimeleri ile tenasüplü bir şekilde kullanılmış, Vâmık ise âşık ile özdeşleştirilmiştir:

Var hâne-i göñlümde benüm sūziş-i Vâmık

Var hūsn-i 'izāruñda senüñ 'ārız-ı 'Azrā

(g. 1/5)

Çok karanlık anlamındaki leylâ kelimesi, Leylâ ile Mecnun hikâyesine telmihte bulunmak suretiyle kullanılmıştır. Sevgilinin koyu renkli ve mecnunlaştırıcı saçları bu hikaye çerçevesinde anlatılır:

Zülf-i leylâsında 'aqlın yitirenler bildi kim

Ol baña Mecnūn diyen dīvāneler 'ākıl degül

(g. 107/3)

Zülfüññ büyü hevâsında ki ben Mecnūn'am

Pes zamānuñda şehā sīnede Leylī dimişem

(g. 116/4)

Âşık, Ferhat'ın baltasıyla dağı deldiği gibi üzüntüden bağrını deler:

Ol Hüsrev-i Şirīn-leb-içün sīneme gāmdan

Her dem ururam kūh gibi tīşe-i Ferhād

(g. 25/5)

3.3.3. Sanatkâr ve Şairler

Tezimizin Birinci Bölümü’ndeki “Edebî Kişiliğine Etki Eden Şairler” kısmında, Uşşâkî’nin etkilendiği ve beğendiği şairleri bizzat beyitlere yerleştirdiğini söylemiştik. Eserde, Hz. Muhammed döneminde yaşamış olan şair Hassân b. Sâbit, Hz. Ali döneminde yaşayan hicivleriyle ünlü şair Ferezdak, meşhur İran şairleri Selmân-ı Sâvecî, Kemâl-i Hucendî ve Türk şair Şeyhî ismen zikredilmiştir.

3.3.3.1. Hassân b. Sâbit

Künyesi Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî’dir. Hz. Muhammed’in şairidir. Cahiliyye döneminde Ukaz panayırındaki şiir müsabakalarına katılmış, kabileler arasındaki karşılaşmalarda kendi kabilesi olan Hazrec’i övmüştür.³⁷ **Divan-ı Uşşâkî**’de şair, kendi şiir inceliğinin anlaşılması için Hassân’a sormak icap ettiğini söyler:

Ben didüm vaşfuñda ‘Uşşâkî kemâlin kim bilür
Didi var bu nükte[y]i Hassân-ile Selmân’a sor
(g. 52/8)

3.3.3.2. Ferezdak

Basra’da dünyaya gelen Ferezdak, Hz. Ali döneminde yaşamış hicivleriyle ünlü bir şairdir. 15 yaşında ziyaret ettiği Hz. Ali’den takdir görmüştür. Şiirlerinde görülen ehl-i beyt sevgisinin bu ziyaretten kaynaklandığı düşünülmektedir.³⁸ Uşşâkî, kendi şiirini Ferezdak ile bile bir tutmaz:

Kemâlün vaşfına ‘Uşşâkî kâmil
Ki tutmaz tağ kelâmına Ferezdak
(g. 97/5)

³⁷ Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, **TDVİA**, C.XVI, İstanbul, 1997, s. 399-400.

³⁸ Ali Şakir Ergin, “Ferezdak”, **TDVİA**, C.XII, İstanbul, 1995, s. 373-375.

3.3.3.3. Selmân-ı Sâvecî

İran'daki Sâve şehrinde dünyaya gelmiştir. Önce İlhanlılar sonra Celâyirli devletlerinde iltifat görmüş ve sarayda ağırlanmıştır. Şiirlerini Sadi, Hafız ve Mevlana etkisiyle yazmıştır.³⁹ **Divan-ı Uşşâkî**'de şair, kendi şiir inceliğinin anlaşılması için Selman'a sormak icap ettiğini söyler:

Ben didüm vaşfuñda 'Uşşâkî kemâlin kim bilür
Didi var bu nükte[y]i Hâssân-ile Selmân'a şor
(g. 52/8)

3.3.3.4. Kemâl-i Hucendî

Maveraünnehir'deki Hucend şehrinde dünyaya geldi. Mutasavvıf ve şairdir. Celâyirli sultanlar ile arası iyi olmuştur. Hafız, Sadi ve Mevlana etkisiyle yazdığı şiirlerinde onların seviyesine çıkamadığı söylenir.⁴⁰ **Divan**'da şair, beğendiği şairler içinde Kemal'i de sayar:

Kim diyü ta'n idem bu şi're 'aceb 'Acem
Biz kim Kemâl [ü] Şeyhî vü Selmân görmişüz
(tkb. 2/VII-7)

3.3.3.5. Şeyhî

Asıl adı Yusuf Sinan olan Şeyhî, Germiyanogulları Beyliği merkezi olan Kütahya'da doğmuştur. Klasik Türk edebiyatının kurucularından olan Şeyhî aynı zamanda göz hekimidir. Osmanlı Devleti'nin ilk reîs-i etıbbâsıdır. Seyyid Nesimi ile görüşmüş ve Hacı Bayram-ı Veli'ye intisap ettiği rivayet edilir. Şiirlerindeki tasavvufî boyut dikkat çekicidir. Yukarıda bahsi geçen şairlerle beraber Şeyhî'de **Divan**'da anılır:

Şerh ide-y-idi Kemâl şıfatuñ adımı dost
Dilde 'Uşşâkî-iken Şeyhî vü Selmân iderem
(tkb. 3/IV-6)

³⁹ Adnan Karaismailoğlu, "Selmân-ı Sâvecî", **TDVİA**, C.XXXVI, İstanbul, 2009, s. 446-447.

⁴⁰ M. Nazif Şahinoğlu, "Kemâl-i Hucendî", **TDVİA**, C.XXV, İstanbul, 2002, s. 226.

3.3.3.6. Mani

Mani'nin Çinli olup daha sonra İran'a yerleştiği rivayet edilmektedir. Maniheizm'in kurucusudur. Bu inancın temelinde iyilik ve kötülüğün çatışması vardır.⁴¹ Doğu'da öğrendiği düşünülen resim yapma özelliği ile şiirlere konu olmuştur. **Divan-ı Uşşâkî**'de de ressamlığı ile anılır:

Mānī-i Çīn şūretūñ mānend-i şekl-i müstedīr
Çın bu kim nakş eylese mescid kılur put-hāne[y]i
(g. 149/4)

3.3.4. Kavimler

Divan'da farklı kavimlerin isimleri zikredilmektedir. Bunlar Acem, Hindû ve Çinlidir. Şair kendi yazdığı şiire Acem şiiri diyeni kınayacağını söyler:

Kim diyü ta'n idem bu şi're 'aceb 'Acem
Biz kim Kemāl [ü] Şeyhī vü Selmān görmişüz
(tkb. 2/VII-7)

Esmer teni nedeniyle Hindû, sevgilinin koyu renkli güzellik unsurlarını anlatmak için benzetilen olarak ele alınmıştır:

Cān murğī nice olmaya gözün merdümüne şayd
Kim dām-ı şaçuñ Hindû benün dāne olupdur
(g. 50/5)

Çinliler, eserde putperestlikleri nedeniyle anılır. Puta tapmalarının nedeni sevgilinin yüzündeki ilâhî nuru görmemeleridir:

Görse yüzünde nūr-ı İlâhî'yi bî-ḥaṭā
İtmezdi ehl-i Çīn büt İlâh-çün ittihāz
(g. 26/4)

Bir beyitte de Sinop emirine Kırımlıların, Venediklilerin, Cenevizlerin ve Kıpçakların itaat ettiği söylenir:

⁴¹ Şinasi Gündüz, "Maniheizm", **TDVİA**, C.XXVII, İstanbul, 2003, s. 575-577.

Kefe vü Venedik [ü] Ceneviz ü Kıpçağı
Bu şehre server olan hükmine musahhar ider
(k. 11/14)

3.3.5. Yer Adları

Divan-ı Uşşâkî'de çeşitli ülke, şehir, dağ, nehir ve vadi adları geçmektedir. Bu yerler, sahip oldukları özellikler sebebiyle kendisine benzetilen olarak zikredilmiştir. Eserde tespit edilen yerler aşağıda sıralanmıştır.

3.3.5.1. Aden

Aden, Yemen'in güneyinde bulunan bir bölgenin adıdır. Buradan çıkarılan inciler ile ünlüdür. **Divan**'da âşîğın sevgilinin kapısında Aden incisi gibi bir başına olduğu söylenir:

Bir katreyem ben hünîyem ol perver ey baħır-ı 'azîm
Kapuñda olmışam yetîm uş nitekim dürr-i 'Aden
(k. 9/40)

3.3.5.2. Bedahşan

Afganistan'da bir vilayet olan Bedahşan, lal taşı ile ünlüdür. Kırmızı renkte olan bu taş genellikle sevgilinin dudağı ile özdeşleştirilir. **Divan**'da ise âşîğın gurbetteki hali vatanından koparılan lal taşına benzetilmiştir:

La'l-i Bedahşân bigi bil keddüm vaţandan cân [u] dil
Büy-ı demümden şeh̃r ü il pür şöyle kim müşğ-i Hoten
(k. 9/41)

3.3.5.3. Çin

Çin, Asya kıtasının doğusunda yer alır. Dünyanın en kalabalık nüfuslu ülkesidir. Ülke, içinde yer alan Hoten / Hitâ bölgesindeki ceylanların göbeğinden elde edilen güzel koku ile anılmıştır. Kıvrım anlamına gelen çin kelimesi, sevgilinin

bükümlü saçlarını anlatmak için de kullanılır. Dolayısıyla güzel koku ve kıvrım anlamlarını çağrıştırmak suretiyle sevgilinin saçından bahisle Çin anılmıştır:

Ne sūka gitse saçı āhūvāne gözlülerün
Dimāğı misk-i Hoten bigi hoş mu‘aṭṭar ider
(k. 11/22)

Çin bu kim zūlf ü ruḥuñ çīnin taṣavvur idūben
Put-perestler cümle ‘azm-i şūret-i Çīn eylemiş
(g. 88/2)

3.3.5.4. Hicaz, Mekke, Medine, Arafat, Merve ve Safa

Divan-ı Uşşâkî’de, Hicâz ve bu bölgeye bağlı olan Mekke, Medine, Arafat, Merve ve Safa tepeleri de zikredilmiştir. Müslümanlar için kutsal olan bu yerler, Hicâz sınırları içinde yer aldığından bu coğrafya İslam âlemi için büyük önem taşır. Sevgilinin eşiği, mahallesi de âşık için kutsaldır. Bu sebeple âşık sevgilinin bulunduğu “Hicâz”a ulaşmayı arzular:

Dilerem idem işiginün Ka‘besin tavâf
Yâ Rab müyesser eyle bu ‘azm-i Hicâz’umı
(g. 141/3)

Arap yarımadasında yer alan Mekke ve Medine Hz. Muhammed’in sırasıyla doğup vefat ettiği şehirlerdir. **Divan**’da hicviye yazılan bir kişiye, Mekke şehrinin hakkı için Medine’de vurup öldürülse hac sevabı kazanılacağı söylenir:

Bugün be-ḥaḥḳ-ı Mekke sini bu Medīne’de
Her kim ki ura öldüre bulur şevāb-ı hac
(k. 12/7)

Arafat, Mekke’nin doğusunda yer alıp hac esnasında hacıların bir süre burada ayakta beklemekle yükümlü oldukları yerdir. Âşık, sevgilinin mahallesinde hacıların Arafat’ta bekledikleri gibi beklemektedir:

Tâ irem Ka‘be yüzüñ ‘ıydına *Lebbeyk* uruban⁴²

Çılmışam mevķıf-ı kūyuñda vukūf-ı ‘Arafāt

(g. 17/4)

Merve ve Safa tepeleri Mekke’de bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de “Safâ ile Merve Allah’ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur...” (Bakara 2/158) buyrulmaktadır. Âşık, Merve ve Safa hakkı için sevgilinin Kabe yüzünü görmeyi arzular:

Şol cân ki ol tavâf ide dîzâr-ı Ka‘beni

İki cihānda Merve haķı ol Şafâ yeter

(g. 32/4)

3.3.5.5. Kerbela

Kerbela, bugünkü Irak sınırları içinde yer alan bir şehirdir. Hz. Hüseyin ve ailesi, Emevîler tarafından burada şehid edilmiştir. Hz. Hüseyin’in kabristanının burda bulunması, İslâm aleminde Kerbela’yı önemli bir yer haline getirmiştir. **Divan**’daki bir mersiyede bu elim hadiseye telmihle Kerbela zikredilmiş ve vefat eden hükümdar anılmıştır:

Bükdi bu Kerbelâ bilümi bu belāda kim

Ol şeh Hüseyn hulk-ı Hasen dil-sitān ķanı

(k. 4/10)

3.3.5.6. Mısır

Mısır, küçük bir kısmı Asya’da büyük bir kısmı Kuzey Afrika’da yer alan bir ülkedir. Mısır ülkesinde iftiraya uğrayıp zindana atılan ve daha sonra kurtularak idareci olan Hz. Yusuf, bu ülke bütünleşmiştir. Güzellik ülkesi Mısır’a Hz. Yusuf gibi güzel olan sevgili emir olmuştur:

Mıř-ı hūsne sen emīr olalı ey Yūsuf-ı ‘ahd

⁴² **Lebbeyk:** Buyrunuz!

Biz daħı çāh-ı zeneħdanuňa efgendelerüz

(g. 70/3)

3.3.5.7. Semerkant

Bugün Özbekistan Cumhuriyeti'nin orta kesiminde yer alan bir şehir. Dünyanın en eski şehirlerinden biri olup İpek Yolu'nun kavşağında yer alması nedeniyle tarihte önemli bir şehir olarak kabul edilmiştir. Eserde bir hicivdeki beyitte zikredilir:

Muğlimlığından anda Semerķand koyuban

Geldüñ bu şehre b.ħ yimege şanki bulamac

(k. 12/9)

3.3.5.8. Sinop

Sinop, Anadolu'nun kuzeyindeki en uç noktada bir kale-şehir olarak kurulmuş ve bir liman-kent olarak işlev kazanmıştır. Antik çağdan itibaren çok yönlü bu özellik, insanlar tarafından değerlendirilmiştir. Akalar, Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Makedonya K, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi pek çok devletin yönetimi altına girmiştir. Sinop ile beraber ona bağlı bazı yer isimleri de eserde geçmektedir. Bunlar Boztepe Burnu, Kum Kapısı, Sinop Kalesi, Sistani Zaviyesi'dir.⁴³ **Divan-ı Uşşâkî**'de Sinop'a mahsus bir kaside bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde Sinop başta olmak üzere, ona bağlı bu yer isimleri zikredilmektedir:

Sa'âdet aña ki **Sinob** şehri içinde

Bu mevsim içre olup 'ıyş [ü] 'ıyd-i ekber ider

(k. 11/7)

Ser-i şütür gibi yüce düzüp o **Bozdepe**'yi

Bu şehri boynına beñzer yire muķarrer ider

(k. 11/17)

⁴³ Mehmet Öz, "Sinop", **TDVİA**, C.XXXVII, İstanbul, 2009, s. 252-256.

Yürüse **Ḳal‘a**’ya karşı **Ḳum**’a ğarīb girer
Ki ğarba karşı nazar anda şekl-i haydar ider
(k. 11/19)

Gel anda **zāviye-i Sīstānī** göresin
Ki hizmetini niçe şeyh-i pīr-perver ider
(k. 11/30)

3.3.5.9. Şam

Şam, günümüzde Suriye’nin başkenti olup Dimaşk adıyla bilinmektedir. Şam kelimesi Farsçada akşam, karanlık manalarına gelir. Sevgilinin koyu renkli saç için hem akşam hem Şam ülkesi kast edilerek tevriyeli şekilde Şam anılır:

‘Āşikuñ ğam hüllesi iḥrāmıdır
‘İşka kurbān kılsa cān bayrāmıdır
Ḥüsnuñ Mısrında zülfüñ Şāmıdır
Dil lebüñ mest-i derd-āşāmıdır
(t. 6)

3.3.5.10. Türkistan

Türkistan, Horasan’dan başlayıp Çin’e kadar uzanan geniş coğrafyanın genel ismidir. Âşığın can mülkünü yağma eden Türkistan’daki Hindular, yani sevgilinin Hintliler gibi esmer olan koyu renkli güzellik unsurlarıdır:

Ben didüm kim kim-durur yağma kılan cān mülkini
Didi var bu fitne[y]i Hindū-yı Türkistān’a şor
(g. 52/4)

3.3.5.11. Ceyhun, Nil

Ceyhun Orta Asya’nın en büyük nehirlerinden biridir. Nil ise Mısır ülkesinin hayat kaynağıdır. Büyüklüğü nedeniyle deniz olarak anılan bir nehirdir. **Divan-ı Uşşâkî**’de bu iki tabiat unsuru, âşığın akıttığı gözyaşına mukabil kullanılmıştır:

Zahmet-ile h  n-ı dilden h  şıl olan yüz şuyı
Dem mi var misk  n gözümden kim şeh   N  l degil
(g. 107/6)

    bet[i] ş  hib-nazarla eyle sini d  yim ol
T  ze   tar aya  n  da gözyaşın Ceyh  n ider
(g. 67/7)

3.3.5.12. Tur, Eymen

Tur, Hz. Musa'ya Tevrat'ın verildiği da  dır. Kur'  n-ı Kerim'de ismi anılmıştır: "Ona T  r'un sağ tarafından seslendik ve onu fısılda  ırcasına (kendimize) yaklaştırdık" (Meryem 19/52). Eymen vadisi de Tur dağında Hz. Musa'nın Allah'ın tecellisine ulaştığı yerdir. **Divan**'da iki yer de Hz. Musa ile birlikte zikredilerek       n gamlı ve garip hali anlatılmıştır:

M  s   gibi kim T  r-ı   am üzre iderem z  r
  ayretdeyem u   gözüme d  z  r görünmez
(g. 84/4)

N  r-ı k  yu  ndan ır     kara  nuda g  mr  ham
    le kim M  s  ydi v  d  -i Eymen'den ır    
(g. 22/4)

3.3.5.13. Kaf Dağı

Kaf Dağı, dünyayı tuttuğuna, tüm dağların birer damarla ona bağlı olduğuna ve gökyüzünün rengini ondan aldığına inanılan mitolojik bir da  dır. İran mitolojisine göre efsanev   Anka kuşu burada yaşar. Eserde de Anka ve Kaf Dağı birlikte anılır:

'Ahd  n  de şeh   küfr    fiten 'ayn-ı 'ademde
Ma'd  m olupdur nitekim     f'da 'an    
(k. 1/52)

3.3.6. İçtimaî Hayat

3.3.6.1. Padişah ve Çevresi

Divan-ı Uşşâkî'de padişah sultan, han, hakan, şehryar, şah ve emîr olarak anılır. Çevresindekiler ise geda, bende ve kullardır. Bir beyitte padişahın şehrinde geda olması gerektiği söylenir:

Şehryâr ol ki ola şehir ü diyârında gedâ
Bir gedâ bende olur çünkü düşe şâh ğarîb
(g. 13/2)

Eserde, padişahın ve kulların farklı özelliklerinden bahsedilmektedir. Bir mersiyede, tebasına babalık yapan hükümdarın ardından halkın yetim kaldığı söylenir:

Atalık iden bize gitdi vü uş kalduk yetim
Hasretâ cānumuzı uş aldı bu ğurbet dirîĝ
(tkb. 1/II-8)

Padişah, hayattayken halkına yardımlarda bulunur. Vefat ettiğinde onu duadan eksik etmemek gerekir:

Şehüñ in‘âm-ı ihsânın unutmañ
Du‘â-yı hayırdan cānın unutmañ
(tcb. 2/V-1)

Padişah, askeri birliklerini işe koşturmaktadır:

Livâ vü leşkerin kıldı müsellem
Ser-â-ser oĝlı İsmâ‘îl âde
(tcb. 2/VII-2)

Baharın gelişini anlatan bir bendde, sultan otağına misafır geldiği söylenir:

Didi çok mı bu kadar kim gül-i handân bugün uş
Zeyni sultân bigi otâğına mihmân getürür
(tkb. 3/I-9)

Padişahın hışmının kılıcı sebebiyle gözü kan gören ormandaki aslanlar bile güçsüzdür; fil vücutlular bile adaletinin arzusunda sinek olurlar:

Şemşîr-i hışmından zebûn şîrân-ı gâbuñ çeşm-i hûn

‘Adlî hevâsında bugün peşşe olupdur pîl-ten

(k. 9/31)

Padişah, kalem ve kılıç sahibidir, gökte adaletin bayrağını dikip âlemde karanlık bırakmaz:

V’ey şâhib-i seyf [ü] kalem gökde diküp ‘adlûñ ‘alem

‘Âlemde koymadı zûlem girdi yire zulm [ü] fiten

(k. 9/34)

Bir padişahın saltanat alametleri olan adına hutbe okutmak, sikke kestirmek ve bayrak çekmek hadiselerinin, tasavvufî beyitlerde işlendiği görülür:

Çü kalbümüze ki hâliş uruldı sikke-i ‘ışk

Oķındı şehr-i melâmetde hutbe nâmumuza

(g. 121/6)

Câna ‘ışkuñ şehi ki çekdi ‘alem

Varlığum ilin ol dem oldı ‘adem

(g. 112/1)

Halk, padişahın boynu bağı kullarıdır. Padişah, bir kulunu azat etmek dilerse bunun için ferman yazar. Yine de kul, özgür kalıp padişaktan ayrılmak istemez:

Boynı bağı kılıyuz şol merd-i azâduñ kim ol

Yazdı gül-berg üstine bir haţ k’ider tahrîrümüz

(g. 71/4)

Gerçi bir haţ yazdı şeh gül bergine âzâd çün

Bir kulum ben k’itmeye yüz haţ yazup âzâdumı

(g. 146/4)

Padişah geçtiği vakit kullar onun ayağına kapanır:

Gitdi karar-ı dil meger ol dil-sitân geçer

Kullar düşün ayağına şah-ı cihân geçer

(g. 40/1)

3.3.6.2. Rezm ve Bezm

Rezm savaş, bezm ise eğlenceli sohbet ortamıdır. **Divan-ı Uşşâkî**'de bu iki ortam farklı unsurlarla anlatılmıştır. Rezm, kan ve savaş aletleri gibi unsurlarla yer almıştır. Savaş ve kavgâ âşığın devamlı çatıştığı rakibe karşı yapılır:

Her şeb iderem rakîb-ile kapuñda ulu ceng

Küyuñ iti uyımaz tâ şubha dek gavga çeker

(g. 55/7)

Sevgilinin acımasız göz ve gamzesi, âşığa karşı saldırganca davranıp onu devamlı yaralar. Kan dökmek, kanını içmek, kan etmek gibi deyimler sevgilinin âşığa çektiği azapları anlatmak için sıklıkla kullanılmıştır:

Gezleyüp gamzeñ-durur her dem ki atan hâ meni

Aldı cānum kan döküp bir ten kodı tenhâ meni

(g. 125/1)

Hûnî gözün cigerde kana kana kan içer

Teşne niçe ki hırş-ıla âb-ı revân içer

(g. 57/1)

Savaş aletleri olarak ok anlamına gelen tîr, sehm, hadeng ile okun aksamından olan peykân kelimeleri kullanılmıştır. Bu aletler sevgilinin gamze ve gözünün benzetilene olmak üzere eserde yer almıştır. Okun hedefinde ise âşığın canı ve sinesi vardır:

Tîr [û] hadeng[i] kıldı nişân cānumı kaşuñ

Olmağ halâş aña o kemāndan gümān-durur

(g. 59/4)

SİNEMI ĞAMZE VÜ KAŞUÑA NİŞÂN EYLEDİ KİM
BUNA KAN DÖKMELER OLUR TİR Ü KEMĀNUŃ HEVESİ
(g. 134/2)

Kavisli olan kesici savaş aletlerinden ise tığ ve hançer kullanılmıştır:

ELİNDE GÜN BIGİ TİĞ-ILA HAŞM-ı ŞEB-RÜNUŃ
GÜNİNİ CENG GÜNİNDE O ŞUBH-ı MAHŞER İDER
(k. 11/50)

TİR-i ĞAMZEŃDEN YA HAVFİ YOK NEDEN DĀYİM HAŤİB
MINBER ÜZRE HUŤBE OKIRKEN DAHI HANÇER TUTAR
(g. 38/4)

Yemeli, içmeli olan eğlenceli sohbet ortamı bezmdir. **Divan-ı Uşşâkî**'de bezm için gerekli olan şartlar su kenarında sevgili, çimen, şarap ve çalgı olarak belirtilmiştir:

ŞU KENĀRINDA NİĖĀR VÜ ÇEMEN Ü BĀDE VÜ ÇENG
'ÖMR BĀKĪ-Y-İDİ BİR DEM BU ÇEHĀR OLSA-Y-İDİ
(g. 129/3)

Bu şartlara ek olarak başka bir beyitte saki de eklenmiştir:

BİR SĀKİ VÜ BİR MEY OLA SĀZENDE ÇENG [Ü] NEY OLA
ĀB U HEVĀ HÔŞ Kİ OLA BİR YĀR OLA BİR DAHI SEN
(k. 9/8)

Bezm meclisinde sevgili en baştır:

SERVER-i SERV-i REVĀN OL BEZME H'ĀN SALAR OLA
UZADUP SÜSEN ZEBĀN İDER ŞENĀYI ŞUBH-DEM
(k. 3/7)

Bezm için en uygun vakit güllerin açtığı bahar mevsimidir. Şair gül zamanı geldiğinde kadehlerin elden ele dolaşması gerektiğini söyler:

Sāḳiyā gül devridür ılsun adeḥ devrānlar
Şun feraḥ peymāneyi şūfī şun[a] peymānlar
(k. 7/1)

Bezm meclisindeki eğlencede zarifler, huri ve gılman gibi güzel kimseler bulunmaktadır:

Nesyi eylemez insān olan işı nisyān
Zarīfler o çemende ki ‘ıyş ekşer ider
(k. 11/39)

Muṭribā sāz it rebābı eng ile ‘iştret gehi
Kim emen firdevs[i] ṭoldı ḥūr ile ḡilmānlar
(k. 7/2)

3.3.6.3. Mûsikî

Duygu ve düşüncelerin ahenkli sesler vasıtasıyla anlatıldığı sanat çeşidi müziktir. Bu ahenkli sesler bazen bizzat insan sesinin kendisiyle bazen de aletler aracılığıyla elde edilir. **Divan-ı Uşşâkî**’de müzik icra edilen çeşitli aletler zikredilmiştir.

Günümüzdeki arp aletine benzeyen, telli ve dik tutularak elle alınan müzik aletine eng denilir.⁴⁴ Başka bir çalgı aleti olan kanun, diz üzerine yatırılan tahta parçasına geçirilmiş tellerin elle icrasıyla alınır. Âşığın boyu cim harfi gibi eğilip eng aletine dönmüştür. Sevgilinin aşının hayali âşığı inletir, bu sesler kanun sesine benzer:

İtdi ‘Uşşâkî adin eng ol mişāl-i zülf-i cīm
Şimdi nūn aşuñ ḡayāli nālesin kānūn ider
(g. 67/8)

Dāire (def), bir tür vurmali çalgıdır. Yuvarlak bir kasnak yüzüne kursak zarı gerilir. Bu haliyle alet iki elle tutulup parmak uçlarıyla alınır. Üzerinde sekiz çift zil

⁴⁴ Vural Sözer, **Mûzik Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986, s. 170.

bulunmaktadır.⁴⁵ Eserde, sevgilinin ayva tüylerinin dudak çevresine dizilişi defin zillerine benzetilmiştir:

    a  -ı sebzde nemek  ana çekdi d yire-s z
Bu   sn-i   b-i  n dil keb b gözyaşı  andur
(g. 46/5)

Sarı ve budaklı kamy tan yapılan ney, üflemeli bir çalgıdır. Hassaten Mevlevilik'te büyük önem arz eder. Sadece tasavvuf müziği olarak değil, din dışı müzikte de kullanılır. Oldukça etkileyici bir sese sahip olan neyi  fleyebilmek için ba  sola eğilir.⁴⁶ Eserde neyin boğumlu yapısına gönderme yapılarak     n kemerlerle a kla ba land  ı söylenir:

Ney bigi ba lamı am 'ı  -ıla yüz yirde kemer
Hi met  nde  ulu am şanma ki sen ben kem irem
(tkb.3/II-6)

Kemençe ve kemanın atası sayılan rebap, telli ve yaylı bir sazdır. Dize yaslanarak  alınmaktadır. Hoş, hafif bazen  en bazen hüzünlü bir sesi vardır.⁴⁷ Eserde dert ve belaya m btela olan     , rebap gibi inler:

Çeng oldu  add m inilerem nitekim reb b
Derd   bel ya hicr ideli m btel  meni
(g. 137/4)

Tabl, pek çok şekli ve boyutu olan bir çeşit davuldur. Saltanat alameti olduğu için Türk devletlerinde önemsenen bir müzik aletidir. Asırlarca İslam ve Türk dünyasında kullanılmıştır.⁴⁸ Zurnanın, d   n neyi anlamındaki Farsça s r-n y kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Daima davul ile  alınan zurnanın yanık ve

⁴⁵ a.e., s. 770.

⁴⁶ Yılmaz  ztuna, **Türk M sikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 298.

⁴⁷  ztuna, **Türk M sikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi**, s. 381.

⁴⁸ a.e., s. 461.

güzel bir sesi vardır. Çoğunlukla açık alanlarda çalınır.⁴⁹ Eserde birlikte anılan tabl ve zurnanın sesinin zühre yıldızına kadar ulaştığı söylenir:

Şabāhdan gice burcında tabl u şurnānuñ
Nidāsı zühreyi nüh perdede muhayyer ider
(k. 11/26)

Yukarıda sayılan müzik aletleri dışında Türk mûsikîsinde kullanılan bazı makamlar da **Divan-ı Uşşâkî**'de zikredilmiştir. Bunları sırasıyla ele alacağız.

Kelime anlamı serbest, takdir ve beğenişe bırakılmış demek olan muhayyer, Türk mûsikîsinde basit bir makamın adıdır. Coşkun ve içli karakterde olan bu makam hala günümüzde kullanılmaktadır.⁵⁰ Rast da sağ ve gerçek gibi anlamlara gelmesine rağmen, müzik terimi olarak Türk mûsikîsindeki en eski ve basit makamlardan biridir.⁵¹ Eserde bu iki makam tevriyeli kullanılmış, kelime anlamlarıyla beraber terim anlamlarından da istifade edilmiştir:

‘Uşşâkî muhayyer saña rāst itdi çü āheng
Mihrūnde maḳāmın ḥalās it aña şāhā
(k. 2/78)

Gül yüzüñ karşısına her perdede ‘Uşşâkî rāst
Hoş muhayyerdür ki sâz ider nevā-yı ‘andelīb
(g. 10/7)

Esasında Arabistan’da yer adı olan Hicaz, Türk mûsikîsinde çok sık kullanılan eski ve basit makamlardan biridir.⁵² Eserde Hicaz’a bağlı diğer yer isimleri de anılarak hem onun yer ismi hem de ahenk ve rast kelimeleri ile onun müzik terimi anlamı kast edilmiştir:

‘Uşşâkî kıl āhenk-i Hicāz ol Harem’e rāst
K’ol kūy-ı Şafā Merve ḥaḳı Ka‘be-i cāndur
(g. 39/7)

⁴⁹ a.e., s. 582.

⁵⁰ a.e., s. 269.

⁵¹ a.e., s. 378.

⁵² Öztuna, **Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi**, s. 148.

Dil-nevâz, günümüzde iki örneği bulunan Türk mûsikîsinde mürekkep bir makamdır.⁵³ Çeng ve neyle gönül okşayan dil-nevâz makamı icra edilmektedir:

Berü şun sâkiyâ ol cām-ı sengüm
Çalınur çeng ü neyle dil-nevâzum
(g. 118/7)

Dil-sûz, günümüzde örneği olmayan Türk mûsikîsinde mürekkep bir makamdır.⁵⁴ Çengin inlemesi gönül yakıcı dil-sûz makamındadır:

Îkaddüm bûker çeng gibi nâle-i dil-sûz
Sûzumla cigerler oda yanar nitekim ‘ûd
(g. 124/5)

3.3.6.4. Yazı ile İlgili Hususlar

Divan-ı Uşşâkî’de yazı çeşitleri ve yazı esnasında kullanılan bazı eşyalara yer verilmiştir. Hat yazı ve çizgi anlamına gelir. Hüsn-i hat ise “Arap harflerinden doğarak İslâm medeniyetinde müstakil ve olağanüstü bir mevki kazanan güzel yazı sanatı”dır.⁵⁵

İslam’ın ilk yıllarından itibaren gelişen hat, altı kaleme ayrılmıştır. Bu yazılar muhakkak, reyhan, sülûs, nesh, tevki ve rika olarak anılırlar.⁵⁶ Gubar ise bu yazı çeşitlerinin çok küçük boyutlara indirgenerek yazılmasıdır. Özellikle nesh’in gubarı yaygındır.⁵⁷ Eserde sevgilinin ayva tüyleri gubar, nesh, muhakkak yazı türlerine ve beni ise reyhan yazısına benzetilmiştir:

Îhattuñ ğubâr [u] nesh [ü] muḥakḳak kıılır meger
Reyhân yazdı nokṭa-i dīvāna beñlerüñ
(g. 104/5)

Yazı aletlerine baktığımızda kalem, mürekkep, varak ve defterin zikredildiğini görüyoruz. Âşığın çektiği acı yazılmaya kalkılsa kaleminden kan dökülür:

⁵³ a.e., s. 96.

⁵⁴ a.e., s. 96.

⁵⁵ M. Uğur Derman, “Hat”, **TDVİA**, C:XVI, İstanbul, 1997, s. 357-358.

⁵⁶ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2013, s. 197.

⁵⁷ a.e., s. 170.

Tahrîr kılam çünki gamuñ şerhini giryân
Kânlar döker ol demde gözümde kalem ey dost
(g. 14/4)

İçine mürekkep konulan hokka, ufaklığı ve yuvarlaklığı itibarıyla sevgilinin ağzına benzetilir:

Görmedüm yüzünden özge meh ki pervîn-i nazmuñ
Hoşka-i la‘lîn lebinde ağzıla gevher tutar
(g. 38/3)

Âşığın gözyaşları, sevgilinin güzel ayva tüylerini yazmada kırmızı mürekkep işlevi görür:

Haft-ı hüsnüñ defterin naş itmege ‘Uşşâkı’nüñ
Çeşm-i yaşın sürh idüp gör kim ne rengin eylemiş
(g. 88/7)

Nakşedilecek, resim çizilecek yer defter, divan ve varaklardır:

Suver tek naşına dîvâne olup ma‘nâsın
Tâ ben ölünce şehâ defter ü dîvân iderem
(tkb. 3/IV-5)

Virüp hayât nebâta şu rûh-ı nâmiyeden
Varaklar üstine cân şeklini muşavver ider
(k. 11/2)

Sevgilinin yüzü bir kitaba benzetilir. Bu kitabın sayfaları yanak, bab ve fasılları ise güzelliştir:

Safha-i had içinde gel haft-ı lebine kıl nazar
Faşl-ı cemâl bâb-ı hüsn işbu kitâb içindedür
(g. 43/6)

3.3.6.5. Giyim ve Kumaş

Divan-ı Uşşâkî'de hem bazı giysi türlerine hem de bazı kumaş çeşitlerine rastlamaktayız. Kumaşlara baktığımızda özellikle ipek ağırlıklı türlerin zikredildiği görülür. Sündüs ve istebrak ipek türünden kumaş çeşitleridir. Kur'ân-ı Kerim'de bu iki tür cennet giysisi olarak anılır: "İşte onlara, içinden ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler; altın bileziklerle bezenecekler; orada tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık, ne güzel bir konak!" (Kehf 18/31). Eserde de bu iki tür ayette olduğu gibi birlikte zikredilir:

Olmadın bu lâciverdî saḡf-ı sündüs zer-nigâr
Beyt-i cān istebrakından şevḡiñüñ ma'mûr-idi
(g. 124/2)

Dîbâ, atlas ve harir de yine ipekli kumaş çeşitleridir. Dîbâ, kalın canfes türünde ipekli ve renkli bir kumaştır.⁵⁸ İnce ipekten kırmızı dokunan kumaş ise atlastır.⁵⁹ Harir de yine Arapçada ipekli anlamına gelen bir kelimedir. Eserde harir ve atlas yeryüzünün çiçeklenmesi ve çimenlenmesiyle irtibatlı kullanılmıştır. Adeta yeryüzü bu kumaş çeşitlerini giyen bir insan gibi giyinip kuşanmıştır:

Döşediler ravzadan gülşen ḡabāsına ḡarîr
Ḳuşlar erbâb-ı şafâya itdi şalâyı şubḡ-dem
(k. 3/4)

Nesrîn ü sünbül ü semen ü nergis-i çemen
Geyüp ḡarîr-i atlas ü saçındılar gülâb
(tkb. 2/II-2)

Hız. Muhammed'in hayattayken bir tane ipekli giysisinin olmayışı dîbâ kelimesiyle anlatılır:

Kevneynüñ imâmısın u aduñ-durur ümmî
Şehsin ki 'abâ-puş-ı ḡabâñ olmadı dîbâ

⁵⁸ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 449.

⁵⁹ a.e., s. 111.

(k. 2/47)

İpek dışında eserde anılan farklı bir kumaş çeşidi çuldur. Kıldan yapılan kaba bir dokuma olan çul, feleğin insana talihsizce ipek yerine giydireceği bir kumaş olarak anılır:

Çul geyürür kişiye atlas yirine bu felek
Yirini bāğ-ı behiştîñün aña zindān ider
(tkb. 1/I-4)

Divan-ı Uşşâkî'de kumaş çeşitleri dışında bazı giysi türleri de zikredilmiştir. Sosyal hayattaki inanış, adet ve gelenekleri yansıtan bu giysilerden bazıları ihram, hırka, kaba, kemer, nikab, pirehendir. Örnekleri sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Hac esnasında erkek hacılar, ihram denilen iki parçalı, dikişsiz kıyafeti giymek zorundadırlar. Sevgilinin eşkiyaya benzeyen gözü bu ihramı yırtar:

Ka'be-i hüsnünde harāmī gözüñi görincek
Yırtdı iħrāmı vü kanın[1] helāl itdi hacīc
(g. 19/2)

Özellikle tarikat ehli insanların giydiği pamuklu giyecek olan hırkayı, goncanın matem için giydiği söylenir:

Eğnindeki harīrin ider pāre pāre gül
Hırka geyer bu mātem içün goncalar dirīğ
(tcb. 1/I-7)

Büyük cübbe olan kaba, bahar gelince ağaçların yeşil ipekten cübbe giymiş gibi göründüklerini anlatmak için kullanılmıştır:

Niçe ki gülşende şabā ese vü hoş ola hevā
Rağş uralar atlas kabā şimşād u serv-i nārven
(k. 9/42)

Bele bağlanan ince bir şerit olan kemer, sevgilinin incecik belinin alametidir:

Bilūñ ki incelik ile zerrīn kemerdedür

Mü halka-i başarda vü diḳḳat nazardadur

(g. 56/1)

Yüzü örten peçe demek olan nikab, sevgilinin yüzünü kapatır. Âşığın isteği bu peçenin açılıp güneş gibi güzel yüzün görünmesidir:

Ref' it yüzüñ niḳābını görünsün āfitāb

Nūr ile rüşen eyleye cihān 'anāsırı

(g. 130/3)

Bir mersiyede ise vefat eden beyin ardından, onun tenini inciten ipeğin yerini gömleğindeki dikenlerin aldığı söylenir:

Nāzik tenüñ incidür iken ḥarīr-i ter

Ḥayfā ki oldu pīrehenüñ ḥāra ḥār ile

(tcb. 1/III-4)

3.3.6.6. Mimarî Yapılar

Divan-ı Uşşâkî'de bazı mimarî unsurların da yer aldığı görülür. Özellikle Sinop için yazılan bir kaside de bu şehirde tekke, künbed, medrese ve mescid olduğu söylenir. Tekke, tarikat mensuplarının oturup kalkmaları, süluk çıkarmaları, ayin yapmaları için özel yapılan yerlerdir.⁶⁰ Kubbe anlamına gelip türbelerin üstünün kapatılmasına atıfla mezar anlamına gelen kümbet, tekke ile birlikte zikredilir. Bu iki yapı da Sinop'ta bulunmaktadır:

Ḳapusına ki yakīn var o tekye [vü] künbed

Bu şehri anda deniz koza gibi müdevver ider

(k. 11/18)

İçinde ders yapılan medreseler ve minareli mescidler de Sinop'ta var olan yapılar arasında sayılır:

İçinde ders [ü] müderris medāris [ü] mescid

Mināre vü niçe ḥāfız kelām[ı] ezber ider

⁶⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 486.

(k. 11/23)

Genel olarak binaların ortasına yapılan ve iç avluya açılan üç tarafı kapalı, üstü örtülü bir mekâna eyvan denir. Cami, medrese, hastane gibi binalarla birlikte evlerin planlarında da sıkça kullanılmıştır.⁶¹ Eserde köşk anlamına gelen kasr ile birlikte kullanılmıştır. Padişahın yakut köşkü, zümrüt kemerli eyvanı unutulmamalıdır:

Göricek lālenüñ yāķūt kaşrın
Zümürüd tāk-ı eyvānın unutmañ
(tcb. 2/V-8)

İçinde ders yapılan okul anlamındaki mektepte ilim ehlinin kalmadığı söylenir:
Vāhasretā ki kalmadı ol tıfl-ı pür emel
Mektebde ehl-i ‘ilm-ile ders okıyan kanı
(k. 4/11)

3.3.6.7. Meslek Erbâbı

Divan-ı Uşşâkî’de bazı meslek erbâbı farklı bağlamlar içinde zikredilir. Pasbân ve ases, gece bekçisi demektir. Bir mersiyede vefat eden beyin ardından, cihanın bekçisinin artık gittiği söylenir:

Bir od bıraktı şehr-i cihân içre añsızın
Gitdi yile bedenler ü ya pāsbān kanı
(k. 4/3)

Bir beyitte ise gece yolculuğu yapan kişide bekçi korkusu olduğu söylenir:

Zülfünde tañ mı korksa gözinden gönül [ü] cān
Elbette şeb-rev oluna havf-ı ‘ases olur
(tkb. 2/IV-4)

Topraktaki gizli cevherleri kimyager olan kişi çıkarabilir:

Var anda gizlü gümüş kânı kīmyāgerseñ

⁶¹ Engin Beksaç, “Eyvan”, **TDVİA**, C.XII, İstanbul, 1995, s. 12-14.

Ki toprağında nażar it zuhūr-ı cevher ider

(k. 11/41)

Parayı altınla değiştirme işini meslek haline getiren sarraf, şiir cevherinin kıymetini tam olarak ölçemez:

Şarrafi ne bile kadrin güherüñ ‘Uşşākī

Bu hüner şeyh bizüz çünkü o kândan gelürüz

(g. 76/8)

Medreselerde ders anlatan müderrisler, hafızlar, sufiler ile birlikte kendilerinden geçerek sevgilinin hayali ile pazara gelirler:

Gözün hayāli-y-le bāzāra geldiler sermest

Ne varsa şūfi-yi şāfi müderris ü huffāz

(g. 93/5)

Müzik aleti çalan mutrib ile meclislerde şarap sunan saki de genellikle eğlence meclislerinin bulunması gereken kişileri olarak anılmıştır:

Sākī elüme şun bu dem ol cām-ı Cem’i şād

Mutrib ele al cānuñ-içün çeng ü rebābı

(g. 131/4)

Dalgıç anlamına gelen gavvas, âşık için benzetilen olarak kullanılır. Âşığın canı, gam denizinde bir dalgıç olmuştur:

Gamuñ baħrinde gavvāş oldu cānum

Ne tūfānlu muhīte düşd[i] zevrak

(g. 97/3)

Sayılan bu meslek erbâbının dışında dinî alandaki mesleklere sahip kişiler de eserde anılır. Vaiz, İslam’ın emir ve yasaklarını anlatmakla yükümlü kimsedir. Müftü, dinî hükümlerde fetva verme yetkisine sahip kişidir. Bu iki meslek de olumsuz haller ile anlatılır.

İlâhî aşkın aslı ancak bir hanendeden öğrenilebilir. Vaiz ancak efsane anlatmaktadır:

Muṭribden işit cān-ile gel ‘ışk-ı füsûnın
Ḵo vā‘izi kim sözi yok efsāneden özge
(g. 123/4)

Şarabı gizli içmek lazımdır, aksi halde müftüler kişiyi kafir sayan hükmü verirler:

İşit pendî ki pîr-i çeng ider meclisde takrîri
Nihān iç mey ki müftîler virür fetvā-yı tekfîri
(g. 144/1)

Vakit namazlarını duyurmak üzere ezan okuyan müezzinler, sevgilinin sözünü duyduklarında namaza çağırmayı unuturlar:

Hadîs-i kâmetüñ Allāhu Ekber işitse
Ḵamu mü’ezzîn unıdur ḵanı şalāḥ-ı felāḥ
(g. 21/6)

3.3.6.8. Oyunlar

Divan-ı Uşşâkî’de satranç ve gûy u çevgân gibi bazı oyun isimleri de zikredilmiştir. 64 kareye ayrılmış bir yüzey üzerinde taşlarla oynanan oyuna satranç denir. Satranç terim ve deyimlerini şiirlerde görmek mümkündür. Şâh, vezir, fil, at, kale, piyon gibi taş isimleri ile ve şah-mat olmak deyimini bunlardan başlıcalarıdır.⁶² Çimende bir piyon olarak sevgili ile beraber olmak felekteki ayı şah-mat etmektir:

Çemende yâr-ile beydaḥ olalum
Felek naḥında olsun māh şeh-māt
(k. 8/12)

⁶² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 391.

Bir meydanda ata binerek eldeki sopaya benzeyen çevgân aletiyle, top olan gûya vurmak suretiyle oynanan oyuna gûy u çevgân denir.⁶³ Güzellik meydanında âşığın canı gûy iken, sevgilinin saçları çevgândır:

Her nefes meydân-ı hüsnuñ kim temâşâ eyleyem
Görürem cân top-ı müşgîn turreler çevgânıdur
(g. 60/5)

3.3.6.9. Yiyecekler

Divan-ı Uşşâkî'de çeşitli yiyecek isimleri de mevcuttur. Bunlardan ikisi günümüzde de sofralarda eksik olmayan tuz ve ekmektir. Tuz ve ekmek hakkı için deyimiyle beraber bu önemli iki yiyecek zikredilir:

Anuñla ey yiyenler tuz etmek
Şenâ idüñ Hâk'ı nânın unutmañ
(tcb. 2/V-2)

İçki yanında yenen meze anlamına gelen nukl de gül meclisindeki sofraları renk renk süslemektedir:

Dökülüp gül meclisinde h'ân-ı nukl[i] renk renk
Her çiçek sermest içer hażm-ı gıdâyı şubh-dem
(k. 3/5)

Günümüzde de Türk sofrasının dünyaca bilinen yemeklerinden biri kebaptır. Âşığın sevgiliden ayrıldığı için yanan ciğeri bu et yemeğine benzetilmiştir:

Lâyık mı sen ki 'ıyş idesin gayr-ıla müdām
Binüm fırāk odı-y-ıla bağrum kebāb ola
(g. 7/2)

Eserde tatlı olarak gül tatlısı olan gülşeker anılır. Sevgilinin şifa dağıtan ağzından gül tatlısı gibi hoş deva beklenir:

Dil-suhte-i sevdāyam em dilerem cāna

⁶³ a.e., s. 171.

Şol la‘l şifâ-bahşuñ hîç gülşekeri yoñ mı

(g. 139/6)

Meyve olarak ise elma geçmektedir. Sevgilinin çenesi elmaya benzetilmiştir:

Ben didüm kim ol zenañ mı dest-i hañtuñda ya sîb

Didi cennet mîvesindendür anı Rıdvân’a şor

(g. 52/7)

3.3.6.10. Diğer İnanış, Âdet ve Gelenekler

Divan-ı Uşşâkî’de bazı inanış, âdet ve geleneklere yer verilmiştir. Bunlar halk içinde kabul görüp sosyal hayatın bir parçası olarak kendini gösteren unsurlardır. Eski inanışa göre kimya, birtakım iksirlerle altın elde etme ilmidir.⁶⁴ Gece sevgilinin güneşinden iksirle altın ve gümüş elde etmektedir:

Şeb mihrinden kalb idüben hâş sîm ü zer düzer

Hâk-i pâyinden bulupdur kimyâyı şubh-dem

(k. 3/23)

Eski telakkide insanın az bir ömürle yaşayacağı kabul edilir.⁶⁵ Eserde de kısa ömür anlamında ömr-i kûteh ibaresi kullanılır:

Ey ki zülfi gibi uzun hicrinüñ pâyân[ı] yoñ

Vaşluña irmez dükendi ‘ömr-i kûteh vâ meni

(g. 125/3)

Nazara karşı üzerlik tohumu yakılıp tütsülenirmiş.⁶⁶ Yıldızlar, kötü bakışın değmemesi için buhurdanda yakılan üzerlik tohumuna benzetilmiştir:

Çeşm-i bed def‘ine şehden micmer-i pîrûzda

Oda yakar cümle ispendür sühâyı şubh-dem

(k. 3/21)

⁶⁴ Cemal Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012, s. 125.

⁶⁵ **a.e.**, s. 126.

⁶⁶ Pala, **a.g.e.**, s. 406.

Ölenin ardından matem tutarken yakalar yırtılıp, karalar giyilmekte ve acıdan baş açılmaktadır:

N’oldı ki çāk itdi yaķasın seher dirīg
Şeb kara geydi gīsū kesüp baş açar dirīg
(tcb. 1/I-1)

Zaferin kazanıldığını duyuran “tabl-ı beşaret” vuruşları da eski gelenekler içinde yer almaktadır.⁶⁷ Eserde gökyüzünde çalınan zafer davulundan bahseder:

Urdılar tabl-ı beşāret ne felek āfākda
Muştucu şaldı her eṭrāfa şabāyı şubḥ-dem
(k. 3/3)

Divân’ı Uşşâkî’den öğrendiğimize gör şiirler müzik eşliğinde okunmaktadır:

Çeng ile muṭribā okı ‘Uşşākī sözlerin
Cân bezmi vü bu meclis-i şāh-ı cihān-durur
(g. 59/7)

Sonuç olarak, tezimizin “Cemiyet” bölümünde tarihî ve efsanevî şahıslar, aşk hikâyelerinin kahramanları, sanatkâr ve şairler, kavimler, yer adları, içtimaî hayat konuları ele alınmıştır. Eserde geçen tarihî ve efsanevî şahıslar Ardavan, Erdeşir, Asaf, Azer, Cem, Cemşit, Dârâ, Feridun, Gazneli Mahmut ve Ayaz, Hızır, Candaroğulları beyleri İbrahim Bey, İsmail Bey ve İsfendiyâr Bey, İskender, Keykavus, Kayser, Keyhüsrev, Keykubad, Hz. Meryem, Rüstem, Sâmiri, Züleyha’dır. Bunların bir kısmı bizzat tarih içinde yer alan şahsiyetler, bir kısmı da tarihi bağlamından çok efsaneleri ile anılan şahıslardır. Eserin şahıs kadrosuna, aşk hikâyelerinin kahramanları Azra ve Vamık, Leyla ve Mecnun, Şirin ve Hüsrev ile bazı şairler de dahildir.

Eserde bazı kavim adları zikredilir. Özellikle Hindûlar sevgilinin güzellik unsurlarını anlatmada, Çinliler ise putperestlik özellikleri ile anılır. Eserde geçen yer

⁶⁷ Nebi Bozkurt “Davul”, **TDVİA**, C.VIII, İstanbul, 1994, s. 53-55.

isimlerinin çeşitliliği de dikkate çekicidir. Bazen şehir ve ülkeler içlerinden çıkan değerli taşlar sebebiyle, bazen İslam'daki kutsiyetleri sebebiyle zikredilirler.

Divan-ı Uşşâkî'de içtimai hayatla ilgili unsurlar çeşitlilik arz eder. Padişah ve çevresi bahsinde, padişahın dünyaya hükmedişi, adaleti ve babalık etmesi gibi özellikler zikredilir. Çevresindekiler ise onun kuludur, düşkünüdür. Eserde savaş ve sohbet ortamları da tasvir edilir. Savaş aletleri olarak ok, yay, hançer, kılıç gibi delici ve kesici aletler sayılır. Bezme ise çimen, hoş şarap ve güzel hava gereklidir. Eserde hem iki ortam hem iki ortamla alakalı gereçler, sevgili bağlamında ele alınır. Sevgilinin güzellik unsurları birer savaş aleti olup âşığa zarar vermekte, sevgili olmadan bezmin bir manası olmamaktadır.

İçtimai hayattaki mûsikî, yazı, giyim, kumaş, mimari yapılar bahisleri ise pek çok terim anlamlı kelimeyi haizdir. Makam ve müzik aleti isimlerini tenasüp içinde kullanan şair, yazı hususunda hüsn-i hat çeşitlerinden örnekler verir. Özellikle ipek başta olmak üzere, farklı kumaş çeşitleri ve mimari yapılar yine eserin kültürel zenginliğini gösterir niteliktedir. Son olarak meslekler, oyunlar ve eski telakkiler, eserin içtimai hayata dair bilgilerini tamamlar.

3.4. İnsan

Divan-ı Uşşâkî'de insan unsuru âşık, sevgili ve rakipten oluşan bir ağırlık merkezine sahiptir. Bu sebeple tezimizin “İnsan” bölümünde bu üç tipin üzerinde durulacaktır. Eserde genel olarak insandan bahsedilirken ise, insanın nisyanda olmaması gerektiği (k. 11/39), kıyamette bütün insanların bir araya toplanacağı (tkb. 2/I-4) ve yas tutarken insanların siyah renkli giysiler giydiği (tkb. 1/III-2) söylenir.

3.4.1. Güzellik

Divan-ı Uşşâkî'de güzellik genellikle sevgiliye ait bir unsur olarak ele alınmıştır. Güzel olan odur ve kainat onun güzelliğinden nasibini alır. Bununla beraber yalnızca güzelliğin konu edildiği beyitler de vardır. Güzellik rüzgarı, bütün âlemi altından bir resme çevirir ve güzellik ayı dünyayı, onun içindeki canları aydınlatır:

Hüsnuñ nesîm[i] ‘âlemi zerrîn-nigâr ider

Rüşen nite ki gülşen[i] bād-ı bahār ider
(tkb. 2/III-1)

Hüsünü ayından ki rüşendür cihān ü cānlar
Pertevindendür müzeyyen ravza-i Rıdvānlar
(k. 7/5)

Eserde sevgilinin güzelliği ile ilgili benzetmeler çeşitlidir. Ay ışıklı gece, sevgilinin güzelliğinden pay almıştır :

Buldı hüsünüñden çün ihsān āfeīn kāmra kamer
Gözedür itse n'ola bu hüsne taḥsīn āfītāb
(k. 5/5)

Sevgilinin güzelliği ateşdir ve ay gibi karanlıkta parlar:

Şol dem ki nār-ı ḥüsn ile sen cān görmüşüz
Şan kārānu gice meh-i tābān görmüşüz
(tkb. 2/VII-1)

Sevgilinin güzelliği bir sayfaya benzetilmiştir ve ayva tüyleri bu sayfa üzerindeki nakışlardır:

Ben didüm kim şafḥa-i ḥüsünüñde naḳş-ı ḥatındur
Didi bu gül defterin ol murğ-ı hoş-elḥāna şor
(g. 52/5)

Sevgilinin güzelliğine benzer bir güneş daha bu dünyaya doğmamıştır:

Şems-i ḥüsünüñ bigi bir gün daḥı toğmadı güneş
Sekenāt olalı yirde vü felekde ḥarekāt
(g. 17/5)

Sevgilinin güzelliği Kâbe'ye de benzetilmiştir:

Hüsünüñ Ka'besini gelmişüz itmege tavāf
Gitsevüz Merve ḥaḳı-çün ki şafādan giderüz

(g. 77/2)

Sevgilinin güzelliği adeta bir meydan ve bayramdır. Meydanda da bayramda da eğlence olarak âşığın canı top olarak oyunda yuvarlanır:

Her nefes meydân-ı hüsnuñ kim temâşâ eyleyem
Görürem cân top müşgîn turreler çevgânıdur
(g. 60/5)

‘İyd-i hüsnuñde n’ola kendiyi top eylese cân
Çünkü çevgân şacıñ alnuñ aña meydândur
(g. 62/5)

Sevgilinin güzellik âyetinin manasını herkes kavrayamaz:

Âyet-i hüsnuñ me‘ânîsin ne keşf ide kelâm
Bu hadîşüñ çün uşûlin kimse tefsîr eylemez
(g. 68/4)

Sevgilinin güzelliği, Hz. Musa’nın kendisine vahiy indirilmeden önce gördüğü ateş gibi parlaktır:

İşigüñ ravzasına gülşen-i kudsî dimişem
Hüsnuñüñ pertevine âteş-i Mûsâ dimişem
(g. 116/1)

Sevgilinin güzelliği aynı zamanda fitneye sebep olur. Onun güzelliğinin sesi, herkesi birbirine düşürdüğü için âlem feryat içinde kalmıştır:

Âvâze-i hüsni olalı ‘âleme rûşen
Uş fitne-ile düşdi cihân içine feryâd
(g. 25/2)

Âhir zaman alameti olarak sevgilinin saçları ortalığı karıştırır:

Devr-i kamerde fitneler rûşen kılan hüsni ile
Ol zülf-i ‘anber hâl-i misk ol dil-ber-i meh-rû imiş

(g. 89/2)

3.4.2. Sevgili

Divan-ı Uşşâkî'de sevgiliye sanem, peri, ay yüzlü, İsa nefesli diye direkt seslenilir:

Zülf-i ruḥuñ hevâsı-la ölürsem ey şanem
Biten sînemde sünbül-ile yâsemîn ola
(g. 3/5)

İdeli 'Uşşâkî'yi dîvâne zülfüñ ey perî
İns[i] ḥayrân iden ol dîvânenüñ dîvânıdur
(g. 60/8)

Devletümüz güneşidür yüzüñ ey mâh-likā
Mîhr-ile şubḥ-şîfat tâli'[i] ferḥundelerüz
(g. 70/2)

Ey 'İsî-nefes bir nefes it cānımuza kim
Dil-mürdelerüz derd-ile dermāna irişdük
(g. 103/2)

Eserde sevgili habib, dost, can, sultan, şah, yâr ve şehryâr kelimeleri, doğrudan sevgilinin kendisi olarak kullanılmıştır:

Rebâb-ı çeng-i muṭrib gerçi hoşdur
Ḥabîbümdür baña maḳşûd-ı bizzât
(k. 8/14)

Ağladuğuma dost 'aceb mi ki gülersin
Ben ebr-i bahârîyem ü sensin gül-i sîrâb
(g. 9/6)

Her demde ki feryādumı sen cānum işitmez
N’idem k̄ulunuñ zārını sultānum işitmez
(g. 78/1)

Zulm-ile mest her dem içer anımı gözüñ
Dil kişverinde hükmi şeh  olalı nef z
(g. 26/5)

Fery dum irer her nefes ol y re benüm l k
Fery duma ol y r benüm bir dem irişmez
(g. 79/4)

Şehry r ol ki ola şehir   diy rında ged 
Bir ged  bende olur çünki düşe ş h  r b
(g. 13/2)

Sevgilinin güzelliği nedeniyle,  şık onun melek mi peri mi insan mı olduğuna tam hükmedemez:

Y  Rab per  midür bu beşer ya ferişte kim
M nendi hüsn içinde meger h r-i ‘ n ola
(g. 3/4)

Ne  b u   ne siriştesin ey ferişte-i H k
Ki ş ret ñ beşer   s ret ñ per veş olur
(g. 34/5)

Eserde, sevgili ile ilgili bazı benzetmelere de yer verilmiştir. Gücü ve olağanüstü yetenekleri sebebiyle sevgili Hz. Süleyman’a benzetilir:

Biz m ruyuz ki h tem-i y k t m hr-ile
Şimdi ser r-i hüsn o S leym numuzdadur
(g. 28/5)

Güzellik yönüyle sevgili, Hz. Yusuf'a benzer:

‘Uşşākī niçe hūzn-ile Ya‘kūb olursın
Aç gözüñi kim Yūsuf-ı Ken‘ān’a irişdük
(103/8)

Kendisini bir sivrisinek kabul eden âşık, kendisiyle kıyasladığı sevgilinin ancak anka kuşu gibi yüce olabileceğini düşünmüştür:

Ne peşşelerüz biz ki bu ‘ankāya ulaşduk
Ne bendelerüz biz ki bu sultāna irişdük
(g. 103/4)

Aşk derdinden muzdarip olan âşığın tek ilacı sevgilidir:

Derd kim senden irişdi aña kim ide devā
Çāre sensin yine bu derdüme dermān günidür
(g. 66/6)

Sevgili güldür ve onun devri yaşandığından âşık elinden kadehi bırakamaz:

Sen gülüñ devrinde peymān itdi ‘Uşşākī müdām
Kim elinden kıomaya lāle gibi peymāne[y]i
(g. 149/7)

Sevgilinin kişilik özellikleri de eserde anlatılmaktadır. O âşığın kanını içen ciğersiz bir zalimdir:

Hūn-ı dil içenlere kadehler tıdağ idüp
Ġāyet feraħı var meger anuñ ciğeri yoh
(g. 23/4)

Sevgili asla âşığın halini hatrını sormaz ve onun ağlayışına yalnızca gülüp geçer:

Bir dem ne dem diyem beni şormaz kıarār idüp
Yıl gibi gözi yumup açınca hemān geçer
(g. 40/3)

Bülbül gibi o gül yüzine karşı zâr ile
Ağladuğuma şöyle güler kendüden gider
(g. 53/6)

3.4.3. Sevgilide Güzellik Unsurları

3.4.3.1. Saç

Divan-ı Uşşâkî'de sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç siyah, kıvrımlı, dağınık, yüzün iki yanından sarkık ve hoş kokuludur. Bu özellikleri nedeniyle eserde zülf, perçem ve turre olarak anılmış, bazen de direkt saç kelimesi ile ifade edilmiştir. Saç ile ilgili benzetmelerin veya sıfatların bu bahsedilen özelliklere nispetle oluşturulduğunu görmekteyiz.

Sevgilinin saçı siyah renklidir; dolayısıyla karanlık, gece, akşam, gölge gibi unsurlarla birlikte beyitlerde anılmıştır:

‘İzzüñüñ ‘aksi-durur gurre-i ‘izâr-ı gadât
Perçemüñ târesidür turre-i müşgîn-i mesâ
(g. 2/2)

Sevâd-ı zülf-i şeb-rengüñ şalupdur başa bir sevdâ
K’anuñ fikr-i dırâzından perîşân cân dil-i şeydâ
(g. 4/1)

Tâlibüñ ins ü melâyıkdür ü aduñ tesbîh
Zülfüñüñ gicesi qadr ü yüzüñüñ şem’[i] berât
(g. 17/2)

Hüsn-i ruḥında görmişem nûr-ıla nâra yanaram
Zülf-i siyâh sâyesin cânâ penâh itmişem
(g. 114/6)

Çok karanlık anlamına gelen leylâ kelimesi, edebî âşıklardan Mecnun ile tenasüplü kullanılarak saçın karalığına ve delirtici özelliğine vurgu yapılmıştır:

Zülf-i leylâsında ‘aqlın yitirenler bildi kim
Ol baña Mecnûn diyen dîvâneler ‘âkıl degil
(g. 107/3)

Sümbül ve menekşe hoş kokularıyla birlikte özellikle koyu renklerinden ötürü,
saç ile anılmışlardır:

Şabâ ki sümbül-i zülfüñ çözer müşevveş olur
Benefşenüñ yiri gül halkasında âteş olur
(g. 34/1)

Sevgilinin saçı sadece menekşe ve sümbül gibi değil, hem amber gibi hem de
koyu renkli misk gibi güzel kokuludur:

Müşgîn beñüñ hayâli dimâgum ter kıılır
‘Anber saçuñ hevâsı dili müşg-bâr ider
(tkb. 2/III-7)

Müşgîn saçuñ hevâsına cânım heves kıılır
Miskîn bilir mi k’anda esîr-i kafes olur
(tkb. 2/IV-1)

Sevgilinin saçı âşıkları ve onların gönüllerini perişan edip dağıtır:

Zülfüñ aşüftesidür şâm u seher ‘Uşşâkî
Yıl gibi yoluña her dem yiler ol bî-ser ü pâ
(g. 2/7)

Zülf-i ruhında tañ mı perîşân olursa dil
Kim fitne devri şimdi bu devrânumuzdadur
(g. 28/4)

Sevgilinin saçı güzelliği ile âşıkların akıllarını devre dışarı bırakır. Bu
özelliğinden ötürü saç büyücülükle, âşıkları delirtmesiyle bilinir:

Zülfünüñ sehğâreliğın anda bil kim her seher

Ay u günü halkasından bir kemend atar tutar

(g. 38/2)

İdeli ‘Uşşākī’yi dīvāne zülfüñ ey perī

İns[i] hayrān iden ol dīvānenüñ dīvānıdur

(g. 60/8)

Sevgilinin saçı kıvrımlı kabul edilip, her kıvrımın halkası bir zincir gibi tasavvur edilmiştir. Böylece kendisine hayran bıraktığı âşıkların akıllarını almakla yetinmez. Onun zincirine düşen, kendinden geçerek ona bağlanır:

Bend-i sevdādan kaçan miskīn göñül bula hālāş

Kim şu pīç-ā-pīç miskīn turredür zencīrümüz

(g. 71/6)

Zincīr-i zülfüñe güzer itse nesīm-i şubh

Müşgīn resen kemende düşer kendüden gider

(g. 53/3)

Sevgilinin saç kıvrımları adeta bir kement gibi âşığı boynundan tutup yakalar:

Bağladı cān boynına zülfī kemendin hā çeker

Gör bu serkeşden dil-i sergeşte ne sevdā çeker

(g. 55/1)

Sevgilinin saçı kıvrımlı olduğu için ucu eğri cirit sopası olan çevgāna benzetilmiştir. Bu çevgan âşıkların canını bir top gibi kovalar:

Her nefes meydān-ı hüsñüñ kim temāşā eyleyem

Görürem cān top-ı müşgīn turreler çevgānıdur

(g. 60/5)

Saçın kıvrımı nedeniyle benzetildiği bir diğer unsur cim harfidir:

Zülf-i cīmüñden elif kaddüm ki dala döndi çün

Bellüdü kim idiser bu ‘ayn-ı sevdāyla meni

(g. 125/2)

Saç, koyuluğu ve örtücülüğü nedeniyle sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü kapatan bir perde ve peçe olarak hayal edilmiştir:

‘Anberîn perde-y-ile gün yüzine burka‘ irer
Müşk bu sümbül[i] çünkim gül-i ruhsāra gelür
(g. 44/5)

Sabah vakti esen rüzgar, sevgilinin saçları arasında dolaştığı için onun haberini âşığa ulaştırır:

Zülfî haberin bād-ı seherden bilse-y-idüm
Yā Rab ne diyem hicr-i denînüñ seheri yoğ
(g. 23/2)

Virdi haber[i] bād-ı şabā cāna şaçuñdan
Ṭayyib nefesi lîk perîşān haberî var
(g. 48/3)

Son olarak, sevgilinin saçı kıvrımı, âşığa verdiği zararlı etkileri nedeniyle yılanı benzetilmiştir:

Gitmedi zülfinüñ efʿîsi hayālî gözden
Her dem umar helāk itmege o mār meni
(g. 136/6)

3.4.3.2. Göz

Divan-ı Uşşâkî'de sevgilinin güzellik unsurlarından olan göz, çeşm ve ayn olarak da kullanılmıştır. Sevgilinin gözü siyah ve şuhtur. Bu gözün kara ve cilveli hali, onun devamlı âşığın aleyhine hareket etmesine sebep olur. Şuh gözlü sevgili nedeniyle âşık, her an zorluk yaşamaktadır:

Ol çeşm-i şūḥ [u] ğamze-i zālîm elinde dost
Hîç şorma hālümüz[i] ki her dem ne demdeyüz

(g. 83/4)

Göz ve saç yüzünden âşığın gönlü rahat bulmaz:

Gözünle zülfün ucından feraḥ bulmaz dil-i ‘âşık
Ki her bir gūşe pür-fitne tolu her ḥalkadur ḡavḡā
(g. 4/2)

Çeşmün ne ‘aceb gūşe-i ḥaddünde k’ider hışm
Miḥrāb-niştīn olan olur ehl-i şalābet
(g. 16/5)

Sevgilinin gözü, âşığın kanına susamıştır. Her fırsatta onu yaralamaya ve onun kanını içmeye çalışır:

Gözün and içdi ki öldüre bini
Unudup olmasa-y-idi ḥāniş
(g. 18/5)

Çāresine yaramun ol yār tedbīr eylemez
Yara urmaḡda gözi sīnemde taḡşīr eylemez
(g. 68/1)

Eserde âşığın kanını içmek isteyen sevgilinin gözü hayali çerçevesinde, gözün hastaya ve sarhoşa benzetildiğini görüyoruz. Çünkü hastalar su ister ve sarhoşlar da şarap ister. Âşığın kanı, göz için bu iki işlevi görmektedir:

Çeşm-i bīmāruñ susamış ḡanuma ol ḡün-h‘ārenün
Eyle beñzer kim şifāsı şerbeti ḡanumdadur
(g. 51/4)

Gözün ki oldı göz göre sermest mey-perest
Ḥalka nihān ḡanımı Ḥaḡḡ’a ‘ayān içer
(g. 57/3)

Eskiden nergisin baygın edici özelliğine inanılmaktaydı. Bu sebeple sevgilinin gözü hasta, uykulu ve kendinden geçmiş, sarhoş haliyle nergise benzetilir:

Bu çeşm-i nergis-i mestāne[y]i görüp maḥmūr
Müdām lāle çemende ḥayāl-i sāğar ider
(k. 11/5)

Sakīm-i nergis-i mestūñ gül üzre ḥoş uyımış
Şu ḥaste kim ḥoş uyiya yine āḥir ol ḥoş olur
(g. 34/3)

Divan-ı Uşşâkî'de göz zalimliği, akıl alıcı etkileyiciliği ve kan dökücülüğü nedeniyle bazı tiplere benzetilmiştir. Bunlar harami, cadı, büyücü, kin ehli ve kâfirdir:

Ka'be-i ḥüsnünde ḥarāmī gözünü görincek
Yırttı iḥrāmı vü ḳanın[ı] ḥelāl itdi ḥacīc
(g. 19/2)

Ol 'ayn-ı cāzūnun ki ğamı cānumuzdadur
Gözi ḳara itdi ḳaşd bu dem cānumuzdadur
(g. 28/1)

Sıḥr idüp ḥışm-ıla ḳan almağa her merdüm-den
Gelmedi dünyeye çeşmüñ gibi seḥḥār daḥı
(g. 127/4)

Gözünü ki buğz-ıla kin ehlidür direm kâfir
Ne mü'min ola o merdüm ki her dem ola bağīz
(g. 91/4)

Bu tipler dışında göz, tahtından iki cihanı izleyen sultana benzetilmiştir:

Gözlerünü kim küşe-i ebrūda taḳvā gösterür
Dü-cihān tahtında ḥoş zevḳ irer ol sulṭānlar

(k. 7/17)

Son olarak eserde, sevgilinin gözleri güzelliği nedeniyle ceylan gözüne ve pençesiyle âşığın canını avlaması hayaliyle kartala benzetilmiştir:

Āhū gözün ki hamle ura hāriş
Gamzesi zahmı cāndadur hādiş

(g. 18/1)

Çeng-ile çeşm-i ‘uḳābuñ ki ider cāna ‘iḳāb
Aña beñzer ki ala çengine şāhīn ü zīc

(g. 19/4)

3.4.3.3. Kaş

Divan-ı Uşşâkî’de sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaş, ebrû ve keman kelimeleriyle de karşılanmıştır. Kaşın temel özelliği eğri oluşudur. Onunla ilgili diğer benzetmeler, bu özelliğine nispetle kurulmuştur.

Şām u şehirde niyet idüp kıble yüzüne
Kaşuñ hamına toğr[ı] kıluram nemāzumı

(g. 141/4)

Kaş, eğriliği nedeniyle yay, mihrap, kible, med işareti, nun harfi, kemend ve hilal şeklindeki ay’a benzetilmiştir. Sevgili kaşlarının yayından yan bakışlarının okunu atar ve nice âşık bu oklara hedef olur:

Kaşlaruñ yayına ḳurbān itmişem cān u dili
Gamzeñ okından niçesi şimdi ḳurbānumdadur

(g. 51/5)

Kaş, yine eğriliği nedeniyle cami ve mescidlerde kible duvarında bulunan, oyuntu anlamına gelen mihraba benzetilmiştir:

Ka‘be yañağūñ zümre-i ervāḥa mezāre
Mihrāb-ı kaşuñ cümle-i ‘uşşāka muşallā

(g. 1/2)

Müslümanların kiblesi Kâbe'dir. Âşığın kible göstereni ise sevgilinin kaşlarıdır:

Hağ bu kim rûy-ı şafâ Ka'be yüzüñdür gözüme

Râst-ı ebrû-yı hamuñ gönlümedür kıble-nümâ

(g. 2/3)

Âşıkların canları, kible ve mabet olarak sevgilinin kaşları arasını kabul ederler:

Cânlara kaşuñ arasıdur kıble vü ma'bed

'Uşşâka yüzüñ Ka'besidür maşşad [u] maşşüd

(g. 24/4)

Kaşlar, âşığın avlayan zalim gözlerle düşünöldüğünde kurbanı yakalayan kement gibi de düşünölmüştür:

Ol kemân ebrû kemendin k'ana peyveste hadeng

Çeşmi kâfir-kîşîñüñ cânlar zihî kurbânıdur

(g. 60/2)

Kaş, yine eğri şeklinden ötürü med işareti ve nun harfine benzetilmiştir. Med kaşlı sevgili âşığın ağlatır ve yine onun nun kaşı âşığın inletir:

Qadd-i elifüñle dahı şol medd-i kaşun-çün

Nün itdi beni toğrısı bu nâle-i memdüd

(g. 24/2)

İtdi 'Uşşâkî kadın çeng ol mişâl-i zülf-i cîm

Şimdi nün kaşuñ hayâli nâlesin kânün ider

(g. 67/8)

Kaşla ilgili son benzetme hilal şeklindeki aydır. Sevgilinin hilal gibi kaşları âşığın boyunu bükür:

Ten döndi hilâle ideli qaddümi çenber

Ṭoğrısı ğam-ile ħam-ebrū-yı hilālũñ

(g. 99/3)

Yeni aya benzeyen kaşlar alın yastığında yatmaktadır:

Ḳaşlaruñ yayını alnuñda görenler didiler

İki mäh-ı nev yatur peyveste bālīn āfitāb

(k. 5/6)

3.4.3.4. Gamze

Divan-ı Uşşâkî'de sevgilinin gamzesi, yani hışımlı yan bakışı, âşığa azap çektiren bir unsur olarak yer alır:

Ġamzeñden ol 'azāb ki ben görmişem bugün

Tā ḥaşre dek 'azāb baña ol cezā yeter

(g. 32/3)

Gamze, çoğunlukla âşığı yaralayan oka ve efsunlayıcı özelliğinden ötürü cadıya benzetilmiştir. Gamze oku, kaş yayından âşığın gönlüne ve canına atılır. Gözü karalık eden sevgili gamze okuyla âşığı hedef alır ve onun ciğeri bu sebeple kanlar içindedir:

Ġamzeñ okın kim çeker kaşuñ kemānı kīşden

Cān u dil bigi olur aña zihī ḳurbānlar

(k. 7/13)

Göz ḳarası-y-la ğamzeñ okı cān ḳılup hedef

Ol tīg-i āb-dār ki ḥūn-i ciger döker

(tkb. 2/V-5)

Ḥadeng-i ğamzen-ile şöyle kim ciger ḥündür

Deḥānuma şunarısam elüm ḳana irer

(g. 34/2)

Âşığı kendine bağlayan gamze, akıl giderici sihriyle muhatabını acizlik içinde bırakır:

Şol sînede kim giceler âh-ı şehirî var
Gör kim cigerinde nice gamzeñ sihri var
(g. 48/1)

Cānumı meftūn eyleyen şol çeşm-i ham-ebrū imiş
Göñlüme efsūn okıyan ol gamze-i cāzū imiş
(g. 89/1)

3.4.3.5. Yüz ve Yanak

Sevgilinin yüzü ve yanağı çoğu kez birlikte ele alındığı için ikisini tek bir başlıkta inceleyeceğiz. Sevgilinin hem yüzü hem yanağı parlak ve beyaz kabul edilir. Bu sebeple **Divan-ı Uşşâkî**'de de ikisi için, bu özellikleri taşıyan benzetmeler yapılmıştır. Sevgilinin yüzü ay gibi parlaktır ve aksi suya düşer:

Ay yüzüñ aksin şuda bir gün görem dir ditreyü
Cüst ü cū idindi şular üzre ayın âfitāb
(k. 5/7)

Sevgilinin yüzü güneş gibi parlaktır, fakat çözülen saçları yüzüne düştüğünden âşıklar artık bu yüzden mahrum kalıp ayağa düşer:

Gün yüzüñe zülfüñi devr-i kamerde çözse bād
Niçe cānlar pāya düşer başdan aşar şer
(g. 35/4)

Güneşin günlük doğuş ve batış olayına dayanarak sevgilinin güneş yüzünün hiç batmaması arzulanır:

Döndükçe ey şanem felek şems [ü] māh [ü] sāl
İrişmesün yüzüñ günine zerre-i zevāl
(tkb. 2/VII-8)

Sevgilinin yüz parlaklığı âşıkların canları için kurtuluş ışıdır:

Hatt-ı sebzün ki olur Hızır lebün âb-ı hayât
Cânlara zulmet-i zülfün bu yüzün nür-ı necât
(g. 17/1)

Yüz aydınlığı nedeniyle meclisleri aydınlatan mum olarak da anılmıştır. Âşıklar, bu mumun etrafında kelebek gibi kanat yakmaya davet edilir:

Cem‘ oluñ ey ‘âşık-ı pervâneler kim ‘ışk-ıla
Yanalum meclisde çünkim rüy-ı cānān oldu şem‘
(g. 94/2)

Sevgilinin yüzü, rengi ve kokusu sebebiyle güle ve semene benzetilmiştir. Gül yüzün parlaklığı tüm âlemi cennete çevirir, âşıklar bülbül gibi bu gülün karşısında ağlamaktadırlar:

Gül yüzün revnağıyla oldu cihān bāğ-ı cinān
Aduñı anuñ içün zeyn-i gülistān iderem
(tkb. 3/IV-3)

Gül yüzün kışşasını ‘āleme destān iderem
Guşşadan bülbül olup nāle vü efgān iderem
(tkb. 3/IV-1)

Sevgilinin yasemin gibi yüzündeki damlalar adeta bir inci ya da yakut gibi durmaktadır:

Ol semen-ber yañağunda direm bu ya dūr midūr
Yağdı mı yāhūd seher gül üstine bārānlar
(k. 7/10)

Sevgilinin yüzü göz, kaş gibi diğer güzellik unsurlarını da içinde barındırdığından adeta bir gül bahçesi gibi tasavvur edilir. Gül bahçesine benzeyen bu güzel yüzden ayrılık âşığı inletir:

Gülşen yüzün firākına cānum figān ider

Bülbül bigi ki nā-geh esīr-i ʔafes ola

(g. 5/6)

Eserde sevgilinin yüzü duruluğu sebebiyle suya benzetilmiştir. Su gibi yüzün hayali, hakiki haliyle âşığa nakşolmuştur:

Şu gibi yüzün hayālın gözde kim nakş itmiş

Bu hayālüm haḡ-durur rüşen bu kim bātl degil

(g. 107/5)

Eserde güneş, ay, gül, su vb. doğa unsurları dışında, sevgilinin yüzünün bazı dinî mefhumlara benzetildiği de görülür. Sevgilinin yüzü güzel olmakla birlikte kutsiyet de taşır. Bu özellikleri onun Kâbe'ye (g. 2/3), minbere (g. 128/6), mushafa (g. 38/7), cennete (g. 49/3) de benzetilmesini sağlamıştır.

3.4.3.6. Boy

Sevgilinin boyu çok uzundur. **Divan-ı Uşşâkî**'de, bu uzunluğu belirtmek için servi, şimşir, Tûbâ, Sidre ağacı ve boy arasında münasebet kurulmuştur. Sevgilinin boyu ya bu ağaçlara benzetilmiş ya da bu ağaçlardan daha yüksek olduğu söylenerek mübalağa yapılmıştır.

Sevgili salınarak ve naz ile yürüdüğü için yapraklarından meyve olarak naz dökülen serviye benzetilmiştir:

Berg-i şīve-y-ile hırāmān olsa ol ʔolı revān

Serv-i lertzāndur dökilen nāzdur her bār ber

(g. 35/3)

Serviler su kenarlarında yetiştiği için, âşığın gözyaşı servi boylu sevgilinin ayaklarına kadar sel olup akar:

‘Uşşâkî yaşın pāyüñe sīl itdi revāne

Efgānını sen serv-i hırāmānum işitmez

(g. 78/7)

Boyun zarafeti, servi boylu sevgilide bulunmaktadır:

Zihî zarāfet-i kad kim cemende serv-i revādur

Zihî tarāvet-i had kim bahār-ı ‘ālem-i cādur

(g. 46/1)

Şimşir boylu sevgili için herkes servi gibi ayakta durur; bu da kıyamet sahnesini hatırlatır:

Ger ide kıyām vaşlın serv gibi rāst

Gülşende kıyāmet kopara ol kāmēt-i şimşād

(g. 25/4)

Tûbâ, cennette bulunduğu inanılan bir ağaçtır. Sevgilinin boyu uzunluğu açısından ona denk tutulur:

Kāmētûn-ile kıyāmet ki revān kāyim olur

Sāyesi servûn o dem Tûbâ’ya hem-sāye düşer

(g. 65/3)

Sidre bir ağaç ismi, Sidret’ül-münteha ise Cebrail’in makamıdır. Burası insanlar için son sınırdır. Miraç hadisesinde Hz. Muhammed Cebrail’i de geride bırakarak bu sınırı aşmış ve Allah’a yaklaşmıştır. Sevgilinin boyuna Sidre denilerek, bitimsiz bir boy uzunluğu kastedilir:

Qaddûne Sidre dise ‘Uşşākī ne müntehādur ol

Serv gibi ne söz dise rāst-ı savāb içindedür

(g. 43/7)

Eserde boy ile ilgili yapılan son benzetme elif harfidir. Sevgilinin elif gibi uzun ve doğru boyunun hevesiyle âşığın boyu bükülür ve hareket etmeye hali kalmaz:

Qadd-i elifûnle dahı şol medd-i kaşun-çün

Nûn itdi beni toğrısı bu nāle-i memdûd

(g. 24/2)

Olmışam lām-elif qadd[i] hevāsıyla anuñ

Sâkinem kalmadı bende harekātuñ eñeri

(g. 126/5)

3.4.3.7. Ağız ve Dudak

Divan-ı Uşşâkî'de, ağız ve dudak birlikte ele alınmıştır. Dudak ve ağız kelimelerinin yanında dehan, lal ve leb kelimeleri de sıklıkla zikredilmiştir. Âşık, sevgilinin dudağına kavuşmak için ağlayıp sızlar, bu sebeple ciğeri yaralı hale gelmiştir:

Ṭutağūñ yādına nergis gibi kan yaşı dökerem

Lâle göñli gibi oldu cigerüm uş mecrūh

(g. 20/6)

Ağız ve dudağın benzetildiği unsurlar çeşitlidir. En sık kullanılan benzetmeler âb-ı hayat ve İsî nefestir . Sevgilinin ağzı, yalnız Hızır'ın keşfedip içtiği ölümsüzlük suyu ile doludur. Aynı zamanda ölüleri diriltebilen Hz. İsa gibi can bahşedebilmektedir. Bu sebeple dudak bahsinde Hızır'a ve Hz. İsa'ya telmihte bulunmaktadır:

Çün çeşme-i Hızır-ile lebūñ kıldı qarābet

‘İsî nefesinden nefesūñ aldı niyābet

(g. 16/1)

Fakat can üfleyip ve sonsuzluk verebilen sevgilinin dudakları, beklenilenin aksine âşığın katili olabilmektedir:

Dökdi cān-bağş lebi kanumuzu ṭālî‘[i] gör

Ki bizüm āb-ı hayāt oldu bu dem kātīlümüz

(g. 74/7)

Sevgilinin ağzında tükürük bulunduğu için suludur. Bu sebepten tatlı su olan zülal ile de anılmıştır:

Dil teşne-cān olalı lebūñūñ zülālüne

Nağşı hayāl-i āb-ı zülālūñ gözümdeür

(tkb. 2/VI-6)

Sevgilinin dudağı, kırmızı rengi sebebiyle lal taşına ve yakuta benzetilmiştir. Bu kırmızı taşa âşığın gönlü ve canı, sineğin şeker uçuşu gibi uçup durur:

La'lüñ hevāsına dil ü cān uça ne 'aceb
Kānde āña känd olur yine çendīn meges olur

(tkb. 2/IV-6)

Çoğu kez dudak yerine istiare yoluyla lal kullanılır. Şarap kırmızı renkli olduğu için sevgilinin lal dudakları bir şarap kadehi olarak da tasavvur edilmiştir:

Besdür çemende yār-ıla 'Uşşākī cām-ı la'l
Şanma ki hātırūm zer ü sīm ü güherdedür

(g. 56/7)

Sevgilinin dudağının renk dolayısıyla benzetildiği bir diğer unsur da goncadır. Açılmamış gül olan gonca gibi dudak, devamlı gülüp ya da konuşup açılmamalıdır. Aksi halde kuru bir dala döner:

Gonce-i sīrābın[ı] her hūsn kıtında açma leb
Şāh-ı gülsün tāze-rū her el seni 'urcūn ider

(g. 67/6)

Sevgilinin ağzı yuvarlak biçimli ve küçük hayal edildiğinden hokkaya da benzetilmiştir. Bu hokka içinde âşığın derdine derman olacak ilaç bulunmaktadır:

Dār-ı şifāya ire mi bu haste cānumuz
Kim dārū hokkası ol leb-i mercānumuzdadur

(g. 27/2)

Sevgilinin ağzı yok denecek denli küçüktür. Bu nedenle nükte, remz ve zerre kelimeleri ile birlikte kullanılır. İnce ve gizli mana anlamına gelen nükte ve remz gibi, sevgilinin ağzı da akıl tarafından bilinemez:

Çün nüktesin bilmedi 'aqlum dehānuñuñ
Remzi dahı o fikr-i muḥālūñ gözümdedür

(tkb. 2/VI-4)

Güneş aydınlığında bakıldığında, sevgilinin dudağından daha küçük bir zerrenin olmadığı anlaşılır:

Güneşde görmedüm ağzuñdan özge zerre[y]i hîç

Ki anda lü'lü'-i 'ummān gibi sitāre nihāndur

(g. 46/4)

Sevgilinin ağzı o kadar küçüktür ki, akıl sevgiliyi anadan ağızsız doğduğunu zanneder:

'Aql 'ağz[ı] vücūdında 'adem şandı nişānı

Didi ki anadan bu meger toğdı dehānsuz

(g. 72/4)

3.4.3.8. Diş

Eserde sevgilinin dişi, parlaklığı ve şekli nedeniyle inci ve akik gibi değerli taşlara benzetilmiştir:

İncü dişüñüñ şevkı-y-la bu hāne-i çeşmüm

Gencine-i yāķūt-ıla dürdāne olupdur

(g. 50/2)

Ğonce la'līn-leb ü gül yüzi-durur güher-i sürh

Lāle [vü] yāķūt dehān oldu vü dendān 'aķīķ

(g. 98/6)

3.4.3.9. Çene

Divan-ı Uşşâkî'de, sevgilinin çenesi çukurluğu nedeniyle kuyuya ve şekli itibarıyla da cennet meyvesine teşbih edilmiştir. Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılmasına telmihle âşık sevgilinin çene çukurunda mahsur kalmıştır:

Mısr-ı hüsne sen emīr olalı ey Yūsuf-ı 'ahd

Biz dahı çāh-ı zeneħdanuña efgendelerüz

(g. 70/3)

Ben didüm kim ol zenaḥ mı dest-i ḥaṭṭuñda ya sīb
Didi cennet mīvesindendür anı Rıdvān'a şor
(g. 52/7)

3.4.3.10. Bel

Sevgilinin beli çok ince olarak düşünölmüştür. Eserde belin inceliğı, bazen doğrudan bazen de kıla benzetilmek suretiyle söylenmiştir:

Bir mūca miyānuñda çü yok dikkati cānuñ
Bu oldı nişān aña ki zerrīn kemeri var
(g. 48/4)

Bilūñ ki incelik ile zerrīn kemerdedür
Mū ḥalka-i başarda vü dikkat nazardadır
(g. 56/1)

3.4.3.11. Ayak/Pây

Divan-ı Uşşâkî'de sevgilinin ayağı, benzetmelerden ziyade deyimler içinde kullanılarak verilmiştir. Ayak öpmek, ayağına baş koymak, ayak tozunu külah etmek, ayağı düşmek vb. Bu deyimler sevgiliyi yücelten, âşığı ise hakir gören bir kullanımla eserde yer almaktadır:

Baňa ayāguñ öpmege ger dest-res ola
Pâyende baḥt-ı devlete sermāye bes ola
(g. 5/1)

Baş komaḳ ayāguña baňa ḥāl-i ḥasendür
Başında gerekdür-çün Ayās'ıñ ser[i] Maḥmūd
(g. 24/3)

Ḥürmet ü cān 'izz ü 'Uşşākī yeter saña bu kim
Şāhuñ ayağı tozını başda külāh itmişem

(g. 114/7)

Bütler düşe pâyine ola kıble-i mestân

‘Uşşâkî eger işbu şanem vara künişte

(g. 122/7)

3.4.3.12. Ben

Sevgilinin beni koyu rengi ve küçük şekli nedeniyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur. **Divan-ı Uşşâkî**’de sevgilinin beni güzel kokusuyla anılır:

Müşgîn beñüñ hayâli dimâgum ter kıılır

‘Anber saçun hevâsı dili müşg-bâr ider

(tkb. 2/III-7)

Ben, hem koyu rengi hem güzel kokusu nedeniyle menekşeye benzetilmiştir:

Lâle yañağunda görüben hâl-i benefşeñ

Didüm ki hemîn zeyn-i gülistâna irişdük

(g. 103/7)

Koyu rengi sebebiyle ben, esmer tenli Hintlilere de benzetilmiştir:

Cân murğı nice olmaya gözüñ merdümüne şayd

Kim dām-ı saçun Hindü benüñ dâne olupdur

(g. 50/5)

Ben, sevgilinin şeker gibi dudağına konmuş bir sinek olarak hayal edilmiştir:

Meges-i hâlünü nâ-gâh görüp la‘lünde

Çande konmuş sükeristâne bu tûfî dimişem

(g. 116/2)

Âşık nokta gibi olan beni hayal eder:

Her dem hayâl-i nokta-i hâlün gözümdeür

Fikri o hatt-ı sebze-i âlün gözümdeür

(tkb. 2/VI-1)

Benler, âşığın can sayfasına vurulmuş birer mühürdür:

Mîr oldı çün serîr-i Süleymân'a beñlerüñ

Mühr urdı müşk-ile varak-ı cāna beñlerüñ

(g. 104/1)

Sevgilinin beni, göz ve saç da olduğu gibi âhir zaman fitnesi olarak kabul edilmektedir:

Müşgîn saçuñ kemend[i] dil-ārām-ı cān-durur

Hālūñ nişān-ı fitne-i âhir zamān-durur

(g. 59/1)

3.4.3.13. Hatt

Ayva tüyleri ya da sakal, siyah veya koyu yeşil olarak ele alınmaktadır. **Divan-ı Uşşâkî**'de sevgilinin ayva tüyü, koyu rengi ve yüzdeki görüntüsü nedeniyle, genellikle yazı ile ilişkili olarak kullanılmıştır. Sevgilinin beninin dairesini ayva tüyleri çizmiştir:

Ḥaṭṭuñ çekeli dāyire-i ḥālī la'lūñe

Biz mūr elinde mühr-i Süleymân görmüşüz

(tkb. 2/VII-4)

“Arap harflerinden doğarak İslâm medeniyetinde müstakil ve olağan üstü bir mevki kazanan güzel yazı sanatı”na hüsn-i hat denir.⁶⁸ Sevgilinin ayva tüylerinin güzelliği de bu terimle anılmıştır. Sevgilinin yüz sayfasında ayva tüyleri hoş bir yazıdır:

Yazalı ‘Uşşākî hüsn [ü] ḥaṭṭ [u] hālūñ naḳşını

Būy-ı reyḥān u benefşe rûy-ı divānumdadur

(g. 51/6)

⁶⁸ M. Uğur Derman, “Hat”, **TDVİA**, C.XVI, İstanbul, 1997, s. 357-358.

Sevgilinin yazı gibi duran siyah hatları, mushafta yazılı ayete de benzetilmektedir. Bu ayetler sevgilinin güzelliğine işaret eder:

Çü hattıñ âyeti oldı kemâl-i hüsne nişân
Yüzünde kudret eli bir bürân-ı câmi'dür
(g. 61/2)

Kötü kader anlamına gelen kara yazı da ayva tüyleri için kullanılmıştır. Sevgilinin ayva tüyleri kara yazı olarak âşığın ezelden kaderini belirlemiştir:

Hattıñ ki kara yazı-durur başuma nidem
Çünkü ezel oldı bu siyeh nâme nüvişte
(g. 122/2)

Hüsni hata benzer şekilde, sevgilinin ayva tüyleri yüz sayfasına çizilmiş bir nakıştır:

Âferîn kim şafha-i gül üstine nakkâş-ı hüsni
Nakş-ı miskîn hattıñıñ pergârını zîbâ çeker
(g. 55/3)

Toz anlamına gelen gubar kelimesi, bir hat terimi olarak çok küçük yazı karakterini karşılar. Sevgilinin ayva tüyleri bu küçük yazı çeşidine de benzetilmiştir:

Hoş benefşe-durur o hatt-ı gubâr
Noktası hâlûñüñ ne reyhândur
(g. 30/2)

Eserde sevgilinin hattı, yazı ile ilgili benzetmeler dışında yeşilliğinden ötürü sebze de benzetilmiştir:

Her dem hayâl-i nokta-i hâlûñ gözümde'dür
Fikri o hatt-ı sebze-i âlûñ gözümde'dür
(tkb. 2/VI-1)

3.4.4. Sevgilide Diğer Güzellik Unsurları

3.4.4.1. Kûy

Sevgilinin kûyu âşık için kutsal bir bölge, erişilmesi zor bir mekandır. Bu özellikleri sebebiyle kûyun herkesin giremediği harem bölgesine benzetildiği görülür. Âşık sevgilinin harem olan mahallesini isteyen âşıklar cennet kadar güzel İrem bağına dahi bakmazlar:

Ĥarem-i kûyuña kim cânlar olupdur maħrem
Bunlar ārām ider anlar nazār itmez İrem’e
(tkb. 3/III-7)

Sevgiliden ayrı kalan âşık kendisini gurbette hisseder. Onun için vatan sevgilinin kûyudur:

Kûy-ı ĥabībdür vaṭanı ‘āşıķuñ ki pes
Devlet-i fūrûğ anda odur ‘ālem-i ferāğ
(g. 95/7)

Tur dağı, Hz. Musa’nın Allah’tan vahiy aldığı ve onun tecelisini gördüğü yerdir. Sevgilinin kûyu, onun tecelli ettiği Tur dağı gibi kabul edilmiştir:

Ṭūr-ı kûyuñdayuz envār-ı tecellīdeydük
Şimdi Mūsā gibi sergeşte nidādan giderüz
(g. 77/4)

3.4.4.2. Eşik, Kapı

Divan-ı Uşşâkî’de sevgilinin eşiği ve kapısı birlikte ele alınmıştır. Sevgilinin eşiğini öpmek dünyada sahip olunabilecek büyük bir iltimas ve talihtir. Bu talih, sultan tacıyla bile değişilmez.

Kıldum işigūñ öpmege dünyādan iltimās
Devletlü ol ki aña bes ol mültemes ola
(g. 5/3)

Sürsem yüzüm işigüñe başum göge deger
Bu devleti ben efser-i hākāna virmezem
(g. 113/2)

Âşık, sevgili için devamlı cehd halindedir. Onun zulmüne uğrar ve aşk için can verir, bu nedenle şehit sayılmaktadır. Şehidin mezarı ise sevgili eşiği olmalıdır:

Şāhidimüz uş ki olduk kan yudup ‘ışka şehīd
Defn idüñ yar işiginde ol disün tekbīrümüz
(g. 71/5)

Sevgilinin kapısı, şekil itibariyle mihraba benzetilmiştir. Âşığın her daim yöneldiği kible burasıdır:

Ķapuñı mihrāb idinmişem maḥallüñ meskenüm
Secde-gāhum Ka‘be olmışdur benüm cennet-meāb
(g. 8/4)

Sevgilinin kapısın talih kapısıdır, çünkü oradan sevgilinin güneş yüzü güneş gibi doğar:

Tapuñdan itse tülü‘-ı güneş-durur yüzüñ
Zī āsitāne ki her demde sa‘d-ṭāli‘dür
(g. 61/6)

3.4.4.3. Ayağı Toprağı ve Tozu

Sevgiliye ait her unsur kıymetli görüldüğü gibi, onun ayak tozu da mübalağalı bir değerle ele anılmıştır. Bu toz sayesinde güneş renklenir:

Ayağüñ tozu şuyıdur āfitābuñ revnaķı
Hüsni cān-baḥşuñ günidür dil-küşā-yı şubḥ-dem
(k. 3/17)

Hāk-i pāyüñ tūtiyāsın bulmasaydı kīmya
Olmaz-idi şubḥ-dem çeşm-i cihān-bīn āfitāb

(k. 5/21)

3.4.4.4. Gönül, Söz, Ter

Divan-ı Uşşâkî'de, yukarıda bahsedilen sevgiliye ait unsurlar dışında sevgilinin sözüne, terine ve gönlüne değinilmiştir. Sevgilinin sözünü duyan zevkle kendini ortaya atar, onun kelamı Hz. İsa'nın ölüleri dirilttiği gibi can vericidir:

Lebüñ ħadîsin işiden meyân-ı meclisde
Dimâğ-ı zevk-ile cānın o dem meyāna atar
(g. 64/3)

Mesîhî nuṭkuñ işiden kişi ki cāna irer
Gören cemālūñi bir dem iki cihāna irer
(g. 33/1)

Sevgilinin yanağındaki ter, inci tanesi gibi durmaktadır:
Gül yañağūñ üzredür dūr her dem ey dildār der
La'l-i şeker-bārı şîrîñüñdedür güftār ter
(g. 35/1)

Sevgili, tüm güzelliğine rağmen demir gibi katı kalplidir ve âşığın feryadı ona tesir etmez:

Her seher-gāh oda yanar āh-ı şeb-gîrümle çarḥ
Āh o āhen göñüle āhum ki te'sîr eylemez
(g. 68/6)

3.4.5. Âşık

İnsan bahsinin bir diğer önemli unsuru sevgiliden sonra gelen âşıktır. Âşık, klasik Türk edebiyatında aşk derdiyle sürekli ızdırap çeken, gözyaşı döküp âh diye inleyen, sevgiliden ayrı kaldığı için kendini gurbette hisseden, ezelden beri aşk içinde kendinden geçen, sevgilinin her türlü cefasına boyun eğen, sevgiliden başka devası olmayan hasta ve düşkün bir tiptir:

Mizâcum olalı ‘ışkuñ hevâsı ile marîz
Gözün ki cānum ala ğamzeñi kıılır tahrîz
(g. 91/1)

Divan-ı Uşşâkî’de âşık için çeşitli benzetmelere ve özelliklere yer verilmiştir. Âşık, sevgiliye kavuşmak için cehd eder. Sonucunda ise can vererek şehit olur:

Ya katl ide seni olasın muṭlaḳa şehîd
Hem aña bu ğazâ-y-ıla Hâḳ’ dan şevâb ola
(g. 7/9)

Düşkün ve kimsesiz olan âşık, herkesten daha çok sevgiliye muhtaçtır. Bu yüzden sevgilinin gözlerinden merhamet dilenir:

Rahm iderse gözlerün ḳanda ki var üftâdeye
Ben yetîmüñ müsteḥaḳum ḳamudan miskîn ğarîb
(g. 10/4)

Âşık, sevgilinin siyah saçlarında aklını yitirmiştir. Bu sebepten çevresi tarafından mecnun olarak görülür:

Zülf-i leylâsında ‘aḳlın yitirenler bildi kim
Ol baña Mecnûn diyen dîvâneler ‘âḳıl degil
(g. 107/3)

Âşık, Hz. Yakup ile özdeşleşmiştir. Oğlu Yusuf’tan ayrılan Hz. Yakup nasıl gözyaşı döktüyse âşık da sevgiliden ayrılışına ağlar:

Ya‘ḳûb-şıfat ḥüzn ile gözyaşı dökerem
Ḥasretleri ol Yûsuf-ı Ken‘ānum işitmez
(g. 78/3)

Âşık, sevgiliye duyduğu aşk ateşiyle yanar. Bu konuda hocası mum iken, o derece yanmıştır ki artık mumun hocası kendisi olmuştur:

Şem‘ üstādumdı evvel yanmağa şâkird ben
Şimdi şâkird itmişem ben ol işe üstādumı

(g. 146/5)

Sevgilinin saç ipinde âşık cambaz gibidir:

Resen-i halka-i zülfinde ki ben cânbâzum
Cân ne çemberde varum anda temâşâ görüñüz
(g. 80/6)

Yukarıdaki benzetmeler dışında âşığın bazı hayvan türlerine benzetildiği de görülür. Neml sûresinde, Hz. Süleyman ve bir karınca arasında geçen konuşma şöyledir: “Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman’ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu. Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde bir karınca, ‘Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin, dedi” (Neml 27/17-18). Bu ayete telmihle, Hz. Süleyman gibi olan sevgili karşısında âşık karıncaya benzetilir:

Karınca gibi düşmüşem ayaklara zâram
Cân taht-ıla gitdi Süleymân’um işitmez
(g. 78/2)

Âşık, sevgiliden ayrılık gecesinde hasret mumunda yanan kelebek gibidir:

Pervâne gibi yanmağumuz şem‘-i hasrete
Gözyaşı ile bu şeb-i hicrânumuzdadur
(g. 28/6)

Efsanevî bir kuş olan ankaya benzeyen sevgili karşısında âşık sinek gibidir:

Ne peşşelerüz biz ki bu ‘ankāya ulaştuk
Ne bendelerüz biz ki bu sultāna irişdük
(g. 103/4)

3.4.6. Âşığın Gönü

Âşığın gönü, sevgilinin saçlarına takılı kaldığından beri kara günlü bir talihlidir:

Zülfüne tolaşalı sevdâdan

Ƙara g nl  g    l per    ndur

(g. 30/5)

     n g nl , sevgiliden sevgi umar:

Dil g z   nden mihr umar  anm     a    n mi r  bına

Ol  ar be ‘izzet it kim ‘ayn-i Ha  mihm  nıdur

(g. 61/6)

Gönül, kendi gözünden dahi sevgiliyi kıskanır:

Dil kim g nilerken y z   n i kend  gözümden

Göresi gözüm yok ki g z mi görem ey dost

(g. 14/5)

Sevgilinin saçlarındaki her k    kavga dolu olduğundan      n g nl  hiç ferah bulmaz:

G z   le zülfün ucından ferah bulmaz dil-i ‘     

Ki her bir g     p r-fitne  olu her ha kadur  av   

(g. 4/2)

     n ciğerden akıttığı kanı gönül gıda yapar:

 an ki ciğerden a ıdur göz dil anı  ıd   ıder

  t olur    ir ate    h n ki keb  b içindedür

(g. 43/5)

Eserde, gönlün yukarıda sayılan özellikleri dışında gönül ile ilgili bazı benzetmelere de yer verilmiştir. Aynaya benzeyen gönlün pasını a mak için sema yapmak gerektir:

A ma  i  n zehr-i jenginden g    l     nesin

Bir zam n dağı sem ‘-ı  eng [ ] ney itsem gerek

(g. 106/2)

Gönül, levhaya benzetilmiştir. Ezelde buraya yazılan sevda yazısı asla değişmez:

Ezel bu hatt-ı sevdā-yı ki yazmış hāme-i taqdīr
Gönül levhinde bir harfi ebed bulmaya tağyīri
(g. 144/5)

Âşığın gönlü sevgiliden çok cefa gördüğü için virane bir yapıya dönmüştür:

Cānlar yañağūñ derdi-y-le dīvāne olupdur
Diller gözünüñ zulmi-y-le vīrāne olupdur
(g. 50/1)

Âşığın gönlü, canıyla birlikte de anılmıştır. Can ve gönül, sevgilinin gamze oklarına kurban olur:

Gamzeñ okın kim çeker kaşuñ kemānı kīşden
Cān u dil bigi olur aña zihī kurbānlar
(k. 7/13)

Sevgilinin dudağının hevesiyle gönül ve can, sineğin şekere uçuşu gibi uçarlar:

La‘lūñ hevāsına dil ü cān uça ne ‘aceb
Kānde aña känd olur yine çendīn meges olur
(tkb. 2/IV-6)

Hem canın hem gönlün âlemde mutlu olduğu görülmemiştir:

Bir dem cihānda cān geze bī-gām görünmedi
‘Ālemde bir dil āh ki hurrem görünmedi
(g. 138/1)

3.4.7. Âşıқта Vücûd Aksamı

3.4.7.1. Vücûd, Beden, Ten

Âşığın vücudu aşk için çektiği ızdıraplar sonucu zayıf düşer hatta yok olur. Sevgilinin ağız suyuna heves eden âşıkların bedenleri toprak olur:

Hevā-yı āb-ı lebūñden tūrāb olur tenler
Zī şu ki aşlına her şey od ile rāci‘dür
(g. 61/3)

Sevgili âşığı çağırdığı zaman dahi canda artık sabır kalmamıştır:
Gelsün dimiş bizi yine bugün nigārumuz
Cān gitdi tende kalmadı şabr u qarārumuz
(g. 75/1)

Âşığın sevgiliye kavuşmak isteğiyle vücut ilini terk edip öldüğü anlatılır:
Vaşluñ istemekde ki şahrā-yı gamdayuz
Gİtdük vücūd ilinden ü şehir-i ‘ademdeyüz
(g. 83/1)

Âşığın sevgilinin kaşı için çektiği gam, bedenini zayıflıktan hilal gibi incecik hale getirmiştir:

Ten döndi hilāle ideli kaddümi çenber
Toğrısı gam-ile ham-ebrū-yı hilālūñ
(g. 99/3)

3.4.7.2. Can

Âşık için can kıymetsizdir. Onu sevgili yolunda harcamaya hiç çekinmez. Sevgilinin mahallesini görmek için vatanı olan bedenini terk eder:

Kūyuñ göricek eyledi cān ten vatanın terk
Būlbūl ki çemen gördi uçup kaldı kafes boş
(g. 87/5)

Can, sevgiliden ayrılık nedeniyle hastadır. onun şifası sevgilinin hayat bahşeden dudaklarıdır:

Dār-ı şifāya ire mi bu haste cānumuz
Kim dārū hoşkası ol leb-i mercānumuzdadur

(g. 27/2)

Sevgiliye padişahlara yaraşır bir hediye vermek gerekir. Âşığın ise sevgiliye hediye edebileceği sadece canı vardır, onu da vermekten hiç çekinmez:

Armağan iletirem cān[ı] faķīrāne saña

Bilürem tuhfe şehā dahı emīrāne gerek

(g. 102/4)

Âşığın canı kuş ve kelebek gibi uçan hayvanlara benzetilmiştir. Can kuşu sevgilinin gözü tarafından avlanırken yine can sevgilinin güzellik mumuna pervane gibi yanar:

Gönlümde derd-i ‘ışkuñı dermāne şaymışam

Cānum şem‘-i hüsnüñe pervāne şaymışam

(g. 111/1)

Cān murğı nice olmaya gözüñ merdümüne şayd

Kim dām-ı şaçuñ Hindū benüñ dāne olupdur

(g. 50/5)

Mum etrafında yanan kelebeğe benzetilen âşığın canı, bazen bizzat muma benzetilir. Sevgiliden ayrılığa can mum gibi yanar ve aşkının delili de budur:

Feryād odına şem‘ gibi yandı cānumuz

‘İşkuñ delīl[i] dilde bu miķdār bes olur

(tkb. 2/IV-3)

Sevgilinin güzellik unsurlarının yağmaladığı bir mülktür can:

Ben didüm kim kim-durur yağma kılan cān mülkini

Didi var bu fītnē[y]i Hindū-yı Türkistān’a şor

(g. 52/4)

Güzellik meydanında oynanan gûy u çevgan oyununda, çevgan kabul edilen sevgili saçlarının vurup yuvarladığı top âşığın canıdır:

Her nefes meydān-ı hüsnuñ kim temāşā eyleyem
Görürem cān top-ı müşgīn turreler çevgānidur
(g. 60/5)

Aşk sebebiyle çekilen tufanlı gam denizinde âşğın canı dalgıç olmuştur:
Gamuñ baħrinde ğavvāş oldu cānum
Ne tūfānlu muħīte düşd[i] zevrak
(g. 97/3)

3.4.7.3. Yüz

Âşık devamlı ağladığı için yüzü yaşlar içindedir. Yüzü sayfaya benzetilen âşğın hüzünlü hikayesini gözyaşları yazmıştır:

Yüzüm varakında yazalı ğuşşamı eşküm
Kışşam bilinüp illere efsāne olupdur
(g. 50/3)

Âşık, sevgili için ağladıkça sararıp solar. Dolayısıyla yüzü artık altına döner:
Men‘ itme giryeden beni ħasret evinde kim
Sīmīn yaşum-ıla yüzümüñ işi zer olur
(g. 63/3)

Âşğın yüzündeki yaşlar, mumun üzerindeki eriyen damlalara benzetilmiştir. Dolayısıyla yüz bir mum gibi hayal edilmiştir. Devamlı ağladığı için sararan bu yüzdeki gözlere uyku dahi uğramaz:

Her şeb [ki] yüzüm şem‘ gibi şubħda giryān
Zerd olsa yüzüm tañ mı ki gelmez gözüme ħ‘āb
(g. 9/4)

3.4.7.4. Göz

Sevgilinin hayali âşğın gözlerini vatan tutmuştur. Bu yüzden âşğın gözleri daima uykusuzdur:

Olalı hayālũñe vaṭan ḥāne-i çeşmüm
Taşra sürerem ḥalvet idüp yas-ıla ḥ'ābı
(g. 131/6)

Âşığın gözleri, daha çok sevgili için akıttığı gözyaşları ile anılır. Bu sebeple gözün benzetildiği unsurlar genellikle gözyaşı ile ilgili olmuştur. Güneşe bakıldığında gözlerin yaşarması gibi sevgilinin yüzüne bakmak da bulut gibi olan âşığın gözlerini damla damla akıtır:

Yüzüñ günine olsa muḳābil hevā-yı cān
Gözlerüm ebr[i] gibi sirişk-i maṭar döker
(tkb. 2/V-4)

Su çekmeye yarayan sistem olan dolap gibi, âşığın gözü de ciğerden su çekip devamlı ağlar:

Āhum odı sūzişinden yanmaya tā mülk-i cān
Gözlerüm dolāb olup ḥūn-ı ciğerden mā çeker
(g. 55/2)

Âşığın gözü sürahi gibi acıyla kan ağlamaktadır:
Gözlerüm ğamla şürāḥī gibi ḳan ağlar-iken
Şād ol ey cām gibi ḥande-zebān ḥoşgeldüñ
(g. 105/6)

Eğlence meclisindeki kadeh ayrılık acısından ağlayan âşığın gözleridir:
'Uşşāḳī'ye yār u çemen ü sāz gerek kim
Fırḳat meyine gözler[i] peymāne olupdur
(g. 50/7)

Yakut gibi dudakları olan sevgilinin dudağı için ağlayan âşığın gözü gümüş renkli yaşlar dökmektedir, gözyaşları denize dönmüştür:

Oldı yāḳūt-ı lebüñden baḥr-i sīmābı gözüm
Anda kim la'lin şadefde dürr ile mercān biter

(g. 45/5)

3.4.7.5. Gözyaşı

Devamlı ağlayan âşığın gözyaşı rengi, şekli, çokluğu, kanlı oluşu gibi hususlar sebebiyle benzetmelere konu olmuştur. Sevgilinin diş ve dudaklarını anan âşığın gözü devamlı inci ve mercan gibi yaş döker:

Zıkr idüp dendân-ı yâķūtuñla la‘lün haķķın[ı]

Dökerem dāyim gözümnden dūr ile mercānlar

(k. 7/11)

Âşığın döktüğü gözyaşı gümüş rengindedir. Bu yaş döküldükçe yüzü de altın gibi sararır:

Men‘ itme giryeden beni ḥasret evinde kim

Sīmīn yaşum-ıla yüzümüñ işi zer olur

(g. 63/3)

Serviler su kenarında yetişir. Servi boylu sevgilinin hayali de âşığın gözündedir. Bu ağacı besleyecek olan su âşığın gözyaşlarıdır. Devamlı akan bu yaşlar hoş bir suya benzetilir:

Yaşum zülāl-i seyl-i revān olsa ne ‘aceb

Kim serv bigi ḳadd-i ḥayālūñ gözümdeḍür

(tkb. 2/VI-2)

Yine servi boylu sevgili bağlamında âşığın gözyaşı, tıpkı bir ırmak gibi etraftaki çimenleri sular:

Irmağ ider gözüm yaşı çevre çemenleri

Çün nāz-ile şalınup o serv-i revān geçer

(g. 40/5)

Âşığın gözyaşı çokluğu sebebiyle tufan halini almıştır, canın buradan kurtuluşu yoktur:

Deryâ-yı ‘ışkdan nice bula necât-ı cân
Gözyaşı ile çünkü bu tufân başumdadur
(g. 27/3)

Âşığın ağlamaktan gözyaşı kuruyup artık ciğerinden gelen kanlar gözyaşı olarak akmaktadır. Sevgilinin dudağını hatırlamak âşığın kanlı yaş dökmesine yeterlidir:

Tuğağn yâdına nergis gibi kan yaş dökerem
Lâle gönli gibi oldu cigerüm uş mecrûh
(g. 20/6)

Kanlı gözyaşı aynı zamanda kırmızı mürekkebe benzetilir. Sevgilinin hayali bu kırmızı mürekkeple nakşedilir:

Sürh erdiği gözümde yaşum kâtibi bu kim
Yüzümde ide nakş-ı hayâlün kitâbet
(g. 16/2)

Son olarak gözyaşı yuvarlanarak akmasıyla ele alınır. Sevgiliyi göremeyen âşığın gözyaşları gözden yuvarlanarak düşer:

‘Uşşâkî yaşı düşdi gözinden yire gâltân
Ol hânede çün gördi ki dildâr görünmez
(g. 84/7)

3.4.7.6. Boy

Âşığın boyu sevgili için çektiği eziyetler sonucu bükülmesi ile anılır. Onu görmemek âşığın boyunu çeng aleti gibi eğmiştir:

Çeng oldu kâmetüm bu enîn-i rebâb-ıla
Görmeyeli o serv gibi ser-firâzumı
(g. 141/5)

Çeng aleti gibi cim harfinin de kıvrımlı yapısı âşığın boyunun benzetilene olmuştur.

İtdi ‘Uşşākī kadın çeng ol mişāl-i zülf-i cīm
Şimdi nūn kaşuñ hayāli nālesin kânūn ider
(g. 67/8)

Sevgilinin kahrı genç yaşta âşığın boyunu yaşlı gibi bükümüştür:
Pīr-kaç itdi civān-iken beni bu kağr kim
Pīr ü yigit yoğdur ol dil-ber ki dil-sīr eylemez
(g. 68/3)

Yine âşığın elif gibi dik boyu, sevgilinin saçlarının perişan ediciliğiyle dal harfi gibi bükülmüştür:

Zülf-i cīmūnden elif kađdüm ki dala döndi çün
Bellüdü kim idiser bu ‘ayn-ı sevdāyla meni
(g. 125/2)

3.4.7.7. Sîne

Âşığın bağı yanma, yaranma ve parçalanma ile anılır. Sevgilinin başkalarıyla eğlenmesi, âşığın ciğerini ayrılık ateşiyle pişirip kebab haline getirir:

Lāyık mı sen ki ‘ıyş idesin ğayr-ıla müdām
Binüm firāk odı-y-ıla bağrum kebāb ola
(g. 7/2)

Âşığın ciğer gibi yanık sinesi, lalenin ortasında yer alan siyahlıkla irtibatlandırılmıştır:

Sākiyā şun bāde-i gül-reng ile cām-ı Cem’i
‘Işk odından lāle bigi oldu bağrum çün kebāb
(g. 8/5)

Yine lalenin ortasındaki siyahlık gibi âşığın bağı da dağlandığı için siyahlıklar içindedir:

Müşgîn beñüñ hevâsıyla dīvānelik idüp
Dil sînesîne çekmişem uş lāle gibi dāğ
(g. 95/2)

Âşıktan başkasına meyleden sevgilinin eziyeti âşığın sinisini yüz parçaya böler:

N’ola meyl itmese bir dem o şanem gördüğine
Çünkü bağrum gibi anuñ dil[i] yüz pāre degil
(g. 109/4)

3.4.7.8. Ciğer

Âşığın ciğeri aynı bağı gibi yaralı, kanlı ve yanık haldedir. Ciğerindeki kanı âşık nasip olarak görüp ondan gıdalanır:

Sûziş-i hûn-ı cigerden buldı ‘Uşşākî naşîb
Anı idindi ğidā çün aña mihmān oldu şem‘
(g. 94/11)

Kırmızı renkli lale gibi yaralı ciğer de kanlar içindedir:

Tuțağūñ yādına nergis gibi kıan yaş dökerem
Lāle göñli gibi oldu cigerüm uş mecrūh
(g. 20/6)

Sevgili hasretiyle inleyen âşığın ciğeri ney gibi delinmiştir:

Hasretüñden ney gibi deldüm ciger efgān-ıla
Kaddümi bükdi enîn ü nāle vü çeng [ü] rebāb
(g. 8/6)

Âşığın çektiği aşk ateşi, ciğerini öd ağacı gibi ateşte yakar:

Kaddüm bükür çeng gibi nāle-i dil-sûz
Sûzumla cigerler oda yanar nitekim ‘ūd

(g. 24/5)

3.4.7.9. Baş, Ayak

Sevgilinin yoluna can veren âşık bu yolda başsız ve ayaksız kalır fakat yine de sevgiliye erişemez:

Ben bî-ser ü pā vire-y-idüm cān yoluña
Bir dem kademüñe uş elüm n'idem irişmez
(g. 79/5)

3.4.8. Âşıkta Maddî ve Manevî Haller

3.4.8.1. Âh, Feryat, Figân, Nâle

Âşık, sevgilinin hasreti ve aşk derdiyle devamlı feryat ve figan eder, inler ve âh çeker. **Divan-ı Uşşâkî**'de âşığın bu halleri sıklıkla zikredilir. Sevgilinin gül yüzü gibi karşısında âşığın inlemesi acayip bir iş değildir:

Hasretinden nâleler kılsam 'aceb mi haddüñüñ
Kim ider gül karşısına 'andelîb efğânlar
(k. 7/6)

Âşığın inlemeleri gökyüzündeki feleklere kadar uzanır, dertli insanın ağlamaktan başka işi zaten olamaz:

Eflâka irerse ne 'aceb ney gibi nâlem
Kim derd-ile hem-dem olanuñ iş[i] figândur
(g. 39/6)

Tıpkı bir çengin inlemesi gibi âşık da inleyip durur:

Çeng iniler benüm gibi key nâleler kıılır
Şankim anuñ nigârda yiri bî-hünerdedür
(g. 56/3)

Âşık sevgili yolunda rüzgar gibi başsız eser, âh ile feryat eder. Yine de sevgili bu durumdan dertlenmez:

Ben bî-ser ü pâ yil gibi yoluñda yilerem
Feryâd ki âhumdan anuñ derd-i seri yoh
(g. 23/3)

Sevgili, âşığı hiç anıp adını zikretmez, feryatlarını duymaz:
Şâh bir kez dâd-içün yâd itmedi hîç adımı
Bunca feryâd eyledüm işitmedi feryâdımı
(g. 146/1)

Âşığın çektiği âh ile yıldızlar dahi geceler boyunca uyanık kalır:
Giceler âhı ki ‘Uşşâkî tâ şehir kılar
Gözini yumımaz olur sitâreler îkâz
(g. 93/7)

3.4.8.2. Gam, Gussa, Dert, Belâ, Elem

Âşık devamlı surette gam, gussa, dert, bela ve elem içindedir. Sevgili, eziyeti, hasreti ve aşk derdi onu yaralar, ağlatır. Eserde gamın çokluğu ve acılığı ile bazı benzetmelere konu olduğu görülür. Gam hali, gece karanlığı ile özdeşleşir. Gam gecesi âşığın gönlü harap olur:

Ğam şebinde hâne-i dil olmaya tâ kim harâb
Hürrem ol gülşende vir ‘ıyşa binâyı şubh-dem
(k. 3/20)

Gam yolunun sonu âşığın varlığını sonlandırıp onu yokluk âlemine götürür:
Varlığum şehrini ma‘mûr ide dirdüm keremüñ
İltiser bini gamuñ yolları kûy-ı ‘ademe
(tkb. 3/III-5)

Gam bir ateş gibi âşığı yakıp onun gönlünü ciğere çevirir:
Raşş urup germ-ile bir yanam odında gamuñuñ
Göñlüm ider dahı kim zevk-ile biryân günidür

(g. 66/4)

Gamın çokluğu onun denize benzetilmesine sebep olmuştur. Bu keder denizinde âşığın canı bir dalgıç olur:

Ġamuñ baħrinde ġavvāş oldu cānum

Ne tūfānlu muħīte düşd[i] zevraķ

(g. 97/3)

Sevgiliden ayrılık sebebiyle hasta olan âşığa gam yememesi tavsiye edilir:

‘Uşşākī ġam yime niķe bīmār-ı hicr-isen

Bir ġün hevā-yı cismüñe ese şifā yili

(g. 142/7)

Sevgilinin ġül yüzüne karşı âşık gussa ile fıgan eder:

Ġül yüzüñ kışşasını ‘āleme destān iderem

Ġuşşadan bülbul olup nāle vü efgān iderem

(tkb. 3/IV-1)

Sohbet meclisi anlamına gelen elest bezminde Allah, “Ben sizin Rabbiniz deġil miyim?” diye ruhlara hitap etmiştir. Ruhlar ise evet anlamında “belā” diye cevap vermişlerdir.⁶⁹ Bela kelimesinin tevriyeli kullanılışıyla bu hadiseye telmihte bulunulur. Âşık, ezelden aşk belasına düşüp kendinden geçmiştir:

Mest itmese beni ezel ol sākī-i elest

Böyle belā bu neşve-i mey idemezdi mest

(g. 15/1)

Sevgili sebebiyle dertlenen âşığın tek çaresi yine sevgilinin kendisidir. Fakat sevgili, kendi sebebiyle âşığın dertlendiğinin farkında bile deġildir:

N’idem ki ‘âşık ġālin ġabīb olan bilmez

Ben uş bu derd-ile öldüm ġabīb olan bilmez

⁶⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest”, **TDVİA**, C.VI, İstanbul, 1992, s. 106-107.

(g. 73/1)

Derd kim senden irişdi aña kim ide devā
Çāre sensin yine bu derdüme dermān günidür
(g. 66/6)

3.4.8.3. Cevr, Cefā

Âşığın en belirgin özelliğı aşk derdi ve sevgili eziyetiyle zorluk yaşamasıdır. Eserde âşığın cevır ve cefā içinde olduğı söylenir. Sevgiliden dolayı zorluk yaşadıkça âşığın gönlünde aşk ateşi yanar, gözleri yaşarır:

Senden baña niçe ki bu cevır ü ‘azāb ola
Yanan gönñülde ‘ışk odı gözümde āb ola
(g. 7/1)

3.4.8.4. Ayrılık

Hicr ve fıkrat ile anlatılan ayrılık, âşığın mahkum olduğı durumlardan biridir. Verdiğı acı nedeniyle çeşitli benzetmelere konu olan ayrılık, eserde sıklıkla geçmektedir. Ayrılık gecesinde âşık, mum gibi yanar ve kavuşmak onun gözünde sabahın parlaklığı gibidir:

Fırkat şebinde şem‘ bigi oda yanmışam
Rūřen ki şevk-i şubh-ı viřālñ gözümdeür
(tkb. 2/VI-7)

Sevgiliden ayrılık âşığın ciğerine ateş gibi düşer. Bu büyük ateşin dumanı göğē kadar yükselir:

Fırkatñ odı cigerde şu kadar yandı ki dost
Dütünüm çıkşa içümden gözedür āfākı
(g. 128/4)

Felek, âşığı kemerle ayrılığa bağlamıştır. Azat olmanın tek yolu vuslattır:

Bağladı bend-i fıkrate ‘Uřřākı’yi felek

Vuşlatdan özge dahı rehā kim kıla meni

(g. 137/8)

Sevgiliden ayrılık, bahar canlılığı ve neşesine tezat olarak ölgün kışa benzetilir:

Hicrimüz kışına bir vaşl-ı nigār olsa-y-ıdı

Gülşen-i ‘ıyşumuza faşl-ı bahār olsa-y-ıdı

(g. 129/1)

Ayrılık yolu sınırsızdır ve bu durum âşığı ağlatıp belini бүker:

Bu bār-ı girān-ı ğam-ıla püşt-i ham oldum

N’idem ne kılam hier yolu dahı kerānsuz

(g. 72/8)

Ayrılık âhı zehre benzer, fakat bu zehir âşığın can veren şifasıdır:

Ah-ı hicrūñ zehrin içmekden lebüme geldi cān

Dem-durur vaşluñ şarābından virürsen dādumı

(g. 146/3)

3.4.8.5. Aşk

Divan-ı Uşşâkî’de aşk çeşitli özellikler ve benzetmelerle ele alınır. Bu benzetmeler aşkın nasıl düşünüldüğüne dair fikir verir. Aşkın delili âşığın gözyaşı içinde can vermesidir:

‘Uşşākī gözyaşı-y-ıla cān virdi şem‘-veş

Budur delil-i âteş-i ‘ışkuñ hemīn ola

(g. 3/7)

Aşk ilmi deftere yazılmaz, o ancak yaşanabilecek bir haldir:

Hem dirsūñ baña at evrāk-ı defter oda

Kim ‘ilm-i ‘ışka hergiz evrāk-ı defter olmaz

(g. 86/3)

Bu dünyada aşk arzusunun dışındaki her şey geçici bir hevestir:

‘İşkūñ hevāsıdur baña yigrek cihāndur

Bākī ne varsa kamu hevā vü heves ola

(g. 5/2)

Aşk bir hutbe gibi okunsa, bu hutbeyi okumak vaize değil âşığa düşer:

Çün hutbe-i ‘ışk okımadı minbere vā‘iz

Çıkmazdı okınsa ki bizimdür bu hitābet

(g. 16/6)

Aşk defterinin şerh etmek hallolması kolay bir mesele değildir:

Şafha-i defter-i ‘ışk olmaya hall ‘Uşşākī

Katı müşkil bu-durur kim kılasın niçe şürūh

(g. 20/7)

Aşk bir derya gibidir ve sebep olduğu tufan gibi gözyaşından âşığın canı kurtulamaz:

Deryā-yı ‘ışkdan nice bula necāt-ı cān

Gözyaşı ile çünkü bu tufān başumdadur

(g. 27/3)

Aşk hazinesi meyhane köşesinde bulunur:

Genc-i ‘ışkı meykede küncinde kıldum ihtiyār

Bunsuz olan ‘ömrüñ adın leys-i şey itsem gerek

(g. 106/7)

Aşk bir meydan olsa bu meydanda kahramanlık yapıp destanlaşan ancak âşık olabilir:

‘İşk meydānında atum guşşadur tīgum hevā

Rüstem-i serbāz olup ‘ālemde destān olmışam

(g. 110/5)

Aşk, fitneleri harekete geçirdiği için bu dünya kötülük ile doludur:

Fitne-engīz olduğu için ‘ışk

Şūr u şer-ile töludur ‘ālem

(g.112/2)

3.4.9. Rakip

Tezimizin “İnsan” bölümünde ele aldığımız âşık ve sevgili ikilisinin tamamlayıcısı üçüncü kişi rakiptir. Âşığın düşmanı olan rakip yalnızca olumsuz özellikler ve benzetmeler ile anılır. Sevgili ile rakibin yan yana gelmesi gül ve dikenin birlikte olması gibidir:

Dil-ber ile rakīb göricek

Hem-nişindür gül ile hār didüm

(g. 117/6)

Rakip yabancı, başkasıdır. Bu nedenle ağyar ve gayr diye zikredilir. Âşık kan yutarken sevgilinin rakiple eğlenmesi uygun görülmez:

Ben kıan yudam revā mıdur eşk-i revān-ile

Ağyār yārla içdüğü dāyım şarāb ola

(g. 7/4)

Köpeğe benzetilen rakiple âşık devamlı bir savaş halindedir:

Her şeb iderem rakīb-ile kıapuñda ulu ceng

Kūyuñ iti uyımaz tā şubha dek gavga çeker

(g. 55/7)

Âşığın gönül evini yaktığı için hali harap olsun diye rakibe beddua edilir:

Yağdı rakīb göñlüm evin dilerem anuñ

Benden beter ki hāne-i hāli harāb ola

(g. 7/7)

Âşığın sevgiliye ulaşması nadir bir hadisedir. Bu durumda rakip, acıdan ciğeri kanlı halde hasta yatar:

Şerbet-i vuşlatuñ ideli Hüzā baña naşīb

Cigeri cāmına kan tıldı yatur haste raķīb

(tkb. 3/II-8)

Sonuç olarak, tezimizin “İnsan” bölümünde **Divan-ı Uşşâkî**’de ele alınan üç ana tipe yer verilmiştir. Bunlar sevgili, âşık ve rakiptir. Sevgili güzelliğin kaynağıdır. Dolayısıyla ona ait bütün unsurlar çok güzeldir. Bununla beraber âşığa zulmeden yine sevgilidir. Sevgilinin saç, kaş, göz, gamze, ben gibi güzellik unsurlarının kasti, âşığın canınadır. Yüzü ise güneş ve mum gibi parlak, gül gibi güzeldir. Bu güneş yüzün zevale uğramaması ve bu gül yüzün solmaması âşığın muradıdır. Sevgilinin servi ve Tûbâ ağaçlarına benzeyen boyu salınarak yürüdüğünde âşıkları birbirine düşürür. Sevgilinin can bahşeden ağzı Hz. İsa’nın diriltten nefesiyle, dişleri inciyle, dudakları lal taşı ile özdeşleştirilir. Sevgilinin beli, çenesi, ayağı, hattı gibi diğer vücut aksamı da güzelliği ve âşığı etkileyiciliği ile ele alınır. Âşık, sevgilinin mahallesini cennet bağına tercih etmez. Onun eşiğinde toprak olmayı talih sayar.

“İnsan” kadrosundaki diğer önemli tip âşıktır. Sevgiliden çektiği azap neticesinde âşığın bedeni toprak olmuş, canı bedenini terk etmiş, gönlü ve ciğeri yaralanmış, yüzü sararmış, boyu bükülmüş, bağı delinmiş, baş ve ayağını feda etmiş, gözü kan ağlar haledir. Aşk derdiyle yanan âşık devamlı inler, feryat eder.

Rakip, insan kadrosunda yer alan üçüncü tiptir. Varlığı âşığı kahreder. Kendisine bir an dahi bakmayan sevgilinin onunla eğlence ortamında bulunması âşık için dayanılmaz bir haldir. Âşık ve rakip devamlı kavga halindedir.

3.5. Tabiat

3.5.1. Kozmik Âlem

3.5.1.1. Gökyüzü, Felek, Çarh

Eski astronomi anlayışında dünya kâinatın merkezinde olup, yedi kat onun üzerine soğan zarı gibi üst üste dizilmiştir.⁷⁰ **Divan-ı Uşşâkî**'de göğün yedi katlı oluşundan ve pergel gibi yeryüzü etrafında dönüşünden bahsedilir:

Țutısar şöhretüñ âfâk[ı] düpdüz

Biliser aduñı seb'-i semāvāt

(k. 8/18)

Nite ki nokta-i hâk üzre çarhdur pergār

Bu şehir[i] baħr daħı çevre şöyle çenber ider

(k. 11/8)

Eserde gökyüzü manasında felek, çarh ve sema kelimeleri kullanılır. Eski astronomi kabulüne göre, göğün dokuzuncu katı doğudan batıya dönüp yıldızları da hareket ettirmekte ve bu değişimle insan talihini olumsuz etkilemektedir.⁷¹ Bu nedenle eserde sürekli felek çarhtan şikayet edilir:

Çarh elinden ne bilem kime şikāyet ideyin

Beni senden ayıran devr-i zamāndur bilürem

(g. 119/2)

Zalim ve gaddar çarh kan döker, hile ve büyü yaparak insanlara zorluk yaşatır ve fitne dolu aldatıcılığı ileye ağlamaya kuvvet bile bırakmaz:

Āh kim bu çarh-ı zālīm günde biñ kez ƙan ider

Her nefes-bāz[ı] ecel yüz şayd murğ-ı cān ider

(tkb. 1/I-1)

Füsün u hîle-gerdür çarh-ı ğaddār

⁷⁰ Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, s. 265.

⁷¹ a.e., s. 266.

Cefâ vü cevır çevirür devr-i devrân

(tcb. 2/I-8)

Süst itdi bin[i] mekr-ile bu çarh-ı pür-fiten

Dūd ile zārī kıılmağa bende tūvân xanı

(k. 4/8)

Felek hızlı dönüşüyle cihanı dahi yıkmışken, ondan emniyet içinde olmayı beklemek boşunadır:

Ey isteyenler emn-i felekden emân xanı

Var mı bu demde gösterün andan nişân xanı

(k. 4/1)

Yıkduñ cihânı seyr-i serî‘i-y-le ey felek

Âheste eyle devrünü seyr-i girân xanı

(k. 4/27)

Klasik Türk şiirinde, gökyüzü bir çeşit ipek kumaş olan atlasa da benzetilir.⁷² Eserde feleğin insana atlas kumaş yerine kıldan yapılmış çul giydirdiği söylenir. Burada atlas kelimesi, gökyüzünü de hatırlatıcı şekilde kullanılmıştır:

Çul geyürür kişiye atlas yirine bu felek

Yirini bāğ-ı behiştîñün aña zindân ider

(tkb. 1/I-4)

3.5.1.2. Yıldızlar

Divan-ı Uşşâkî’de yıldızlar encüm, ahter, sitare, kevkeb ve necm kelimeleri ile zikredilmiştir. Parlaklık, renk ve şekil itibarıyla gözyaşının yıldıza benzetildiği görülür:

Bu ğamdan merdümün başında encüm

Habâb olup ider her dem şinâhı

⁷² a.e., s. 267.

(tcb. 2/IV-9)

Çeşm-i sitâre gibi gözümüz nesîmden
Pâyüñ tozına şâm [u] seher intizâr ider
(tcb. 2/III-3)

Âşığın âh ateşi gökteki yıldızları bile yakar:
Âhum odına yanmaya tâ kim sitâreler
Vaqt-i seherde gör nice seyr-i seferdedür
(g. 56/4)

Kadir olan Allah kudretiyle yeri yer, yedi deniz ve yedi yıldız yaratmıştır:
Bu kudreti gör o Qâdir ki yidi yir üzre
Yidi deñiz ü yidi yir ü yidi ahter ider
(k. 11/15)

Yıldızların ait oldukları burçta olmalarına “şeref” denilir. Kelime manasıyla birlikte bu kelime yüceltmek maksadıyla kullanılır. Yıldızların bir kısmının da uğur getirdiğine inanılmaktadır.⁷³ Eserde bu iki telakki birleştirilerek sevgilinin varlıkların en şerefli olduğu ve onun yüzünün talih getirdiği söylenir:

Ey hüsn-i şerîf şeref-i eşref-i mevcûd
Âlemde cemâlûñ gûnidür tâlî‘-i mes‘ûd
(g. 24/1)

Eserde süreyyâ yıldız takımının adı da geçer. Türkçe’de ülker olarak geçen süreyyâ veya pervin, boğa burcunun hörgücündeki yedi yıldızın ismidir.⁷⁴ Bu yıldız takımındaki yıldızların dizimi ile nazımdaki kelime dizimi benzerliği hatırlatılır:

Nazm-ı ‘Uşşâkî’den işitse süreyyâ medhûñi
Neşr-i dürden pür kılur şahñ-ı şerâyı şubh-dem
(k. 3/42)

⁷³ a.e., s. 274.

⁷⁴ a.e., s. 277.

Medhûñûñ nazmın[1] ‘Uşşâkî okısa şubh-dem
Neşr ider ol dem nizâm-ı necm-i pervîn âfitâb
(k. 5/22)

3.5.1.3. Seyyâreler

Seyyâre, gezegen demektir. Eskiden âlemin merkezi dünya kabul edilip etrafında sırasıyla Kamer (Ay), Utarid, Merih, Şems (Güneş), Zühre, Müşteri ve Zuhal gezegenlerinin olduğu kabul edilirdi.⁷⁵ **Divan-ı Uşşâkî**’de bu seyyârelerden bazıları zikredilmiştir.

Ay, parlaklığı ve yuvarlaklığı sebebiyle sevgilinin yüzüne benzetilmiştir:

Benüm bu kışşa-i derdüm hikâyetin bilmez
Bu levh-i çehreme her geh okıyup nazar kılmaz
(g. 85/1)

Ay yüzüñ aşsin şuda bir gün görem dir ditreyü
Cüst ü cû idindi şular üzre ayın âfitâb
(k. 5/7)

Dünyaya en yakın seyyâre olan ay, sevgilinin yüzüne ve bazı güzellik unsurlarına benzetilen olarak kullanılmıştır. Ayın ilk evresi yeni aydır. Bu haliyle incecik bir kavis olarak görünen yeni ay, sevgilinin yay gibi kaşlarına benzetilir:

Kaşlaruñ yayını alnuñda görenler didiler
İki mäh-ı nev yatur peyveste bālîn âfitâb
(k. 5/6)

Kişinin talihli olmasını sağlayan ay yüzlü sevgilidir:

Devletümüz güneşidür yüzüñ ey mäh-likâ
Mihr-ile şubh-şıfat tâlî‘[i] ferhundelerüz
(g. 70/2)

⁷⁵ Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 392.

Bu örnekler dışında ayın, âşığın umumi hallerini anlatmak için kullanıldığını da görürüz. Nasıl ki ay olmayan karanlık gece ürkütücü olursa, sevgiliden ayrılık da can ve gönlü korkutur:

Ḥavf itse ne tañ hier güninde göñül ü cān
Şol dün ki meh olmaya olur anda mehābet
(g. 16/4)

Âşık, güneş yüzlü sevgiliden yüz çevirip aya baktığı için gökyüzünden ceza görür:

Şaldı şebüme āsumān tīg sebab bu nāgehān
Kim bu güneş yüzi koyup māha nigāh itmişem
(g. 114/2)

Ayın gökyüzünde oluş sebebi sevgilinin kapısını öpmesidir:

Yire kapuñda yüz urup k'olur zemīn-būs ay
Başı bu faḥrla anuñ evc-i āsumāna irer
(g. 33/4)

Ay ile ilgili olarak devr-i kamer de anılır. Dünya şimdiye dek diğer seyyârelerin zamanını yaşamış, artık ayın zamanı olan devr-i kamer yaşanmaktadır.⁷⁶ Bu dönem âhir zaman olduğu için fenalıklar zuhur eder. Sevgilinin yüzüne ay devrinde saçları çözülür ve canlar ayağa düşer:

Gün yüzüñe zülfüñi devr-i kamerde çözse bād
Niçe cānlar pāya düşer başdan aşar şer
(g. 35/4)

Bir doğa hadisesi olan ay tutulması da yine ay gibi olan sevgili bağlamında ele alınır:

Naḥs-perverdür ki başda götürür keyvān çarḥ
Her nefes tābān mehi ki ḥasfuña noḳşān ider

⁷⁶ Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, s. 289.

(tkb. 1/I-6)

Divan-ı Uşşâkî'de zikredilen bir diğer önemli seyyâre güneştir. Gün, mihr, âfitâb, hurşid ve güneş kelimeleriyle karşılanmıştır. Daha çok güneşin parlaklığı ile anıldığını görürüz. Aydan daha parlak olan güneş yıldızların şahıdır:

Şâh-ı mihrinden dem urdı çün şafâ vü şıdķ-ıla

Pâdişâh-ı encüm oldu aydan aydın âfitâb

(k. 5/8)

Sabah vakti, güneşin ışığından bahsettiği için parlaktır:

Âfitâb-ı mihrüññ nûrından urur çün nefes

Anuñ için rûşen ü râst oldu rây-ı şubh-dem

(k. 3/11)

Güneş sarı ışıkları sebebiyle altına boyanıp ata sırtına binen bir kişiye benzetilir:

İtmese hükmüñ 'inānı tevsen-i eflāk-ı rām

Binmez-idi püştine zerrīn urup zīn âfitâb

(k. 5/14)

Güneşin, ışınlarını birer çadır ipi olarak kullanıp kutlu bir otağ süslediği söylenir:

Sinüñ için nûrdan düzüp sütün-ile tınâb

İtdi bir çetr-i hümayûn gökde tezyīn âfitâb

(k. 5/15)

Güneş havadan sevgilinin yüzünü gördüğü için âşık gibi aklını kaybeder:

Devr-i kamerde yüzüñ gördi güneş hevâdan

Bencileyin zevâle düşdi oldu 'aql[ı] zâyıl

(g. 108/2)

Divan-ı Uşşâkî'de zühre de geçmektedir. Gezegenlerin içinde en güzeli ve parlağıdır ve mûsikî meselelerini aktarma da kullanılır.⁷⁷ Padişahın vefatının ardından zühre çeng aletini ağlayarak yakmıştır:

Ay itdi pas-ı âyinesin yâs-ı târ ile
Çengini oda yağıdı şehâ zühre zâr ile
(tcb. 1/III-1)

Ay yüzlü sevgili şarap sunarsa, zühre sâzende olacak ve gökyüzü dans edecektir:

İ mâh çehrelü sâkî bu bezme şun cāmı
Ki zühre muṭrîb olupdur felek-durur raḳḳâş
(g. 90/4)

Eserde zikredilen bir diğer gezegen keyvan olarak geçen zuhaldır. Yedinci gökte bulunan zuhal diğer gezegenlerin hepsinden yüksektir.⁷⁸ Bir methiyede ölen beyin övgüsünün zuhale taç olacağı söylenir:

Gün gibi rûşen idüp vaşfuñı ey mâh-ı zemîn
Gerdeni midḥatüñüñ efser-i keyvân iderem
(tkb. 3/IV-4)

3.5.1.4. Burçlar

Burç, hem gökteki yıldız burcu hem de kale burcu anlamında tevriyeli bir kullanıma sahip olup daha çok övmek maksatlı kullanılan bir kelimedir.⁷⁹ **Divan-ı Uşşâkî**'de hem cins isim olarak burç hem de bazı burç isimleri geçmektedir. Sinop şehrinin övüldüğü bir kasidede, onun burçlarının balıktan simak yıldızına dek uzandığı söylenir:

Semekden irdi simâke burûc-ı baḥr-ı muhîṭ
Ḥişâr-ı şehir şu resme şadef ki gevher ider
(k. 11/12)

⁷⁷ Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, s. 288.

⁷⁸ a.e., s. 279.

⁷⁹ a.e., s. 279.

Hamel, koç burcudur ve güneş bu burca Mart'ta girer.⁸⁰ Yıldızların şahı güneşin bu burca girişi eserde zikredilir:

Şāh-ı encüm ki hāmel şehrini itdi feth o dem
Tutdı rüşen hayme-i setr-i 'alāyı şubh-dem
(k.3/2)

Akrep burcu daha çok feleğin zehrini ve balını tatmak gibi anlamlarla kullanılır.⁸¹ Akrep burcundaki yıldızlardan biri olan kalb-i akrepte sevgilinin yüzü görülebilseydi, Hz. Musa'nın beyaz el mucizesi görülmüş gibi olurdu:

Kalb-i 'akrebde eger gün yüzünü görse-y-idi
Ejdehādan yed-i beyzāyı göre-y-idi Musā
(g. 2/4)

3.5.2. Zaman

Hızlıca akıp giden zaman hileciliği ve sonu gelmeyen türlü fitneleri ile anılmaktadır:

Ey pīre-zen-i zamāne vü mekkār hīle-ger
Bu dürlü dürlü fitneñe yoñ mı kerān xanı
(k. 4/28)

Dünyanın dönüşü ile geçen zaman sultanları yerinden eder, gülleri toprak haline getiri ve lale ve nergisleri ağlatır:

Tahtından indirüp niçe sulţān yidi bu yir
Yine bayağı gerdiş-i devrān yirindedür
(tcb. 1/IV-7)

Ey niçe handān güli gülşende devrān hāk idüp
Lāle vü nergislerüñ gözlerini giryān ider

⁸⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 188.

⁸¹ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, s. 279.

(tkb. 1/I-3)

Zaman öyle bir devdir ki Hz. Süleyman'ı bile tahtından eder:

Zamān dīvi çün aldı 'ömr-i mührin
Serīrinden yire düşdi Süleymān

(tcb. 2/I-12)

Zaman varken şarap içilmeli aksi halde zaman insanın kanını içecektir:

Uşşākī mey zamāne kanıdır iç anı kan
Āhır sinūnde kanuñı çünkim zamān içer

(g. 57/7)

Divan-ı Uşşâkî'de, yukarıda sayılan olumsuzluklarla anılan zaman mevsimsel özellikleriyle de zikredilir. İlkbahar, sonbahar ve kış mevsimleri kendilerine has özelliklerle anlatılır. Bahar mevsiminde çimen cennet bahçesine döner:

Minnet aña ey cān-ı men kim irdi luṭf-ı zū'l-minen
Faşl-ı bahār-ile yine şahn-ı behişt oldu çemen

(k.9/1)

Bahar mevsimi aynı zamanda güllerin açtığı mevsimdir, nasihatlere uyup da şarabı bırakmamalıdır:

Nāşihūñ nuşhına uyma ki bu gül mevsimidür
Bize bir cām ile bin tevbe[y]i şor niçe naşūh

(g. 20/3)

Sonbahar ise dökülen sarı yapraklarla anılır. Altına benzeyen yaprakları saçan sonbahar gibi vefat eden bey de hayattayken inciler saçmıştır:

Zamān olsa ḥazān faşlında zer-rīz
Anuñ dest-i dūr-efşānın unutmañ

(tcb. 2/V-7)

Dünyayı sevinçli kılan padişahın yüz bağına sonbahar mevsiminin hiç ulaşmaması temenni edilerek sonbaharın hüznü getirici hali söylenir:

Bâğ-ı cemâlüne ey cān k'ānuñla hurremdür cihān
Vaşl olmasun faşl-ı hāzān hīç esmesün bād-ı hāzan
(k. 9/43)

Sevgiliden ayrılık kış mevsimiyle anlatılmıştır:

Hicrümüz kışına bir vaşl-ı nigār olsa-y-ıdı
Gülşen-i 'ıyşumuza faşl-ı bahār olsa-y-ıdı
(g. 129/1)

3.5.3. Dört Unsur

Eski inanişaya göre ateş, hava, su ve topraktan oluşan dört unsur, ortak yönleri sebebiyle birbiri içine girer. Madenlerin, bitkilerin ve hayvanların meydana gelmesi bu değişim sebebiyledir.⁸² **Divan-ı Uşşâkî**'de, bu dört unsurun birlikte anıldığı beyitler mevcuttur.

Hava anlamına gelen hevâ kelimesinin arzu anlamından yararlanılmıştır. Sevgilinin yüzüne duyulan istek sebebiyle yüzünü toprağa sürenin içi ateşle ve gözü yaşla dolar. Böylece dört unsur bir arada zikredilmiştir:

Yüzün hevāsına toz gibi hāke yüz uranuñ
Derün-i çeşm[i] pür-āb ile āteş ü yaş olur
(g. 34/6)

Havayı karşılayan yel gibi olan can, aşk ateşine düşmüş ve bu nedenle de sevgilinin toprak ve suyundan tarafa doğru yol almıştır:

Yıl gibi cān oda düşüp gitse kūyuñdan yaña
Dir gönül çekdi gidersin hāk-i şūyuñdan yaña
(g. 6/1)

⁸² Kurnaz, **a.g.e.**, s. 304.

3.5.4. Hayvanlar

3.5.4.1. Kuşlar

Divan-ı Uşşâkî'de, hem doğada bilinen hem de efsanevî olarak anılan kuş türlerine rastlamak mümkündür. Kuş kelimesi yerine murg da kullanılmıştır. Can kuşu sevgilinin avcı gözünün avıdır:

Cân murgı nice olmaya gözüñ merdümüne şayd
Kim dām-ı şaçuñ Hindū benüñ dāne olupdur
(g. 50/5)

Klişe olarak kullanılan sevgili-âşık ikilisinin sembollerinden biri de gül-bülbül'dür. Gül yüzlü sevgili karşısında âşık bülbül gibi ötüp inler:

Gül yüzüñ kışşasını 'āleme destān iderem
Guşşadan bülbül olup nāle vü efgān iderem
(tkb. 1/IV-1)

Papağan anlamındaki tûtî'nin konuşması için şekerle beslenmesi adetine gönderme yapılır:

Geldi o demde yāduma şīrīnce bir ğazel
İşitdi tūtī dadına çekdi şekerden el
(tkb. 2/III-8)

Sevgilinin saçı, rengarenk tüylü gösterişli tavusla hayal edilmiştir:

Perçem-i tāvūsūña şayd olmağa şehbāz-ı cān
Kılur üstine hevādan cilve vü cevlānlar
(k. 7/12)

Sabah vaktinin gelişi, altın renkli şahinin siyah kargayı kovmasına benzetilmiştir:

Niçe kim şehbāz-ı zerrīn pūr siyeh zāġı kovup
Tuta zer-kār[ı] muḳarrinde yuva-yı şubḥ-dem
(k. 3/43)

Güneşin serçelere benzeyen yıldızlara avlanmak üzere şahin yolladığı söylenir:

Āşiyān olsun hümāyūn ṭālī‘üne burc-ı māh

Serçesine encümün şaldıkça şāhīn āfitāb

(k. 5/23)

Harem bölgesinde avlanması yasaklanan güvercin gibi olan âşığı sevgilinin gözü öldürmüştür:

Niçün helāl ider kapuña kanmaz gözüñ

Şıdı harem kebūterinüñ çün harāmdur

(g. 49/4)

Anka, ismi olup cismi olmayan efsanevî bir kuştur. Sîmurg da denilir. Kaf Dağı onun mekanıdır.⁸³ Hüma da efsanevî kuşlardandır. Devlet kuşu anlamına gelir. Kimin başına konarsa o padişah olurmuş. Kemikle beslenen bu kuşun ayaksız olduğu söylenir.⁸⁴ Sîmurg gibi kanatlarını dökken can kuşu hüma olan sevgiliyi bulamaz:

Seni sîmurğ-ı hümāyūn gibi döküp perr ü bāl

Cān kuşu ister bulımaz kandasın ey murğ-ı hümā

(g. 2/5)

Çimendeki kuşlar, surette hüma olanların manada anka olduğunu görmeleri için çağrılır:

Gelüñ ey murğ-ı çemen bāl ü peri şıve vü nāz

Şūretā murğ-ı hümā ma‘nīde ‘anķā görüñüz

(g. 80/7)

3.5.4.2. Diğer Hayvanlar

Sabah vakti göğün alaca atına biner:

İrmez ay u gün rikābuña yilerse yil bigi

Kendüye yitmez binüp ħink-i semāyı şubḥ-dem

(k. 3/35)

⁸³ Ahmet Talât Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007, s. 36.

⁸⁴ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 216.

Uğursuz baykuşun ankayı yiyecek yaptığı gibi mert olan erkek aslanı da yılan
yer:

Derdā ki tu‘me eyledi ‘ankāyı büm-ı şüm
Veylā ki şîr-i ner idi yir merdi mār ile
(tcb. 1/III-9)

Can ve gönül, şekere uçan sineğe benzetilir:

La‘lûñ hevāsına dil ü cān uça ne ‘aceb
Kānde āña kâd olur yine çendîn meges olur
(tkb. 2/IV-6)

Aslan hükümdar, nice tavşan ve keçiyi kendine asker yapmıştır:

Emîr-i şîr yasağıyla mîş çoğ bî-gerek
Gör anda tavşan u ime ki niçe leşker ider
(k. 11/38)

Can, sevgilinin yanak ateşine uçan kelebek gibidir:

Cān ki zülf-i haddüñe tolaşa ol başdan geçer
Gice kim pervāne ‘ömri şu‘le âteşden geçer
(g. 58/1)

Bir hicviyede eşek, domuz ve ayı hayvanları küçültücü unsurlar olarak geçer:

Har gûş ü har mizāc [ü] har āvāz ü har meges
Hinzîr ağızlu vü ayu dişlü vü gür kûrac
(k. 12/11)

3.5.5. Bağ, Bahçe ile İlgili Unsurlar

Divan-ı Uşşâkî’de bağ, bahçe ile ilgili ravza, çemen, bostan, sebzezar, baharistan, mergzar, lalezar, gülşen, gülzar gibi çeşitli kelimeleri geçer. Bu kelimeler bazen kendi anlamlarıyla bazen farklı benzetmelere konu olarak kullanılmıştır.

Ömür bir bağa benzemektedir ve nihayet orada ecel yeli eser:

Çün esdi ‘ömr-i bāğına anuñ ecel yili
Düşürdi toprağa o gül ü gül-sitān kanı
(k. 4/17)

Saltanat da bir bağa benzetilmiştir, servi boylu sevgili bu bağ içindedir:
Saltanat bāğında kanı ol tūtī Tūbā-niṣīn
Ol hırāmān serv-ḳadd u nāzenīn-ḳāmet dirīg
(tkb. 1/II-5)

Çimende sevgiliyle dudak dudağa, omuz omuza ve el ele olmak hoştur:
Hoşdur çemende cām-ı sebū gibi yār-ıla
Çigin çiginde leb-be-leb ü mest dest-be-dest
(g. 15/5)

Padişahın güzelliği gülşene benzetilip orada yok olma rüzgarının esmemesi
dilenir:

Olmasun gülşen-i ḥüsnüñe fenā yili ḳarīb
Kim bahāsından iriṣūr dü-cihān bāğına tīb
(tkb. 3/IV-7)

Ravza gül bahçesi gibi ipekli kumaşla döşenir:
Döşediler ravzadan gülşen ḳabāsına ḥarīr
Ḳuşlar erbāb-ı şafāya itdi ṣalāyı ṣubḥ-dem
(k. 3/4)

Âşığın sevgilinin yüzü için akıttığı kanlı gözyaşları, çimeni lale bahçesi gibi
kırmızı hale getirir:

Şevḳ-i ruḥuñ hevās-ıla aḳan gözüm yaşı
Ḳande aña seyr ide çemeni lāle-zār ider
(tkb. 2/III-2)

Çimen ve çiçekler, yeşil renkli Hızır kıyafetine benzetilmiştir:

Şükûfe vü çemen envâ‘ı-y-ıla Hızır-libās
Ki rengini görüben reşk çarh-ı ahđar ider
(k. 11/29)

3.5.6. Nebât

Divan-ı Uşşâkî’de bitki çeşidi olarak farklı ağaç ve çiçek türlerine rastlamak mümkün. Ağaçların en başında sevgilinin boyu ile özdeşleşen servi ve cennet ağacı olan Tûbâ gelmektedir.

Ṭûbâ boyuñ çemende hırāmān yürüyecek
Baş indüren ayağına serv-i revān-durur
(g. 59/2)

Kara ağaç olarak bilinen narven ve şimşir ağaçları da gül bahçesinde hoş havanın etkisiyle dans ederler:

Niçe ki gülşende şabā ese vü hoş ola hevā
Rağş uralar atlas kabā şimşād u serv-i nārven
(k. 9/42)

Farklı çiçek türleri renkleri, kokuları ve şekilleri itibarıyla eserde zikredilmiştir. Yuvarlak gonca ağza benzetilirken uzun yapılı sūsen dile benzetilmiştir:

Ṭutıldı gonca bigi dehānum bu cevır-ile
Sūsen bigi dimege cefāsın zebān kıanı
(k. 4/6)

Sevgilinin yanağı beyazlığı sebebiyle yasemin gibidir. Yanaktaki su damlalarının gül üstündeki yağmura benzetildiğini görürüz:

Ol semen-ber yañağūnda direm bu ya dūr midūr
Yağdı mı yāhūd seher gül üstine bārānlar
(k. 7/10)

Lalenin ortasında bulunan siyahlık gibi, âşîğın sinesi dağlanmış ve orada siyah yanıklar oluşmuştur:

Müşğîn beñüñ hevâsı-ıla dīvānelık idüp
Dil sīnesīne çekmişem uş lāle gibi dāğ
(g. 95/2)

Lale rengi sebebiyle şaraba da benzetilmiştir:

Sen gülüñ devrinde peymān itdi ‘Uşşākī mūdām
Kim elinden kıomaya lāle gibi peymāne[y]i
(g. 149/7)

Lāle, al rengi sebebiyle sevgilinin yanağına da benzetilir. Aynı beyit içinde güz yüzlü, gonca dudaklı ve lale yanaklı sevgili anılır:

Kanı o müşk hāl [ü] o gül yüz [ü] lāle rūḥ
Ol incü dişler ü ya o gonca dehān kanı
(k. 4/18)

Koyu renge, hoş kokuya ve sahip oldukları şekiller sebebiyle sümbül sevgilinin saçının, menekşe de ayva tüylerinin benzetileni olmuştur. Bununla beraber kendinden geçirici etkiye sahip olduğu düşünülen nergis de sevgilinin gözüyle özdeşleşmiştir. Bu üç çiçek tenasüplü olarak bir arada zikredilir:

Ol zülf-i sünbül ü ya o ḥatt-ı benefşeler
Ol çeşm-i nergis ü ya o kıadd-i miyān kanı
(k. 4/19)

Nergis, sarhoşluk veren etkisi ve kaseye benzeyen şekli sebebiyle şarapla birlikte anılır:

Lāle-reng olmağa yār ile şehir gözüñi aç
Nergisüñ kāsesi gibi ele al cām-ı rakīk
(g. 98/5)

Reyhan da yine kokusu, rengi ve şekli sebebiyle sevgilinin saçının benzetilenidir. Reyhan saçlı sevgiliye halk hayran kalır:

Halkı hayrân kılur ol halka-i reyhân gele
Çün bu zülf [ü] ruḥ u ol halk-ıla bâzâra gelür
(g. 44/3)

Bahar geldiğinde çimende yaban gülü, yasemin ve nergis ipekli kumaş giymiş gibi renklenirler:

Nesrîn ü sünbül ü semen ü nergis-i çemen
Geyüp harîr-i atlas ü saçındılar gülâb
(tkb. 2/II-2)

Sonuç olarak **Divan-ı Uşşâkî**'deki tabiat unsurlarına bakıldığında kozmik âlemin, zamanın, dört unsurun, hayvanların ve bitkilerin ele alındığı görülür. Kozmik âlemde zikredilen gökyüzü daha çok insana olan olumsuz tesirleri ile anılmıştır. Zalim felek insana aman vermez ve bir gün mutlaka kanını döker. Yıldızlar bazen parlaklığı ve şekli sebebiyle gözyaşına bazen de küme içinde dizilişlerinden ötürü şiire benzetilir. Seyyârelere bakıldığında başta güneş ve ay olmak üzere çeşitli özellikleri ile zühre ve zuhal de anılır. Güneş ve ay daha çok parlaklık ve şekil itibarıyla sevgiliyi ve onun güzellik unsurlarını anlatır. Bunun dışında güneş ışınlarının ip ve kılıç gibi eşyalara benzetildiği de görülür. Devr-i kamer ise yaşanan son ay çağını anlatır.

Kozmik âlem dışında zamanın insan üzerindeki öldürücü tesiri de sıklıkla eserde zikredilir. Nice sultanları öldüren zaman devi, çiçekleri de soldurarak ağlatır. Zamana bağlı olarak ilkbahar, sonbahar ve kış mevsimleri de geçer. Dünyadaki varlıkların temel malzemesi sayılan müşterek özellikli dört unsur genellikle sevgili ve âşık arasındaki ilişkiyi anlatımda kullanılır. Sevgilinin arzusuyla âşığın gözyaşı dökülür, yüreğine ateş düşer ve âşık en sonunda toprağa karışır. Hayvanlar ve nebat konusunda, farklı hayvan ve bitki türlerinin eserde zikredildiği görülür. Bazen âşığı bazen sevgiliyi temsil eden kuşların bülbül ve serçe gibi bir kısmı doğada mevcutken, anka ve hüma gibi bir kısmı da efsanevî kuşlardır. At, eşek gibi dört ayaklı ve yılan gibi sürüngen hayvan türleri ise farklı bağlamlarda benzetilen olarak

zikredilmiştir. Bitki türleri içinde sevgilinin uzun boyu ile özdeşleşen servi, Tûbâ, şimşir gibi ağaçlarla daha çok sevgilinin güzellik unsurlarının benzetildiği gül, reyhan, menekşe, lale, nergis gibi çiçekler ele alınır. Bağ ve bahçe ile ilgili unsurlar cenneti, bahar mevsimindeki canlanmayı, çiçek bahçelerini ve sevgilinin yüzünü anlatmak için kullanılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVAN'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

4.1. Divan'ın İmlâ Özellikleri ve Metnin Kurulumunda İzlenen Yol

Divan-ı Uşşâkî'de klasik divan tertibine tam uyulmayarak kasideler ve bend ile yazılan şiirler karışık halde verilmiştir. Tezde bu şiirler orijinal sıralamasıyla korunmuştur. Kaside ve bendlerin hemen ardından gelen şiirler gazel, müstezad, murabba, tuyuğ, kıta ve son olarak bir hicviye olup, bu şiirler de kendi sıraları ile metinde yer almaktadır.

Divan'da yer alan 2., 9. ve 11. kasideler ile 13. gazel, Uşşâkî'nin diğer eseri **Yenbû-ı Hikmet**'te de yer almaktadır. Ortak olan bu şiirleri, tezimize edisyon kritikli olarak aldık. Bu karşılaştırma esnasında **Divan-ı Uşşâkî D, Yenbû-ı Hikmet** ise Y nüshası olarak gösterilmiştir.

Divan-ı Uşşâkî Latin alfabesine aktarılırken İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" makalesi esas alınarak metnin imlâ açısından tutarlı olması sağlanmıştır.⁸⁵

Eserde metin tamiri için eklenen kelime, ek veya harfler köşeli parantez [] içinde gösterilmiş, herhangi bir eksiltme veya değiştirme işleminde ise dipnotta gerekli açıklama yapılmıştır. Metinde okunamayan kelimeler üç nokta (...) işareti ile, okunuşundan emin olunmayan kelimeler ise soru işareti (?) ile gösterilmiştir.

Eser, 15. yüzyılın ilk yarısında eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş devrinde yazılmış bir eserdir. Bu devrin imlâ özelliklerinin bir göstergesi olarak, öncelikle Türkçe kelimelerin yazılışında kesin imlâ kâidelerinden ziyade genel eğilimler dikkat çekmektedir.⁸⁶ Bu eserde de imlâ kâidelerinden ziyade, tespit edilen eğilimler örnekler ile gösterilecektir.

Hicrî 889 / Miladî 1484 senesinde istinsah edilen ve elimizde tek nüshası bulunan **Divan-ı Uşşâkî**'de müstensihin sıklıkla uyguladığı imlâ hususiyetlerinden ilki, görülen geçmiş zamanın 3. tekil şahıs eki olan –dı ve –di'yi yazma şeklidir. Bu

⁸⁵ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Turkish Studies**, C.III/VI, 2008, s. 1-46.

⁸⁶ Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 91.

ek, mısra içinde kapalı heceye denk geldiği zaman “dal” ve “ye” harfleriyle, fakat açık heceye denk geldiği zaman yalnızca “dal” harfi ile yazılmıştır. Metni transkripsiyonlu hale getirirken müstensihin açık hece olduğunu belirtmek için imlâ harfi olan “ye”yi belirtmediği kelimelerde, gerekli olan “i ve ı” harflerini köşeli parantez içine almadan verdik. Bu kullanımın çokluğu sebebiyle, okuyuşta akıcılığı bozmamak adına seçtiğimiz bu yöntemi uyguladığımız kelimeler aşağıda sıralanmıştır:

buldı: k. 1/44,52, k. 2/46-66, k. 5/5-12, k. 10/7, g. 16/6, g. 94/1, g. 140/7, g. 149/2.

oldı: k. 1/23-30-48-51, k. 2/46-55-57-62, bend 1/I-5-12, k. 3/11, tcb. 1/III-4-6, tkb. 1/II-7, k. 4/20, tkb. 2/I-4-5, tkb. 3/IV-3, k. 8/3, k. 9/13-39, k. 10/5-7, g. 12/4, g. 14/2, g. 19/7, g. 21/4, g. 29/3, g. 31/7, g. 40/2, g. 45/5, g. 57/5, g. 75/2, g. 82/2-5, g. 84/1-2, g. 87/1, g. 94/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11, g. 97/3, g. 98/1, g. 104/1, g. 108/2, g. 115/5, g. 119/3, g. 121/7, g. 122/3-5, g. 127/8, g. 137/4, g. 141/5, müs. 1/3, t. 4, k. 12/2.

olmadı: k. 2/47-63, g. 47/3, g. 100/3.

olmazdı: k. 5/3.

kıldı: k. 1/23, 2/21, tcb. 1/I-6, k. 4/5-13-15-24, tkb. 2/II-6, g. 16/1, g. 23/7, , tkb. 2/V-8, g. 74/2-3, g. 125/7, g. 136/1, g. 137/1, g. 142/1, g. 147/2.

düşdi: k. 2/37, tcb. 1/I-5, tkb. 3/III-8, tcb. 2/IV-5, g. 16/7, g. 21/7, g. 25/2, g. 47/7, g. 55/8, g. 84/7, g. 97/3, g. 108/2, g. 129/5.

urdu: k. 1/45, g. 104/1.

yazıldı: k. 1/51.

yanmadı: k. 1/42.

didi: k. 2/31, tkb. 1/III-5, didi: g. 52/2-3-4-5-6-7-8.

itdi: k. 2/31, b. 1/I-7, k. 3/14, tcb. 1/III-1-5, tkb. 1/I-9, k. 4/24, k. 5/15, tkb. 2/II-8, k. 7/3, k. 8/2, k. 9/13, g. 8/3, g. 19/7, g. 21/5, g. 28/1, g. 47/5, g. 67/8, g. 79/2, g. 80/9, g. 105/5, g. 116/5, g. 129/4, g. 131/5, g. 135/6, g. 140/3, g. 147/4, g. 149/7.

tutdı: b. 1/I-6, k. 3/2, tcb. 2/III-6, tkb. 2/I-1, g. 22/2, g. 58/7, g. 35/6, g. 112/8, g. 134/7.

geçürdi: k. 1/13.

söylemedi: k. 2/34.

söyündi: tcb. 1/I-9.

kesdi: k. 2/35.

indürdi: k. 2/37.

düşürdi: k. 2/62, k. 4/17, g. 143/2.

yağdı: k. 7/10.

geydi: tcb. 1/I-1, tcb. 1/III-8. tkb. 1/III-4.

kopdı: tcb. 1/I-3

virdi: k. 1/28, tcb. 1/I-5, k. 8/1, g. 3/7, g. 21/1, g. 67/4.

yandı: tcb. 1/II-1, tcb. 2/IV-4, tkb. 2/IV-3, g. 26/3, g. 74/1, g. 94/4, g. 128/4.

aldı: tcb. 1/II-7, tkb. 1/II-8, k. 4/23, k. 10/22, g. 16/1, g. 120/4, g. 125/1

dökdi: tcb. 1/II-7, g. 35/7, g. 74/6-7, g. 145/1.

yakdı: tcb. 1/III-1, g. 78/6, g. 94/3.

göyündi: tcb. 1/III-3.

kodı: tcb. 1/III-6, g. 136/3.

bitdi: tcb. 1/III-7.

büküldi: tcb. 1/III-8.

eyledi: tcb. 1/III-9, tkb. 3/I-10, g. 74/1, g. 134/2, g. 136/1-8, g. 141/6, g. 145/2, g. 147/1-2-3.

öldi: tcb. 1/IV-5.

ölmedi: tcb. 1/IV-5.

gönderdi: tcb. 1/IV-9.

gitdi: tkb. 1/II-3, k. 4/9-12, k. 4/15, tcb. 2/I-6, g. 75/1, g. 127/1-2, g. 129/7, g. 137/5, g. 143/3.

irişdi: tkb. 1/II-7, g. 93/4.

bırakdı: k. 4/3.

olsaydı: k. 4/5.

olaydı: k. 4/5, g. 149/6.

tutuldı: k. 4/6.

dükendi: k. 4/7, g. 40/4,

döymedi: k. 4/14.

buluşdı: k. 4/14

yandurdi: k. 4/16

esdi: k. 4/17, tkb. 2/I-2,

gizlendi: k. 4/20

irdi: k. 4/22, k. 11/12, g. 99/8, g. 120/5.
saldı: k. 4/22, g. 114/2.
sıdı: tcb. 2/I-7.
irgürdi: tcb. 2/I-7.
toldı: tcb. 2/II-5, tkb. 2/I-1, tkb. 3/I-8, g. 149/2.
bezendi: tkb. 2/I-2.
geldi: tkb. 2/I-4-6, k. 7/16.
bulurdi: tkb. 2/I-5.
basdı: tkb. 2/I-7.
saçdı: tkb. 2/I-9, g. 19/5.
içildi: tkb. 2/II-1.
çalındı: tkb. 2/II-1.
başladı: tkb. 2/II-6-8.
işitdi: tkb. 2/II-6, tkb. 2/III-8.
götürdi: tkb. 2/V-6.
çekdi: tkb. 2/III-5, tkb. 2/V-8, g. 46/5, g. 112/1, g. 125/5, g. 136/2.
bilmedi: tkb. 2/VI-4, g. 74/3.
düzdi: tkb. 3/I-3.
bağladı: tkb. 3/I-4.
getürdi: k. 10/19, getürdi: g. 42/8.
akdı: k. 11/34.
diledi: g. 1/3.
çıkmazdı: g. 16/6.
döndi: g. 20/1.
geçdi: g. 21/5, g. 27/7, g. 117/2.
itmezdi: g. 26/4.
içdi: g. 31/6.
görürdi: g. 42/3.
öykündi: g. 42/7.
alamadı: g. 46/2.
görmedi: g. 58/4, g. 123/5.
sandı: g. 72/4.

toğdı: g. 72/4.
düşmedi: g. 73/4.
tutışdı: g. 73/5.
kalmadı: g. 75/1, g. 126/5.
gördi: g. 84/7, g. 87/5.
kaldı: g. 87/5.
sığındı: .g. 90/5.
aşdı: g. 94/6.
idindi: g. 94/11.
dökmedi: g. 96/1.
kopardı: g. 98/3.
atdı: g. 104/2.
vardı: g. 104/3.
yazdı: g. 104/5, g. 146/4.
sürüdi: g. 120/4.
n'oldı: g. 134/3.
virmedi: g. 134/3.
tutardı: g. 142/3.
okıdı: g. 147/1.
bulunmadı: müs. 1/7.

Aynı imlâ özelliğini, i- fiilinin görülen geçmiş zamanın 3. tekil şahıs ekinde de görmek mümkündür:

degildi: k. 2/6, enver-idi: k. 3/29, 'ademde-y-di: k. 2/8, şahidi-y-di: k. 3/6.

Eski Anadolu Türkçesi imlâsı hasebiyle Türkçe kelimelerin yazımında görülen bir diğer ikili durum da e/a sesinin ifadesinde ortaya çıkar. Kimi zaman vezinde sağlanması istenen kısa hece gereği hareke veya he harfi ile gösterilen bu ses, kimi zaman da uzun hece ihtiyacını karşılamak üzere elif ile gösterilmiştir. Aşağıda yer alan farklı örnekler bu imlâ tercihinin sıklığını ve çeşitliliğini göstermektedir:

k. 1/10'da aynı beyit içinde "ola" kelimesi iki şekilde yazılmıştır. İlk mısırda he harfi ile sağlanan a sesi, ikinci mısırda elif harfi ile karşılanmıştır.

k. 2/54'te "saña" kelimesindeki a sesi elif harfi ile, g. 33/5'te he harfi ile yazılmıştır.

k. 1/23'te "aña" kelimesindeki a sesi vezin gereği uzun hece lazım olduğu için elif ile, bir sonraki beyit k. 1/24'te ise kısa hece gereği he harfi ile yazılmıştır.

tkb. 1/I-3'te "gözler" kelimesindeki e sesi uzun heceyi karşılamak üzere elif ile gösterilmişken, g. 109/2'de aynı kelimedeki çoğul eki direkt lam ve rı harfleri ile yazılmıştır.

k. 4/11'de "okıyan" kelimesindeki geniş zaman ifadeli sıfat-fiil eki olan -an'da yer alan a sesi uzun hece gereği elif ile sağlanırken, g. 37/2'de aynı kelimedeki aynı ek sadece ye ve nun harfleri ile yazılmıştır.

tkb. 2/II-6'da "başladı" kelimesindeki ikinci a sesi elif ile karşılanırken, aynı kelime iki beyit sonrasında elif olmadan yazılmıştır.

k. 9/6'da istek kipinin 2. tekil şahsa çekimlenmiş hali olan "gösterin" kelimesindeki e sesi uzun heceye denk gelmesi sebebiyle elif ile gösterilirken, aynı kelimenin aynı eki k.11/30'da elif olmadan yazılmıştır.

k. 47/3'te yer alan "olmadı" kelimesinin görülen geçmiş zamanın olumsuzu olan ma ekindeki a sesi elif ile yazılırken, aynı kelimedeki aynı ses sadece mim harfi yazılarak sağlanmıştır.

k. 9/25'te geçen "şöyle" zarfındaki e sesi vezin gereği uzun hece ihtiyacı nedeniyle elif ile gösterilirken, k. 9/41'de he harfi ile yazılmıştır.

Yukarıda genellikle ekler üzerinden örneğini verdiğimiz -e/-a sesinin **Divan**'da yazım şekli, kelime köklerinde de çoğu kez kendini gösterir. Baş, saç, kaş, yaş, kan, değil gibi hem isim, yazmak, yakmak, saçmak gibi hem fiil, kanı ve nite gibi hem de zarf türündeki kelimelerin köklerinde bulunan -e/-a sesi, vezin gereği uzun heceye denk gelirse elif ile yazılmıştır.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz -e/-a sesi için geçerli olan imlâ hususiyeti diğer ünlüleri karşılayan ye ve vav harfleri için de geçerlidir. Eserde kullanılan Türkçe kelimelerin kök ve gövdelerindeki iç seslerde, uzun hece gerekli ise -i/-ı sesi için "ye", -u/-ü sesi için "vav" harfi kullanılmıştır. Böylece **Divan**'da, ünlülerin yazımı hususunda, devrinin gösterdiği imlâda ikilik eğiliminin yaygın olduğu söylenebilir.

Divan-ı Uşşâkî'de sadece ünlülerin yazımında değil, ünsüz harflerin yazımında da günümüz kullanımının dışında harf tercihleri, ikili kullanımlar ve hatta bazen aynı kelimenin ikiden fazla yazım şekli görülür. Bu yazım farklılıkları aşağıdaki şekilde gruplanıp örneklendirilmiştir:

- Eserde, ç ve c harflerinin kullanımı kimi zaman ikili yazımlara sebep olmuş, kimi zaman ise günümüzde “ç” sesi ile kullandığımız bazı kelimeler yalnızca “c” sesi ile yazılmıştır. Mesela “Hîç” ve “ağaç” kelimeleri “hîc” ve “ağac” şeklinde, son harfleri cim ile yazılmıştır. Biz bu tezde “hîç” ve “ağaç” şeklinde yazmayı tercih ettik.

Harf değişikliği yaptığımız kelimeler şöyle sıralanmaktadır:

Hîç: k. 1/16, k. 2/50, tkb. III-1-3-4, k. 9/43, g. 11/4, g. 46/4, g. 79/1, g. 83/4, g. 114/3, g. 127/1, g. 139/5-6, g. 145/6, g. 146/1. Yalnızca, 19. gazelin ilk beytinde metinde yazıldığı üzere kafiye uyumunu bozmamak için “hîç” kelimesi “hîc” olarak bırakılmıştır.

“Çenber” kelimesi k. 11/8 ve g. 29/2’de “ç” sesi ile k.3/36, g. 80/6, g. 99/3’te ise “cenber” olarak yazılmıştır. Metinde birlik sağlamak için yalnızca “ç” sesi kullanılmıştır.

Sıfat-fiil eki olan -duk/ -dük ile eşitlik eki olan -ça/-çe eklerinin birleşiminden oluşan -dukça, -dükçe eki eserde “c” vokali ile yazılmıştır: tkb. 2/VII-8’de “döndükce” ve g. 14/3’te “oldukça”.

Bu örnekler dışında, metinde ikili olarak kullanılan c/ç harfinin yazımına saç-sac, kaç-kac, iç-ic, aç-ac kelimeleri örnek verilebilir. Bu kelimeler orijinal metindeki halleriyle transkripsiyonlu yazıma aktarılmıştır.

- Eserdeki diğer bir ünsüz harf değişimi de ħ ve ķ harflerinin kullanımında görülür. Bu harflerin değişimi aynı kelimenin iki farklı imlâ ile yazımına sebep olmuştur. Yine ħ ve ķ harflerinin, ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında “ğ” harfine dönüştüğü görülmüştür. Tespit edilen örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

“Ayak” kelimesi, g. 139/4’te “ayaḥ”, g. 23/5’te “ayaḳ” olarak ve ünlü ile başlayan bir ek aldığında ise g. 89/4’te “ayaḡa” olarak üç farklı şekilde yazılmıştır.

“Yok” kelimesi eserin pek çok yerinde “yok” olarak yazılmışken, 23. gazelin redifî olan yok kelimesi ise tüm beyitlerde “yoḥ” şeklinde yazılmıştır.

“Uyku” kelimesi bir kez k. 8/7’de “uyḳu” şeklinde yazılmış, diğer kullanımlarda “uyḥu” tercih edilmiştir.

“Ok” kelimesi, eserde kimi yerde “oḳ” kimi yerde ise “oḥ” şeklinde ikili olarak yazılmıştır. Koku kelimesi de eserde bir kez (k. 11/42) ḳoḳu, bir kez de (g. 133/5) “ḳoḥu” şeklinde iki türlü yazılmıştır.

Bırakmak fiili de metinde ikili yazıma tâbi olmuştur: k. 4/3’te “bıraḳdı” ve g. 136/5’te “bıraḥdı”. Aynı şekilde yakmak fiilinin de “yaḳmak” ve “yaḥmak” yazımlarına rast gelinmektedir.

“Irak” kelimesi ise eserde yalnızca “ıraḥ” şeklinde yazılmıştır.

k. 12/12’deki “ṭutaḳ” ve aynı kelimenin g. 23/4’deki diğer yazımındaki “ṭudaḳ” sözcüklerindeki “ḳ” harfi, ünlü ile başlayan bir ek aldığında yumuşayarak “ḡ”ye dönüşmüştür: tkb. 2/V-2’de ṭudaḡuṇı ve g. 20/6’de ṭutaḡuṇ. Aynı şekilde metinde sadece g. 25/3’te “yañaḥ” şeklinde geçen yanak kelimesi, ünlü ile başlayan bir ek aldığında g. 35/1’de “yañaḡuṇ” şeklinde yazılmıştır.

Bu örneklerin dışında, beyaz anlamındaki “aḳ” kelimesi ise bir defa k. 12/2’de “aḡ” olarak geçmektedir. Tüm örneklerdeki kelimeler metindeki orijinal halleriyle transkripsiyonlu yazıma yansıtılmıştır.

- **Divan**’da be ve pe harflerinin yazım şeklinde de ikilik görülmüştür. Eserin genelinde “büt” kelimesi kullanılmışken, iki yerde bu kelimenin “put” yazımı tercih edilmiştir: g. 88/2 ve g. 149/4. Metinde orijinal yazım korunmuştur.
- Ünsüz harf değişimiyle ikili yazıma sebep olan bir imlâ eğilimi de “dal” ve “tı” harfleri arasında görülür. g. 23/4’deki “ṭudaḳ” olarak yazılan kelime k. 12/12’de “ṭutaḳ” olarak gösterilmiştir.

Ünlü ve ünsüz harflerin yazımı ile ilgili farklılıkları verdiğimiz **Divan-ı Uşşâkî**'de yer alan diğer imlâ hususiyetleri şöyledir:

- g. 95/2'de dîvâne-lık ve k. 11/11'de müsâfir-lığın[ı] kelimelerinde ek uyumsuzluğu mevcuttur. Metne sadık kalarak orijinalleri ile yazmayı tercih ettik.
- “Âh” ünlemi g. 146/3'de “Âh” olarak yazılmıştır. Metinde orijinal yazım korunmuştur.
- “Ey” hitabı, vezin gereği açık hece ihtiyacıyla iki yerde “î” şeklinde okunmuştur: k. 2/30, g. 66/7
- İçlerinde bulundurdıkları “zel” harfinin günümüzde “dal” ile okunması yaygın olan kelimeler, metinde yazıldıkları haliyle korunmuştur:

dîzâr: k. 1/11, bend 1/I-12, tcb. 2/VI-9, g. 6/3, g. 32/4, g. 77/7, g. 84/3-4, g. 137/2, 138/5.

Hüzâvend: bend 1/I-1, g. 118/1.

Hüzâ: 1. Terci-bend'in vasıta beyitlerinde, tcb. 2/VII-10, k. 11/32, 37, g. 66/5, tkb. 3/II-8, k. 12/16.

hizmet: k. 1/23-41, k. 2/75, k. 5/12, tkb. 3/II-6, k. 11/30, g. 32/7, g. 75/4, g. 94/7, g. 120/5, g. 143/4.

ümîz: g. 91/2.

câvizân: g. 101/1.

câzû: g. 28/1, g. 89/1, g. 129/6, g. 133/2, t. 1.

- Ünlü ile biten bir kelimededen sonra gelen akkuzatif eki hemze ile gösterilmiştir. Metinde bu ekler “y” kaynaştırma harfi verilerek yazılmıştır. Kelimelerin metindeki orijinal yazımları ise şöyledir:

peymânei: k. 7/1, kûşei: k. 8/11, mestânei : k. 11/5, şemsei, turrei: g. 1/1, secdei: g. 6/5, kimsei: g. 13/1, tevbei: g. 20/3, seccâdei: g. 25/7, sidrei: g. 38/1, fitnei: g. 42/3, zerrei: g. 46/4, sinei: g. 52/3, nüktei: g. 52/8, zamânei: g. 148/1, şeb-ânei: g. 148/1,

çeğānei: g. 148/2, hānei: g. 148/3, āsitānei: g. 148/4, fesānei: g. 148/5, dānei: g. 148/6, behānei: g. 148/7, büt-hānei: g. 149/1, cānānei: g. 149/1, vīrānei: g. 149/2, merdānei: g. 149/3, put-hānei: g. 149/4, pervānei: g. 149/5, mestānei: g. 149/6, peymānei: g. 149/7.

- Arapça kelimelerde uzatmak maksatlı yazılan “elif” harfinden sonra gelen hemze harfleri “ye” olarak yazılmıştır. Metinde bu yazım korunmuştur: melâyik: k. 1/34, k. 2/5-26, b. 1/I-5, g. 17/2, dāyire: k. 1/18, tkb. 2/III-5, tkb. 2/IV-4, g. 2/6, g. 46/5, g. 145/4, g. 98/2, Âyişe : k. 2/69, halayik: k. 2/71, dāyim: k. 7/11, g. 7/4, g. 38/4, g. 60/7, g. 67/7, g. 79/1, g. 86/2, g. 149/1, dāyima: k. 12/14, gâyb: g. 11/6, kâyim: g. 49/5, g. 65/3, sâyl: g. 74/8.
- H̱ān kelimesinde yer alan vāv-ı ma’dûle, bazı yerlerde yazılmamıştır. Bunları metinde var olarak gösterdik: k. 2/3-35, tkb. 1/II-3, tkb. 2/I-9, k. 3/5-7, tkb. 3/I-8, g. 86/6.
- Eserde, izafet beş yerde hareke ile gösterilmiştir: k. 1/5-20, k. 2/17-36-38.
- Kelime sessiz harf ile bittiği halde, o kelimenin izafetinin “ye” ile gösterildiği iki yer bulunmaktadır: k. 2/15-30.
- “Ulu” kelimesi eserde bu haliyle kullanılmış fakat k. 2/68’de “ulı” şeklinde yazılmıştır. Bu farklı yazım metinde korunmuştur.
- Eserde vezin gereği hafifletilmiş halleri ile birlikte ikili kullanılan kelimeler şöyledir: dünyâ-dünye, dehân-dehen, nây-ney, şâh-şeh, siyâh-siyeh. Bunlarla beraber, zaman ve mekan bildiren gâh-geh eki de ikili yazımla görülmektedir. Bu ikili yazımları metinde olduğu gibi kullandık.
- Aynı şekilde veznin uzun veya kısa hece gereği ile ikili halde yazılan bir grup kelimede ise bu durum, ilk iki harfin değişimiyle sağlanmaktadır. Bu kelimeleri sıralarsak: İskender (tkb. 3/III-6, k. 9/33) - Sikender (tcb. 1/I-4, k.

11/9-46-47), İsmâîl (k. 9/26, k. 11/49) - Simâîl (tcb. 1/IV-6, k. 9/27, k. 11/48), İbrâhîm (tkb. 1/I-7 ve III-2, tcb. 2/I-10-13 ve VII-1) - Birâhîm (tcb. 1/I-6) , efsâne (tkb. 3/I-2, g. 3/2, g. 37/2, g. 50/3, g. 99/7, g. 106/4, g. 111/4, g. 123/4, g. 147/4) - fesâne (g. 46/7, g. 69/2, g. 91/6, g. 148/5), efşân (tcb. 2/V-7, g. 27/5, g. 35/6, g. 88/1) - feşân (k. 4/13, tkb. 2/I-3 ve IV-8, g. 59/6), şütür (k. 11/17) - üstür (k. 2/43), ve son olarak işkence kelimesi kullanılmamasına rağmen bu değişime uğrayan g. 109/6'daki şikence'dir. Bu kelimelerle birlikte yer bildiren –istan eki de bazen –sitan şeklinde baş harfleri yer değiştirilmek suretiyle yazılmıştır.

- Arapçada özel isimlerin başında isim tamlaması yapmak maksadıyla kullanılan “ebû” kelimesi, vezne uyum sağlanması açısından üç yerde “Bû” şeklinde kullanılmıştır: Bû Bekr (k. 2/69), Bû Yûsuf (bend I-15) ve Bû Cehl (k. 12/16).
- Eserde “ben” kelimesi, Azeri lehçesine göre bazen “men” olarak yazılarak ikili kullanılmıştır. 125., 136., 137. ve 147. gazellerin redifi “meni” kelimesiyle kurulmuştur.
- Sen ve ben zamirleri metin içinde ünlü ile başlayan ek alma durumunda bazen beni, benüm, seni, senüñ bazen ise bini, binüm, sini, sinüñ şeklinde ikili yazılmıştır. Metinde bu farklılıkları koruyarak orijinalinde olduğu gibi yazdık.
- Eserde, günümüz kullanımında -e sesini tercih ettiğimiz bazı kelimeler hem -e hem de -i sesi ile ikili kullanılmıştır: yer/yir, vermek/vermek. Ermek, etmek filinin ise yalnızca irmek ve itmek halleri kullanılmıştır.
- Günümüzde -i sesli kullanımını tercih ettiğimiz giymek fiili, eserde geymek olarak kullanıldığı halde iki yerde -i sesi ile yazılmıştır: k. 1/21, tkb.2/II-2. Bu ikili kullanım metinde olduğu gibi aktarılmıştır.

- Bir eski Anadolu imlâsı olan atıf vâvının kelimeye bitişik olarak yazılması g. 81/3'te görülmektedir. Metinde atıf vâvı ayrı olarak verilmiştir. Atıf vâvının ötre harekesi ile sağlandığı da görülmüştür: k. 1/12.
- **Divan**'da, kapı kelimesi hem kapu hem de tapu şeklinde ikili halde yazılmıştır.
- Eserde, bir kelimenin kısa hece gereği açılması gerektiğinde araya ünlü ses katıldığı da görülmektedir: hayvân yerine hayavân: k. 2/38.
- Günümüzde -arak/-erek olarak kullandığımız zarf fiil ekini o dönemde karşılayan -uban/-üben eki, tkb. 1/III-3'te "olıban" ve g. 10/3'teki "viriben", g. 136/7'de yazıban şeklinde düz dar ünlü sesler ile yazılmıştır. Tezimizde bu ikiliği koruduk.
- **Divan**'da bigi, gibi ve dahi edatlarında yer alan elif ve ye imlâ harfleri bazen vezin dikkate alınarak bazen de alınmayarak ikiden fazla kullanım çeşitliliği ile yer almaktadır.
- Eserde şeddeli okunan bazı kelimeler, vezin gereği açık hece ihtiyacı sebebiyle tek harfleri düşürülerek okunmuştur. k. 9/21'de şekker kelimesi "şeker", g. 46/3'te haṭṭuñ kelimesi "ḥaṭuñ", g. 117/2'de ḳaddüm kelimesi "ḳadüm", g. 145/3'te perrin kelimesi "perin" şeklinde, şeddeleri düşürülerek yazılmıştır.
- Farsça ve Arapça kelimelerin başına gelip, -sız/-siz anlamı katan -bî eki, Türkçe bir kelimenin başına yazılarak istisnâi bir durum oluşturulmuştur: bî-gerek (k. 11/38).

Kısaca özetlersek **Divan-ı Uşşâkî**, imlâ hususiyetleri bakımından örnek çeşitliliğinden anlaşılacağı üzere kelime yazımlarında ikili kullanım tercih edilmiş bir eserdir. Hem eski Türk yazı dili geleneğini hem de Arap-Fars yazı dili geleneğini harmanlayan bu eser aynı sayfada, hatta aynı beyit içinde aynı kelimenin farklı yazımlarını içermektedir. 15. yüzyılın ortalarında yazıldığı halde bu yüzyılın

sonlarında istinsah edilen bu eser, müstensihden de kaynaklanabileceği üzere bu çoklu yazım çeşitliliğini göstermiş olabilir. Dolayısıyla daha çok müstensihin tercihleriyle şekillenen bu eser, düzenli bir imlâ bilgisinden ziyade kelimelerin kök ve gövdelerinde, çekim ekli hallerinde uygulanan ikliklerle şekillenmiştir. Yukarıda istisnalarını belirttiğimiz durumlar haricinde ikili yazımların tamamı metnin orijinalinde olduğu gibi korunmuştur.

4.2. Metin

4.2.1. Kasideler, Bendler, Tercī-bendler, Terkiḃ-bendler

Kaside 1

Mef'ūlū / Fā'ilātū / Mefā'ilū / Fā'ilūn

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Bismillezī taḳaddese bi'l-'azzi ve'l-celāl
Minnī 'ale'l-ḳadīmi 'alā minhū en-nevāl
- 2 Cümle meḥāmid ile añadur meḥāmidūm
Kim cümle rāci'īne olur merci' vü maāl
- 3 Zātında lā-naẓīre-lehu yoḡ aña meḡel
Mülkinde lā-ṣerīke-lehu yoḡ aña miḡāl
- 4 Bī-ibtidādur ol ezeli zāt-ı lemyezel
Bī-intihādur ol ebedī ḡayy-i lā-yezāl
- 5 Efhām-ı fikret-i 'aẓamūtında ḡāyire
Evhām-ı ḡikmet-i ceberūtı yolında ḡāl
- 6 Kevneyndür hevā-yı celālinde zerre-vār
'Adsuz-durur ḡatında mu'ad dāne-i rimāl
- 7 Zātı ḡadīm kūnhi degül köhne vü 'adem
Mülki maṣūn sūrına yoḡ raḡne vü cidāl

(1)

2b-5a

1. "İzzet ve celāl ile mukaddes olan yüce Allah'ın ismiyle başlarım; başlangıç benden, bağışlamak ise ancak O'ndandır."

- 8 Urmaz fenā-yı mülkine hergiz kadem fenā
İrmez bekāsı dāmenine dest-i intikāl
- 9 Şol dil ki ide tecellī aña nūr-ı kibriyā
Ol şem‘ bigi rūşen olur cümle māh [u] sāl
- 10 Sīmurğ-ı himmet ola hümāyūn hümā-ka-dem
Şol cān ki ola mecāl anuñ ‘ālem-i cemāl
- 11 Ol cān ki zevk-i şoḥbet-i dīzār şevk ider
Buldı Na‘īm-i ni‘met-i ‘ālemden ol melāl
- 12 Vaşfı mesāfetin nice kat‘ ide peyk-i dil
Kim bulur anda pāy-ı ‘aql ‘ukde vü ‘ikāl
- 13 Baş üzre ḥayl-i ‘aql ‘inān-keş geçürdi ‘ömr
Sūzen-şıfat bu yolda yiler ḥāşılı ḥayāl
- 14 Luṭfi hevā-yı mihr-ile şubḥ-ı sīne-sūz
Kahrı zālām-ı ḥavf-ıla şeb-i sūḥte-tıḥāl
- 15 Dāmān-ı luṭfuñuz-ıla bulur dimāğ-ı bāğ
Müşgīn cenūb-i ceyb (ü) şemīm āstīn-i şimāl
- 16 Müstaḳbel-i zamān k’ola māziye munḳalib
Gelmez vücūd-ı zātına hīç inḳılāb-ı ḥāl
- 17 Mümtır zemīne ol maṭar-ı münbit-i nebāt
Münşī hevāda ol suḥub-ı māṭır-ı şikāl
- 18 Gün bigi ‘ayn-ı devletine dāldur anuñ
Şol ḥalka k’ola dāyire-i hāle-i hilāl

- 19 Menşūr-ı luṭf-ı zātına neşr-i cihān secl
Āb-ı hıyāz-ı fazlına feyzi-durur sicāl
- 20 Derk-i kemāl-i bābını müdrik ki fer‘ ide
Olur muḳayyed-i derek-i zulmet-i ḳalāl
- 21 Ey niçe ‘abd ḳınayavirür giyer ḫarīr
Ey niçe ḫürr ü ḫürre bulımaz ki giye şāl
- 22 Bir zerre girse şem‘-i tecellīs[i] şemmesin
Pervāneveş tıtişur oda ḳulle-i ḫayāl
- 23 Aña müyesser oldu anuñ bāb-ı ḫizmeti
Ki anı edīb edebini ḳıldı gūş-māl
- 24 Ol meh ki luṭf-ı maṭla‘ ola aña ne ḫusūf
Şol gün ki mihr-i maşrıḳ ola aña ne zevāl
- 25 Sultān odur ki şuffe-i mülkinde şaf şaf
Şāh-ı cihān iderler aña secde-i ni‘āl
- 26 Gice yüzinden emr ile bürḳa‘ açan nehār
Gündüz yüzine turre çizen ḫükm-ile leyāl
- 27 Fazl-ı ziyāsı fazlası nūr-ı ğazālede
Ḥulḳ-ı nesīm[i] şemmesi bu nāfe-i ğazāl
- 28 Ki naḫle virdi ḫikmet-i teşrīf-i vaḫy-ile
Ki nemle virdi kudret-i menşūr-ı ḳıl ü ḳāl
- 29 Teyhā-yı intihāsına efkārdur figār
Beydā-yı ibtidāsına ‘aḳluñ civān [u] zāl

- 30 Ey Mün'imî ki ni'metüñüñ nefsi-nâṭıḳa
Dil-teng oldu vaşf-ıla 'aḳl oldu güng [ü] lâl
- 31 Vaşf-ı hüviyetünde hevâ-yı küca vü key
Ḳanda vü ḳaçan ola ol endîşe-i muḥâl
- 32 Senden berî ki cism ya cismân olsun
Hem cevheriyyet ü 'arâziyyet maḥall u ḥâl
- 33 Ḳılduñ dehân-ı nây-ı dimâğın pür-şeker
Virdüñ zebân-ı tûṭiye şîrîn ü ter maḳâl
- 34 Bilmez çü 'arşa-i melekûtuñ melâyike
Pes kim muḥâl bulmaḳ aña 'aḳl-ı ḥüsn mecâl
- 35 Nûruñ delîl çü ḳandîl-i âsumân
Câh-ı celâl virdüñ aña rif'at-i delâl
- 36 Bir ü birinin altı cihetden velî ṭolu
Senden bu zîr ü ber pes [ü] pîş ü yemîn şimâl
- 37 Ḳâşır sürâdıkât-ı celâlünde murg-ı cân
Açmaz uçup o perdeye Cibrîl perr ü bâl
- 38 Lâzım ulü'n-nüha k'oda nehyüñden imtinâ'
Vâcibdür emrüne k'oda mer' olan imtişâl
- 39 Taḳdîrüñ-ile ṭâyifeteyn ider ittifâḳ
Bu ehl-i sünnet olur u ol ehl-i i'tizâl

35. İlk mısradaki hece eksiktir ve kandil kelimesindeki nun harfi, ye olarak yazılmıştır.

- 40 Ol kim benefşe bigi ser-endüde emrüñe
Gül bigi ol güle ola rengi yüzünñ al
- 41 Olmaya her ki serv gibi hizmetünde rāst
Bī-ser yire düşe yiridür ola pāy-māl
- 42 Zülf-i nigār bigi olan serkeş emrüñe
Olur siyāh-rūy [u] perīşān [u] şüm-fāl
- 43 Zikrñle yanar oda düşen bulur ateşi
Şöyle ki gülşen ü çemen ü çeşme-i zülāl
- 44 Burc-ı şerefde nūruñ-ıla şems-i dīndür
Ol meh ki buldı yıldız-ı sa‘d-ıla ittişāl
- 45 İre ğanī huzūrına vü ola yüzi ağ
Kim dil ruḥına faqr-ı siyeh-rūdan urdı ḥāl
- 46 Eflākuñ Aḥmedī vü zemīnñ Muḥammedī
Ḥalkuñ ḥulāşa mefḥarı vü ḥālīşü’l-ḥışāl
- 47 Bu şuffe-i fenāya odur şadr-ı bü’l-‘alī
Ol ḳubbe-i bekāya odur mīr-i kūtvāl
- 48 Bu şubḥ-ı çihl [ü] heşt behişt oldı adına
Ḥod ‘akd-i ḥā vü mīm olupdur bu ḥāle dāl
- 49 Ser-çeşme-i sehāvet ü ser-ḥalka-i kerem
Ser-defter-i nübüvvet [ü] ser-nāme-i kemāl
- 50 Vaşf-ı kemāl cān kelīl itse ne ‘aceb
Kim ol kelām içinde bulur ‘aql-ı küll kelāl

- 51 Yazıldı gün nāmesi tevķī‘-i nām ile
Müħr-i velāyet oldu bu menşūreliğin al
- 52 İsrā şebinde Rūh-ı kudüsle binüp Burāk
Sinūñle buldı ħalvet-i *kavseynde* vişāl
- 53 Yā eyyühe’l ħalāyık şallū ‘ale’n-nebī
Virūñ selām neyl-i selāma odur menāl
- 54 Ĥamd-i Ĥakīm Aħmed’e medħ ez-kesī ħarām
‘Uşşākī’ye bu şi’r ki bir sihrdür ħelāl
- 55 Tevhīd-i ħand ile dili şīrīn-dimāğ kıl
Pür lezzet ola tā ki sözüñ şekker ile bāl
- 56 Medħinde yaz risāle ki nāmeñden ol resūl
Fekk ide mihr-i tiğ-ıla müħr-i ħaţţ u bāl
- 57 Hem çār yār-i āline bu dürc-i sīneden
Diz lafz riştesine düzüp tuħfe cevher lāl
- 58 Ĥūn it ciger siyeh günehūñ-çün devātveş
Ĥan yaşla kıl varağda ħalem bigi ibtihāl
- 59 Yā Rab o ‘āşık-ı şeb-i mi‘rāc-çün ki aña
Ĥurb-ı denāve geldi cevāb eyledi su’āl
- 60 Cān kārīvān-ı ħuds-i gülistānını añup
Ol dem k’ide bu merħale-i tenden irtihāl

52. **Kavseyin:** “İki yay” (Necm 53/9).

53. İlk mısranın vezni bozuktur.

57. İkinci mısranın vezni bozuktur.

- 61 Luṭfuñdan eyle maḳ‘ad-ı şıdkı maḳāmumuz
Fazluñdan eyle ni‘metümüz rü‘yet-i cemāl
- 62 ‘Ayn-ı ‘ināyetüñ dirîg itme yâ Kerīm
Şol dem ki sīnede ḳadd-i elif bigi şekl-i dāl
- 63 Düşdüm ayağa bār-ı günāh ile Bāriyā
Bu ben fütādenüñ keremüñden tut elin al

2

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Yâ faḫra benī ādeme yâ ḫayra berāyā
Mā-şibḫüke fi‘l-‘ālemi fazlen leke tūbā
- 2 Ey ‘arşa süvār olup iden seyr şerādan
V’ey yüz süriyen sümm-i semendine şüreyyā
- 3 Ey ḫ‘ān-ı ḳanā‘at dökülen cānına ni‘met
V’ey naḳl-i şefā‘at virilen āline ālā

62. İkinci mısradaki hece fazlalığı bulunmaktadır.

(2)

5a-8a

Uşşâkî, bu kasidesine **Yenbû-ı Hikmet** isimli eserinde de yer vermiştir. Kübra Yılmaz’ın Doktora Tezi olarak hazırladığı **Yenbû-ı Hikmet**’te yer alan bu kasidenin başlığı Ḳaşıdetü’n Fî-Medḫi’n-Nebıyyi ‘Aleyhi’s-Selām’dır. Uşşâkî’nin iki eserinde de yer alan bu kaside, edisyon kritik yapılarak bu teze alınmıştır. **Divan-ı Uşşâkî** D, diğer eser ise Y nüshası olarak belirlenmiştir. Diğer eser için bkz.: Kübra Yılmaz, **Uşşâkî’nin Yenbû-ı Hikmet Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**, MÜ SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s. 282-288.

1. “Ey Âdemoğullarının övücü ve yeryüzündekilerin en hayırlısı! Müjdeler olsun ki sana üstünlükte benzerin yoktur.” bkz.: Yılmaz, **a.g.t.**, s. 282.

2. yüz: rüy Y.

3. Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: “Ey ḫ‘ān-ı ḳanā‘at virilen cānına ni‘met / Vey naḳl-i şefā‘at getüren āline ālā”.

4. “Vaşfuñ” kelimesinde fazladan bir nun harfi yazılmıştır.

- 4 Vaşfuñ yolunuñ reh-revi hayretde kemāhī
Mihrüñ yüzünüñ āşık[1] hasretde kemahā
- 5 Medhüñ yolın ey şeh vara mı ‘aql-ı ‘inān-keş
Yanuñla kıpar ceyş-i melāyikle çü heycā
- 6 ‘Allām kıomışdı ‘alemüñ ism-i Muḥammed
Ma’lüm degüldi Ādem’e] ta’lim olan esmā
- 7 Ey ḥaṭṭ-ı vüçüdı raḳamın levḥ-i ‘ademde
‘Unvān iden inşāsına ol Münşī-i mā-şā
- 8 Sen varduñ ol dem ki ‘ademde-y-di bu ‘ālem
Mevlūd-i seh ü vālide-i çār [ü] nüh ābā
- 9 Ey unşur-ı pākīze-güher sen Nebī-y-iken
Ḥāk ü şu-y-ıdı emzice-i Ādem ü Havvā
- 10 Ağzuñda nihān nefḥa-i iḥyā dem-i ‘İsā
Çehreñde ‘ayān mu‘ciz-i Mūsā yed-i beyzā
- 11 Nefy olmadı zeyğ-i başar ḥūrī vü ‘ayna
Meşīñde eger tarfe-i ‘ayn ola temāşā
- 12 Atuñ izine yüz süriyen fīl-i semāvāt
Öñüñce piyāde olan ervāḥ-ı muşaffā

Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

5. Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: “Medhüñ yolın iy şeh vire mi ‘aql-ı ‘inān-keş / Yanuñca kıo pür ceyş-i melā’ik çü-Mesīḥā”.

8. bu: dü Y.

10. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

11. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

12. yüz süriyen: ruh süren Y.

Öñüñce: Öñüñce Y.

- 13 Şıdķuñda urur dem [ü] nefes ğadaķ-i şādık
Çehreñde olur nūr [u] ziyā cebhe-i beyzā
- 14 Menşūr-ı nübüvvetde aduñ nāme-i hātem
Tevķī‘-i risāletde ruķuñ şemse-i tuĝrā
- 15 Meydān-ı feşāhatde diluñ dūldūl-i çābūk
Deryā-yı belāĝatde sözüñ lü‘lü’-i lālā
- 16 ‘İşķuñda döşendi bu yeşil ferş-i zümürred
Hem saķfına bu ķubbe-i yāķūta ĥađrā
- 17 Dost-ile ĥabīb-isen iren ķurb-ı denāya
Ķavseyn maķāmında çerāĝ-ı şeb-i isrā
- 18 Ednā demi Rūķū‘l-ķudūs-ile şeb-i mi‘rāc
Oldı derecātuñ yüce vü menziluñ a‘lā
- 19 Meydānuñ-iken ‘arş[a] sürüp ĥayl-i ĥayālī
İrdüñ o yire kim ne ĥalā vü ne melālā
- 20 Ey tayy-ı zamān-ıla iren şeh şu mekāna
Anda kim ‘uķūl-ı ‘uķalā vālih ü şeydā
- 21 Ol ĥüsni [ki] ĥiss-i başaruñ kıldı müşāhid
Bu çeşm-i ĥayāle o yüzüñ rü‘yeti rü’yā

13. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

16. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

17. Dost-ile: Yār-ıla Y.

Ķavseyn: “İki yay” (Necm 53/9).

18. **Ev ednā:** “... Hatta daha da yakın” (Necm 53/9).

20. Kim anda: Anda kim Y.

21. Bu: Her Y.

- 22 Ey lafz-ı faşihûñ dehene kand-i feşâhat
V'ey nuṭk-ı hadîşüñ şebeh-i enfese fetvâ
- 23 Tevkî'-i risâlet o ki sûre-i *Ṭâ-sin*
Menşûr-ı nübüvvet ṭapuña nâme-i *Ṭâ-hâ*
- 24 Vâsi' sünen-i sünnetüññ mevşil-i menzil
Fitrâk-i veşîkuñ resen-i 'urve-i vüşkâ
- 25 Gencîne-i ahlâksın ey kân-ı seḥâvet
Ser-çeşme-i eltâfsın ey 'ayn-ı kerem-i mâ
- 26 Ervâḥ-ı nebiyyîn ḥademüñ cünd-i mücenned
Ḥuddâm melâyik ḥaşemüñ ceyş-i müheyyâ
- 27 'Adlûññ uyan nevbetin âfâkda eflâk
Şer'üne 'alemdâr olan 'arş-ı mu'allâ
- 28 Ey şürete âḥir kamudan ma'nâda evvel
Her şürete ma'nâsın ü her ma'nâya ma'nâ
- 29 Ahkâm-ı şerîfûñ kaderüñ ḥükmine takrîr
Ma'nâ-yı hadîşüñ süḥan-ı nefsiye feḥvâ
- 30 Devr-i kamerüñ ṭâlî'isin rüşen i meh-rû
Şem'-i seḥerüñ meş'alisin zâhir i meh-râ
- 31 Çün nâme-i şer'üñ okıdı ferḳada eflâk

22. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

23. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

24. sünen-i sünnetüññ mevşil-i menzil: sünenüñdür senün müşil-ı menzil Y.

28. "âhir" kelimesinden sonra fazladan bir ye harfî konulmuştur.

Çarh itdi nidā didi *semi‘nā ve aṭa‘nā*

32 *En-naşru min-allāhi şehā feth-i karībūñ*
Kim dest-i lisānuñda-durur seyf-i *feteñnā*

33 Cengüñde yire düşdi niçe miğfer-i fağfūr
Devrüñde qodı qasr niçe Qayşer ü Dārā

34 Ey zehr[i] kılan nūş olan zehr aña nūş
Söylemedi mi hazretüñe meyš-i müşevvā

35 Meh sofrā-i çarh üzre revān kesdi küliçe
Senden kılına mu‘cize-ḥ‘ānın temennā

36 Tā zılle ola gün yüzüñe germ-i hevādan
Kim ḥayme tutar turre-i çerb mīg-i muṭarra

37 Nūruñ görüp indürdi seri secdeye her diz
Döküldi yire düşdi büt ü pāya çelipā

38 Ḥāk-i qademüñ ma‘deni rūḥ olmasa andan
Nefs-i ḥayavān bulımadı cāmıd-i haşbā

39 Ola mı nebīlerde bu qarn içre qarīnūñ
Şāhā saña ḥādım ki Üveys-i Qaren ola

31. **semi‘nā ve aṭa‘nā**: “İşittik ve itaat ettik...” (Bakara 2/285).

32. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

naşrun min-allahi ve fethun karib: “Allah’tan bir yardım ve yakın bir zafer [vardır].” (Saff 61/13).

feteñnā: “Biz fetih verdik.” (Fetif 48/1).

35. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

36. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

38. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

- 40 Toldı güher-i nūr hedī maḥzen-i ḳalbūñ
Şerḥ-ile tehī olalı añdan mis-i sevdā
- 41 Īmānla kim ḳomaz öñüñde ser[i] teslīm
Kim pāyüñe baş urdı ḳılup ḥār u ḥas ĩmā
- 42 Yanmadı daḥı āteş-i āteş-gede şem‘i
Bedr olalı çehreñde meh-i ğurra-i ğarrā
- 43 *Da ‘vātuñ irüp ma‘den ü ḥayvān u nebātā
Geldi şecer ü söyledi dil üştür ü ḥārā*
- 44 *Zer-sofra-ı çarḥ üz[e]re keş-kerdesin ayuñ
Olduñ kesüben mu‘cize-h‘ānına nev-ārā*
- 45 Ey nūr ḥitān-ıla ki sen toĝduñ anadan
Rabbüñe yüzüñ sācid ü gözüñ-idi kehlā
- 46 Çün buldı velādet şerefin zāt-ı şerīfüñ
Kesr oldı o dem ğurif-ile ğurfe-i Kısra
- 47 Kevneynüñ imāmısın u aduñ-durur ümmī
Şehsin ki ‘abā-püş-ı ḳabāñ olmadı dībā
- 48 Ensābuñ olan cümle-i eşrāf-ı Ḳureyş‘üñ
Mīlāduñ olan ümm-i ḳurā sūtre-i Baḥḥā
- 49 Şol cān-ki degül menhel aña meşreb-i şer‘üñ

40. Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: “Pür ḥikmet ü ĩmān dürridür maḥzen-i ḳalbün / Şerḥiyle tehī oldı çün añdan mis-i sevdā”.

43. Bu beyit D nüshasında yoktur.

44. Bu beyit D nüshasında yoktur.

46. Bu mısra Y nüshasında şu şekilde geçer: “Kesr oldı revān-ı şerefle ğurfe-i kemrā”.

Teyhā-yı dālālet yolıdur teşne vü tenhā

50 İmān ğanemin alımadı hīç gūrg-i dālālet
Şer‘ūñ olalı rā‘ī vü dil kişver-i mer‘ā

51 Nūruñla ziyā maṭla‘ı bu ḳubbe-i ḳandīl
Zībūñle şafā menzil[i] bu şuffe-i zībā

52 ‘Ahdūñde şehā küfr ü fīten ‘ayn-ı ‘ademde
Ma‘dūm olupdur nitekim Ḳāf‘da ‘anḳā Ğarrā

53 Tāvūs [u] hümāsın ki şehā cılve-gehūñ ‘arş
Hoş-murg-ı ḥarameyn [ki] yirūñ cennet-i me‘vā

54 Bu manzar-ı aḥsende ne ḥüsn ola nazīruñ
Bu himmet-i ‘ulyāda saña kim ola hemtā

55 Cān maḥremine Ka‘be yüzüñ oldı şafāgāh
Ḳurbānilere ‘ıyd-i ruḥuñ ḍaḥve-i aḍḥā

56 ‘Işḳuñla bezer kendüzini ḥūr-ı firdevs
Şevḳūñle döker gözyaşını çeşme-i zūlfā

57 Ḳasruñda temām oldı ḥali ḳāşıra-i ṭarf
Ḥulle dikilüp ḳaddūñe rāst oldı muḥallā

58 Bezmūñde mu‘ad *ke‘s-i ma‘īn*-ile *ebārīḳ*

49. Şol: Ol Y.

51. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

52. ‘ademde: ‘ademdür Y.

57. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

58. **ke‘s-i ma‘īn-ile ebārīḳ**: “Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.” (Vâkıa 56/18).

‘İyşuñda ebed cām şunan sākī-yi hūrā

- 59 *Şehbāz ki mā-zāğ dinmedi o hūruñ*
Kebkine eger tarfete ‘ayn ise temāşā
- 60 Her lahza ruḥ-ı gül gibi sen rūy-ı küşāde
Her demde ḥayā şu-y-ıla sen şette müḥeyyā
- 61 Yüzüñ suyuyla bitdügi-çün gül-i sīrāb
Gülşende olur ğark ‘arağdan ruḥ-i ḥamrā
- 62 Düşürdi ruḥ-ı lāleye reyḥān-ı perīşān
Çün sünbül-i ḥaṭṭuñ ki gül üzre oldu semensā
- 63 Ey Tūbā-i firdevs olan serv-i ridā-pūş
Remzüñle revān olmadı mı pāye-i ḥurmā
- 64 Dergāhuñ olur yevm-i feza‘ mücrime mefza‘
Eşfakuñ olur rüz-ı zümer ‘āşiye melcā
- 65 Ravzuña şabādan irişe tuḥfe selāmum
Mā-eşbaḥa şubḥ u mesā’ül-ğadi emsā
- 66 Olsun saña ālüñe daḥı elf-i taḥiyyāt
Anlar ki hidāyet tuḥafın buldı hedāyā
- 67 Anlara ḥuşuşā ki olur yār-ı çehāruñ

59. Bu beyit D nüshasında yoktur.

mā-zāğ: “(Gözü) kaymadı...” (Necm 53/17).

Birinci mısranın vezni bozuktur.

61. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

62. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

63. Bu beyit Y nüshasında bulunmamaktadır.

65. “Sabahı ve akşamı ne kadar aydınlıktır.” bkz.: Yılmaz, **a.g.t.**, s. 287.

Aşhâb-ı hakikat kamu erbâb-ı kazâya

68 Mecmû‘-ı nebiden soñ olan halkdan ulı
Vâlî-yi velâyet veliyy-i rahmet-i Mevlâ

69 Şiddîk eb-i ‘Âişe vü gârda yâruñ
Bü Bekr-i ‘Atîk aña-durur rütbe-i kübrâ

70 Fâruk ki Rûhü’l-kudüs ü Nûh’a müşebbeh
İtdi cereyân nâmesinüñ hükme deryâ

71 Didüñ-ki nebî olsa dañı soñra da benden
Bu cümle halâyıkdan olaydı ‘Ömer evlâ

72 İklîm-i şerî‘at şeh-i dîvân-ı diyânet
Menşûr-ı hilâfet ki kılam sehv-ile katlâ

73 ‘Osmân zekî şems-i hayâ şâhib-i nûreyn
Kur‘ân’uñ olan câmi‘i vü merci‘-i kurrâ

74 Ol şeyh-i fütüvvet şeh-i merdân-ı mürüvvet
Dîn tûğı vü tîğı kerem ü Hayder-i dünyâ

75 Zevce aña biñ Râbi‘a kim hizmete lâyıķ
Bir Fâtıma k’ol dil-i şâniye-i Zühre-i Zehrâ

76 Ferzend-i şehîdeyni Hüseyn ü Hasen olan
Sultân-ı şecâ‘at ‘Alî hazret-i ulyâ

75. İkinci mısradaki hece fazlalığı vardır.

Y nüshasında bu beyit şöyle geçer: “Bir Fâtıma zevce’aña ki biñ Râbi‘a hâdim / Hüsni-ile dil-i şâniye-i zühre-i Zehrâ”.

- 77 Eşçār hāme ola hisāb olmaya vaşfuñ
İhşā kim ider anı meger muḥsī eşyā
- 78 ‘Uşşākī muḥayyer saña rāst itdi çü āheng
Mihrüñde maḳāmın ḥalāş it aña şāhā
- 79 Ƙapuña şefā‘at uma geldüm ki gedāyam
Maḥrüm gidem bu ƙapudan ḥāşā vü kellā
- 80 Mihrüñ maṭarı ey ebr-i ḥayā ƙanda ṭamarsa
Biñ bencileyin mürde[y]i bir ƙatresi ide iḥyā
- 81 Ben ğarka-güneh Nīl-şıfat sīne-zen eşküm
Āfet başuma şahre vü ḥayret yolu şahrā
- 82 ‘Ummān-ı şefā‘atsin işigüñ-durur āḥir
Yüz süre bu Ceyḥūn cereyān yaşuma mecrā
- 83 Ger ‘ayn-ı ‘ināyet nazarı olmaya senden
Ben düşmişüñ ol dem ya kim ola elini ala

Bendler

Velehu fī Medḥiyye

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

I

77. İkinci mısranın vezni bozuktur.

78. Mihrüñde: Mihrüñle Y.

80. İkinci mısranın vezni bozuktur.

8a-8b

Varak eksikliği sebebiyle bu şiirin vasıta beyti tespit edilememiştir, dolayısıyla türü de belirlenememiştir.

- 1 Her kim dilerse fażl-ı Hüzāvend-i ekberi
Kılsun ziyāde dilde şenā-yı peyemberi
- 2 Ol muḳtedāya uy ki adı ümmī-iken ol
Cümle ümmetüñdür imāmı vü rehberi
- 3 Bir ser-firāz-ı server-i ‘ālemdür ol k’anun
Yokdur cihānda ḳadd-i kemāle berāberi
- 4 Rüşende şems götüreli dīn tuğını
Oldı ziyāsı tiğ-y-ıla ‘ālem musahḫarı
- 5 ‘Aḳl-ı ‘inān-keşide ne yol vara medḫüñe
Çün leşker-i melāyik anuñ oldı çākeri
- 6 Zī bedr-i dīn ki ḫufte-iken ḫāk içinde ol
Eflāk[ı] tutdı pertev-i envār-ı peykeri
- 7 Sengīn dil-i-le mermer enīn itdi hicrine
Ol şāh o dem ki tekyeñe idindi minberi
- 8 Her gerdene ki tavḳ degül şer‘[ı] yiridür
Gerdün-ı çarḫ ise daḫı düşe yire seri
- 9 Sümm-i semend[ı] yir-durur fark-ı ferḳadān
Mıhr-i cemāl[ı] nūr-durur māh u müşterī
- 10 Mellāḫ olur gemiye virür Nūḫ’a ol necāt
Hem-rāḫ olur Ḥalīl’e kıllur gülşen āzeri
- 11 Sīmin-siperken ay düzetdi çün iki yāy
Ok-ıla şındı mu‘cize tek küfr-i leşkeri

- 12 İsrâ şebinde gün bigi ve'n-necmdür delîl
K'ol mâhuñ oldu dostı dîzâr-ı manzârı
- 13 Medh iderem anı ve anuñ çâr yârını
Hem ol 'Ömer 'amellü olan 'ilme Hayderi
- 14 Sultân emîrzâde cihân-gîr kim anuñ
Hükm-ile kişverinde odur kâdî-'askeri
- 15 Nâm Aḥmed ü Muḥammed İmâm u Hanîfî dîn
Bû Yûsuf ola 'ilm-ile ya Şâfî'-i yakîn

II

- 1 Ḥamd-i eḥadle vir şalavât-ı Muḥammedî
Cân sem'îyle işit ki idem medh-i Aḥmedî
- 2 Ol ol-durur ki ferş ideli 'adl-i 'āleme
'Arşa irişdür āyet-i şer'î Muḥammedî
- 3 Sünnet ü libās[1] tâc-ı şerî'at ḥaḳîḳate
Yol u tarîk-i ma'rifet-i Ḥaḳ'a maḳşadı
- 4 Ol şems-i dîn ki tâlî'idür mäh-ı āfîṭāb
Oldı cihānda cümle-i mes'ûduñ es'adı

Kaside 3

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Lāle al olmuş piyāle alına sūsen kebūd
Nergisūñ zerrīn ki budur muḳtezā-yı şubḥ-dem
- 2 Şāh-ı encüm ki ḥamel şehrini itdi feth o dem
Tutdı rüşen ḥayme-i setr-i ‘alāyı şubḥ-dem
- 3 Urdılar ṭabl-ı beşāret ne felek āfākda
Muştucı şaldı her eṭrāfa şabāyı şubḥ-dem
- 4 Döşediler ravzadan gülşen ḳabāsına ḥarīr
Ḳuşlar erbāb-ı şafāya itdi şalāyı şubḥ-dem
- 5 Dökülüp gül meclisinde ḥ’ān-ı nuḳl[i] renk renk
Her çiçek sermest iḳer ḥazm-ı ğıdāyı şubḥ-dem
- 6 Şāhidiydi yāsemīn sīmīn-berin rūy-ı cihān
Çehresinden behre kim alur bahāyı şubḥ-dem
- 7 Server-i serv-i revān ol bezme ḥ’ān salar ola
Uzadup sūsen zebān ider şenāyı şubḥ-dem
- 8 Okıdı gülşāhınuñ medḥinde bir şīrīn ğazel
Būlbūl-i şīrīn-nidā destān-serāyı şubḥ-dem
- 9 Müşk-i ‘anber-sā ola çünkim hevā-yı şubḥ-dem
Şuffe-i gülşende ḥoş-durur şafā-yı şubḥ-dem
- 10 Turre-i şeb-rengüñüñ tārı ḳılur şubḥı mesā
Ḥüsñüñ nūrı ḳılur rüşen mesā-yı şubḥ-dem

1. “Subh-dem” redifli bu kasidenin baş kısmında varak eksik olduğu için ilk beyitte mısralar arasında bulunması gereken kafiye birliği yoktur.

- 11 Āfitāb-ı mihrüñüñ nūrından urur çün nefes
Anuñ içün rüşen ü rāst oldı rāy-ı şubḥ-dem
- 12 Gül yüzüñden zülf-i müşgīñüñ niķābın açā bād
Oda düşer ḥasretinden meh-liķā-yı şubḥ-dem
- 13 Mihr-i ķehreñ şefķatinden ķan doker ķeşm-i şafaķ
Şām-ı zülfüñ zulmetindendür işā-yı şubḥ-dem
- 14 Tañ mıdur kim yüzüñi görüp du‘ālar itdi kim
Müstecāb olan şenā olur şenā-yı şubḥ-dem
- 15 Zülfüñüñ şānında tālī sūre-i *ve ’l-leyl* [ü] şeb
Āyet-i ķehreñde ķārī *ve ’d-duḥāy*ı şubḥ-dem
- 16 Āteşīn daşup ki o dem germ-i āḥ serd sīne-sūz
Yaķar oda ķubbe-i berter ķabāyı şubḥ-dem
- 17 Ayağūñ tozı suyıdur āfitābuñ revnaķı
Ḥüs-n-i cān-baḥşuñ gūnidür dil-küşā-yı şubḥ-dem
- 18 Sāķiyā devr-i ķamerdür şun şabūḥı gūn gibi
Muṭribā sāz it nevā-yı ķeng [ü] nāyı şubḥ-dem
- 19 Meclis-i ruḥāniyātda cām-ı reyḥān-ıla rāḥ
Ḥaste rūḥa hōş virür rūḥ-ı şifāyı şubḥ-dem
- 20 Ğam şebinde ḥāne-i dil olmaya tā kim ḥarāb
Ḥurrem ol gülşende vir ‘ıyşa bināyı şubḥ-dem
- 21 Ğeşm-i bed def‘ine şehden micmer-i pīrūzda
Oda yakar cümle ispendür sūḥāyı şubḥ-dem

- 22 Ey şehinşeh kim muhayyāsın görüp ‘ayn-i şems
Hayretinden kızarır ider hayāyı şubh-dem
- 23 Şeb mihrinden kalb idüben hāş sīm ü zer düzer
Hāk-i pāyinden bulupdur kimyāyı şubh-dem
- 24 Hışm-ı şāmı itse şeb-hūn hayl-i rüz-i haşrden
Almaya dahı sinān ele senāyı şubh-dem
- 25 Tā şafā vü zevk-ile mihrinden ura dem cihān
Şems-i tābān tiğ-ıla bağlar kafāyı şubh-dem
- 26 Hayme-i hargāh-durur bargāh-ı āsumān
‘Arşa-i dergāhdur rüşen fenā-yı şubh-dem
- 27 Şeb-fürüg-ı bezmgāh mıdur fūrüzān meş‘ale
Şem‘ cemi‘idür çerāğ-ı kibriyāyı şubh-dem
- 28 Çarh-ı şeb-rengine gün bindi şanar tañlar gören
Binse şeh şīr-āne hīnk-i bād-pāyı şubh-dem
- 29 Hīlmi kūh-ı Tūr’dur anuñ sipihr[i] ber-қarār
Zav’-i rāy enver-idi virür ziyāyı şubh-dem
- 30 Gerd-i meymūn-ı semendi semenüñdür tūtiyā
Kim virür çeşm-i cihan-bīne cilāyı şubh-dem
- 31 Ey Süleymān-ı zamān kim āsumāna āfitāb
Mihr-i tāmuñ nām-ıla ider қazāyı şubh-dem
- 32 Yazar āb-ı zerle tevķī‘ imtişāl-i emrūñe
Şafha-i gerdūnda haṭṭ-ı istivāyı şubh-dem

- 33 Şeb düzüp rüşen zücâcî kaçırñuñ bāmına cām
‘Arz ider āyine-i gĩfĩ-nümāyı şubh-dem
- 34 Revzen-i bād alsa devrũnde fezādan reng ü bũ
Yine yil ‘adlũñ-ile ider kazāyı şubh-dem
- 35 İrmez ay u gün rikābuña yilerse yil bigi
Kendüye yitmez binüp ħink-i semāyı şubh-dem
- 36 Tabluña çenber düzer şeb ay [u] günũñ ħalkasın
Gösterür günü utanup gizler ayı şubh-dem
- 37 Tār-ı şebden görmez-idi yakmasa gündüz yolın
Şem‘-i bezmũnden çerāğ-ı reh-nümāyı şubh-dem
- 38 ‘Adliñũñ ‘ahdinde gören zulmĩ gündüzdür hemān
Zulmet-i şebden ki çāk ider yakayı şubh-dem
- 39 Rezm [ü] bezmũnde izũndür nüş iden cām-ı zafer
Ĥazm [u] ‘azminde tapuñdur pişvā-yı şubh-dem
- 40 Çarĥ-ı tennũrında ider germ od şalup atar gözüm
Ĥān-ı ‘ıyşuñ nān içün şems-i duĥāyı şubh-dem
- 41 İremez kadri sümũvvine semā-yı āsumān
Yitemez gerd-i ‘uluvvine ‘alā-yı şubh-dem
- 42 Nazm-ı ‘Uşşākĩ’den işitse süreyyā medĥũñi
Neşr-i dürden pür kıllur şahn-ı şerāyı şubh-dem

36. Metinde “çenber” kelimesi “cenber” olarak yazılmıştır.

- 43 Niçe kim şehbâz-ı zerrîn pür siyeh zâgı kovup
Tuta zer-kâr[1] muḳarrinde yuva-yı şubḥ-dem
- 44 Reng-i gülşen kim şafaḳ renginden ala şâm-ı ufḳ
Gonceveş örte gül-i zerde ğıtâyı şubḥ-dem
- 45 Ḥayt-ı şâha kim dizer dürr-i hoşâb âfitâb
Rişte kim şaça şabâ müşk-i Ḥıttâyı şubḥ-dem
- 46 Zernigâr-ı şafḥadan ḥurşîd-i zerrîn tîğ-ıla
Niçe kim ḥaḳ ide ḥaṭṭ-ı müşk-sâyı şubḥ-dem
- 47 Miḥver itsün ‘ömrüññüñ ḳuṭbı bekānuñ merkezin
Devr-i ḳadrüñ semti olsun irtikâ-yı şubḥ-dem

Tercî-bend 1

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / --. / .--. / --.

I

- 1 N’oldı ki çāk itdi yaḳasın seḥer dirîğ
Şeb ḳara geydi ğīsü kesüp baş açar dirîğ
- 2 Tıtuşur oda öyle ki bu nilgün ḥişār
Ḥâne-be-ḥâne burc-ı beden yanısar dirîğ
- 3 Şūr ile gözyaş ne sekirdür ḥaber nedür
Beñzer ki ḳopdı şehr-i dil içinde şer dirîğ
- 4 N’oldı bu âfitāba ki cirminde lerze var

(1)
10b-12a

N'oldı ya āsumāna ki gök ton geyer dir g

5 B d-ı şab  'aceb ne haber virdi bülbüle
D n gün ki böyle n le v  fery d ider dir g

6 Heyh t  an[1] Bir h m-i şehry r
C n g l enine kıldı cih ndan g zer dir g

7 Egnindeki  ar rin ider p re p re g l
 ır a geyer bu m tem i  n goncalar dir g

8 Şarmı  benefşe ba ına p  i keb d-reng
Nergis gözi bu g   a-y-ıla  an döker dir g

9 S y ndi ş m'-i h ver   kaldı   ara nuda
T  şub -ı  a rden yine yanmayısar dir g

10 Ş ha H z  Mu' n   Muhammed ş ft' ola
Firdevs ba [1] menzil    a rı ref ' ola

II

1 Dil ş hr[i] oda yandı o ş h-ı cih n  anı
Bu cism-i h k [ ]  b ile gitdi c n  anı

2 Cem  d-r zg r [u] Fer d n [u] Cem-nij d
Keyhüsrev-i zem n Fer d n-i zam n  anı

3 Ol Erde  r h n o h    n-ı h f keyn
Ol ş r-i merd-i memleket-i Ardavan  anı

I-6. Birinci mısırda hece eksikliği vardır.

II-1. Bu mısranın vezne uyması için "ol" kelimesi "o" olarak yazılmıştır.

- 4 Ol şehryār-ı vāris-i İsfendiyār Emīr
Ol tīgzen-i Sikender-i gītī-sitān kanı
- 5 Od düşdi cānına seher āfākuñ āh-ile
Ġarķ ola hūna tañ mı şafaķ cism-i hān kanı
- 6 Ey pīrezen zamāne-i mekkār n'eyledüñ
Efsūnuñ ile n'oldı şeh-i nev-civān kanı
- 7 Cānını aldı çarķ yire dökdi kanını
Atdı hadeng elinde görünmez kemān kanı
- 8 Şāha Hüzā Mu'īn ü Muḥammed şeft' ola
Firdevs-i bağ menzil ü kaşrı refī' ola

III

- 1 Ay itdi pas-ı āyinesin yās-ı tār ile
Çengini oda yaḥdı şehā zühre zār ile
- 2 Ey şehryār bu idi takdīr çāre ne
K'itdün vedā' [u] ḥasret-i şehir ü diyār ile
- 3 Boyar mātemüñde göge tuğını felek
Şubḥuñ göyindi bārgēhi anda nār ile
- 4 Nāzik tenüñ incidür iken ḥarīr-i ter
Ḥayfā ki oldı pīrehenüñ ḥāra ḥār ile
- 5 Mīnādan itdi taḥta-i tābūtuñ āsumān
Düzetdi mīḥini dürerī şāhvār ile

- 6 Şandūkuñı ki gerden-i gerdüne qodı çarh
Hāmil olan ferişte-i ‘arş oldu var ile
- 7 Hākūñ ki serv bitdi kenārında tāze ter
Firdevs-i hūr kevşer ola mergzār ile
- 8 Encüm nebāt geydi senüñ-çün siyeh-pelās
Çarhuñ büküldi bili bu endüh-ı bār ile
- 9 Derdā ki tu‘me eyledi ‘anķāyı büm-ı şüm
Veylā ki şır-i ner idi yir merdi mār ile
- 10 Şāha Hüzā Mu‘īn ü Muḥammed şeft‘ ola
Firdevs-i bağ menzil ü qaşrı refi‘ ola

IV

- 1 Qullar yerinmek ile tutuñ ḥān yirindedür
Bir degül iki üç bile sultān yirindedür
- 2 Āşaf vezīr ü ḥātem-i dīvān elinde rām
Dāvud’ı gitti ise Süleymān yirindedür
- 3 Tendür cihān egerçi ki sultān[ı] rūḥdur
Cān gitti ise n’ola ki cānān yirindedür
- 4 Hurşīd-i mülkine n’ola irdi ise zevāl
Rūşen çü nūr [u] sāye-i yezdān yirindedür
- 5 Sultān öldi şanmañuz ölmedi diridür
Ten gitdüğine ğam yimeñüz cān yirindedür

- 6 Gitdi Hālīl egerçi Simā‘īl emr-ile
Minnet Celīl’e sofra-i erkān yirindedür
- 7 Tahtından indirüp niçe sultān yidi bu yir
Yine bayağı gerdiş-i devrān yirindedür
- 8 ‘Uşşākī rūḥ-ı şāha ki kılur du‘āları
Āmīn diñir du‘āya ki iḥsān yirindedür
- 9 Gönderdi şāh-ı ḥazrete kılup niyāzları
Gözyaşı ile kendisi bī-cān yirindedür

Terkīb-bend 1

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

I

- 1 Āh kim bu çarḥ-ı zālīm günde biñ kez ḳan ider
Her nefes-bāz[1] ecel yüz şayd murğ-ı cān ider
- 2 Āsumān-ı nīlgünden kim ṭamar her dem maṭar
Fitne vü āfet ḥadengidür yire bārān ider
- 3 Ey niçe ḥandān güli gülşende devrān ḥāk idüp
Lāle vü nergislerüñ gözlerini giryān ider
- 4 Çul geyürür kişiye atlas yirine bu felek
Yirini bāğ-ı behiştīñün aña zindān ider

(1)
12a-13b

- 5 Ey niçe serkeşleri kılur zebûn gerdûn-i dün
Ey niçe sulţānları bī-cān-ı sergerdān ider
- 6 Naḥs-perverdür ki başda götürür keyvān çarḥ
Her nefes tābān mehi ki ḥasfuña nokşān ider
- 7 Şāh-ı İbrāhīm’e düzer ḥākdān taḥtında taḥt
Baḥtınıñ fevk-i felekde eyvānın vīrān ider
- 8 Zaḥmı urdı cānına bī-raḥm-ı cellād-ı ecel
Cān virüp bulunmadı bu derde bir dermān ider
- 9 İşbu mātemden serāser goncalar çāk itdi ceyb
Bu muşībetden çemende ‘andelīb efgān ider
- 10 Rabbenā şāha maḳām a‘lā-yı ‘illiyyīn ola
Maḥrem aña ḳāşīratü’t-tarf-ı ḥūr-i ‘ayn ola

II

- 1 Oda yandurdu bizi derdā ki bu fūrḳat dirīg
Ālimüz aldı vü vurdı yire bu miḥnet dirīg
- 2 Şehryārumuz ḳanı kim şehirler oldu ḥarāb
Baḥt-ı bünyādı niç’oldı ḳan[1] ol devlet dirīg
- 3 ‘Ömr ḥānın yimedın toyınca ol şāh-ı civān
Gitdi dünyādan koyup pīrānın[1] ḥasret dirīg
- 4 Ḳanı ol zevḳ u şafā vü ‘ıyş u ‘işret bezm ü rezm
Ḳanı ol ḥayl ü ḥadem ol şevḳet-i ḥaşmet dirīg

- 5 Salṭanat bāğında ƙanı ol tūṭī Tūbā-niṣīn
Ol hırāmān serv-ƙadd u nāzenīn-ƙāmet dirīğ
- 6 Ƙan[1] ol ğonca dehān nergis ğöz ü reyḥān ḥat
Ol benefşe-ḥāl ya ol ğül gibi şūret dirīğ
- 7 Tāze ‘ömri bāğına iriṣdi vaƙit mihr-i cān
Oldı ter ğül ḥāk ecel yiliyle bī-illet dirīğ
- 8 Atalık iden bize gitdi vü uş ƙaldıƙ yetīm
Ḥasretā cānumuzı uş aldı bu ğurbet dirīğ
- 9 Āh kim dünyāda ğamdan kimse ḥurrem olmadı
Rūḥ-ı revce iriṣüp yok bir nefes rāḥat dirīğ
- 10 Şānına oƙına şāhuñ ‘avn idüp ni‘me’l Mu‘īn
Hezihi cennāt-i ‘Adn-i Fādhuluhā āminīn

III

- 1 Ƙan[1] ol ey dil kim ƙanı sulṭān-ı ‘ālem ƙalmadı
Ğam yi ey cān kim cihānda hīç ḥurrem ƙalmadı
- 2 Mātem içün ƙara geyse cümle ādem ne ‘aceb
Çün zamānında ki İbrāhīm-i Edhem ƙalmadı
- 3 Şubḥ-dem dem urmasun dek şād olıban daḥı hīç
Ğam demidür çün bu dem āfāƙa hem-dem ƙalmadı
- 4 Geydi şāhuñ yāsı içün āsumān atlas kebūd

II-10. “Bunlar, Allah’ın iman edenlere lutfettiği Adn cennetleridir.”

Ağlayu dökdi hevā gözünde hīç nem kalmadı

- 5 Başına şardı siyeh pūṣī nebāt [u] encümüñ
Çün tolayuñ didi ol ṣāh ibn-i Edhem kalmadı
- 6 Kalmışuz ğurbetde tenhā ğam-küsārimuz xanı
Olmışuz bī-mūnis uşda özge mahrem kalmadı
- 7 Rūhı ṣād olsun diyü ṣāha du‘ālar kılarım
Dahi özge n’idelim ‘Uṣṣākī çārem kalmadı
- 8 Sāl-i hicret k’ola biñ kalmış-ıdı yüz elli üç
Şenbe gün māh-ı Muḥarrem ṣāh-ı a‘zam kalmadı
- 9 Yā İlāhī kıl şehūñ ‘işret-gehin dārü’s-selām
Hūr-i sākī kevşer-i firdevs ile ente’s-selām

Kaside 4

Mef‘ūlü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Ey isteyenler emn-i felekden emān xanı
Var mı bu demde gösterüñ andan nişān xanı
- 2 Dün şıdķ-ı va‘de yüzini hoş gösterür-idi
Gör neler itdi bugün o xavli yalan xanı
- 3 Bir od bıraķdı şehr-i cihān içre ańsızın
Gitdi yile bedenler ü ya pāsbān xanı

(4)

13b-14b

3. Bu mısırada “bir od” ifadesi iki kez yazılmıştır.

- 4 Bir mār-ı heft-ser-durur uş yir bizi bu yir
Dağı ne yire varalum ola mekân kıanı
- 5 Olsaydı kimse bākī bu dār-ı fenāda dost
Olaydı ol peyember-i āhır zamān kıanı
- 6 Tıtıldı ğonca bigi dehānum bu cevır-ile
Sūsen bigi dimege cefāsın zebān kıanı
- 7 Ağlamağıla dünyede dükendi gözyaşı
Cevır ile yandı kıurıdı yürekde kıan kıanı
- 8 Süst itdi bin[i] mekr-ile bu çarh-ı pür-fiten
Dūd ile zārī kıılmağıa bende tüvān kıanı
- 9 Yağıdır diyerek üstine bārān-ı āfeti
Kim şuya gitdi hāne veyā hānumān kıanı
- 10 Bükdi bu Kerbelā bilümi bu belāda kim
Ol şeh Hüseyn hulķ-ı Hasen dil-sitān kıanı
- 11 Vāhasretā ki kıalması ol tıfl-ı pür emel
Mektebde ehl-i ‘ilm-ile ders okıyan kıanı
- 12 Düşdük ‘azāba dūzağ-ı fūrķatde çāresiz
Çün gitdi aramızdan o hūr-ı cinān kıanı
- 13 Bir dem içinde bād-ı ecel kııldı hāk anı
Yākūt-reng o la‘l-i leb-i dūr-feşān kıanı
- 14 Döymedi fūrķatine anuñ mīr-i şeh-i hüsn
Bulışdı varup anda o cān-ı cihān kıanı

- 15 Bir hîle kıldı aña bu mekkâr-ı dñn-felek
Kim gitdi pîr olmadın ol nev-civân kıanı
- 16 Atas[1] şād mîr anuñ-ile şād-iken
Yandurdi oda ğuşşas[1] ol şādmân kıanı
- 17 Çün esdi ‘ömr-i bāğına anuñ ecel yili
Düşürdi toprağa o gül ü gül-sitân kıanı
- 18 Kıanı o müşk hâl [ü] o gül yüz [ü] lāle rūḥ
Ol incü dişler ü ya o ğonca dehân kıanı
- 19 Ol zülf-i sünbül ü ya o ḥatt-ı benefşeler
Ol çeşm-i nergis ü ya o kıadd-i miyân kıanı
- 20 Düşdi kıamusı toprağa bir demde oldu ḥāk
Gizlendi yirde ğör ğörünür mi ‘ayân kıanı
- 21 Ğün ğibi nûrı üstümüze berķ urur-iken
Zulmetde kıalduķ uş o meh-i mihribân kıanı
- 22 Deryāya irdi ağlayu yaşumuz ırmağı
Çün ḥāke şaldı özin o serv-i revân kıanı
- 23 Ya‘ķûb ğibi ḥüzn-ile ğözyaş[1] dökelüm
Kıurd aldı çünkü Yūsuf’umuz nāgehân kıanı
- 24 Çün bu kıafesden itdi heves kıuds bāğına
Pervāz kııldı o bülbul-i ‘arş-āşiyân kıanı
- 25 Gelsün ata vü analar ağlayalum bugün
Oğlı firākınuñ odına yakılan kıanı

- 26 Nemgîn sirişki baħr idüben ğarķa olalum
Zehr-i memāt içüp yüregi acıyan ķanı
- 27 Yıķduñ cihānı seyr-i serī‘i-y-le ey felek
Āheste eyle devrūñi seyr-i girān ķanı
- 28 Ey pīre-zen-i zamāne vü mekkār hīle-ger
Bu dürlü dürlü fitneñe yoķ mı kerān ķanı
- 29 ‘Afv eyleye ğünāhın anuñ dilerem Ğafūr
Āmīn disünler işidelüm merdümān ķanı
- 30 ‘Uşşākī ğāfil olma bugün devşür öğüñi
Şāyed saña daķı dinile ol filān ķanı
- 31 Bu devr-i hışm-ile ķamu oluruz helāk
Eyle bize ‘ināyetüñ ey Müste‘ān ķanı
- 32 Zıkr eyle evvel āħirüñ ef‘āli n’olısar
Fıkr eyle senden öñ bu cihānda olan ķanı

Tercī-bend 2

Mefā‘ılün / Mefā‘ılün / Fe‘ülün

.--- / .--- / .--

I

- 1 Amān bulmaz ecelden kimse ey cān
Cihān bil kim şu gibi ķan içer ķan
- 2 Kıo bu dār-ı ğurūrı olma maġrūr

Ki devrān āḥir ider bun[1] vīrān

3 Bu od [u] bād [u] āb [u] ḥāk içinde
Ciger büryān [u] dil giryān [u] ḥayrān

4 Ne efʿīdūr bu mār-ı heft-ser kim
Bulınmaz zehrine tiryāk [u] dermān

5 Niçeler belin urdı püşt-i gerdün
Niçeler boynın urdı çarḥ-ı gerdān

6 Sitemden gitdi bundan niçe Rüstem
Ḥiyelden gitdi bundan niçe destān

7 Ḳabāsın şıdı niçe Keyḳubād’uñ
Niçe Keyḥüsrev’e ırgürdi ḥüsran

8 Füsün u ḥīle-gerdür çarḥ-ı ğaddār
Cefā vü cevr çevirür devr-i devrān

9 Kemāl ehlini cümle yirde itseñ
Ki pinhān-durur anda ehl-i ‘irfān

10 Bu demde ḥasretā derdā dirġā
Ḳanı şehzāde İbrāhīm-i Sultān

11 Civān-baḥt [u] civān-taḥt [u] civān-mīr
Hümā-sāye hümāyūn zıll-i Yezdān

12 Zamān dīvi çün aldı ‘ömr-i mührin
Serīrinden yire düşdi Süleymān

- 13 İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-İbrāhīme evvāhūn halīm

II

- 1 Döne döne gerek çarhuñ medārı
Nice hāk eyledi ol nā-medārı
- 2 Kānı devrinde İbrāhīm Edhem
Kānı İsfendiyār’uñ yādigārı
- 3 Gözinden kan dökilür rūzgāruñ
Diyeli bu sözi bād-ı bahārı
- 4 Göñül Vāmık-durur yire uralı
Zamān ol ‘ārız-ı ‘Azrā-ı ‘izārı
- 5 Tamāmet tıldı şaḥn-ı murğzāruñ
Belābil nevḥası vü murğzārı
- 6 Bu mātemden benefşe ser-nigündür
Başın kaldırmağa yok iktidārı
- 7 Seḥer nergis döker yaş yirine kan
Gözinüñ ağlamakdandır ḥumārı
- 8 O reyḥān ḥaṭ kanı berg-i semende
Felek nesh eyledi saçdı gubārı
- 9 Tenin dībā-yı şeşter incidürken

I-13. İbrāhīme evvāhūn halīm: “İbrahim, yumuşak huylu biriydi.” (Tevbe 9/114).

Ꞑuꞑup yastanur uꞑ h̄ārā vü h̄ārı

10 Yedi yir bu süvārı kim ne eflāk
Getürmedi aña beñzer süvārı

11 Bunuñ bigi muşibetde qoyınca
Kişinüñ ‘ömrini devr alsa bārı

12 İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-İbirāhīme evvāhün Halīm

III

1 Dirīgā qanı ol şoĥbet dirīgā
Dirīgā qanı ol ‘işret dirīgā

2 Dirīgā qanı ol h̄ān-ı Halīl’i
Dirīgā qanı ol ni‘met dirīgā

3 Qanı ol meclis-i firdevs-i a‘lā
Qanı ol fırsat-ı nuşret dirīgā

4 Qanı ol şevket-i haşmet qanı ya
Qanı ol zīb ol zīnet dirīgā

5 Geyindüñ zaĥmet-i mātem güninde
Qanı ol sāye-i raĥmet dirīgā

6 Tılandı āfitāb-ı devletümüz
Cihānı tıtdı uꞑ zulmet dirīgā

7 Kıyām itdi kıyāmet āhumuzdan

Ki düşdi hāke ol kāmēt dirīgā

8 Zihī miḥnet zihī ḥasret zī-fürkat
Zihī zulmet zihī āfet dirīgā

9 Ne bir dem şād olur göñül bu gamdan
Ne bir dem rūḥ olur rāḥat dirīgā

10 İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-İbrāhīme evvāhün Halīm

IV

1 Başumuzda kanı devlet külāhı
Zemīn-i şāh zamānuñ pādişāhı

2 Dirīgā kanı ol bāzū-yı ‘izzet
Kamu ‘acizleruñ püşt [ü] penāhı

3 Bu sözi işitdi murğuñ nāğmesinden
Seher sūz-ile kıldı serd-i āhı

4 Deminden şubḥuñ od āfāka düşdi
Gecenüñ yandı andan bārgāhı

5 ‘Alemler düşdi tabl āvāz dökdi
Şınup şancaḥ siyeh geydi sipāhı

6 İrürken kubbese fark-ı semāya
‘Amūdı şındı düşdi çetr-i māhı

7 Getürür çarḥ-ı mīnā taḥta zerrīn

Düzer gün sîm-gün şandūk-ı şāhı

- 8 Kānı ol şeh ki eflākuñ gözine
Ser-ā-ser sürmeyeydi gerdür āhı
- 9 Bu ğamdan merdümüñ başında encüm
Ĥabāb olup ider her dem şināhı
- 10 İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-İbirāhīme evvāhün Halīm

V

- 1 Şehüñ in‘ām-ı ihsānın unutmañ
Du‘ā-yı hayrdan cānın unutmañ
- 2 Anuñla ey yiyenler tuz etmek
Şenā idüñ Ĥaḳ’ı nānın unutmañ
- 3 Şehā ey ḥādim-i çāker olanlar
Anuñ ol ‘ahd-i peymānın unutmañ
- 4 Görüp gülşende o serv-i nāzenīn
Anuñ ḳadd-i ḥırāmānın unutmañ
- 5 Bahār u mevsim-i güller gelicek
Ruḥ-ı nāruñ gülistānın unutmañ
- 6 Benefşe tāze olduḳca çemende
Anuñ ol ḥaṭṭ-ı reyḥānın unutmañ
- 7 Zamān olsa ḥazān faşlinda zer-rīz

Anuñ dest-i dūr-efşānın unutmañ

- 8 Göricek lālenüñ yāķūt kaşrın
Zümüröd tāk-ı eyvānın unutmañ
- 9 Cihāna yas[ı]la nevmīd gitdi
Şehüñ ol yas [u] hırmānın unutmañ
- 10 İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-İbirāhīme evvāhün Halīm

VI

- 1 Anuñ kabrin[i] gül-zār eyle yā Rab
Behişt ü ravż[ı] ezhār eyle yā Rab
- 2 Maķām-ı rūhını kıl maķ‘ad-ı şıdk
Mekānın cāy-ı ebrār eyle yā Rab
- 3 O servüñ çevresini kıl çemenler
Revān pāyinde enhār eyle yā Rab
- 4 Ğarīk-i rahmet-ile rūh-ı pākin
Menārını pūr-envār eyle yā Rab
- 5 Bu ‘ālem gibi ol ‘ālemde dağı
Re’īs-i halk [u] sālār eyle yā Rab
- 6 Ve min hezā ilā yevmü’l-ķarārı
Feriştehler aña yār eyle yā Rab

VI-6. “Bundan sonra karar gününe kadar...”

- 7 İletme cânını *bi'se'l-masîra*
Maşîrin ni'me'l emşâr eyle yâ Rab
- 8 Karañu dünlerini merkadınuñ
Çerâğ-ı nûr-ı eşhâr eyle yâ Rab
- 9 Mekânın gözine cennetde göster
Dem-â-dem keşf-i dîzâr eyle yâ Rab

- 10 İlähî A'ti Cennâtü'n-Na'im
Li-İbrâhîme evvâhün Halîm

VII

- 1 Çün İbrâhîm-i Sultân bis'sa'âde
Sefer kıldı ma'âşından ma'âde
- 2 Livâ vü leşkerin kıldı müsellem
Ser-â-ser oğlu İsmâ'il âde
- 3 Süleymân taht-ı fer-ruḥ ruḥ cihân-baht
Emîr-i dâr-ı Dârâ şahzâde
- 4 Felek fîlin kılrur şeh-mât atı
Öñince ay [u] encümdür piyâde
- 5 İde pâyende pây-i devletin Hâk
Kıla eyyâm-ı 'ömrini ziyâde
- 6 Çemende kim bite bir serv-âzâd

VI-7. **bi'se'l-masîra**: “varılacak kötü yer” (Tahrim 66/9).
“Kaderi en güzel kaderlerden eyle yâ Rab.”

Ser-efrāz ola ʔallar her yañade

- 7 Budur şāh ile ihvānuñ mişāli
Ki aşl ol fer‘i bunlar iktidāde
- 8 Selāṭīn-zādeler meşhūr ufukda
Ne hācet dilde gelmek ad[1] yāde
- 9 Şüreyyā bigi cümle müttefikler
Konuşmuşlar meh ile bir arade
- 10 Münācāt ile ‘Uşşākī Hüzā’ya
Ki oldur ibtidā vü intihāde
- 11 Şabā kervān-ıla tuhfe du‘ālar
Şehā gönder revān-ı şubḥ [u] mesāde
- 12 İlāhī A‘ti Cennātü’n-Na‘īm
Li-İbirāhīme evvāhūn Halīm

Kaside 5

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Gül yüzüne beñzeye ʔut kim şehir-çīn āfītāb
Kanda bula gonca-leb ya zūlf-i pūr-çīn āfītāb
- 2 Gül dererken ay eger görse seni gülşende şubḥ
Şana k’olmuş gökden inüp pīr-i gül-çīn āfītāb

- 3 Kāpuña ey hūb Hoten yüz ursa idüp feth-i Şām
Çın ki şubh olmazdı şāh-ı Çīn-i Māçīn āfitāb
- 4 Gören ay yüzüñde çın pür-çīn şu müşgīn perçemi
Diye kim itmiş niķābın nāfe-i Çīn āfitāb
- 5 Buldı hüsnuñden çün ihsān āferīn kāmra kamer
Gözedür itse n'ola bu hüsne taḥsīn āfitāb
- 6 Kaşlaruñ yayını alnuñda görenler didiler
İki māh-ı nev yatur peyveste bālīn āfitāb
- 7 Ay yüzüñ aḡsın şuda bir gün görem dir ditreyü
Cüst ü cū idindi şular üzre ayın āfitāb
- 8 Şāh-ı mihrinden dem urdı çün şafā vü şıdķ-ıla
Pādişāh-ı encüm oldu aydan aydın āfitāb
- 9 Mīr-i meymūn ṭālī' sultān-ı cihān-gīr ol k'anuñ
Devletinüñ sāyesinde artar dīn āfitāb
- 10 Zühre bigi ele alsa çengi hunyāgeri
Raķşa girer şubh-dem çarḡ üzre pīşīn āfitāb
- 11 Meclis ü sāķīlerine ol[ay]dı mānend eger
Bulsa dendān ü güherle la'l-i şīrīn āfitāb
- 12 Buldı vācib hazretinden ey nazīri mūmteni'
Ḥizmetüñde ḡayyız-i imkāna temkīn āfitāb
- 13 Gerden-i gerdūnda dil-teşne serāb anda serāb
Rif'atüñ gerdine yetmez yilse çendīn āfitāb

- 14 İtmese hükmüñ ‘inānı tevsen-i eflāk-ı rām
Binmez-idi püştine zerrīn urup zīn āfītāb
- 15 Sinüñ içün nūrdan düzüp sūtün-ile tınāb
İtdi bir çetr-i hümāyūn gökde tezyīn āfītāb
- 16 Tūgdāruñ çarḥ-ı şeb-renk üzre rüşen māh-ı bedr
Tīgdāruñ ḥink-i gerdūn üzre abçīn āfītāb
- 17 Reşk [ü] cevri-fāyizūñden eşk(i) pür-nem çeşmiyem
Şerm-rāy rüşenüñden sürḥ-i rengīn āfītāb
- 18 Ayda bir ay gibi atüñ na‘l içün oda düşüp
Buldı her şubḥ olur-ıdı la‘l [ü] zerrīn āfītāb
- 19 Mūsāveş aça du‘āña çün yed-i beyzā-yı şubḥ
Başını açup bu rüşen kim dir āmīn āfītāb
- 20 Kıurretü‘l ‘ayn-ı cihāneyñ dün [ü] gündüz pāyüñe
Kendüzin itdi mu‘īn māh u nefsin āfītāb
- 21 Hāk-i pāyüñ tūtiyāsın bulmasaydı kimyā
Olmaz-idi şubḥ-dem çeşm-i cihān-bīn āfītāb
- 22 Medḥüñüñ nazmın[ı] ‘Uşşākī okısa şubḥ-dem
Neşr ider ol dem nizām-ı necm-i pervīn āfītāb
- 23 Āşiyān olsun hümāyūn tāli‘üñe burc-ı māh
Serçesine encümüñ şaldıkça şāhīn āfītāb

Kaside 6

(6)

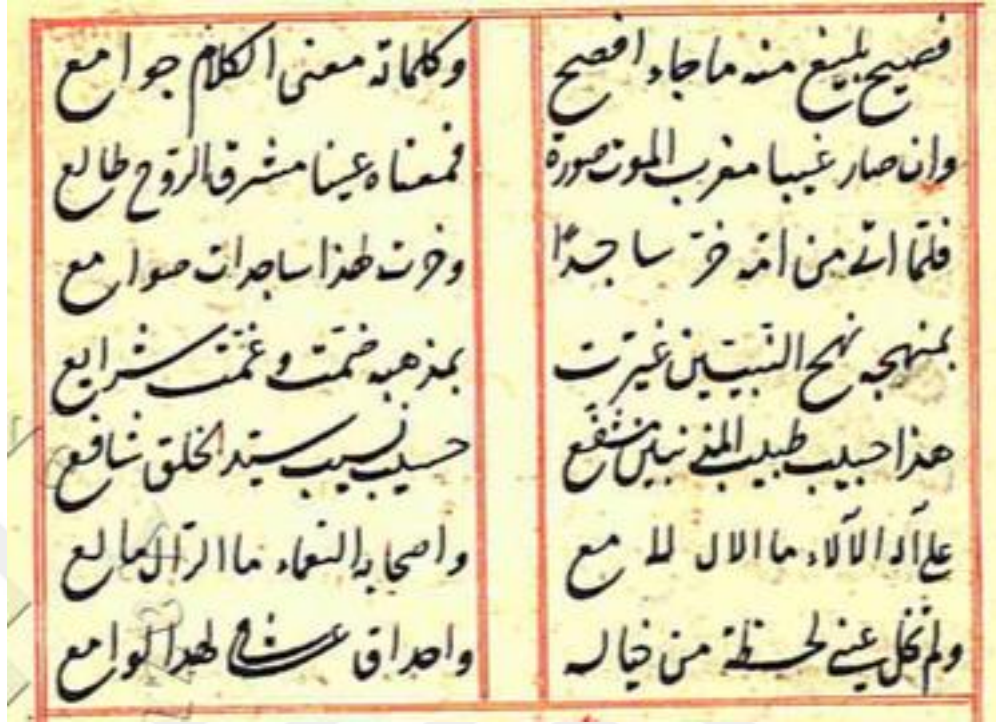
19a-19b

On sekiz beyitlik Arapça bir kaside olarak **Divan-ı Uşşâkî**'de yer alan bu şiirin tercümesi şu şekildedir:

1. Gözyaşlarım devamlı akar oldu; artık gözdeki yaşlar dökülmekten kurudu.
2. Ey uyuyan kişi! Gaflet uykusundan kalk; asıl kabirde uyuyacağın uykuya hazırlan.
3. Vay halime ki oyun ve eğlenceye meylettim! Geçen ömür bir daha geri gelir mi?
4. Ey nefis, tatmin olmuş bir halde dön! eğer bunu nefis duymuyorsa sen neden duymuyorsun?
5. Maksuduma bir adım kadar uzaktayım; bu Allah'ın yarattığı varlıklarda olan bir hakikattir.
6. Artık ömür geçti, yasaklama fiilleri geride kaldı; içinde olan emirler geniş zaman fiili değildi.
7. Keşke Muhammed'in cennetine yakın olsaydım, ancak oraya fakirler yakındır.
8. Ey ruh! Senin ruhunla benim ruhum cennete döndü; ruhumdaki günahlar için en faydalı kurtuluş budur.
9. Kainatı yüz güzelliğiyle aydınlattı; hatta yüzünün ışığından güneşin doğuş yeri bile aydınlandı.
10. Gani olan Allah, lutfuyla hidayetin kaynağıdır; manaların işaretleri ancak O'nda ortaya çıkar.
11. Sözü'nün kandiliyle karanlıkları yok eder; ışığının doğuşu keskin bir kılıca benzer.
12. Sözü en güzel ve âhenkli söyleyen odur; kelimeleri özdür ve bütün manaları içine toplamıştır.
13. Görünüşte o, ölüm ile bir güneş gibi batsa bile gerçekte ebedî bir parlak ruh doğmuş olur.
14. Annesinden secde ederek doğdu; manastırlar bile onun için secde etti.
15. Peygamberlerin yöntemleri onun yöntemiyle değişti; onun yoluyla bütün yollar sona erdi.
16. Hz. Muhammed; sevgilidir, günahkarların tabibidir, şefaattçidir, soy sahibidir; mahlukatın şefaattçisi ve efendisidir.
17. Hem nurlu ailesine, hem de hayra işaret eden arkadaşlarının üstüne parlayanların parlama müddetince selam olsun.
18. Uşşâkî, gözün bir an bile onun hayalini görseydi; gözün parlayarak bakardı hep.

جفونى دموع بالدوام و دواع
اباننا ياقم كم تمام بنفسه
فويلي لحالنا بميل الى الطوبه
تناول الى الرب ارجى مطمئنة
و بعد الى المقصود مقدار خطوة
من مصدق الله ما من من العمر
فيما ليت قربة من رياض محمد
بروحك وحي ايتها الروح بروضه
اضاء جميع الكائنات جمال
لخلق من المنع منار هدايه
احاديثه نفس مصابيح ظلمة

واقذاح احد الى جفان مدامع
ثبة لنوم والقيور مضاجع
ومثل عمري الما في الاحال ارجع
فلا تسمع النفس اما انت سامع
فهذا وجه في الوجه وقايح
ولام فيها ليس فعل مضارع
ولكن بفقر للفقير موارقع
وزورى لروحى وحي نعم المنافع
ومن نور خديه استنار المطالع
ومنه اشارات المعاني طوالع
من ارق انوار سيف قواطع

Terkīb-bend 2

Mef'ulü / Fā'ilatü / Mefā'ilü / Fā'ilün

--. / --. / --. / --.

I

- 1 'Ālem dimāğ töldi bugün bŭy-ı cān yine
Yüz tŭtdi reng-i revnāka rŭy-ı cihān yine
- 2 'İsī demiyle bād-ı nesīm esdi şubḥ-dem
Gül tıfl-ıçŭn bezendi bu mehd-i zamān yine
- 3 Dŭn kim felek dokerdi hevādan mŭzāb sim
Oldı bugün zemīn yŭzine dŭr-feşān yine
- 4 Gökden nebāt-ı mŭrde ki işide şŭr enīn

Zinde oldı geldi cünbişe bu ins cān yine

5 Deng oldı bu ‘alāmete ‘aql u gönül [ü] cān
Didüm meger bulurdı haşirden nişān yine

6 Āvāz geldi hātif-i cāndan didi işite
Oldı çemen serīrine zeyni revān yine

7 Nev-rūz ‘ıyd içinde kadem başdı gülşene
Nev-baht pīr ulusı ol nev-civān yine

8 Görmeye tā ebed melek ü ‘aql-ı ins [ü] cān
Anuñ nazīr[i] bir perī-i dil-sitān yine

9 Nev-rūz şaçdı ‘āleme āyāt-ı rahmeti
Döküldi ‘ıyd-ı meclisine h’ān-ı ni‘meti

II

1 Lāle vü güller açılup içildi hoş şarāb
Çalındı ‘ıyş içinde ney ü çeng ile rebāb

2 Nesrīn ü sünbül ü semen ü nergis-i çemen
Geyüp harīr [ü] atlas ü saçındılar gülāb

3 Şahñ-ı cinānda hūr gibi nāzenīn olup
‘Ālem kamus[ı] geydi naḥ-ı hulleden şiyāb

4 Zerrīn piyālelerde tolu sürḥ-i bādeler
Mercān içinde reng-ile pūr-la‘ldür müzāb

5 Ol ‘ıyş mevsiminde hevā la‘l-gün olup

Şaçdı zemîne çeşm-i felek lü'lü'-i hoş-âb

6 Başladı zeyn 'ışkına bu şi'r-i 'andelîb
İşitdi kıldı hayrete zühre ile âfîtab

7 Bir nâle kıldı k'oduna anuñ hevâda çarh
Kân yaş döke rakş urur şöyle kim kebâb

8 Çünkim bu söze başladı dâvud [u] sâz-ıla
Sûzen muhayyer itdi 'ırâk u hicâz-ıla

III

1 Hüsnuñ nesîm[i] 'âlemi zerrîn-nigâr ider
Rûşen nite ki gülşen[i] bād-ı bahâr ider

2 Şevk-i ruhuñ hevâsıyla akan gözüm yaşı
Kanda aña seyr ide çemeni lâle-zâr ider

3 Çeşm-i sitâre gibi gözümüz nesîmden
Pâyüñ tozına şâm [u] seher intizâr ider

4 Remz-i daķıķı dilde meyân-ı dehânuñuñ
Sûzen gözi gibi göze dünyâyı tar ider

5 Kavs ki kuzah ki gün yüzine çekdi dâyire
Bir haţ gör ol ki devr-i kamerde medâr ider

6 Devletlü ol degül mi rakîbi ki hârveş
Sen gül öñinde gözi göre seng-sâr ider

7 Müşgîn beñüñ hayâli dimâgum ter kıılır

‘Anber saçuñ hevāsı dili müşg-bār ider

- 8 Geldi o demde yāduma şırınce bir gazel
İşitdi tūtī dadına çekdi şekerden el

IV

- 1 Müşgīn saçuñ hevāsına cānum heves kıılır
Miskīn bilir mi k’anda esīr-i kafes olur
- 2 H̄asret yolında nāle-y-ile teşne-cānken
Yād[ı] tutağūñuñ dile feryād-res olur
- 3 Feryād odına şem‘ gibi yandı cānumuz
‘İşkuñ delīl[i] dilde bu miqdār bes olur
- 4 Zülfünde tañ mı korksa gözinden gönül [ü] cān
Elbette şeb-rev oluna havf-ı ‘ases olur
- 5 Göz tutduğı şabā yolına cānumuz bu kim
Şubh-ı ezelde zülfüñ-ile hem-nefes olur
- 6 La‘lūñ hevāsına dil ü cān uça ne ‘aceb
Kanda aña k̄and olur yine çendīn meges olur
- 7 Tañ mı ki āh idem işigūñ ’azmīn idecek
Lā-būd H̄icāz’a gidene bāng-ı ceres olur
- 8 Ola hevāda perr-i hūmā la‘l-i cān-feşān
Ger yise yirde küşte-i la‘lūñden üstüh‘ān

V

- 1 Şevkinde tābuñuñ yüze gözüm güher döker
Vaşfinda la‘lūñuñ dile sözüm şeker döker
- 2 Zıkr idicek tudağūñı şūfī-i huşk-i mağz
Cām-ı cihān damāğına cüllāb-ı ter döker
- 3 Zūlf-i ruħuñ hevāsına yaşın[ı] gözlerüm
Şeb-nem bigi nesīm ile şām [u] seher döker
- 4 Yüzüñ günine olsa muķābil hevā-yı cān
Gözlerüm ebr[i] gibi sirişk-i maţar döker
- 5 Göz karasıyla ğamzeñ okı cān kılup hedef
Ol tıĝ-i ābdār ki ħūn-ı ciger döker
- 6 Gözi götirdi bürka‘ını rūy-ı fitneden
Sihr-ile yire fitne-i devr-i kamer döker
- 7 Bād-ı şabā ki zūlfüñi taĝıda şubħ-dem
Bir tāne senden ayaĝa bin cān u ser döker
- 8 Ĥaddūñde çekdi cedvel[i] ĥaţţuñ kitābına
Her şafħasında kıldı raķam ‘aşr u āyeti

VI

- 1 Her dem ĥayāl-i nokṭa-i ĥālūñ gözümdedür
Fikri o ĥaţţ-ı sebze-i ālūñ gözümdedür
- 2 Yaşum zülāl-i seyl-i revān olsa ne ‘aceb

Kim serv bigi add-i hayālūñ gözūmdedür

3 ılmaz müdām cān nazarı hūr-i cennete
Madām ki şev-i nūr-ı cemālūñ gözūmdedür

4 Çün nüktesin bilmedi ‘aqlum dehānuñuñ
Remzi dağı o fikr-i muālūñ gözūmdedür

5 Sevdā-yı hatt [u] hālūñi gördi düşünde dil
Uş şūreti o dürc-i mişālūñ gözūmdedür

6 Dil teşne-cān olalı lebūñuñ zülālüne
Naşı hayāl-i āb-ı zülālūñ gözūmdedür

7 Fırat şebinde şem‘ bigi oda yanmışam
Rūşen ki şev-i şub-ı vişālūñ gözūmdedür

8 Zūlfūñ yüzūñe düşse perīşān olur benefş
amzeñ haddinūñ gizlese cāna geçer direfş

VII

1 Şol dem ki nār-ı hūsn ile sen cān görmişüz
Şan arañu gice meh-i tībān görmişüz

2 Zūlfūñ ki uzandı yüzūñe çözüp girihleri
Yaşumuz içre küfr ile īmān görmişüz

3 Görelı çeşm hūsn-i zenadānda beñlerūñ
Çāh içre şan ki Yūsuf-ı Ken‘ān görmişüz

4 Hattūñ çekeli dāyire-i hālī la‘lūñe

Biz mür elinde mühr-i Süleymân görmüşüz

5 Çok kılmışuz tapuña du‘âlar kabûl ola
K’andan dileyem luṭf ile iḥsân görmüşüz

6 ‘Uşşākī şerḥ idelüm ol cān hikāyen[i]
Bülbül bigi zeyn-i gülistân görmüşüz

7 Kim diyü ta‘n idem bu şî‘re ‘aceb ‘Acem
Biz kim Kemāl [ü] Şeyḥī vü Selmân görmüşüz

8 Döndükçe ey şanem felek şems [ü] māh [ü] sāl
İrişmesün yüzüñ günine zerre-i zevāl

Kaside 7

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

--- / --- / --- / -.-

1 Sākiyā gül devridür kılsun kadeḥ devrânlar
Şun feraḥ peymāneyi şūfî şun[a] peymânlar

2 Muṭribā sâz it rebâbı çeng ile ‘işret gehi
Kim çemen firdevs[i] tıldı ḥür ile ḡilmânlar

3 Rûze âyında ki taşvîr itdi şükrin zü’l-Celāl
Kıldılar mîm evvelin ‘ayn-ı ‘ayân insânlar

4 Okıdum medḥinde bu mevsimde bir şîrîn ğazel
Kim görüp nazmın şu olur lü’lû’-yi ‘ummânlar

(7)

22a-22b

3. Metinde “ayân” kelimesindeki nun harfi unutulmuştur.

- 5 Hüsnuñ ayından ki rüşendür cihân u cânlar
Pertevindendür müzeyyen ravza-i Rıdvânlar
- 6 Hasretinden nâleler kılsam ‘aceb mi haddüñüñ
Kim ider gül karşısına ‘andelîb efgânlar
- 7 Mest olur dil yâd idicek nergis-i sîrâbuñ
Ebr-i nisyân geyüp olur gözlerüm giryânlar
- 8 Devr-i zülfüñden haţ [u] hâlûñ nesîm-i şubh-ıla
Hoş mu’atţardur dimâğ-ı sünbül ü reyhânlar
- 9 Dil uzatdum gonca ağzuñ şerhine süsen bigi
‘Aqla şıgmaz kim diyem ol nükte-i pinhânlar
- 10 Ol semen-ber yañağuşda direm bu ya dür midür
Yağdı mı yâhûd seher gül üstine bârânlar
- 11 Zıkr idüp dendân-ı yâķûtuñla la‘lûñ haķķın[ı]
Dökerem dâyim gözümnden dür ile mercânlar
- 12 Perçem-i tâvûsuña şayd olmağa şebbâz-ı cân
Kılur üstine hevâdan cılve vü cevânlar
- 13 Ğamzeñ okın kim çeker kaşuñ kemânı kîşden
Cân u dil bigi olur aña zihî kurbânlar
- 14 Hayret-i ‘ışķuñdan âh itsem çemende şubh-dem
Şâhdan kuşlar dökilür oluban biryânlar

13. Bu mısradâ “bigi” kelimesi iki kere yazılmıştır.

- 15 İçmezem bu derd için yārā hekīmūñ şerbetin
Çünkü la‘lünden diler dertlū gōñül dermānlar
- 16 Gül yüzūñ şevķine ‘Uşşākī hezār ider nevā
Geldi destān-ile kamu defter ü dīvānlar
- 17 Gözlerūñ kim kūşe-i ebrūda taķvā gösterür
Dü-cihān tahtında hoş zevķ irer ol sultānlar
- 18 Māh-ı hüsñūñ bedr[i] şāhā bulmasun noķşān ebed
Kılduğınca encüm [ü] seyyāreler devrānlar

Terkīb-bend 3

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..- (-.-) / ..- / ..- / ..- (-.-)

I

- 1 Bāğa yıl būy-ı Mesīhā ile çün cān getürür
Her çiçek başın içüp rütbene īmān getürür
- 2 Vaşf idüp kıssa-i firdevs[i] kemāhī çemene
Haber-i hūrī vü efsāne-i Rıdvān getürür
- 3 Düzdi bir mevsim-i ‘ıyş ol feraħa devr-i zamān
Dilde adını ki nuţķ ehl-i gülistān getürür
- 4 Her çiçek şaf şaf olup bağladı dīvān ki aña
Āferīn Āşaf u aḥsend[i] Süleymān getürür

- 5 Lāle vü nergis ü şeb-nem-ile benefş az yire
Kāse vü cām-ı mey ü micmer-i gerdān getürür
- 6 Zevk-i şevk ile semā‘ urmağa başın açuban
Araya nāz-ile bir serv-i hırāmān getürür
- 7 Okıyup bülbul-ile murğ[ı] kamu gülşene gül
Ya‘nī ol meclise sāzende ğazel-h‘ān getürür
- 8 Didüm ol demde bir ehl-i dile kim hāl nedür
Bunca h‘ān-ı ni‘am sebze-i bostān getürür
- 9 Didi çok mı bu kadar kim gül-i handān bugün uş
Zeyni sulţān bigi otāğına mihmān getürür
- 10 Kāmeti serv-i revān nāz-ile gül yüzlü habīb
Eyledi bülbul-i cān medhine inşā-yı nesīb

II

- 1 ‘İsī-demsin nefes it cānuma ey ehl-i kerem
Bir nazar ben dağı tā mürde dili dir[ı] görem
- 2 Göñlümi şevk-i hayālün şu kadar kıldı ğanī
Ki gözümnden dökerem incüyi kân-i güherem
- 3 Dü-cihāndan yüzünü dil-ber-i cān itdi gözüm
Āferīn baña da kim dünyede şāhib-nazerem
- 4 Himmetün benim-ile olsa habībā ebedī
Yüz yıl iblīs raķīb it bigi ürüsün ne direm

- 5 Zāhidā sen harem-i Ka‘be civārında-iseñ
Ya işigüñde bu dem ben dahı uş hāk-i derem
- 6 Ney bigi bağlamışam ‘ışk-ıla yüz yirde kemer
Hizmetüñde kuluñam şanma ki sen ben kem irem
- 7 Şun berü ey sākī-i meh-rū bugün ol cām-ı Cem’i
Gün gibi devr bu demde dahı müştāk-terem
- 8 Şerbet-i vuşlatuñ ideli Hüzā baña naşīb
Cigeri cāmına kan tıldı yatur haste rakīb

III

- 1 Dil ki ‘ışkuñda cihān hurremini virdi gama
Eksik itme sitemi cānumuz al bu kereme
- 2 Biz ki cevruñde gıdā idinürüz hūn-ı ciger
Gözümüz pür-nem ü çok şükr kılaruz bu deme
- 3 Raşam-ı hālūñi terķīm ne dem kim iderem
Dem tolar bencileyin çeşm-i siyāhı kaleme
- 4 Almağa hūnī gözüñ cānımı kaşd itdi gice
Hāk kılur yārā o dem cān bulunmaz bileme
- 5 Varlıgum şehrini ma‘mūr ide dirdüm keremüñ
İltiser bini gamuñ yolları kūy-ı ‘ademe

III-1. Bu beyit, Kübra Yılmaz’ın Doktora Tezi olarak hazırladığı **Yenbû-ı Hikmet**’te şu şekilde geçer: “Cān ki ‘ışkuñda cihān hurremini virdi gama / Tırdı senden gelen ol cevır ü cefā vü siteme”. bkz.: Kübra Yılmaz, **a.g.t.**, s. 334.

- 6 Gerçi Çemşîd-ise devründe olur dün-himmet
Mülk-i İskender[i] kim virmeye bir cām-ı Cem'e
- 7 Harem-i kūyuña kim cānlar olupdur maḥrem
Bunlar ārām ider anlar nazar itmez İrem'e
- 8 Gördi çün gūşe-i ebrūda gözüñi mest edīb
Düşdi mihrāb-ile minberden imām-ile ḥaṭīb

IV

- 1 Gül yüzüñ kışşasını 'āleme destān iderem
Guşşadan bülbul olup nāle vü efgān iderem
- 2 Vuşlatuñ 'ıydınuñ ayın[ı] eger görse gözüm
Siper-i cān kaşuñ yayına kurbān iderem
- 3 Gül yüzüñ revnaķıyla oldu cihān bāğ-ı cinān
Aduñı anuñ içün zeyn-i gülistān iderem
- 4 Gün gibi rūşen idüp vaşfuñı ey māh-ı zemīn
Gerdeni midḥatüñüñ efser-i keyvān iderem
- 5 Şuver tek naķşına dīvāne olup ma'nāsın
Tā ben ölünce şehā defter ü dīvān iderem
- 6 Şerḥ ide-y-idi Kemāl şıfatuñ adımı dost
Dilde 'Uşşākī-iken Şeyḥī vü Selmān iderem
- 7 Olmasun gülşen-i ḥüsnüñe fenā yili qarīb
Kim bahāsından irişür dü-cihān bāğına ṭīb

Kaside 8

Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Fe‘ulün

.--- / .--- / .--

- 1 Ne reng oldu ‘aceb bu rūy-ı evkāt
Ki būy-ı müşg [ü] ‘anber virdi ravzāt
- 2 Cihān levhinde bir nakş itdi nakķāş
Nazar kıl inne fī hezā el-āyāt
- 3 Görenler dir ki ķad ķāmet kıyāma
Çü rūşen oldu bu dürlü ‘alāmāt
- 4 İşitdi çün felekden nefh-i şūrī
Dirildi yir yüzinde tebbet emvāt
- 5 Gülistān ‘arşasıdur şaff-ı hūrī
Cihānuñ şuffesidür şahn-ı cennāt
- 6 Kefen çāk itdiler cümle çiçekler
Hemīn sā‘at-durur bu rüz-ı sā‘āt
- 7 Seher nergis bigi uyķudan gözüñ aç
Ki irdi va‘de-i heyhāt heyhāt
- 8 Edā kıl ‘ıyş-ı dünyen vaķti-y-ile
Ķazā olmaz ‘ömürden çünki mā-fāt
- 9 Dilerseñ genc-i pinhān olsun pür

(8)

24a-25a

2. “Muhakkak ki bu ayetlere bak.”

Maḳām it ḥum bigi künc-i ḥarābāt

- 10 ‘İbādet budur el götür di āmīn
İdicek pīr-i meyḥāne münācāt
- 11 Bu mevsimde riyāz içinde iç mey
Ḳo şūfī kūşede kılsun riyāzāt
- 12 Çemende yār-ile beydaḳ olalum
Felek naḥında olsun māh şeh-māt
- 13 Olasın ḡonca bigi ḥāşa ḡamnāk
Mey-i gül-reng iç oldur ḥüsn-i ḥālāt
- 14 Rebāb-ı çeng-i muṭrib gerçi ḥoşdur
Ḥabībümdür baña maḳşūd-ı bizzāt
- 15 Sözi ‘uşşāḳa söyle māhirāne
Ki sensin dünyede şeyḥ-i kemālāt
- 16 Ne tūṭisin ki ṭoldurdu şekerden
Cihān maḡzını bu şīrīn maḳālāt
- 17 Ecel dirmezse ger ‘ömrüñ ḥayrın
Düzesin sen daḡı bir ḥoş maḳāmāt
- 18 Ṭutısar şöhretüñ āfāk[1] düpdüz
Biliser aduñı seb‘-i semāvāt

Kaside 9

Müstef'ılün / Müstef'ılün / Müstef'ılün / Müstef'ılün

--,- / --,- / --,- / --,-

- 1 Minnet aña ey cān-ı men kim irdi luṭf-ı zū'l-minen
Faşl-ı bahār-ile yine şahn-ı behişt oldu çemen
- 2 Bu levḥ-i 'ālemde bu dem bir naḡş-ı reng oldu raḡam
Ol naḡşa ḡudretdür ḡalem naḡḡāş-ı 'ālemdür yazan
- 3 Gel kıl nazar bu naḡşa çīn tā olasın naḡḡāş-bīn
Yüz göstere 'ayne'l-yaḡīn gide ḡicāb olmaya zan
- 4 Yirde yaturken ḡāk olup çıḡdı çiçekler pāk olup
Kim şād [u] kim ḡamnāk olup çāk olmuş eḡninde kefen
- 5 Cennet-hevā ḡoş-ravza uş Rıḡvān ağaḡlar ḡulle-pūş
Kevşer şarābın iḡen uş ḡūrīde verd [ü] yāsemen
- 6 Nergis bigi maḡmūr-ter aç gözüñ uyḡudan seḡer
Mest ol cihāna kıl nazar 'ibret göresin sebzeden
- 7 Bir demde biñ biñ yaş yaşar her kim bu dördi cem' ider

(9)

25a-26b

Uşşâkî, bu kasidesine **Yenbû-ı Hikmet** isimli eserinde de yer vermiştir. Kübra Yılmaz'ın Doktora Tezi olarak hazırladığı **Yenbû-ı Hikmet**'te yer alan bu kasidenin başlığı **Ḳaşıdetü'n Fî-Medḡi'l-Emîri'l-Kebîr İsmâ'îl bin İbrâḡīm**'dir. Uşşâkî'nin iki eserinde de yer alan bu kaside, edisyon kritik yapılarak bu teze alınmıştır. **Divan-ı Uşşâkî D**, diğeri eser ise Y nüshası olarak belirlenmiştir. Diğeri eser için bkz.: Yılmaz, **a.g.t.**, s. 350-354.

2. Bu mısra Y nüshasında şu şekilde geçer: "Levḥ-i cihān üzre bu dem bir naḡş-ı dü reng oldu raḡam".
5. Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: "Cennet-hevā ḡoş-ravza uş Rıḡvān ağaḡlar ḡulle-pūş / Kevşer şarāb idici nūş uş ḡūr [u] verd [ü] yāsemen".

İlk mısra D nüshasında "Cennet hevāsı bağ-ı ḡoş-Rıḡvān ağaḡlar ḡulle-pūş" olarak geçmesine rağmen, burada Y nüshasındaki ilk mısrayı tercih ettik.

6. bigi: gibi Y.

Āb-ı revān u sebzeler gül-gün mey ü vech-i ḥasen

8 Bir sāḳi vü bir mey ola sâzende çeng [ü] ney ola
Āb u hevā hōş ki ola bir yār ola bir daḥı sen

9 Sāḳī getür kanı ḳadeḥ gül mevsimidür şun feraḥ
Destürdur gitsün teraḥ kim şād ola bu cān u ten

10 Nergis ḳadeḥ almış ele ser-mest mey şundi güle
Lāle daḥı sünbül bile olmuş çemende encümen

11 Rūḥü'l-ḳudūs rīḥuñ demi gül 'İsī gonca Meryem'i
Bülbül Kelīm-i ḥurremi kim söyler ağaçda süḥan

12 Ḳopdı hevādan reng [ü] bû gül-āb oldı ḳamu şu
Bir mûca yoḳdur ḳarañu nûr oldı hażrā-yı dümen

13 Çün oldı gül Yūsuf-bahā cān virüp ol ḥüsne bahā
Dest-i Züleyḥā-yı hevā çāk itdi çekdi pīrehen

14 Her Aḥmedī cāndur heves ey rīḥ-i Raḥmānī nefes
Bû-yı Üveys**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**-ile gel es ma'lûm it
āşār-ı Ḳaren

15 Dün kim mey-i gül-reng-ile 'ıyş eyledüñ āhenk-ile
Muṭrib oḳıdı çeng-ile yazdum bu şî'ri anda ben

16 Yüzüñ hevāsında şehā virdüm yile cān u beden
Odına ben ḥāk olmuşuñ saç raḥmetüñ şuyın[ı] sen

15. oḳıdı: oḥudı Y.

16. şehā: ki ben Y.

- 17 Tā kim nesīm-i şubḥ-dem zülfünden urur şubḥ-dem
Döker gözüm ol şubḥ-dem yaş şanma sen kandur ağan
- 18 Nālîşde kim ‘ūd olmışam yanışda hem ‘ūd olmışam
Oduñla kim dūd olmışam benven hevāña cān viren
- 19 Ey rūḥ kim rūḥānîsin luṭf-ı dem-i Raḥmānîsin
Rūḥ ehlinüñ reyḥānîsin cān ma’nîde şûretde ten
- 20 Serv-i revānsın boy-ıla berg-i semensin bûy-ile
Olduñ benefşe mûy-ıla rûy-ıla berg-i nesteren
- 21 La‘lîn lebûñdür şekkerîn dendāndur dürr-i şemîn
Lālā ki biñ lû’lû’ yaḳîn bir dāneye olmaz şemen
- 22 Sākî getür ol cām[1] sen ıko fikret-i encām[1] sen
Unut ğam-ı eyyām[1] sen gey cāme gül bigi bezen
- 23 Devrān[1]dur şāh-ı gülüñ hengām[1]dur cām-ı mülüñ
Bûy-ı benefşe sünbülüñ tıldı zemîn-ile zemen
- 24 Mışr-ı çemen ābāddur sūsen daḡı āzāddur
Şehzāde gibi şāddur ‘ālemde oldu tîğ-zen
- 25 Ol şeh ki tîğından anuñ lerzāndur cirmi günüñ
Şöyle ki endāmı şanuñ ya nitekim berķ-ı Yemen

17. sen: kim Y.

18. Oduñla kim: Oduñda uş Y.

20. Olduñ benefşe: Sünbül-şıfatsın Y.

21. şemîn: Yemen Y.

23. Y nüshasında birinci mısranın başında “cihān” kelimesi geçmekte ve vezni bozmaktadır.

25. günüñ: kevnüñ Y.

- 26 *İsmidür İsm ā ‘l Hān tīr oḡ u terkeş āsumān*
Kurban bere Rüstem kemān Behrām tīg ü meh mecen
- 27 Sultān Simā‘l ad[ı] hem Aḡmed-sünen Yūsuf-şiyem
Luṭfı Hüseyinī ‘İsī-dem cānında var ḡulk-ı Ḥasen
- 28 Devrinde Dārā-dārdur ḡaşmına dünyā ṭardur
Ol ḡaşma yir kim dardur *ḡabli’l verīd*-idür resen
- 29 Devlet ḡününüñ şāḡ[ı]dur matla‘ aña ḡargāhdur
Ḥargāḡı çetr-i māhidür ḡöñli suṭurlāb-ı faṭan
- 30 *Taḡtı-dur[ur] zerrīn lebin baḡtuñ bil anda maṭlabın*
Sākīsi vü cāmı lebin şorarsañ enhār-ı leben
- 31 Şemşīr-i ḡışmından zebūn şīrān-ı ḡābuñ çeşm-i ḡūn
‘Adlī hevāsında bugün peşşe olupdur pīl-ten
- 32 Ḥurşīd-i devlet rāy-ile şubḡ-ı felek sīmā-y-ile
Devri o şemsūñ ay-ile rūşen olupdur muḡterin
- 33 Ey milketüñ İskender’i dünyā vü dīnūñ serveri
Vaḡt-i meşāfuñ şaf-deri devründe sensin şaf-şiken
- 34 V’ey şāḡib-i seyf [ü] kalem gökde diküp ‘adlūñ ‘alem

26. Bu beyit D nüshasında yoktur.

27. Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: Hem ibn-i İbrāḡīm hem Aḡmed-sünen Yūsuf-şiyem / Luṭfı Hüseyinī ‘İsī Ḥaydar-seḡā ḡulk-ı ḡasen”.

28. **(min) ḡabli’l verīd**: “Şāḡ damarından (daha yakın)...” (Kāf 50/16).

30. Bu beyit D nüshasında yoktur.

31. şīrān-ı ḡābuñ: ḡāb-ı şīrūñ Y.

33. milketüñ: melkūtuñ Y.

- ‘Älemdede qoymadı zülem girdi yire zülm [ü] fiten
35 Taht-ı Süleymānsın bugün dāvud [u] çeng [ü] erğanün
İtsün nağam ğam ne ki çün oldu zebūnuñ Ehrimen
- 36 Tab‘uñ senüñ ğāh seḥādur ya ‘atāñ idüp recā
Oldı seḥāb-ı pür-ḥayā ağızındadır āb-ı dehen
- 37 Kūh-ise daḥı düşmenüñ sen şan vücūdın kāh anuñ
Kim şarşar-ı mihrüñ senüñ bir yıl-durur kim kūh-iken
- 38 Ḥamle şabā itse gice şem‘ ide mi tāb ol gice
Baykuş hümā-y-ıla nice pençe uraşa zāğ u zağan
- 39 Medḥüñle ‘Uşşākī müdām ider du‘ānı şubḥ [u] şām
İn‘āmuñı kim oldu ‘ām olmış-durur müştāk igen
- 40 Bir kaçreyem ben ḥünīyem ol perver ey baḥr-ı ‘azīm
Kaḫuñda olmışam yetīm uş nitekim dürr-i ‘Aden
- 41 La‘l-i Bedaḥşān bigi bil kesdüm vaṭandan cān [u] dil
Būy-ı demümden şehir ü il pür şöyle kim müşg-i Ḥoten
- 42 Niçe ki gülşende şabā ese vü hoş ola hevā
Raķş uralar atlas kabā şimşād u serv-i nārven
- 43 Bāğ-ı cemālūñe ey cān k’ānuñla ḥurremdür cihān
Vaşl olmasun faşl-ı ḥazān hıç esmesün bād-ı ḥazan

36. Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: Tab‘uñ senüñ ğāh seḥā oldu seḥāb-ı pür-ḥayā / Deryā ‘atāñ idüp recā ağızındadır āb-ı dehen”.

38. Baykuş: Ya bes, ūraşa: urşa Y.

39. İn‘āmuñı: İn‘āmuña Y.

41. müşg: misk Y.

Kaside 10

Mef‘ûlû / Fā‘ilâtün / Mef‘ûlû / Fā‘ilâtün

--. / -.- / --. / -.-

- 1 Rûşen çemen deminde taldı şafâ-yı rûşen
Rûşen semen çemenden buldı behâ-yı rûşen
- 2 Rûşen cihân gülşen oldu serây-ı destân
Rûşen zebân süsen buldı nemâ-yı rûşen
- 3 Rûşen ki behre geldi dehre senâ-yı Sübhân
Rûşen ki zühre oldu çehre-güşâ-yı rûşen
- 4 Rûşen zemîn olupdur bâğında cāy-ı Rıdvân
Rûşen me‘în tölupdur çağında mâ-yı rûşen
- 5 Rûşen ki lāle buldı oldu levâ-yı nu‘mân
Rûşen piyâle oldu tolu tılâ-yı rûşen
- 6 Rûşen ki ‘ayn-ı nergis sâķī saķâ-yı ğılmân
Rûşen ki zeyn-i meclis bâķī serây-ı rûşen
- 7 Rûşen ki buldı ter gül perde-serây-ı haķan
Rûşen ki oldu bûlbûl perde-serâ-yı rûşen
- 8 Rûşen bu sır meşelde ider şadâ-yı ser-ķâ’n
Rûşen bu ter ğazelde gider nevâ-yı rûşen
- 9 Rûşen cemâlûñ-ile gördüm hevâ-yı rûşen

- Rūşen vişālũñ-ile sürdüm şafā-yı rūşen
- 10 Rūşen ‘ibādetũñde mazhar şifā-yı Qur’ān
Rūşen işāretũñde muzmer hüdā-yı rūşen
- 11 Rūşen nevālũñ-ile buldum nevā-yı sulţān
Rūşen celālũñ-ile buldum cilā-yı rūşen
- 12 Rūşen şabāhatũñden geldi şabā-yı rahmet
Rūşen melāhatũñden tldı melā-yı rūşen
- 13 Rūşen şifātun-ıla sürdüm şafā-yı şādān
Rūşen simātuñ-ile gördüm semā-yı rūşen
- 14 Rūşen ki bũy-ı mũyuñ reşk-i hevā-yı reyhān
Rūşen ki mũy-ı rũyuñ müşg-i hıţā-yı rūşen
- 15 Rūşen-durur derũñdür merde münā-yı Mennān
Rūşen-durur derũñdür derde devā-yı rūşen
- 16 Rūşen ki hũr-i ‘aynsın ķahruñ cefā-yı nĩrān
Rūşen ki nũr-ı dinsin mihrũñ vefā-yı rūşen
- 17 Rūşen mũle gözüñden geldi şafā-yı sekrān
Rūşen güle yüzũñden oldu hayā-yı rūşen
- 18 Rūşen ki *ķābe ķavseyn* ebrũ-yı rā-yı reyhān
Rūşen ki tāb-ı ‘ayneyn ol rũy-ı rāy-ı rūşen
- 19 Rūşen getürdi ĥaţtuñ zĩbā bahā-yı bostān
Rūşen getürdi ķaddũñ bālā livā-yı rūşen

18. **Ķābe ķavseyn**: “İki yay kadar kaldı araları.” (Necm 53/9).

- 20 Rūşen [ki] bŭy-ı ħŭyuñ ħıb-i devā-yı dermān
Rūşen ki ħŭy-ı rŭyuñ zılb-i liķā-yı rŭşen
- 21 Rūşen ūikest-i ķalb it ķıl bād-ı pāy-ı cānān
Rūşen dŭrŭst-i ķalb it ķıl ad edā-yı rŭşen
- 22 Rūşendŭr aldı cāmuñ ġıtı-nŭmā-yı devrān
Rūşendŭr ilde nāmuñ ūıyt[ı] seĥā-yı rŭşen
- 23 Rūşen ki pır-i tıre sehmŭñ ķazā-yı fermān
Rūşen vezır-i mıre fehmuñ revā-yı rŭşen
- 24 Rūşen medār-ı cāyuñ ehl-i ricā-y-iķŭn cān
Rūşen ġubār-ı pāyŭñ kuĥl-ı cilā-yı rŭşen
- 25 Rūşen o mihr-i sultān fı'l-kef sezā-yı dıvān
Rūşen o ūeh Sŭleymān Āşaf-şafā-yı rŭşen
- 26 Rūşen seĥāvetŭnden bezme seĥā-yı bārān
Rūşen ūecā'atŭnden rezme ķazā-yı rŭşen
- 27 Rūşen ser-i direfşŭñ kevkeb 'alā-yı keyvān
Rūşen ki zır-i kefşŭñ kebkeb sŭhā-yı rŭşen
- 28 Rūşen ġelŭp-durur ġör 'Uşşākı rāy-ı reyĥān
Rūşen olup-durur ūŭr mŭştāk-ı cāy-ı rŭşen
- 29 Rūşen sa'ādetŭñ-ķŭn fıkr-i ūenā-yı Yezdān
Rūşen siyādetŭñ-ķŭn zıkr-i du'ā-yı rŭşen
- 30 Rūşen ki Şām [u] Rŭm'a virdi belā-yı hicrān

- Rüşen ki şām-ı būma irdi hümā-yı rüşen
- 31 Rüşen otağ[1] şem‘ it bu bir serāy-ı mihmān
Rüşen çerāğ[1] cem‘ it ıoyur ğıdā-yı rüşen
- 32 Rüşen ‘atā urursañ algıl rızā-yı Raḥmān
Rüşen ḳabā vurursañ bulğıl beḳā-yı rüşen

Kaside 11

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.-.- / ..-- / .-.- / ..- (--)

- 1 Şabā ki cān-ı dimāğın seher mu‘aṭṭar ider
Şükūfe şem‘-i çemen meclisin münevver ider
- 2 Virüp hayāt nebāta şu rûḥ-ı nāmiyeden
Varaḳlar üstine cān şeklini muşavver ider
- 3 *Zamānı ‘aks-i şaḳāyık şaḳīfe kıldı mülevven*
Zemīni şekl-i ḥadāyık kitāb (u) defter ider
- 4 Cihānı çehre-i gül-rengi ‘ayn-ı nūr kıllur
Hevāyı bûy-ı benefşe ‘abīr ü ‘anber ider
- 5 Bu çeşm-i nergis-i mestāne[y]i görüp maḥmūr
Müdām lāle çemende hayāl-i sāğar ider

(11)

28a- 29b

Uşşâkî, bu kasidesine **Yenbû-ı Hikmet** isimli eserinde de yer vermiştir. Kübra Yılmaz’ın Doktora Tezi olarak hazırladığı **Yenbû-ı Hikmet**’te yer alan bu kasidenin başlığı “Ḳaşıdetün Fî-Şıfatı Medīneti Sinob”dur. Uşşâkî’nin iki eserinde de yer alan bu kaside, edisyon kritik yapılarak bu teze alınmıştır. **Divan-ı Uşşâkî** D, diğer eser ise Y nüshası olarak belirlenmiştir. Diğer eser için bkz.: Yılmaz, **a.g.t.**, s. 355-359.

1. cān: bağ Y.

3. Bu beyit D nüshasında yoktur.

- 6 *Begünde t̄ālī ‘i bir serv-ḳadla ṣems olur*
Çemende ṣol ki yirin s̄āye-i ṣanavber ider
- 7 Sa‘ādet aña ki Sinob şehri içinde
Bu mevsim içre olup ‘ıyş [u] ‘ıyd-i ekber ider
- 8 Nite ki nokṭa-i ḥāk üzre çarḥdur pergār
Bu şehir[i] baḥr daḥı çevre şöyle çenber ider
- 9 Kim alsa eline cām-ı cihān-nümā anda
Ḥayāt-ı Ḥızr’a irüp ‘işret-i Sikender ider
- 10 Laḳab didükleri aña Cezāre-i ‘uṣṣāk
Budur ki pīr [ü] civānı hevā-yı dil-ber ider
- 11 Seferde ‘ömr geçürüp bu şehiri görmeyenin
Ṭarīḳat ehli müsāfırlılığın[ı] ebter ider
- 12 Semekden irdi simāke burūc-ı baḥr-ı muḥīt
Ḥişār-ı şehir şu resme ṣadef ki gevher ider
- 13 Ne şehryār ki bu şehre mālīk ola daḥı
Niçün hevā-yı Cem-ābād [u] ḳaşr-ı Ḳayşer
- 14 Kefe vü Venedik [ü] Ceneviz ü Ḳıpçağı
Bu şehre server olan ḥükmine musahḥar ider

6. Bu beyit D nüshasında yoktur.

7. olup: idüp Y.

8. Nite ki: nitekim, çarḥdur pergār: çerh pergārdur

9. Kim alsa eline: Ne cān k’ala ele Y.

12. Ḥişār-ı şehir şu: Ḥişār idüpdür o Y.

13. bu şehre mālīk ola: mālīk ola bu şehre Y.

- 15 Bu kudreti gör o Kâdir ki yidi yir üzre
Yidi deñiz ü yidi yir ü yidi ahter ider
- 16 Bu yiri şevre götürdüp o şevri mähîye
Hemân şu içre yatur şöyle nâka-peyker ider
- 17 Ser-i şütür gibi yüce düzüp o Bozdepe'yi
Bu şehri boynına beñzer yire muḳarrer ider
- 18 Kâpusına ki yakîn var o tekye [vü] künbed
Bu şehri anda deniz koza gibi müdevver ider
- 19 Yürüse Kâl'a'ya karşı Kum'a garîb girer
Ki garba karşı nazar anda şekl-i haydar ider
- 20 Çü Kumkapu'yı geçe iki kapı dahı geçüp
Girür bu şehre temâşâ hezâr zîver ider
- 21 Kemâl-i hüsne muḥabbet cemâl-i halkın anuñ
Ya mäh-ı bedr yir ider ya şems-i enver ider
- 22 Ne sūka gitse saçı âhüvâne gözlülerüñ
Dimâğı misk-i Hoten bigi hoş mu'aṭṭar ider
- 23 İçinde ders [ü] müderris medâris [ü] mescid

15. gök: yir D.

16. Hemân: yiri

18. Bu beyit Y nüshasında şöyle geçer: “Kâpuda künbed ü tekye ki var cevz gibi / Bu şehri gird idüp anda deñiz müdevver ider”.

19. Yürüse: Yir-ise Y.

22. âhüvâne: çîn âhü Y.

bigi: key

23. Bu mısra Y nüshasında şöyle geçer: “Var anda ders ü müderris medâris ü mescid”.

- Mināre vü niçe hāfız kelām[1] ezber ider
- 24 İçinde mescidinüñ minberi ki mermerdür
Kim ola mūmdan ol resme naķş-ı minber ider
- 25 Ne hūrr [ü] hūre olup halkı kim harır geyüp
Kamusı ḥāce niçe kulları muharrir ider
- 26 Şabāhdan gice burcında tabl u şurnānuñ
Nidāsı zühreyi nüh perdede muhayyer ider
- 27 O şarka karşı açılur ki bāb-ı meydāndur
Müdām bekler anuñ hıfzını ki begler ider
- 28 Gör anda ‘ammerahullāh niçe meydān var
Teferrüci beşerüñ ‘ömrini mübeşşer ider
- 29 Şükūfe vü çemen envā‘ı-y-ıla Hızr-libās
Ki rengini görüben reşk çarh-ı ahdar ider
- 30 Gel anda zāviye-i Sīstānī göresin
Ki hizmetini niçe şeyh-i pīr-perver ider
- 31 Kenār-ı bağlar içre kişi ki ‘ıyş ide
Kadeh kebūterin elde çiçek gümüş-per ider
- 32 Var İncü Tekyesi’ne çıkuban nazar eyle

24. resme naķş [ü]: naķş ü renge Y.

25. Bu beyit Y nüshasında yoktur.

26. Nidāsı: Nevāsı Y.

27. meydāndur: meydān var Y.

28. Allah ona ömür versin.

30. Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: “Gel anda k’uşda göresin Sīstānī zāviyyesin / Ki aña hizmetini bir şeyh-i pīr-perver ider”.

31. Bu mısra Y nüshasında şöyle geçer: “O bağlarda ‘ıyş ola şahdan dökülüp”.

- Ki berr [ü] bahre Hüzā gör ne yüce manzar ider
- 33 Ve zī ki şüret-i insān çıhar mağārada Hāk
İki emceğini zehāb şarāb-ı kevşer ider
- 34 Çıkup teraşşuḥ-ıla aḳdı şehre tā ki inince
Ey niçe teşne-leb ḥuşke cān virüp ter ider
- 35 Maḳām-ı Hızır’a iriş var o Hızır [u] İlyās’a
Ki Bozdepe başına ḳubbesini efser ider
- 36 Bu şehri ḥāne-be-ḥāne burūc u köşk [ü] beden
Bu manzara çıkup iden nazar meşher ider
- 37 Nazar it Aşmakaya’dan deñizde gör ki Hüzā
O seng-i Eskiboluyı (?) şudan ne berter ider
- 38 Emīr-i şīr yasağıyla mīş çoḥ bī-gerek
Gör anda tavşan u ime ki niçe leşker ider
- 39 Nesyi eylemez insān olan kişi nisyān
Zarīfler o çemende ki ‘ıyş ekşer ider
- 40 Aḳar şular u gülistān taḡ [u] bāḡ-ı cinān
Hāk anda sevdüḡine sevdüḡin müyesser ider
- 41 Var anda gizlü gümüş kānı kīmyāgerseñ
Ki topraḡında nazar it zuhūr-ı cevher ider

33. şüret-i insān çıhar: şekl-i beşerdür hecr-i, Hāk: Hāy Y.

34. Bu mısra Y nüshasında şöyle geçer: “Çıkar teraşşuḥ-ıla tā inince şehre revān”.

35. iriş var: yetiş çıḥ Y.

36. burūc vü köşk-i beden: köşk ü burc-ı beden Y.

38. yasağı vü: yasağıyla Y. Y nüshasındaki okunuşu tercih ettik.

40. Aḳar: revān Y.

- 42 Deñiz kenārına varsañ deñiz gibi ser-mest
Koķusı-y-la seni içmedin āb-ı aķmer ider
- 43 O çār-ťāķlar anda ki var deñiz üzre
Şafāsı şuffasınuñ taķt-ı baķt[1] berter ider
- 44 Gemi vü varka vü bir ķondı vü gider ķalur
Ĥesāb[1] yoķ ki o leymūnda veks ü lenger ider
- 45 Şināhı māhı [vü] meh ‘aksi bigi baķr içre
Ey niçe māh-ruķ u niçe māhı-tenler ider
- 46 Muğān u muğ-beçe vü muğnı vü muğannıler
Sikender-ise daķı kişiyi ķalender ider
- 47 Anuñ emıri Sikender bigi taleb itse
Yidi deñizi alup feth-i heft-ķişver ider
- 48 Emır-i nām-ı Simā‘ıl şāh-ı şehzāde
Ģubār-ı pāyıyla yüzün ki māh-ı aģber ider
- 49 Firāz-taķt-ı selāťın [ü] ibn-i İbrāhım
Ĥaķ anı cümle serinüñ serine server ider
- 50 Elinde gün bigi tıģ-ıla ģaşm-ı şeb-rūnuñ

41. Ki toprağında: Tūrābında Y.

43. O çār-ťāķlar: O tāb-ĥān(e)ler Y.

44. Bu beyit Y nüshasında şöyle geçer: “Gemi vur ki? gider ķalur derkeh ü berķandı”.

45. Şināhı: Tenāhı Y.

46. Bu beyit Y nüshasında şöyle geçer: “Sikender olanı anda şu dem ķalender ider”.

47. bigi: gibi Y.

48. Bu beyit Y nüshasında şöyle geçer: “Melik ki ismi Simā‘ıl şāh-ı şehzāde / Ģubār-ı pāyı şems ü māhı aģber ider”.

49. taķt: baķt Y.

Günini ceng güninde o şubh-ı mahşer ider

51 Zuhûr-ı nûrına ol Hayy [u] zû'l-Celâl anuñ
Kemâl-i hüsn-i cemâlini gör ne mazhar ider

52 Hağ ide ‘ömrini vü devletin ebedî anuñ
Nite ki çarh-ı muharrik yiri muğarrer ider

53 *Bu Mısr medh-ile ‘Uşşākī germ idüp bāzār
Şeker kelāmını tūṭī gibi mükerrer ider*

54 *Şafā vü şıdķ-ıla ber-āfitāb-ı himmet-i şāh
Kanı ki ağzın anuñ şubh gibi pür-zer ider*

4.2.2. Gazeller

1

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

1 Çehreñdür iden şemse[y]i beyzā-yı mücellā
Zülfüñdür iden turre[y]i tarrār-ı muṭarrā

2 Ka‘be yañağuş zümre-i ervāḥa mezāre
Miḥrāb-ı kaşuş cümle-i ‘uşşāka muşallā

50. bigi: gibi Y.

52. Bu beyit Y nüshasında yoktur.

53. Bu beyit D nüshasında yoktur.

54. Bu beyit D nüshasında yoktur.

(1)

30a

2. “Zümre” kelimesinde ye harfi fazla olarak yazılmıştır.

- 3 Bî-mehl gözüñ diledi kim öldüre bini
La‘lün nefes itdi didi âh ile rüveydâ
- 4 Fettân gözüñ gūşesi ser-çeşme-i fitne
Zencîr-i şaçuñ halkası sermāye-i sevdâ
- 5 Var hâne-i gönümde benüm sūziş-i Vāmık
Var hūsn-i ‘izāruñda senün ‘ārız-ı ‘Azrâ
- 6 La‘lünle söze gel ki güle lâl-ise gönca
Zülfün yüzüne çöz ki benefş ola semen-sâ
- 7 ‘Uşşākî çün alnuña bu sevdâ raķam oldu
Âhîr gide ser maḥvola olmaya bu sevdâ
- 8 Ser lāle-şifat kim getürem ḥāk-i laḥidden
Sevdâ-yı gamuñ dāğ ola sırr-ı süveydâ

2

Velahu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Gün yüzün çünki niķābından ola çehre-güşā
Sehv olmaz dise gören göz anı āya şehā
- 2 ‘İzzünün ‘aksi-durur ğurre-i ‘izār-ı ğadāt
Perçemuñ tāresidür ṭurre-i müşğîn-i mesā
- 3 Ḥaķ bu kim rūy-ı şafā Ka‘be yüzündür gözüme

- Rāst-ı ebrū-yı hamuñ göñlümedür kıble-nümā
- 4 Kālb-i ‘aķrebde eger gūn yüzüñi görse-y-idi
Ejdehādan yed-i beyzāyı göre-y-idi Mūsā
- 5 Seni sīmurg-ı hümāyūn gibi döküp perr ü bāl
Cān kuşu ister bulımaz kandasın ey murğ-ı hümā
- 6 ‘Anberīn hatt-ı kamer devrinedür dāyire-sāz
Sūnbül-i zūlf-i semen üzre-durur gāliye-sā
- 7 Zūlfūñ āşuftesidür şām u seher ‘Uşşākī
Yıl gibi yoluña her dem yiler ol bī-ser ü pā

3

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Zūlfūñ hevāsı-la ne içün dil hāzīn ola
Şād olmasun o dil ki bu ğamdan emīn ola
- 2 Pürdür füsūn u nāz ile efsāne-i niyāz
Kānķı zamān içindeki bir nāzenīn ola
- 3 Alnuñ yüzüñ bu vech-ile kim eyledi kırān
Şanma ki ay u gūn aña rūşen karīn ola
- 4 Yā Rab perī midür bu beşer ya ferişte kim
Mānendi hūsn içinde meger hūr-ı ‘īn ola

- 5 Zülf-i ruḥuñ hevāsı-la ölürsem ey şanem
Biten sīnemde sūnbül-ile yāsemīn ola
- 6 Gülşende cām-ı mey ola fāriğ raḳībden
Devletlū cān ki yār-ıla hem-niştīn ola
- 7 ‘Uşşākī gözyaşı-y-ıla cān virdi şem‘-veş
Budur delīl-i āteş-i ‘ışkuñ hemīn ola

4

Velehu eyzan

Mefā‘ılün / Mefā‘ılün / Mefā‘ılün / Mefā‘ılün

.--- / .--- / .--- / .---

- 1 Sevād-ı zülf-i şeb-rengüñ şalupdur başa bir sevdā
K’anuñ fikr-i dirāzından perīşān cān dil-i şeydā
- 2 Gözüñle zülfüñ ucından feraḥ bulmaz dil-i ‘āşık
Ki her bir gūşe pür-fitne tolu her ḥalḳadur ğavgā
- 3 Ḥayāl-i zülf [ü] hālūñden gider cān alnuña her dem
Gice bedr ü bahār olsa ki ḥoşdur şöḥbet-i şahrā
- 4 Hezārān cān-ı Mūsā’yı kıllur bī-hūş mu‘cizden
Şaçuñ su‘bān[1] gösterse yeñinden bir yed-i beyzā
- 5 Ḥelāl olduğımı ḳanum ne mezhebde revā gördi
Ki virür ğamzeñe her dem ḥarāmī gözlerüñ fetvā
- 6 Bu ḥarf-i ḥāl ü ḥaṭ adın dilerseñ bilmek ey zāhid

- Gel okı ebced-i ‘ışkın ki ma‘lüm ola ol esmā
- 7 Kemāl-i Şeyhī ‘Uşşākī ‘aṭā-y-ı mı şaṇa çünküm
Nesīm-i vaşf-ı yelinüñ (?) virür cāna dem-i ihyā

5

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Baṇa ayāguñ öpmege ger dest-res ola
Pāyende baḥt-ı devlete sermāye bes ola
- 2 ‘İşkuñ hevāsıdur baṇa yigrek cihāndur
Bākī ne varsa kamu hevā vü heves ola
- 3 Kıldum işigüñ öpmege dünyādan iltimās
Devletlü ol ki aña bes ol mültemes ola
- 4 Zāhid kerāmet-ile geh āb üzre yürüse
Şu üzre ne ‘aceb bu ki ḥāşāk ü ḥas ola
- 5 Şīrīn-ḥayāl ider lebūñi ḥālūñ-ile bāl
Kanda bulına çünki şeker bī-meges ola
- 6 Gülşen yüzüñ firākına cānum figān ider
Bülbül bigi ki nā-geh esīr-i kafes ola
- 7 ‘Uşşākī cān bahā kıla gör zülfüñe ne tañ
İki cihāna ḥarc-ı hemān bir nefes ola

Velehu eyzan**Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün**

-.- / -.- / -.- / -.-

- 1 Yıl gibi cān oda düşüp gitse kūyuñdan yaña
Dir göñül çekdi gidersin hāk-i şūyuñdan yaña
- 2 Dem urur misk Hıtaların bī-hatā būy-ı cihān
Her seher seyr idecek yıl çīn-i müyuñdan yaña
- 3 Zāhid-i bī-cān ider dīzār kaşdın rüz [u] şeb
Ehl-i diller niyyet ider cüst [ü] cūyuñdan yaña
- 4 Gör nice kıldum senüñ çün yoluña ben cūy-ı eşk
Bir gül ey serv-i revān kaşdıyla cūyuñdan yaña
- 5 Ka‘be vü mihrāba kılur secde[y]i ‘ābid velī
Kılmışam ben kıblemi kaşuñla rūyuñdan yaña
- 6 Mest olur nergis gibi gözümle göñlüm şubḥ-dem
Gelse seyr idüp şabā tozuñla būyuñdan yaña
- 7 ‘Ālemi şerḥ ideli ‘Uşşākī ḥüsnüñ vaşfını
Bir nazar kııl sen daḥı bu medḥ-i kūyuñdan yaña

Velehu eyzan

(6)

31b

(7)

31b-32a

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Senden baña niçe ki bu cev̄ ü 'azāb ola
Yanan göñülde 'ışk odı gözümde āb ola
- 2 Lāyık mı sen ki 'ıyş idesin ğayr-ıla müdām
Binüm firāk odı-y-ıla bağrum kebāb ola
- 3 Qānūn mıdur ki düşmen-ile dost devk ide
Qadd ü enīn-i 'āşık çeng ü rebāb ola
- 4 Ben kan yudam revā mıdur eşk-i revān-ile
Ağyār yārla içdügi dāyim şarāb ola
- 5 İtdümse şor günāh varamayam siyāh-rū
Hak'ıñ katına anda ki yarın hesāb ola
- 6 Başdan ayağa kullar egerçi ki suç olur
'Afv itse şeh hatāsını kuluñ şavāb ola
- 7 Yağdı rakīb göñlüm evin dilerem anuñ
Benden beter ki hāne-i hāli harāb ola
- 8 'Uşşākī yār işigüñe var şubh-dem tarab
Şāyed nesīm-i şubh-ıla bir feth-i bāb ola
- 9 Ya katl ide seni olasın muṭlaqa şehīd
Hem aña bu ğazā-y-ıla Hak'dan şevāb ola

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.- / -.- / -.- / -.-

- 1 Ay yüzüñden götüre çün zülf-i şeb-rengüñ niķāb
Gökde bulmaz tıracaķ yir ditremekden āfītāb
- 2 Kūşe-i hüsñünde çeşmüñ ki uyħudan maħmürdur
Tañ bu kim şubħ oldu rūşen zāhid uyur mest-i ħ‘āb
- 3 Cān dehānuñdan dile kim itdi bir şīrīn su’āl
Müşkili ħall olmadı tā virmedin la‘lūñ cevāb
- 4 Kāpuñı miħrāb idinmişem maħallūñ meskenüm
Secde-gāhum Ka‘be olmışdur benüm cennet-meāb
- 5 Sāķiyā şun bāde-i gül-reng ile cām-ı Cem’i
‘İşķ odından lāle bigi oldu bağrum çün kebāb
- 6 Ĥasretüñden ney gibi deldüm ciger efgān-ıla
Kāddümi бүkdi enīn ü nāle vü çeng [ü] rebāb
- 7 Vaşf-ı hüsñünde ne kim ‘Uşşākī dir bātıl degül
Ĥaķ bilür ĥaķ söz budur *vallāhü a‘lem bi’ş-şavāb*

Velehu eyzan

(8)

32a-32b

7. “Doğruyu en iyi Allah bilir.”

(9)

32b

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Şol nūr-i Muḥammed ki olur ‘āşık-ı aşḥāb
Ka‘be yüzi erbāb-ı şafāya kaşı miḥrāb
- 2 Ben çāk nice eylemeyem şubḥ-şıfat ceyb
Ḥurşīdleyin ol ki şalar her kişiye tāb
- 3 Ger şerḥ iderem ḥüsn-i kitābın kemāhī
Her faşl[in]a yüz nev‘ ola her nev‘ine biñ bāb
- 4 Her şeb [ki] yüzüm şem‘ gibi şubḥda giryān
Zerd olsa yüzüm tañ mı ki gelmez gözüme ḥ‘āb
- 5 ‘Unnāb-ı lebūñ şevkiyle ey merdüm-i çeşmüm
Ḥün-ı ‘inebi her dem ider çehremi ‘unnāb
- 6 Ağladuğuma dost ‘aceb mi ki gülersin
Ben ebr-i bahārīyem ü sensin gül-i sīrāb
- 7 ‘Uşşākī şevküñ yaşı girdāba düşeydi
Ġarḳ olısar ol bahre çü başdan aşı ḥīzāb

10

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Gülşen-i firdevs ider cān bāğını faşl-ı ḥabīb

Āteş-i dūzah kılur ol h̄alveti h̄avf-i rakīb

2 Derdümüñ dermānına bilmez ‘ilācı kimse çün
Yārdan özge ne çāre var sen bil ey ṭabīb

3 Çün belā ḥonın dōkersin dost-ı ğam-ḥ‘ārendeye
Ben gedā-yı kemtere artuğrak bu yir naşīb

4 Raḥm iderse gözlerüñ kanda ki var üftādeye
Ben yetīmüñ müsteḥakūm kamudan miskīn ğarīb

5 Ṭoḵuna miḥrāba ger nūr-ı ruḥuñ görüp imām
Oda yaḥdı minberi görüñ ki āhından ḥaṭīb

6 Rāḥat-ı cān oldu zülfüñden nesīm-i müşg-dem
Ṭābe nefsen şubḥ-dem kim pür kılur mağzına ṭīb

7 Gül yüzüñ karşısına her perdede ‘Uşşākī rāst
Ḥoş muḥayyerdür ki sāz ider nevā-yı ‘andelīb

11

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Mefā‘ilün / Fe‘ülün

--. / .-.- / .--

1 Baḫsun yüzüñe gören ‘acāyib
Görsün bu göz ü ḫaşı ğarāyib

2 Çün başa yeter meşāyib eşküm
Ġamzeñ ḫanuma nider şuşayup

- 3 Şayla varak ağaçda lîkin
Düketmeye dil cefâñı şayup
- 4 Her dem ki görem gözüñ mestdür
Eylemez o hîç humâr ayup
- 5 Fitne kaşuñuñ o göz hayâli
‘Aqlumda komadı fikr-i şâyib
- 6 Hâzır gözümüñ çerâğ[1] sensin
Ey nûr[1] gözümüñ olma ğâyib
- 7 Bu kaş u gözi göreñururken
‘Uşşākī ola mı ‘ışka nâyib

12

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Ben ki iderem o gül yüzi-çün nâle ki ‘ayb
‘Ayb ide ‘ilm-i ğaybī beni kıla her geh ‘ayb
- 2 Sākī-i mest-çeşm ola vü şuna cām-ı mey
Şahbādan ictināb kim ide meger mehīb
- 3 Takrīr-i ‘ışk sırrın ider çün rebāb-ı çeng
Ehl-i riyā niçün ideler bu rumūza reyb
- 4 Takdīr ezelde oldu baña çün ki cām-ı mey

Zāhir ebed ki bulmaya tağyīr ‘ilm-i ğayb

5 Mūsā gibi elinde ‘aşā ejdehām olur
Her bir şubān ki eylemeye hizmet-i Şu’ayb

6 Hādīm ki āsitān-ı ḥabībe olur nesīm
Pūr-‘anber āstīn bulur anda ‘abīr-ceyb

7 ‘Uşşākī çün şebāb gūnidūr şeb-i ğurūr
Toğmadan esmeseydi ecel yil[i] şubḥ-ı şeyb

13

Velehu eyzan

Fe‘ilātūn (Fā‘ilātūn) / Fe‘ilātūn / Fe‘ilātūn / Fe‘ilūn (Fā‘ilūn)

..- (-.-) / ... / ... / ..- (-.-)

1 Düşmişem şöyle ben āh ki nā-gāh ğarīb
Kimse[y]i nā-geh i cān itmesūn Allāh ğarīb

2 Şehryār ol ki ola şehir ü diyārında gedā
Bir gedā bende olur çünkü düşē şāh ğarīb

3 Ğarḳ olur kana şafaḳ göz gibi kanları
Sīneler yandurur āh itse şehir gāh ğarīb

4 Niçe gözlü-y-[i]se gözsüz gibidūr bī-ser [ü] pā

(13)

33b-34a

Uşşākī, bu gazele **Yenbū-ı Hikmet** isimli eserinde de yer vermiştir. Uşşākī’nin iki eserinde de yer alan bu gazel, edisyon kritik yapılarak bu teze alınmıştır. **Divan-ı Uşşākī** D, diğer eser ise Y nüshası olarak belirlenmiştir. Diğer eser için bkz.: Yılmaz, **a.g.t.**, s. 343.

1. Birinci mısra Y nüshasında şu şekilde geçer: “Düşmişem āh ki ben derd-ile nā-gāh ğarīb”.

2. İkinci mısra Y nüshasında şu şekilde geçer: “Bir gedā hāl-i yeg andan-ki düşē şāh ğarīb”

3. göz: çeşm Y.

Küh-ı şahrâda olur yıl gibi gümrâh ğarîb

5 *Her kişi bir kez olur lîk nigârından ırâh*
Her nefes biñ kez ölür çünkü ide âh ğarîb

6 Dirligümde ben anuñ-çün ölemem ağlarum
Kim ğarîbem ölicecek kimse dimez âh ğarîb

7 Olur olmaz kişinüñ serzenişi ucından
Düşmişem şem‘ gibi sūzişe bî-gâh ğarîb

8 Haste-dildür ğam-ı ğurbetde bu dem ‘Uşşākî
Öliser diñ cu‘ile’l-cennetü meşvâh ğarîb

14

Velehu eyzan

Mef‘ûlü / Mefâ‘ilü / Mefâ‘ilü / Fe‘ûlün

--. / .--. / .--. / .--

1 Cân viriserem hicr düninden bu dem ey dost
Vaşluñdan eger urmasa dem şubh-dem ey dost

2 Ebvâb-ı felekde oldı seher halka-zen
Feth olmasa rahmet kapusu ben n’idem ey dost

3 Püştümde pey oldukça cefâñı çekerem ben

4. olur: yiler Y.

5. Bu beyit D nüshasında yoktur.

7. Bu beyit Y nüshasında yoktur.

8. “Cennet ona kalacak yer kılındı.”

Bu beyit Y nüshasında şu şekilde geçer: “Olısar ‘ışkla ‘Uşşākî habîbinden ırâh / İdüñüz kim cu‘ile’l-cennetü meşvâh ğarîb”.

(14)

34a

Zür-ile kemān oldısa addüm ne am ey dost

4 Tahr r kılam çünki amu   erh ni giry n
anlar döker ol demde gözümden alem ey dost

5 Dil kim g nilerken y z  ni kend  gözümden
Göresi gözüm yok ki g z mi görem ey dost

6 Her demde adeh gibi rev n f rkat elinden
Tolar gözüm ile cigerüm  b u dem ey dost

7 ‘U    ’yi hoş tut ki cih nda ele girmez
Bir ancılayın ‘    -ı   bit-adem ey dost

15

Velehu ey an

Mef  l  / F  ilat  / Mef  l  / F  il n

--. / --. / --. / --.

1 Mest itmese beni ezel ol s   -i elest
Böyle bel  bu neşve-i mey idemezdi mest

2 C m-ı mey elde k nc-i  ar b tdur yirüm
Genc-i nih n nih yet[i] yok anda amu mest

3 Mu kem niçe ki tevbe-i seng nler iderem
Bir s st    e-i mey-ile irişür  ikest

4 Z hir ki c na ‘ilm [ ] ‘amelden nec t yok
Kim ayba ‘ lim-ise anu dur reh  v  best

- 5 Hoşdur çemende cām-ı sebū gibi yār-ıla
Çigin çiginde leb-be-leb ü mest dest-be-dest
- 6 Ol hūr-ı hūsne bütler eger beñzeye-idi
Bir ola-y-ıdı mezheb-i İslām büt-perest
- 7 Olur hevāda toz gibi ‘Uşşākī ser-bülend
Dost ayağına yüz sürüp olan türāb-ı pest

16

Velehu eyzan

Mef‘ūlū / Mefā‘īlū / Mefā‘īlū / Fe‘ūlūn

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Çün çeşme-i Hızr-ile lebūñ kıldı karābet
‘İsī nefesinden nefesūñ aldı niyābet
- 2 Sürh erdigi gözümde yaşum kātibi bu kim
Yüzümde ide naqş-ı hayālūñ kitābet
- 3 Diler yüzüñi dileñe gün zülf-i ruhuñdan
Umar ki ola şubha yakīn da‘vet icābet
- 4 Havf itse ne tañ hier güninde göñül ü cān
Şol dün ki meh olmaya olur anda mehābet
- 5 Çeşmūñ ne ‘aceb gūşe-i haddūñde k’ider hışm
Mihrāb-nişīn olan olur ehl-i şalābet
- 6 Çün hutbe-i ‘ışk okımadı minbere vā‘iz

Çıkmazdı okınsa ki bizimdür bu hitâbet

- 7 ‘Uşşākī ikāmetde okıduğı gazeller
Ellerden ele düşdi öyle buldı ğarābet

17

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Hatt-ı sebzün ki olur Hızır lebün āb-ı hayāt
Cānlara zulmet-i zülfün bu yüzün nūr-ı necāt
- 2 Tālibün ins ü melāyikdür ü aduñ tesbīh
Zülfünün gicesi Kadr ü yüzünün şem’[i] berāt
- 3 Hüsn-i hulk-ıla ki ‘āşıklar olur aşhābuñ
Nürsın āl-i Muhammed’de ‘aleyhi’ş-şalavāt
- 4 Tā irem Ka‘be yüzün ‘ıydına *Lebbeyk* uruban
Kılmışam mevkıf-ı kūyuñda vuķūf-ı ‘Arafāt
- 5 Şems-i hüsnün bigi bir gün dağı toğmadı güneş
Sekenāt olalı yirde vü felekde harekāt
- 6 Diledüm şāha leb-i la‘l zekātın didi kim
Yok-durur mezhebümüzde dūr ü yākūta zekāt
- 7 Kaşruñı çün göre ‘Uşşākī okır şānuñda

(17)

35a

4. **Lebbeyk:** Buyrunuz!

Ente Sultānī ve zū'l 'arşi refi'ü'd-derecāt

18

Velehu eyzan

Fe'ilātün (Fā'ilātün) / Mefā'ilün / Fe'ilün (Fā'lün)

..-- (-.-) / .-.- / ..- (--)

- 1 Āhū gözün ki hamle ura hāriş
Ġamzesi zaḥmı cāndadur hādiş
- 2 Ġam-durur dirliğümde sermāyem
Ben öliceğ gama toyar vāriş
- 3 Leblerün cān sühanların kâ'il
Gözlerün şerr-i fitneden bâhiş
- 4 Derd ki em vaşl [u] şabr[u] ölmekdür
Ol iki bende yok meger sālîş
- 5 Gözün and içdi ki öldüre bini
Unudup olmasa-y-idi hāniş
- 6 Cān virüp olmağa şehīd-i 'ışk
Oldı 'Uşşākī'ye gözün bāiş

19

Velehu eyzan

7. "Sen benim sultanımsın ve mertebesi yüksek arşın sahibisin."

(18)

35a-35b

6. Vezne uygun hale gelmesi için "'Uşşākī" kelimesi "'Uşşākī'ye" olarak düzeltilmiştir.

(19)

35b

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Zülfüñüñ táb[1] benümle olalı pīçā-pīç
Dāma düşdüñ bulıman re’s-i rehā olmağa hīç
- 2 Ka‘be-i hüsnüñde harāmī gözüñi görincek
Yırttı ihrāmı vü kanın[1] helāl itdi hacīc
- 3 Bahçe-i bāğ-ı ruhuñ olsa temāşā ne bahā
Fevc fevc anda çiçekler ki olur zevc-i behīc
- 4 Çeng-ile çeşm-i ‘uķābuñ ki ider cāna ‘ikāb
Aña beñzer ki ala çengine şāhīn ü zīc
- 5 Hüsñ-i dürcine muhakķak ki haťuñ saçdı ğubār
Bu siyeh-kār-i gör kim nice bulur tedrīc
- 6 Āhır iķer kişinüñ kanını bu devr-i felek
Geçmedin fırşatı evvel sen anuñ kanını ic
- 7 Oldı ‘Uşşākī mücerred virüben mihrine cān
İtdi kendüye iķün ol ‘ışķ-ı ‘arūsın tezvīc

20

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

1. Kafiye gereği “hīç” kelimesi “hīc” olarak okunmuştur.

6. Kafiye gereği “iķ” kelimesi “ic” olarak okunmuştur.

(20)

36a

- 1 Döndi firdevse çemen şubḥ ele al cām-ı şabūḥ
Şun beri ey sākī-i ḥūrī içelüm rāḥat-rūḥ
- 2 Cām zam it lebūñe pāyūñe zühdi kesr it
Naşb kıl rāye-i ‘ıyşı kim odur fetḥ-i fütūḥ
- 3 Nāşıḥuñ nuşḥına uyma ki bu gül mevsimidür
Bize bir cām ile bin tevbe[y]i şor niçe naşūḥ
- 4 Ḥüsn-i ḥüzn-ile ki sen Yūsuf [u] ben Ya‘qūb’am
Başda tūfān yaşum āfetdür işüm nevḥa-i Nūḥ
- 5 Ter-dimāğ ol koma şūfī gibi yābis mağzuñ
Ser-girān ol mey içüp kim bulasın ḥoḳḳa-i rūḥ
- 6 Tutağūñ yādına nergis gibi kan yaş dökerem
Lāle göñli gibi oldu cigerüm uş mecrūḥ
- 7 Şafḥa-i defter-i ‘ışk olmaya ḥall ‘Uşşākī
Kātı müşkil bu-durur kim kılasın niçe şürūḥ

21

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.- / ..- / .- / .. (--)

- 1 Fesāda virdi dimāğum bu fīkr-i zühdi [ü] şalāḥ
Ey sākī şun kadeḥ-i rāḥ-ı şerbet-i ıslāḥ
- 2 Ḥumār gözlü elinden al iç şarāb-ı şabūḥ

Uyursa şem‘ dem-ile nesīm-i şubh-ı şabāh

3 Mu‘aṭṭar eyle dimāguñ mey-ile gonce gibi
Mu‘anber eylese mağz-ı cihāna bŷy-ı riyāh

4 Döküñ şürāhī kanını içüñ harām dimeñ
Ki derd-i ‘ışka devāsı cigerde oldu mŷbāh

5 Mücerredān-ı harābāt gör ki gice halvetde
‘Arŷs-ı duḡter-i bāga nice itdi taze nikāh

6 Ḥadīs-i kāmētüñ Allāhu Ekber işitse
Kamu mü‘ezzīn unıdur kanı şalāh-ı felāh

7 Yüzüñ zavına ki mişbāhdur bu ‘Uşşākī
Lebüñ sözün[e] feraḡ üfledi ne didi miftāh

22

Velehu eyzan

Fā‘ilātŷn / Fā‘ilātŷn / Fā‘ilātŷn / Fā‘ilŷn

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

1 Düşmişem bunca zamāndur ki şehā senden ırāḡ
Aña beñzer ki düşe rŷḡ-ı revān tenden ırāḡ

2 Zŷlfüñ endişesiyle tutdı göñŷl hicr yolın
Vay aña kim dün uzun yolu daḡı andan ırāḡ

3 Vaşl-ı cānāna yakīn iremezem cān-ıla pes
Tā ki ben kendŷzümi eylemeyem benden ırāḡ

- 4 Nūr-ı kûyuñdan ıraḥ ƙarañuda gümraham
Şöyle kim Mūsāydı vādī-i Eymen'den ıraḥ
- 5 Geçdi bülbul gibi efgān-ıla bu 'ömr-i 'azīz
Görmedüm gül yüzini düşeli gülşenden ıraḥ
- 6 Āh kim yāra ƙarīb oldı raƙīb-i maħrem
Görmedin öliserem dostı düşmenden ıraḥ
- 7 Şehriyārī-ile 'Uşşākī ƙoyup şeḥr [ü] diyār
Düşdi miskīn [ü] ğarīb olalı meskenden ıraḥ

23

Velehu eyzan

Mef'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Ben cān virürem derd-ile yāruñ ħaberi yoħ
Hergiz cigeri ħasteye anuñ nazarı yoħ
- 2 Zülfi ħaberin bād-ı seħerden bilse-y-idüm
Yā Rab ne diyem hicr-i denīnūñ seħeri yoħ
- 3 Ben bī-ser ü pā yıl gibi yoluñda yilerem
Feryād ki āhumdan anuñ derd-i seri yoħ
- 4 Hūn-ı dil içenlere ƙadeħler tudaƙ idüp
Ġāyet feraħı var meger anuñ cigeri yoħ
- 5 Yüz süre geĉerse ne 'aceb ay işiginden

Ayağ o başar anda ki anuñ başarı yoğ

- 6 Niçe ki maḳām ola dile menzil-i ḥāki
Kūyuñda muḳīm oldı vü ‘azm-i seferi yoğ
- 7 ‘Uşşāḳī rızā kıldı siper tır-i ḳazā ki
Pes çāre nedür çün bu ḳazānuñ ḳaderi yoğ

24

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Ey ḥüsn-i şerīf şeref-i eşref-i mevcūd
‘Ālemde cemālūñ günidür ṭālī‘-i mes‘ūd
- 2 Ḳadd-i elifüñle dağı şol medd-i ḳaşun-çün
Nün itdi beni toğrısı bu nāle-i memdūd
- 3 Baş ḳomağ ayağıña baña ḥāl-i ḥasendür
Başında gerekdür-çün Ayās’uñ ser-i Maḥmūd
- 4 Cānlara ḳaşuñ arasıdur ḳıble vü ma‘bed
‘Uşşāḳa yüzüñ Ka‘besidür maḳşad [u] maḳşūd
- 5 Ḳaddüm bükür çeng gibi nāle-i dil-süz
Süzumla cigerler oda yanar nitekim ‘ūd
- 6 Bezm-i ruḥuña şem‘ olalı nūr-ı Muḥammed
Ben süzişle sāz iderem nāle-i Dāvud

- 7 'Uşşākī çün āh eylesin sīm-ten-içün
Odından olur rûy-ı hevā şubh-ı zerendūd

25

Velehu eyẓan

Mef'ulü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ulün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Sihr-ile cihānda o melek yüzlü perī zād
Ādem kıomadı bende idindi kıomaz āzād
- 2 Āvāze-i hüsni olalı 'āleme rüşen
Uş fitne-ile düşdi cihān içine feryād
- 3 Ol gönce-leb ü ol yüz ü ol lāle yañağlar
Zī naķş ne hoş reng zihī şan'at-ı üstād
- 4 Ger ide kıyām vaşlına serv gibi rāst
Gülşende kıyāmet kıopara ol kāmēt-i şimşād
- 5 Ol Hüsrev-i Şīrīn-leb-içün sīneme ğamdan
Her dem ururam kūh gibi tīşe-i Ferhād
- 6 Dem-sāz idüp sāzını ansız ney [ü] çengüñ
Bir lahza bu ğamgīn dilimi idemezem şād
- 7 Bir cür'aya devrinde bu mestāne gözüñ uş
Şatdı ne ki var hırķa vü seccāde[y]i zühhād
- 8 Feryād ider ağlayuvirür zār ile cān

Çün yār işiginden kıla ‘Uşşākī sefer yād

26

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Şol mest-i fitne uyhulu nergisden el-‘iyāz
Andan ki gūşelerde göñül bulımaz ma‘āz
- 2 Sende o hüsn ki feth (?) vü bende bu kesr-i gam
Bāb-ı kıyāsa zam nice idem ki oldı şāz
- 3 Cān hüsn-i āfitāb-ile gördüm ki yandı germ
Zülf-i siyāh-sāyını eyledüm melāz
- 4 Görse yüzünde nūr-ı İlāhī’yi bī-ḥatā
İtmezdi ehl-i Çın büt İlāh-çün ittiḥāz
- 5 Zulm-ile mest her dem içer kanımı gözün
Dil kişverinde hükmi şehā olalı nefāz
- 6 Şūfī ter atdı mağz-ı bād-ile yābisin
Zikr-i lebünde bulalı vecd-ile iltizāz
- 7 ‘Uşşākī ḥālī şöyle ḥabībinden ayru kim
Aḥmed’den ıraḥ ola Cebel mesken Mu‘āz

Velehu eyzan**Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün**

--. / --. / .--. / --.

- 1 'İşk âteşiyle şem' bigi cān başumdadur
Uyhuda gözyaşı şeb-i hicrān başumdadur
- 2 Cān murğı nice fāriğ-bāl guşşadan
Çün ol hevā-yı zülf-i perīşān başumdadur
- 3 Deryā-yı 'ışkdan nice bula necāt-ı cān
Gözyaşı ile çünki bu tufān başumdadur
- 4 Zülfüñ hevās[1] virdi yile 'ömrümi şehā
Bu iş ne tañ ki fitne-i devrān başumdadur
- 5 Dürr gibi sīm [ü] zer ider pāyüñe nişār
Mādām ki dīde-i güher-efşān başumdadur
- 6 Çiçekler içre pāyüñe yüz sürdügi için
Biñ 'izzet-ile uş gül [ü] reyhān başumdadur
- 7 'Uşşākī geçdi 'ömr delindi ciger henüz
Ney gibi dahı nāle vü efgān başumdadur

(27)

38a

2. Birinci mısradaki iki hecelik bir kelime eksikliği mevcuttur.

Velehu eyzan**Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘lū / Fā‘ilün**

--. / --. / .--. / --.

- 1 Ol ‘ayn-ı cāzūnun ki ğamı cānumuzdadur
Gözi kara itdi qaşd bu dem cānumuzdadur
- 2 Dār-ı şifāya ire mi bu haste cānumuz
Kim dārū hoqqası ol leb-i mercānumuzdadur
- 3 Ol müşg-ṭurre deste-i reyḥān benefşe-ḥaṭ
Hoşdur ki bu ruḥ-ı gül-i ḥandānumuzdadur
- 4 Zülf-i ruḥında ṭañ mı perīşān olursa dil
Kim fitne devri şimdi bu devrānumuzdadur
- 5 Biz mūrüyuz ki ḥātem-i yāḳūt mühr-ile
Şimdi serīr-i ḥüsn o Süleymānumuzdadur
- 6 Pervāne gibi yanmağumuz şem‘-i ḥasrete
Gözyaşı ile bu şeb-i hicrānumuzdadur
- 7 ‘Uşşākī pāyi tozına mihr-ile sür yüzi
Devlet günü ki o sāye-i sulṭānumuzdadur

Velehu eyzan**Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün**

(28)

38b

(29)

38b-39a

-.--- / -.--- / -.--- / -.--

- 1 Tā niḳābı ḥaṭṭuñuñ kim rūy-ı şubḥa perdedür
Dāmen-i müşgîn şeb açar ay u gün perverdedür
- 2 Hātem-i la‘line mühr uralı ol müşgîn ḥitām
Ḥatm-durur mihr [ü] māh ol ḥalka-i çenberdedür
- 3 Ḥaṭṭ-ı reyḥān kim muḥaḳḳaḳ oldı gül-berg üzre naḳş
Ḥātır-ı ‘anber-ğubārı lālenüñ āzürdedür
- 4 Müşg [ü] ‘anberdür saçılmış berg-i nesrîn çevresi
Ya semenber üzre süsen yaprağı güsterdedür
- 5 Āb-ı hayvān çeşmesin tūtalı ḥaṭṭuñ zulmeti
Cām-ı āfet Hızır elinde cān-ı İskender’ dedür
- 6 Bir raḳam tahrīr ider gül-berge ol şeh bilürem
Ḳullarınüñ nāme-i āzādı ol defterdedür
- 7 Dost ağzuñdan umar ‘Uşşākī āb-ı kevşeri
Şun behişt içre ḥatı çün destüñ sāğardadur

30

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fā‘lün)

..-- (-.---) / .-. / ..- (--)

- 1 Yüzüñ āyīne-i ruḥ-ı cāndur
Zülfüñüñ küfri nūr-ı imāndur

- 2 Hoş benefşe-durur o haţţ-ı gubār
Noktası hālũñũñ ne reyhāndur
- 3 Ağzuñũñ nüktesi vü remzi gibi
Vaşluñũñ da nişān[1] pinhāndur
- 4 Kādemũñ başma gözũme zinhār
Göz degül bu ki ‘ayn-ı tũfāndur
- 5 Zũlfũñe tolaşalı sevdādan
Kara günlü gönũl perĩşāndur
- 6 Görse her kişi kaşuñũñ yayın
Ana peyveste cān[1] kurbāndur

31

Velehu eyzan

Fe‘ilātũn (Fā‘ilātũn) / Mefā‘ilũn / Fe‘ilũn (Fā‘lũn)

..- (-.-) / .-.- / ..- (--)

- 1 İşbu gül yüz ne gül-sitāndandur
Ya bu hoş-bũ ne bũsitāndandur
- 2 Bu cihān ādemĩ degül bu cān
Hũra beñzer mi ki cināndandur
- 3 Yüz çevirmenem gamzeñ oğundan
Ecelũm tũtalum ki andandur

(31)

39a-39b

3. Birinci mısranın vezni bozuktur.

- 4 Leb-i řĩrĩn-zebāñuñ ki dilde
Hevesi cān içinde cāndandur
- 5 Yıl gibi kapuña hevādārum
Toprağum çün ol āsitāndandur
- 6 Cigerüm kanın içdi hūnĩ gözüñ
Her dem olduğı mest kıandandur
- 7 Oldı ‘Uşşākĩ kaşuña kıurbān
Tokınan ok çün ol kemāndandur

32

Velehu eyzan

Mef‘ulũ / Fā‘ilātũ / Mefā‘ilũ / Fā‘ilũn

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Her derd-mende dārũ-yı derdũñ devā yeter
Her haste-cāna şerbet-i zaħmuñ řifā yeter
- 2 Zũlfũñ hevāsıdur hevesũm bu cihānda bes
Sevdā siyeh başumda baña bu hevā yeter
- 3 Ğamzeñden ol ‘azāb ki ben görmişem bugün
Tā haşre dek ‘azāb baña ol cezā yeter
- 4 Şol cān ki ol tavāf ide dīzār-ı Ka‘beni
İki cihānda Merve haķı ol Şafā yeter

- 5 Virmez selām görse beni görmeze urur
N’ola kılursa ben kula bir merhabā yeter
- 6 ‘İşkuñ yolında kurtulmaz nice yürüsem
Ben yeterem cefāya ya baña cefā yeter
- 7 Sür kapudan rakıbi ki ‘Uşşākī’ dūr muķīm
Ol āsitāna hızm̄et içün bu gedā yeter

33

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.- / ..- / .- / .. (--)

- 1 Mesīhī nuṭkuñ işiden kişi ki cāna irer
Gören cemālūñi bir dem iki cihāna irer
- 2 Ḥadeng-i ğamzeñ-ile şöyle kim ciger hūndur
Dehānuma şunar-ısam elüm kana irer
- 3 Hümā-yı himmet ile ‘arş āşiyāne olur
Şu murğ-ı cān-ķademi kim bu āsitāna irer
- 4 Yire kapuñda yüz urup k’olur zemīn-būs ay
Başı bu faḥrla anuñ evc-i āsumāna irer
- 5 ‘Azīz-i cān saña ma‘zūr tut ki tuḥfemdūr
Eli faķīr ü ḥaķīrūñ bu armağana irer
- 6 Kāpuñda göre beni lāgar rakīb tutar

Hemîn ki itdür eli anuñ üstüñāna irer

- 7 Yüzüm zer itdi başum sîm tûtiyā tozuñ
Bu kîmyā-ile ‘Uşşākî gör ne kâna irer

34

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.-.- / ..-- / .-. / ..- (--)

- 1 Şabā ki sünbül-i zülfüñ çözer müşevveş olur
Benefşenüñ yiri gül halkasında âteş olur
- 2 Gözüm sevādı şora kim yaza yüzüñ vaşfin
Ruḥum beyāzını ḥün sürḥ idüp münakkaş olur
- 3 Saḳîm-i nergis-i mestüñ gül üzre hoş uyımış
Şu haste kim hoş uyıya yine âḥîr ol hoş olur
- 4 Düşeli yıl gibi sevdā-yı zülfüñe cānum
Ḳarār-ı ten idemez bir nefes ne serkeş olur
- 5 Ne āb u ṭîne siriştesin ey ferişte-i Ḥaḳ
Ki şüretüñ beşer ü sîretüñ perîveş olur
- 6 Yüzüñ hevāsına toz gibi ḥāke yüz uranuñ
Derün-i çeşm[i] pür-āb ile âteş ü yaş olur
- 7 Belāsı bārını ‘Uşşākî çeksün ol yārun

(34)

40a-40b

2. Metinde “naşın” kelimesi “vaşfin” kelimesinin altına alternatif olarak yazılmış.

Ki mübtelâ-yı gam-ı 'ışk olan belâ-keş olur

35

Velehu eyzan

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Gül yañağun üzredür dür her dem ey dildâr der
La'l-i şeker-bârı şîrînüñdedür güftâr ter
- 2 Sîm endâmuñla dür dendânuñun şevkinde zerd
Taşa baş urup odından germ ider bâzâr-ı zer
- 3 Berg-i şîve-y-ile hîrâmân olsa ol tolı revân
Serv-i lertzândur dökilen nâzdur her bâr ber
- 4 Gün yüzüne zülfüñi devr-i kamerde çöze bād
Niçe cânlar pāya düşer başdan aşar şer
- 5 Ğamze-i pür-kîş ile dîn şıdı çün ebrû-yı kemân
Mest ditredür güşede gözüñ zihî küffâr fer
- 6 Hâl-i müşk-efşânuña bâzâr-ı ruhsâruñda naqd
Sûd-i sevdâsın alur cânlar virüp tüccâr cer
- 7 Gözle 'Uşşâkî niçe cânlar düşer ayağa kim
Fitne yüzinden götürse ol turre-i ruhsâr ser

(35)

40b

5. İkinci mısranın vezni bozuktur.

Velehu eyzan**Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘lün)****..-- (-.-) / ..-- / ..- (--)**

- 1 Kaddüñe kim meh-i tābān getürür
Bende-i tende o kim cān getürür
- 2 Cānlar erzān-durur la‘lüne kim
Derd-içün hoşka-i dermān getürür
- 3 Toymaz ol ğamze-i kāfir-kīşüñ
Niçe kim hūn-ı Müselmān getürür
- 4 Āferīn serv-i revān kaddüñe kim
Başı üzre gül-i hāndān getürür
- 5 Haṭṭuñuñ hüsine tahsīn iderem
Varaḫ-ı gülde ki reyḥān getürür
- 6 Tutdı dīvān lebüñüñ devrinde
Mūr kim mühr-i Süleymān getürür
- 7 Dökdi ‘Uşşākī yaşın şöyle ğamuñ
Şanki başında o ‘ummān getürür

Velehu eyzan**Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün**

(36)
40b-41a
(37)
41a

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Anlar ki şehā derd-ile dīvānelerüñdür
Baş oynayıcı yoluña pervānelerüñdür
- 2 Şīrīn dise ger Hüsrev-i cān kıssalaruñdan
Efsün okıyan dillerde efsānelerüñdür
- 3 Mestāne kılan şavma‘ada gūşe-nīşīni
Mihrāba kapu açan o meyhānelerüñdür
- 4 ‘İşkuñ meyin içenlere rahm eyle ki sensüz
Rindān-ı harābātī vü mestānelerüñdür
- 5 Hüsni atına bindüñ bu bisāt içre i gül-ruh
Ferzīn gibi sen şehini ferzānelerüñdür
- 6 Per yakıcılardur yüzüñüñ şem‘ine cānlar
Dil-sūhteler cümlesi pervānelerüñdür
- 7 ‘Uşşākī harīmüñe kaçan mahrem ola kim
Devlet haremi şimdi çü bī-gānelerüñdür

38

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Serv-ḳadd gülşende k’ol şimşād-ı şīrīn-ter tutar

Müntehā Ṭübā-durur kim SidreHata! Yer işareti tanımlanmamış.[y]i
hem-ser tutar

2 Zülfünüñ seḥḥārelığın anda bil kim her seher
Ay u günü ḥalkasından bir kemend atar tutar

3 Görmedüm yüzüñden özge meh ki pervîn-i nazmuñ
Hoḳḳa-i la‘lîn lebinde ağzıla gevher tutar

4 Tîr-i ğamzeñden ya ḥavfî yok neden dāyım ḥaṭîb
Minber üzre ḥuṭbe okırken dahî ḥançer tutar

5 Teşne-leb zāhid riyāzet çekdügi gerçek degül
Āb-ı la‘lûñ şevkiyle pā-būs dimāğın ter tutar

6 Gül meger kim nāme-i ḥaṭṭuñ mişâlin derc ider
Nāzik ü rengîn ü ter evrāḳdan defter tutar

7 Göre mi ‘Uşşākî yüzüñ muşḥafında zülfüñi
Sûre-i Ḳadr ü berâtı dilde hoş ezber tutar

39

Velehu eyzan

Mef‘ûlû / Mefā‘îlû / Mefā‘îlû / Fe‘ûlûn

--. / .--. / .--. / .--

1 Ol rūḥ-ı muşavver ki bugün şāh-ı cihāndur
Ma‘nîde ‘aḳıl şāhid[i] kim şûret-i cāndur

2 Rûşen bu ki zülfinde nihān māh-ı sa‘âdet
Devlet güneşi maṭla‘-ı ḥüsniinde ‘ayāndur

- 3 Ol ğamze [vü] ebrü kim olur tîr [ü] kemāndār
Her dem sihirinden cigerüm ğarķa-i ķandur
- 4 Bak gözüñ aç ol āyine-i gītî-nümāya
Naķş-ı dü-cihān bellü-durur şanma nihāndur
- 5 Ol serv-i revān nāz-ile şāyed gele diyü
Gözümden akan yollarına āb-ı revāndur
- 6 Eflāka irerse ne ‘aceb ney gibi nālem
Kim derd-ile hem-dem olanuñ iş[i] fiġāndur
- 7 ‘Uşşākî kıl āhenk-i Hicāz ol Harem’e rāst
K’ol kūy-ı Şafā Merve haķı Ka‘be-i cāndur

40

Velehu eyzan

Mef‘ulü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Gitdi ķarār-ı dil meger ol dil-sitān geçer
Kullar düşüñ ayaġına şāh-ı cihān geçer
- 2 Tutdı cihān[1] cümle yüzi pertev-ile tāb
Bedr oldu şanki gice meh-i āsumān geçer
- 3 Bir dem ne dem diyem beni şormaz ķarār idüp
Yıl gibi gözi yumup açınca hemān geçer

- 4 ‘Ömrüm dükendi derd-ile derdā ki gözlerüm
Bir dem yüzün görimez ü nice zamān geçer
- 5 Irmağ ider gözüm yaşı çevre çemenleri
Çün nāz-ile şalınup o serv-i revān geçer
- 6 Serv-i revān bāğda yir ditremek tutar
Andan ki nāz-ı hüsni-ile bu nev-civān geçer
- 7 ‘Uşşākī diñle yār-ile gülşende çeng ünin
Devletlü cān ki ‘ömr[i] anuñ şādmān geçer

41

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fā‘lün)

... (-...) / .-.- / .. (--)

- 1 Baña senden ki bir kazā yitişür
Saña benden niçe du‘ā yitişür
- 2 Her gice nāle-y-ile şubha değin
Şanma gözüm ki uyhıya yitişür
- 3 Dertlü midür şu dil ki gözüñden
Gamzeñ okıyla biñ devā yitişür
- 4 Hāne-i dil selāmet ile tolar
Hāzretüñden ki merhabā yitişür

- 5 Bahtlu ol kişi ‘ıřkuñdan
Şem‘veş ömrüne fenā yitişür
- 6 Teni ıaddũñ hayāl incidür
Cāna illā ki bin kuvā yitişür
- 7 Cevr çoğ olduğına ‘Uřřākĩ
Ėam yime belki intihā yitişür

42

Velehu eyzan

Mef‘ulũ / Fā‘ilātũ / Mefā‘ilũ / Fā‘ilũn

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Şol haı ki gül varaıda ruĥ-ı dil-sitān çeker
Cān şafhasında müşk-ile naşş-ı cihān çeker
- 2 Gün geçürür zevāl-ile mihrüñde āfitāb
Dāğ-ı ġamuñ yüzine meh-i āsumān çeker
- 3 Şol fitne[y]i ki devr-i zamāndan görürdi cān
Şimdi o cevri-zülfüñ ucından cihān çeker
- 4 Mihrāb içinde mest yatur gözlerüñ müdām
Gör zāhidi ki ġüşede cāmı nihān çeker
- 5 Renc-ıadem kılup şor i yār-i ĥuceste-dem
Var ĥaste ‘āřıkuña ki hicr-ile cān çeker
- 6 Atar ĥadengi gezler ü gözler zihĩ gözüñ
Bīmār görmedüm ki bu resme kemān çeker

- 7 Beñzer benefşe zülfüñe öykündi kim anuñ
Bād-ı şabā dilin ƙafādan revān  eker
- 8 ‘Uşşāķī cān getürdi  apuña  ab l  ıl
Varan gedālīg-ıla şehā der-miyān  eker

43

Velehu ey an

Müfte‘ilün / Mef ‘ilün / Müfte‘ilün / Mef ‘ilün

-..- / .-.- / -..- / .-.-

- 1 ‘Aks[i] o c n cem lin ñ c m-ı şar b içindedür
Pertev-i  f t bdur şanasın  b içindedür
- 2 Zülf yüzine inilicek gün b  p g rememezem
G z nice göre güce kim m h-ı ni  b içindedür
- 3 Gözleri gerçi gözlere ş f  riy sın gösterür
Mescid ñ ol  a an görem mest-i har b içindedür
- 4 Z lmete düşmişem leb ñ va‘desi ile H zrve 
 b-ı hay t bilürem kim bu ser b içindedür
- 5  an ki cigerden a ıdur göz dil anı g d  ider
  t olur   ir ateşe h n ki keb b içindedür
- 6 Şaf a-i had içinde gel ha  -ı lebine  ıl nazar
Fa l-ı cem l b b-ı hüsn işbu kit b içindedür

(43)

43a

4. Metinde ikinci mısra başında müstensihin sonradan iptal ettiği fazladan bir “kim” kelimesi vardır.

- 7 Ḳaddūne Sidre dise ‘Uṣṣākī ne mūntehādur ol
 Serv gibi ne söz dise rāst-ı savāb içindedür

44

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-..) / ..-- / ..-- / ..- (-..)

- 1 Ġonceden perde gider yār çü gülzāra gelür
 Şu olur deng-i şeker çün leb[i] güftāra gelür
- 2 Lerzedden rāst-ser-i serve kıyāmet koparur
 Nāzenin kāmety kim nāz-ıla reftāra gelür
- 3 Ḥalkı hayrān kılur ol ḥalka-i reyḥān gele
 Çün bu zülf [ü] ruḥ u ol ḥalk-ıla bāzāra gelür
- 4 Melekü’l-mevt gözi cānın[ı] alur bīmāruñ
 Çün lebi şerbet-ile yār ki tīmāra gelür
- 5 ‘Anberīn perde-y-ile gün yüzine burka‘ irer
 Müşk bu sümbül[i] çünkim gül-i ruḥsāra gelür
- 6 Görse ol nergis-i maḥmūr seḥer mest-i ḥumār
 Zāhidüñ ‘aklı gidüp ḥāne-i ḥumāra gelür
- 7 Niçe kim vara yüzün görmege ‘Uṣṣākī anuñ
 Uşı gidüp yine dīvāne vü āvāre gelür

45

(44)
43a-43b
(45)

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Başlamış gülşen yüzünde sünbül ü reyhân biter
Ya‘ni kim gül devridür ârâyiş-i bostân biter
- 2 Cân-ı şîrîn ağzuma geldi lebûñ fikrinde kim
Yârinûñ tamduğı yirde kaçresinden cân biter
- 3 Gül yüzûñ-çün ben bu gözyaşıyla ölürsem benüm
Sînemûñ nergisleri ta haşre dek giryân biter
- 4 Zülf-i müşginine direm ki cân-ı miskîn nice
Didi müşkil bende düşmiş şanma işi âsân biter
- 5 Oldı yâķût-ı lebûñden baħr-i sîmâbı gözüm
Anda kim la‘lîn şadefde dürr ile mercân biter
- 6 Olsa ‘Uşşākî n’ola sen serv-i âzâduñ kulu
Başuñ üzre kim toğar ay u gül-i ħandân biter
- 7 Şûfî ķo firdevs[i] cân ferdâya irmez gel bugün
Bu behiştî gör ki nâzik ravza-i Rıdvân biter

46

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilātün

43b

4. İlk mısradaki “Ey saba” ibaresi, vezin ve anlam sorununa yol açtığı için çıkarılmıştır.

(46)

44a

.-.- / ..-- / .-. / ..--

- 1 Zihī zarāfet-i ad kim çemende serv-i revāndur
Zihī arāvet-i ad kim bahār-ı ‘ālem-i cāndur
- 2 Ruuñ ki nüa-i bāğ irmedin alamadı mişāl
Dehānuñ āb-ı ayātuñ lebine nām [u] niāndur
- 3 Nesīm-i sūnbül-i zūlfūñle cān sebük-dil olupdur
‘Abīr-i sebze şaçuñdan ser-i benefşe girāndur
- 4 Güneşde görmedüm ağızuñdan özge zerre[y]i hīç
Ki anda lü’lü’-i ‘ummān gibi sitāre nihāndur
- 5 ü a-ı sebzde nemekdāna çekdi dāyire-sāz
Bu üsn-i üb-içün dil kebāb gözyaşı andur
- 6 ağılsa leşker-i āhuñ ü nīm-rūza kemīndür
ekilse Hindi’yi Türk’üñ gün üzre tīr-i kemāndur
- 7 Yazalı kıa-i zūlfūñ hikāyetin ‘Uāī
Uzun fesāneye dūup alem ikeste-zebāndur

47

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-

- 1 Ey ‘asesden zūlf-ile ‘ayyār-ter
urredensin senden ol arrār-ter

- 2 Ğamze vü çeşm [ü] kaşuñla her biri
Biri birinden-durur hūnh̃ār-ter
- 3 Şehr-i devrān içre teng ağzuñ gibi
Hok̃ka-bāz olmadı şīrīn kār-ter
- 4 Gerçi şādık yār çokdur tapuña
Olmaya ben muhlīşüñden yār-ter
- 5 Dil qadīmī derd-ile efkārđı
Dāğ-ı hicri h̃adiş itdi efkār-ter
- 6 Der ki geç sen benden āsāndur bu iş
N'ola bu işden dahı düşvār-ter
- 7 Düşđi 'ışkuñdan şehā 'Uşşāk süst
K'oldı ol gözüñ gibi bīmār-ter

48

Velehu eyzan

Mef'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Şol sīnede kim giceler āh-ı seherī var
Gör kim cigerinde nice ğamzeñ sihiri var
- 2 Dirsens baña kim bād-ı seherden haberüm bil
Aña di bu sözi ki şebinüñ seheri var
- 3 Virdi haber[i] bād-ı şabā cāna şaçuñdan

Ṭayyib nefesi lîk perîşân ḥaberi var

4 Bir mûca miyānuñda çü yok dîkḳati cānuñ
Bu oldı nişān aña ki zerrîn kemeri var

5 Ḥaddi kadar ur her cigere ḡamze ḥadengin
Kim sehm-i ḳazānuñ daḡı olsa ḳaderi var

6 Ḳaddūñ gibi kim gördi ḡulistānda ḥırāmān
Bir serv-i revānı serinde ḳameri var

7 Dürc-i ḡüher ider dehenūñ la‘l-durur derc
Yāḳūt-ı ṭarabdur ṭuṭaḡuñ ḥaṭṭ-ı teri var

8 ‘Uşşāḳī kebāb-ı cigeri cür‘a-i cānı
Kefinde ḳadeḡ gibi şehā māḥazarı var

49

Velehu eyzan

Mef‘ulü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

1 Cān āfitāb-ı ḡüsnüñe mehveş ḡulāmdur
Dil bend-i zülfüñ ile giriftār-ı dāmdur

2 Zülf ü ruḡuñ-durur göze her rûz ārzû
Sevdāsı rûzedār gibi fikr-i şāmdur

3 Yüzüñ behişt [ü] ravza-i Rıdvān lebüñde ḡaṭ
La’lün raḡīḳ beñler[i] müşḡin ḡitāmdur

- 4 Niçün helâl ider kapuña kanmaz gözüñ
Şıdı harem kebûterinüñ çün harâmdur
- 5 Neyler hevâ-yı Tübâ gönül gülşeninde pes
Kaddüñ hayâl[i] cânda çü kâyim maķâmdur
- 6 ‘İşkuñ odıyla şûfî kaçan puhte-dil olur
Endîşe-i behiştle çün kalb[i] hâmdur
- 7 Zıkr itse la‘lûñi dil-i ‘Uşşâķī derd-ger
Tûṭı ki şekkerin aña şîrîn kelâmdur

50

Velehu eyzân

Mef‘ûlü / Mefâ‘ilü / Mefâ‘ilü / Fe‘ûlün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Cânlar yañaġuñ derdi-y-le dîvâne olupdur
Diller gözüñüñ zulmi-y-le vîrâne olupdur
- 2 İncü dişüñüñ şevķı-y-la bu hâne-i çeşmüm
Gencine-i yâķût-ıla dürdâne olupdur
- 3 Yüzüm varakında yazalı ġuşşamı eşķüm
Kışşam bilinüp illere efsâne olupdur
- 4 Gözüñ neler itdi baña düşmen siz ile dost
Kim biliş-iken hicr-ile bîgâne olupdur
- 5 Cân murġı nice olmaya gözüñ merdümüne şayd

Kim dām-ı saçuñ Hindū benüñ dāne olupdur

6 Her gice hayālinde dil ol şem‘-i cemālūñ
Uş bāl ile per yakmağa pervāne olupdur

7 ‘Uşşākī’ye yār u çemen ü sāz gerek kim
Fūrkat meyine gözler[i] peymāne olupdur

51

Velehu eyzan

Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilūn

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

1 Hūn-ı hūsnūñden melāḥat söz kim cānumdadur
Başda şūr u hūn nemekin çeşm-i giryānumdadur

2 Cān u dil yüzinden almışam kafālardan (...)
Öğüme gelmez kaçan ol yār kim yanumdadur

3 Başdan ayağa şeb-i vaşluñda cānum şem‘veş
Şubḥ-ı mevtem vakt līkin ān-ı hicrānumdadur

4 Çeşm-i bīmāruñ susamış kanuma ol hūn-h‘vārenüñ
Eyle beñzer kim şifāsı şerbeti kanumdadur

5 Kaşlaruñ yayına kurbān itmişem cān u dili
Gamzeñ okından niçesi şimdi kurbānumdadur

6 Yazalı ‘Uşşākī hūsn [ü] ḥaṭṭ [u] hālūñ naḳşını
Būy-ı reyḥān u benefşe rüy-ı divānumdadur

- 7 ‘Ārızına tūrresin kılma perīṣān ey nesīm
Ol siyeh-rū kāfirūn kim ẓaṣd[1] īmānumdadur

52

Velehu eyẓan

Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilūn

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Ben didüm aduñ nedür didi meh-i tābāna şor
La‘lini şordum didügüm bu sözi cānāna şor
- 2 Ben didüm kim bir nişān virsen dehānuñdan dile
Didi anı bilmezem ben ol leb-i ḥandāna şor
- 3 Ben didüm ki sīneye neden bunca elem
Didi anı zaḥm[1] çok ol ġamze-i peykāna şor
- 4 Ben didüm kim kim-durur yaġma kılan cān mülkini
Didi var bu fītnē[y]i Hindū-yı Türkistān’a şor
- 5 Ben didüm kim şafḥa-i ḥüsnüñde naḳṣ-ı ḥatındur
Didi bu gül defterin ol murġ-ı ḥoş-elḥāna şor
- 6 Ben didüm kim būy-ı cān mıdur şaçuñ ya müşg-i Çīn
Didi kim bu müşkili var ehl-i Hindistān’a şor
- 7 Ben didüm kim ol zenaḥ mı dest-i ḥaṭṭuñda ya sīb
Didi cennet mīvesindendür anı Rıdvān’a şor
- 8 Ben didüm vaşfuñda ‘Uşşākī kemālin kim bilür

Didi var bu nükte[y]i Ḥassān-ile Selmān'a sor

53

Velehu eyẓan

Mef'ūlū / Fā'ilātū / Mefā'ilū / Fā'ilūn

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Şermiyle yüzüññ gül-i ter kendüden gider
Kim ğarķ olur 'araķda vü fer kendüden gider
- 2 Nergis ki şubḥ-dem göz açar cām-ı Cem içer
Mestāne gözlerüñ[i] görür kendüden gider
- 3 Zincīr-i zülfüñe güzer itse nesīm-i şubḥ
Müşġin resen kemende düşer kendüden gider
- 4 Yüz sürmeyenler ayaġuñ izine serverā
Gör serv-i ser-fīrāz ola ser kendüden gider
- 5 Yār u diyār u şehir[i] koyup zār ağlayu
'Āşık ki kıla 'azm-i sefer kendüden gider
- 6 Bülbül gibi o gül yüzine karşı zār ile
Aġladuġuma şöyle güler kendüden gider
- 7 Her dem ķazā-yı hışm-ile 'Uşşākī çeşmüññ
Vaşf itse olmaz ol şu ķadar kendüden gider

Velehu eyzan**Mef‘ulü / Fā‘ilatü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün**

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Elbette cān viren kişi cānāne irişür
Merdānlık iden şeh-i merdāna irişür
- 2 ‘Āşık ki yār ışigine cān virüp irişe
Bilün hemīn ki ravza-i Rıdvān’a irişür
- 3 Nice gedā ise kişide himmet olıcak
Hak’uñ ‘ināyeti ile sultāna irişür
- 4 Himmetde ādemī k’ola mānend Āşaf’a
Mūr ise dahı Mīr Süleymān’a irişür
- 5 Gül-reng cām içen çemen içinde yār ile
Ol Hızr gibi çeşme-i hayvāna irişür
- 6 ‘Āşık hevā-yı rüy-ı nigār-ile zevk ider
Bülbül gül ü şafā-yı gülistāna irişür
- 7 Cehd eyle yāre za‘fıla ‘Uşşākī iresin
Cidd-ile katre kulzüm-i ‘ummāna irişür

(54)

46b

7. Metinde “kulzüm” kelimesi, lam harfi yerine dal harfi konularak yanlış yazılmıştır.

Velehu eyzan**Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün**

-.- / -.- / -.- / -.-

- 1 Bağladı cān boynına zülfi kemendin hā çeker
Gör bu serkeşden dil-i sergeşte ne sevdā çeker
- 2 Āhum odı sūzişinden yanmaya tā mülk-i cān
Gözlerüm dolāb olup hūn-ı cigerden mā çeker
- 3 Āferīn kim şafha-i gül üstine naqqāş-ı hūsn
Naqq-ı miskīn haṭṭuñuñ pergārını zībā çeker
- 4 Mest çeşmüñ kim çeker ‘anber kemān atar ḥadeng
Süst nesne görmedüm böyle tüvānāya çeker
- 5 Hurrem olsun cām gibi ğamdan ol mestler müdām
K’unudup encām[1] dest-i sākīden şahbā çeker
- 6 Cān hevā-yı āsitānuñla lebüñ ider heves
Öyle beñzer kim beni bu ḥāk ü şu anda çeker
- 7 Her şeb iderem raķīb-ile kapuñda ulu ceng
Kūyuñ iti uyımaz tā şubha dek ğavġa çeker
- 8 Düşdi bī-cān çeşm-i ‘Uşşākī firāk-ı yār-ıla
Bir nigāh at kūh olan kūhī kaçan tenhā çeker

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilatü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Bilün ki incelik ile zerrîn kemerdedür
Mü halka-i başarda vü diğkat nazardadur
- 2 Zülfün gibi ‘aceb mi perîşân olursa dil
‘İşkuñ hevâsı çünki bu sevdâ-yı serdedür
- 3 Çeng iniler benüm gibi key nâleler kılr
Şankim anuñ nigârda yiri bî-hünerdedür
- 4 Āhum odına yanmaya tâ kim sitâreler
Vaqt-i seherde gör nice seyr-i seferdedür
- 5 Dil-ber yolına billâh benüm bilesiñüz
Şıdık u şafâ ile dil ü cân mâ-ğazardadur
- 6 Yüzün hevâsına düşeli zerreveş nigâr
Gönlüm kaçını gör nice hayrân güzervedür
- 7 Besdür çemende yâr-ıla ‘Uşşâkî cām-ı la‘l
Şanma ki hâtırım zer ü sîm ü güherdedür

Velehu eyzan

(56)

47a

5. Metinde “Dil-ber yolına benüm billâh bilesiñüz” yazmasına rağmen vezne uygun olması açısından benüm kelimesinin yeri değiştirilmiştir.

(57)

47b

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Hünī gözüñ cigerde ına ına ın içer
Teşne niçe ki hırş-ıla āb-ı revān içer
- 2 Yüz yıllık ölü cür'a-ıla şimdi cān bulur
Şol cām-ı cān-fezā ki bu şīrīn dehān içer
- 3 Gözüñ ki oldu göz göre sermest mey-perest
Halka nihān kanımı Hāk'a 'ayān içer
- 4 Gül hırmeninde hurrem olur cām-ı la'l-veş
Şol rūh-ı cevheri ki o rıtl-i girān içer
- 5 Korkar ki zehr-i şīşesi uşana hırka-puş
Ehl-i kerāmet oldu ki cāmı nihān içer
- 6 İşkuñda şem'[i] gör ki benüm gibi şubhdan
Her gice hūn-ı dil-ber ü eşk-i revān içer
- 7 Uşşākī mey zamāne kanıdur iç anı kan
Āhır sinūñde kanuñı çünkim zamān içer

58

Velehu eyzan

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

-.-- / -.-. / -.-. / -.-

- 1 Cān ki zūlf-i haddūñe tolaşa ol başdan geçer

Gice kim pervâne ‘ömri şu‘le âteşden geçer

- 2 Nağş olur dilde hayâl-i bûy-ı reyhân şubh-dem
Bil gubâr ile kaçan k’ol hatt-ı dil-keşden geçer
- 3 Şûfînüñ mağzında çünkim kand ezer zıkr-i lebûñ
Aş-ıla şudan kesilüp kurı [vü] yaşdan geçer
- 4 Halka-i sırrına aklum girmedi ağzuñ remzinüñ
İncelüp kılmadı bir kılca ki münakkaşdan geçer
- 5 İnmeye yeryüzüne bu vech-ile gökden dirahş
Ġamzeler kim hışm-ıla göñlüme ol kaşdan geçer
- 6 Görmüşem dildâr[ı] ardınca rakıbuñ göz-ile
Âferîn gözüm saña kim bakışuñ taşdan geçer
- 7 Tutdı ‘Uşşâkî’yi zülfüñ dām[ı] kim kılmaz rehâ
İdiser berdâr kimdür kim o serkeşden geçer

59

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilatü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Müşgîn saçuñ kemend[i] dil-ārām-ı cān-durur
Hālüñ nişān-ı fitne-i āhîr zamān-durur
- 2 Tübā boyuñ çemende hırāmān yürüyicek
Baş indüren ayağına serv-i revān-durur

- 3 Dil nice kıla vaşf-ı miyân u dehānuñı
Kanda bulına zerre ki ol bī-niṣān-durur
- 4 Tır [ü] ḥadeng[i] kıldı niṣān cānumı kaşuñ
Olmak ḥalāş aña o kemāndan gümān-durur
- 5 Şüretde merdūmi gözüñüñ zühhd gösterür
Meyḥāne içre ma‘nāda pīr-i muḡān-durur
- 6 La‘lūñ-içün okıyalı şīrīn ḡazelleri
Ter sözlerüm cihān yüzine dūr-feṣān-durur
- 7 Çeng ile muṭribā okı ‘Uşşākī sözlerin
Cān bezmi vü bu meclis-i şāh-ı cihān-durur

60

Velehu eyzan

Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilūn

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Baḡ-ı ḥüsnüñ bülbüli cānuñ gül-i ḥandānıdur
Dil benefşe lāle üzre deste-i reyḥānıdur
- 2 Ol kemān ebrū kemendin k’ana peyveste ḥadeng
Çeşmi kāfir-kīşīñüñ cānlar zihī kurbānıdur
- 3 Zülf ü haddüñ tañ mıdur meftūn iderse ‘aqlumı
Şimdi kim devr-i kamedür fitneler devrānıdur
- 4 Dürc-i la‘līn mi güher dürc ile ya pürdür şadef

Hoḳḳa-i mercānum ya yāruñ leb ü dendānıdur

5 Her nefes meydān-ı ḥüsnüñ kim temāşā eyleyem
Görürem cān top müşgīn turreler çevgānıdur

6 Dil gözüñden mihr umar ḳanmıṣ ḳaṣuñ miḥrābına
Ol ğarībe ‘izzet it kim ‘ayn-i Ḥaḳ mihmānıdur

7 Ebr-i nisān gibi dāyim gül yüzüñ şevḳinde dost
Gözlerümden dökülen yaṣ şanma baĝrum ḳanıdur

8 İdeli ‘Uṣṣāḳī’yi dīvāne zülfüñ ey perī
İns[i] ḥayrān iden ol dīvānenüñ dīvānıdur

61

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.-.- / ..-- / .-. / ..- (--)

1 Cihānda göz ki yüzüñden ḥayāle kāni‘dür
Şu cān ki irmedi ol zevḳe ‘ömri zāyi‘dür

2 Çü ḥaṭṭuñ āyeti oldı kemāl-i ḥüsne nişān
Yüzüñde ḳudret eli bir bürān-ı cāmi‘dür

3 Hevā-yı āb-ı lebüñden türāb olur tenler
Zī şu ki aṣlına her şey od ile rāci‘dür

4 Gözüñ müderris[i] cāna ne fitne ders itse
Ḥayāl-i pāk ile dil gūṣān [u] sāmi‘dür

- 5 O günde ay yüzüññ ola bī-ḥayā pāre
Şu düşmenüm ki tapuñdan muḥibe māni‘dür
- 6 Tapuñdan itse tulu‘-ı güneş-durur yüzüñ
Zī āsitāne ki her demde sa‘d-ṭāli‘dür
- 7 Ğamuñda sürḥ ile her demde çeşm-i ‘Uşşākī
Ne yazsa defter-i zerde beyāz [u] vāki‘dür

62

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Yine ‘ıyd oldı ıtarabdan dil ü cān ḥandāndur
Her ki ‘ıyş itmeye sen cānla ol bī-cāndur
- 2 Şūfiler yücede ‘ıyd ayı-durur gözledügi
Zır ü bālāda baķan kaşlaruña cānāndur
- 3 Her ki ‘ıyd ay[1] gibi görse kaşuñ yayını ol
Gözleruñ gibi karar eylemez ü ğaltāndur
- 4 Devlet ol cāna yüzüñ Ka‘besini kıldı tavāf
Vuşlatuñ ‘ıydına kapuñda bugün kurbāndur
- 5 ‘ıyd-i ḥüsnüñde n’ola kendiyi ıop eylese cān
Çünki çevgān şaçuñ alnuñ aña meydāndur
- 6 Beni saña ki yavuz añlada iblīs [ü] raķīb

Sen inanma aña kim vesvese-i şeytāndur

- 7 Yüri ‘Uşşākī bugün ‘ālemüñ āzāde[y]iken
Bendesin çünkü şehüñ hüsñ iline sultāndur

63

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Bād-ı seher ki cān eşiyle ser olur
Andan bilen gönül haberin bî-haber olur
- 2 Ğam dünlerinde gün yüzini göre mi gözüm
Çün dost hicr-i şāmına vaşlı seher olur
- 3 Men‘ itme giryeden beni hasret evinde kim
Sīmīn yaşum-ıla yüzümüñ işi zer olur
- 4 Bezm-i ğamuñda yaşlu gözüm her nefes ferah
Nüş itdügi kadeh[i] gibi hūn-ı ciger olur
- 5 Ey bād iletme [yok] yire ayak[1] tozını
Çünkü o nūr-dīde-i şāhib-nazar olur
- 6 Ol yāre nāme ben göz elinden yazamazam
Defter yüzü ki hūn-ı revān-ile ter olur
- 7 ‘Uşşākī her geh bu haţ-ı sevdāya ur kadem
Aña kadem gibi kalem ol demde ser olur

(63)

49a-49b

1. Birinci mısradaki “eşer” kelimesi yanlışlıkla iki kez yazılmıştır.

Velehu eyzan**Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün (Fa'lün)**

.-.- / ..-- / .-. / ..- (--)

- 1 Hādengi mest gözün her nefes ki cāna atar
Kaşuñ kemān-ı fiten gūşe-i cihāna atar
- 2 Çün āfītāb ruhuñdan cihāna sāye düşer
Feraħdan ehl-i zemīn efser āsümāna atar
- 3 Lebün hādışın işiden meyān-ı meclisde
Dimāğ-ı zevk-ile cānın o dem meyāna atar
- 4 'Aceb mi kan ola gözden revān cānumuza
Kemān-ı çarh-ıla fitne oğın zamāna atar
- 5 Qabul evine şıgar cümle halk-ı şadr-nişīn
Beni ne bāb-ile redd ider āsitāna atar
- 6 Hevā-yı 'ışkuñı virmez iki cihāna şehā
Ki kişi cānını meccān kaçan yabana atar
- 7 Semā' içinde hādışuñ işitse 'Uşşākī
O kavle hil'at-i kavvāl cān beyāna atar

Velehu eyzan

(64)
49b
(65)
50a

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Göz ki o fitne gözi göre o sevdāya düşer
Mest-i dīvāne başı gūşe-i şahrāya düşer
- 2 Vāmık-ı ahvāl aña gün gibi rüşen görünür
Her ki endīşesi bu ‘arız-ı ‘Āzrā’ya düşer
- 3 Kāmetüñ-ile kıyāmet ki revān kāyim olur
Sāyesi servüñ o dem Tūbā’ya hem-sāye düşer
- 4 Ser-sevād üzre ki ol hūsn hevāsınla yiler
‘Ākıbet zūlf gibi bilürem ol pāya düşer
- 5 Ğaybdur yarına cān irecegi şūfī neden
Ki bugün ‘işret[i] kor fikret-i ferdāya düşer
- 6 Hāl çü katına kıla gün yüzine dāğ urur
Zūlfünüñ sāyesi çünkim çözile aya düşer
- 7 Dost çeşmi gibi ‘Uşşākī olur mest müdām
Her ki sevdāsı anuñ şūret-i zībāya düşer

66

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

6. Birinci mısranın vezne uyması için “çün” kelimesi “çü” olarak okunmuştur.

(66)

50a-50b

- 1 Hüsnuñ nūr[1] cihān gözine kim cān gūnidūr
Tār-ı zūlfūñ şeb-i küfr ü yüzüñ ĩmān gūnidūr
- 2 Çeşmler çünki revān ola hevā rūşen [ü] hoş
Bāğ içinde şalın ey serv-i hırāman gūnidūr
- 3 Cān yüzüñ şavķ[1] hayālinde göz alnuñ gözedür
N'eylesün çünki hevā hoş ola meydān gūnidūr
- 4 Raķş urup germ-ile bir yanam odında ğamuñuñ
Göñlüm ider daķı kim zevķ-ile biryān gūnidūr
- 5 İstemezden şanemā sāyeñi irmeye Hüzā
Tal'atūñ çünki bize rahmet-i Raķmān gūnidūr
- 6 Derd kim senden irişdi aña kim ide devā
Çāre sensin yine bu derdüme dermān gūnidūr
- 7 Zūlf [ü] haddūñ gözüñ-ile ki 'Uşşākī göre
Ĝamzeñ eydür i kara günlü bugün kan gūnidūr

67

Velehu eyzan

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Sa'd [u] ferruķ-ruķ cemālūñ fālumu meymūn ider
Tāli'üm ü devletüm pīrüz-rüz [u] efzūn ider
- 2 Virdi yüzüñ verdine ol mey hayā bir veche kim

Reng-i ‘aks-i nūrınñ ‘ālem yüzün gülgün ider

- 3 Nergis-i çeşmüñ içer kan mest-i merdüm kanını
Sühr-ile gamzeñ sihirler bağrumı pür-ḥün ider
- 4 Dilde dişüñ nazm-ıla kim lü’lü’-i ‘ummān dizem
Vird-i la’lün zıkrinüñ eşküm āb[1] tün ider
- 5 Görmesün kûteh nazarlar göz[i] sen servi ki yār
Nāgehān kûteh nazar bālā ḳadüñi dūn ider
- 6 Ğonce-i sīrābın[1] her ḥüsn ḳatında açma leb
Şāḥ-ı gülsün tāze-rū her el seni ‘urcūn ider
- 7 Şoḥbet[i] şāḥib-nazarla eyle sini dāyım ol
Tāze tutar ayağūnda gözyaşın Ceyḥūn ider
- 8 İtdi ‘Uşşākī ḳadın çeng ol mişāl-i zülf-i cīm
Şimdi nūn ḳaşuñ ḥayālī nālesin kānūn ider

68

Velehu eyzān

Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilūn

-.-- / -.-- / -.-- / -.-

- 1 Çāresine yaramuñ ol yār tedbīr eylemez
Yara urmaḳda gözi sīnemde taḳşīr eylemez
- 2 Gerçi bir ḥaṭ kim semenber üzre tahrīr itdi şāḥ
Ḳulları tahrīr-içün illā ki tahrīr eylemez
- 3 Pīr-ḳad itdi civān-iken beni bu ḳahr kim

Pîr ü yigit yohdur ol dil-ber ki dil-sîr eylemez

- 4 Āyet-i hüsniñ me‘ānîsin ne keşf ide kelām
Bu hadîşüñ çün uşûlin kimse tefsîr eylemez
- 5 Tîr-i gamzeyle bu kaşduñ k’idesin bini şehîd
Tîz ol ihsân ehli kim hayr işi te’hîr eylemez
- 6 Her seher-gāh oda yanar āh-ı şeb-gîrümle çarh
Āh o āhen göñüle āhum ki te’sîr eylemez
- 7 Çengle her perdede ‘Uşşākî demsâz ol ki rāst
Andan özge kimse hālûñ yâre takrîr eylemez

69

Velehu eyzan

Mef‘ûlû / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .-.-. / -.-

- 1 Dîvāneyüz bu nām-ıla bî-nāma düşmişüz
‘Uşşāka ‘ışk-ı nāmda sernāme düşmişüz
- 2 Efsün-ı ‘ışkuñ okıyalı dil fesāneveş
İklîm içinde elsin ü aqlāma düşmişüz
- 3 ‘İşkuñ meyiyle pür hum-ı ser-beste bizdük
Sırrı açalda dehen-i ‘āmme düşmişüz
- 4 Hoşdur hevā vü āb [u] mey ü hem çemen harîf
Bu devr-i ‘ışk içinde hoş eyyāma düşmişüz

- 5 Mūnis bu yolda maḥrem-i ‘ıṣḳ oldu çün dile
Ol mürşid-ile küfrden İslām’a düşmüşüz
- 6 Her rinde biz ki müfsid-i bed-nāme dirdük
Bildik bu zühd içinde ne bed nāma düşmüşüz
- 7 ‘Uṣṣāḳī cān ider o leb-i cāma ārzū
Dil-puḥteyüz velī tama‘-ı ḥāma düşmüşüz

70

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-..) / ..-- / ..-- / ..- (-..)

- 1 Biz ki ney gibi şehā beste-miyān bendelerüz
Buyur emrüne baş üstüne dārendelerüz
- 2 Devletümüz güneşidür yüzün ey māh-liḳā
Mihr-ile şubḥ-şıfat ṭālī‘[i] ferḥundelerüz
- 3 Mısr-ı ḥüsne sen emīr olalı ey Yūsuf-ı ‘ahd
Biz daḫı çāh-ı zeneḫdanuḡa efgendelerüz
- 4 Āb-ı ḥayvān lebiñün ‘ayn-ı revānı ola şād
Kim o ‘İsī dem-ile Ḥızr-şıfat zindelerüz
- 5 Vuşlatuñ mā’idesin isteyüben bulımazuz
Hicr-ile baḡrumuzuñ ḥūnını ḥorendelerüz
- 6 Ḥüsnuñ ayını görevüz diyü bir gün nā-gāh

Kūyuña gāhi revende vü geh āyendelerüz

- 7 Baş urup pāyüñe ‘Uşşākī ider zār u niyāz
Dest-gīr ol bize kim derd-ile dermāndelerüz

71

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

--- / --- / --- / -.-

- 1 Yirümüz meyhāne vü pīr-i muğāndur pīrümüz
Āhīri hayr olsun anuñ kim düzer tedbīrümüz
- 2 Fitne-i devrān şımadın cāmı tīz ol devr kıl
‘İyş idelüm yā fetā k’āfet-durur te’hirümüz
- 3 Zer olursa hāk eger hāşşiyet-i iksīrle
Sākīyā mey şun ki hāküz mey-durur iksīrümüz
- 4 Boynı bağılu kılıyuz şol merd-i azāduñ kim ol
Yazdı gül-berg üstine bir haţ k’ider tahrīrümüz
- 5 Şāhidimüz uş ki olduk kan yudup ‘ışka şehīd
Defn idüñ yar ışiginde ol disün tekbīrümüz
- 6 Bend-i sevdādan kaçan miskīn gönül bula hālāş
Kim şu pīç-ā-pīç miskīn turredür zencīrümüz
- 7 Rāst ‘Uşşākī çeker hālinden uş sīne delüp
Rūdesī ‘ūduñ ider āhenk-ile takrīrümüz

Velehu eyzan**Mef‘ülü / Mefā‘lū / Mefā‘lū / Fe‘ülün**

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Anuñ ki ider mest gözi kıan kerānsuz
Kim virmeye cān aña meger kim ola cānsuz
- 2 Her gūşede cān şaydın ider çeşm-i kemīnden
Hergiz dağı görmedüm anı tır ü kemānsuz
- 3 Cānsuzdur o kim sinüñ-ile geçmedi ‘ömri
Ey ‘ömr-i ‘azīz itme bizi cān u cihānsuz
- 4 ‘Aql ‘ağz[ı] vücūdında ‘adem şandı nişānı
Didi ki anadan bu meger toğdı dehānsuz
- 5 Hūn-āb ide sīl-i yaşum mā-i ma‘īni
Ger varır isem cennete bu serv-i revānsuz
- 6 ‘İyd ay-durur ‘ayn-i yakīn kaşlar[ı] yayı
Koñuz nazarı kim göresüz rāst gümānsuz
- 7 ‘Uşşākī çemende ki feraḥ kıla kadeḥ-veş
Nış ola aña ‘ıyş ki nūş eyleye ansuz
- 8 Bu bār-ı girān-ı ğam-ıla pūşt-i ḥam oldum
N’idem ne kılam hier yolu dağı kerānsuz

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.-.- / ..-- / .-. / ..- (--)

- 1 N’idem ki ‘āşık hālın habīb olan bilmez
Ben uş bu derd-ile öldüm tabīb olan bilmez
- 2 Hezār zār-ıla geçdi bu ‘ömr fāriğ o gül
Ne dāsītānda-durur ‘andelīb olan bilmez
- 3 Göze ki hūn-ı hayālinde yaş-durur kısmet
Bu nuql lezzetini bī-naşīb olan bilmez
- 4 Şu cān ki düşmedi sevdāya zūlf-i çīninde
O şām nice geçirür garīb olan bilmez
- 5 Hıttāb-ı nūr-ı ruḥuñ huṭbesinde āh ideli
Tutışdı minber-i sīm ü haṭīb olan bilmez
- 6 Maḥallesinde geceler ki tā seher zārum
Ne it-durur ki bu ḥālī raḳīb olan bilmez
- 7 Nühüfte ḥüsn aña ‘Uşşākī şüret-i haṭṭdur
Benüm bu ma‘nīyi bilen edīb olan bilmez

74

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

... (-.-) / ... / ... / ..- (-.-)

(73)

52b

3. Birinci mısranın vezne uyması için “ki” eklenmiştir.

(74)

52b-53a

- 1 Çün maḳām eyledi sulṭān-ı ḥayālūñ dilümüz
Yandı ğuşṣañ odına ḥāne-i āb u ğilümüz
- 2 Şanma zūlfūñ gibi firdevse ki baş indürevüz
Çünkü Haḳ kıldı işigūñ ḥaremin menzilümüz
- 3 Var mı yoḫ mı dehenūñ bilmedi bu cān u ğōñül
Kıldı ḥallin bu söz-ile la‘l-i lebūñ müşkilümüz
- 4 İdelüm üstine teslīm emānet-i cānı
Tā ki cānān-ıla ğide aradan hāyilümüz
- 5 Şem‘-i ḳandīl ne ḥācet bu ğice yanmaz-ise
Ṭal‘atūñ nūryla rūşen-durur uş maḥfilümüz
- 6 Dilde yüz suyu-y-ıla itmiş-idūñ ḥūn taḥşīl
Ġözyaşı derdūñ-ile dökdi yire ḥāşilumuz
- 7 Dökdi cān-baḫş lebi ḳanumuzu ṭālī‘[i] ğör
Ki bizüm āb-ı ḥayāt oldu bu dem kātīlümüz
- 8 Şanma ‘Uşşāḳī ğedādur şanemā kim ğözedden
Dür döker biñ biñ işigüne bu dem sāyilümüz

75

Velehu eyzan

Mef‘ūlü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Gelsün dimiş bizi yine bugün nigārumuz
Cān gitdi tende kalmadı şabr u qarārumuz
- 2 Dün kim hayāl-i peşşesine cān virür-idük
Vaşl-ı mümās oldu bugün uş şikārumuz
- 3 Hāsret şebinde mūnis-iken cāna guşşalar
Vuşlat güninde dost-durur gam-kūsārumuz
- 4 Biz kıllarına luţf-ıla in‘ām-ı halk-çün
Bu demde hizmete okıdı şehryārumuz
- 5 Biz kīmyā-yı devlete āb u türābdan
Āyağ tozın[1] eylemişiz ihtiyārumuz
- 6 Kimseye māh-ı rūzda kader olmadı naşīb
Kādr u berātdur bize leyl [ü] nehārumuz
- 7 ‘Uşşākī māl ü memlekete kılma i‘tibār
Çün yār işigi fakr-durur iftihārumuz

76

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Kuds-i bāğında-y-ıduk hāzret-i cāndan gelürüz
Şahñ-ı cennetde-y-idük hūr-i cināndan gelürüz
- 2 Tañ mıdur kim şeb-i gamdan toğa hurrem şehri

K'ol yüzi şems ü kamer nūr-ı cihāndan gelürüz

- 3 Zāhidā sen harem-i Ka'be tavāf itdūñ-ise
Biz de yār işigiyle pīr-i muğāndan gelürüz
- 4 Nāşihā gel diyelüm kışsa-i Tūbā'yı saña
K'ol yüce kıdd-ile bir serv-i revāndan gelürüz
- 5 Sırrı fāş itme i hādīm ki işitmeye raķīb
Kim biz ol pīr ulusı şāh-ı civāndan gelürüz
- 6 Gider-iken bize bī-cān yol-idi yoldaş olan
Biz sürüp pāyine ten cān ölüp andan gelürüz
- 7 Gün gibi tālī'[ü]müz yıldızı sa'd oldı bugün
Biz ki ol nūr-ı cihān zeyn-i zamāndan gelürüz
- 8 Şarrafi ne bile kıdrin güherüñ 'Uşşākī
Bu hüner şeyh bizüz çünki o kāndan gelürüz

77

Velehu eyzan

Fe'ilātün (Fā'ilātün) / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün (Fā'ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Gelmişüz dünyeye cevruñle cefādan giderüz
Menzil-i 'uqbāya biz şanki vefādan giderüz
- 2 Hüsnuñüñ Ka'besini gelmişüz itmege tavāf
Gitsevüz Merve haķı-çün ki şafādan giderüz

- 3 İşigüñ tozını kılmağa ziyâret şânema
Her seher öñdinrek bād-ı şabādan giderüz
- 4 Tūr-ı küyuñdayuz envār-ı tecellideydük
Şimdi Mūsā gibi sergeşte nidādan giderüz
- 5 Kaddüññün sāyesi kim Tūbā'ya hem-sāye-durur
Şubḥ-dem yıl gibi 'azmine hevādan giderüz
- 6 Biz rakīb ile kapuñda dün [ü] gün ceng idelüm
Ölsevüz n'ola şehīdüz ki ğazādan gideriz
- 7 Şūfī 'Uşşākī'ye şor kışsa-i hūr ister-iseñ
Biz ki dīzār görüp 'aden-i 'alādan giderüz

78

Velehu eyzan

Mef'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Her demde ki feryādumı sen cānum işitmez
N'idem kulunuñ zārını sultānum işitmez
- 2 Karınca gibi düşmişem ayaklara zāram
Cān taht-ıla gitdi Süleymān'um işitmez
- 3 Ya'kūb-şıfat hüzn ile gözyaşı dökerem
Hasretleri ol Yūsuf-ı Ken'ānum işitmez

3. İkinci mısranın vezin bozuktur.

(78)

54a

- 4 Būlbūl gibi nāle iderem gül yüzüñ için
Elhānumı sen zeyn-i gülistānum işitmez
- 5 Tā şubḥa degin her gice kapuñda ki zāram
Tapuñ niçün ola ki efgānum işitmez
- 6 Pervāne gibi fūrkat odı yakdı beni dost
Aḥvālümü sen şem‘-i şeb-istānum işitmez
- 7 ‘Uşşākī yaşın pāyüñe sīl itdi revāne
Efgānını sen serv-i ḥirāmānum işitmez

79

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Gözümden aḥar kapuña dāyım nem irişmez
Feryād iderem sem‘üñe hīç nālem irişmez
- 2 Ğamzeñ ne füsün itdi gözüme i perī kim
Aḥar yaşı sırrına benī Ādem irişmez
- 3 Ansuz bedenüm ḥāk olısar āh ki cānsuz
Bir nice kadem kılop o ‘İsī-dem irişmez
- 4 Feryādum irer her nefes ol yāre benüm līk
Feryāduma ol yār benüm bir dem irişmez

(79)

54b

3. İkinci mısradaki “bir” kelimesinde fazladan bir re harfî daha vardır.

- 5 Ben bī-ser ü pā vire-y-idüm cān yoluña
Bir dem kademüñe uş elüm n'idem irişmez
- 6 Hāşā ki raķīb ide maķāmı işigüñde
Kāmil kişiler yiridür aña kem irişmez
- 7 Bīgāne gibi 'ışķ-ıla 'Uşşākī öliser
Cānına anuñ ol şanem-i maħrem irişmez

80

Velehu eyzan

Fe'ilātün (Fā'ilātün) / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün (Fā'ilün)

..-- (-..) / ..-- / ..-- / ..- (-..)

- 1 Būy-ı cānānum gelsün ya dem-i 'İsā görüñüz
Yohsa cān mürdesine nefħa-i ihyā görüñüz
- 2 Rīḥ-i Raḥmān'ı Kır'ān'dan getirür būy-ı Üveys
Ya nesīm-i çemen [ü] cennet-i me'vā görüñüz
- 3 Yarın ey bāğçe-i 'Aden'e heves idenler
Yār işigin bugün oradan a'lā görüñüz
- 4 Rūy-ı ra'nāsına zībā naẓar idüñ dostuñ
Mest gül üzre gözin nergis-i kuḥla görüñüz
- 5 Görmeyenler göz-ile Leylī vü Mecnūn 'ayān
Beni Mecnūn zamānında anı Leylā görüñüz

(80)

54b-55a

1. Birinci mısranın vezni bozuktur.

- 6 Resen-i alka-i zülfinde ki ben cānbāzum
Cān ne enberde varam anda temāṣā görüñüz
- 7 Gelüñ ey murğ-ı emen bāl ü peri ṣīve vü nāz
Ṣūretā murğ-ı hümā ma‘nīde ‘anķā görüñüz
- 8 Va‘de itmişdi ṣeb-i hicrde ferdā vaṣlın
Ṣubḥveṣ cān virürem toğdı mı ferdā görüñüz
- 9 Nevḥa-i Nūḥ ile ‘Uṣṣākī ki sīl itdi yaṣın
‘Ālemi nice ider ġarķa o deryā görüñüz

81

Velehu eyzan

Mef‘ūlü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Biz n’iderüz cihānı ki sen cāna irmişüz
Devlet bizüm ki ṣoḥbet-i cānāna irmişüz
- 2 Bugün sitāremüz zihī rūṣen sitāredür
Furķat düninde kim meh-i tābāna irmişüz
- 3 arınca gibi yüz sürüp ü tuḥfe cān kılup
Olduķ selīm-i dil ki Süleymān’a irmişüz
- 4 Ṣükrāne cān vir ey dil-i dermānde derd-ile
Bir kez bu ‘ömr içinde ki dermāna irmişüz

6. Metinde “enber” kelimesi “cenber” şeklinde yazılmıştır.

(81)

55a

- 5 Tübā hevāsı zāhide olsun revān ki biz
Serverlerüz ki serv-i hırāmāna irmişüz
- 6 Dil-teng olma ğonce gibi şād ol ey göñül
Bülbülñ ile kim gül-i ħandāna irmişüz
- 7 ‘Uşşākī şād yār-ile gülşende ‘ıyş kıl
Cennetde tut ki ravza-i Rıdvān’a irmişüz

82

Velehu eyzan

Müfte‘ilün / Fā‘ilün / Müfte‘ilün / Fā‘ilün

-..- / -.- / -..- / -.-

- 1 Hüsn-i ruḥa cān virür çeşm-i cihān-bīnümüz
Budur ezelden bizüm sīret-i āyīnemüz
- 2 Qavl-i eleste ezel çünki didi cān bula
Oldı ‘ayān küfrden şimdi bu ḥaḳ dīnümüz
- 3 Cām-ı Cem’i al ele ey sākī-i Hüsrev-nijād
Meclis-i ‘uşşāka şun bāde-i şīrīnümüz
- 4 Āb-ı Hızır isteseñ cür‘a-i düşini iç
Kim leb-i cām içredür çeşme-i nūşīnümüz
- 5 Bād-ı hevāsı ile cānı oda ataruz
Āb-ı mey-ile sirişt oldı meger tīnumuz

6. Birinci mısradaki “bülbül” kelimesinin yazımında fazladan “l” harfi bulunmaktadır.
(82)

55b

5. Bu mısrada fazladan “ki” bağlacı kullanılmıştır.

- 6 Genc-i cihān ma‘deni künc-i ḥarābāt-ı mış
Rāhat o meskende olur çün dil-i miskīnümüz
- 7 Kāndan olur bilmezüz mescide ‘Uşşākī yol
Meykede bābı-durur tekye vü bālīnümüz

83

Velehu eyzan

Mef‘ūlū / Fā‘ilātū / Mefā‘ilū / Fā‘ilūn

--. / --. / .--. / --.

- 1 Vaşluñ istemekde ki şahrā-yı ğamdayuz
Gİtdük vücūd ilinden ü şehr-i ‘ademdeyüz
- 2 Kāpuñda kim ḥarāmī gözūñ dökdi kānumuz
Olmaz ḥelāl çünki ḥarīm-i ḥaremdeyüz
- 3 Maḥrūm kılma la‘l-i lebūñden gedāları
Lāyık degül ki ḥazret-i ehl-i keremdeyüz
- 4 Ol çeşm-i şūḥ [u] ğamze-i zālīm elinde dost
Hİç şorma hālümüz[i] ki her dem ne demdeyüz
- 5 Kaşuñuñ egri bākış-ıla toğrısı şehā
Āyīn-i cevri içinde vü resm-i sitemdeyüz
- 6 Luṭf eyle bendeḥāneye gel kim sevāblar
Bir adımuñda biñ ola vü her kademdeyüz

- 7 ‘Uşşākī vaşf ideli dehān u miyānuñı
Bir kıla dönmişüz ki zebān-ı kalemdeyüz

84

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Devr ideli devrān gözüme ol yār görünmez
Dar oldı cihān dar ki deyyār görünmez
- 2 Cüy oldı yaşum cüst ide şahrālara düşdi
Gözüme henüz ol büt-i ‘ayyār görünmez
- 3 Bülbül gözi dīzār-ı gül itmese temāşā
Aña çemen ü çeşme-i gülzār görünmez
- 4 Mūsā gibi kim Tūr-ı ğam üzre iderem zār
Hayretdeyem uş gözüme dīzār görünmez
- 5 Ey merdüm anı isteme her kūşede giryān
K’ādem yüzine ol rüy-ı perī-vār görünmez
- 6 Yār olur-ısa benim-ile himmet-i yāruñ
Biñ var-ısa bizce göze aġyār görünmez
- 7 ‘Uşşākī yaşı düşdi gözinden yire ğaltān
Ol hānede çün gördi ki dildār görünmez

Velehu eyzan**Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün (Fa'lün)**

.-.- / ..-- / .-. / ..- (--)

- 1 Benüm bu kışşa-i derdüm hikāyetin bilmez
Bu levh-i çehreme her geh okıyup nazar kılmaz
- 2 Lebüh-çün şuya rengin yaş-ıla gark oldum
Öliserem şusuz uş n'idem acı içilmez
- 3 Yaşumla gide umaram cefâyı gönülden
Bu sıl ile ne taş ola ki yirden ayrılmaz
- 4 Gel ey ki merdüm-i çeşmümle eşke bir dem bak
Ki cüst [ü] cūyuña her sū şu gibi sürülmez
- 5 Saña ne tañ ki virem cân-ı 'aziz[i] 'ömrümsün
Geçer bu 'ömr-i 'azizüh ki kadrini bilmez
- 6 Ne vech-ile nazar idem cemāline ne kılam
Bu kanlu yaşı gözümünden toz-ıla çün silmez
- 7 Hadis-i şevkimi tomāra ideli tefsir
Niçe ki keşf ide kâşif-i gönli açılmaz
- 8 Yanıcı bezmde 'Uşşākī olur olmasa yār
Kaçan ki dil-ber ola şem' ol anda yakılmaz

(85)

56a-56b

1. İkinci beyitte fazladan "her ki" ifadesi bulunmaktadır.

Velehu eyzan**Mef'ülü / Fā'ilātün / Mef'ülü / Fā'ilātün**

--. / -.-- / --. / -.--

- 1 Gül mevsiminde cānuñ mağzı mu'aṭṭar olmaz
Tā kim yanuñda dil-ber elüñde sāgar olmaz
- 2 Sākī-i sīm-ten şun zerrīn kadeḥ içelüm
Cism-i şadefde dāyim çün rūḥ-ı güher olmaz
- 3 Hem dirsüñ baña at evrāk-ı defter oda
Kim 'ilm-i 'ışka hergiz evrāk-ı defter olmaz
- 4 Ey mağz-ı ḥuşk-i şūfī teşne-leb olma mey iç
Kim daḥı tatlu bundan dünyāda kevşer olmaz
- 5 Yüzinde buldum īmān şol ḥüsn-i cān Ḥalīl'üñ
Bu sīm-ten ile böyle aşnām-ı Āzer olmaz
- 6 Meydān-ı 'ışk içinde destān-ı Rüstem olduk
Ey kışsa-ḥ'ān sözi kes her Ḥamza Ḥayder olmaz

Velehu eyzan**Mef'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ülün**

--. / .--. / .--. / .--

(86)

56b

6. Metnin bu kısmında varak eksiktir. Bu sebeple ze harfinden direkt şın harfine geçilmiştir.

(87)

57a

- 1 Şun sâķī şabāh oldu şabūhī idelüm nūş
Ol cām ile tā iderüz encām[1] ferāmūş
- 2 Zāhid ķurı vecd ile ķosun zerķ [u] riyāyı
Çün bāde-i ter mağz-ı hūmında eylemedi cūş
- 3 Gün yüzüñi görmege ķomaz ‘arız u turreñ
Gūlzāra temāşā hoş-idi olsa hevā hoş
- 4 Çıksañ felege sen olasın māh-ı külehdār
İnseñ ķemene sen olasın serv-i ķabā-pūş
- 5 Kūyuñ göriceķ eyledi cān ten vaţanın terk
Būlbūl ki ķemen gördi uçup ķaldı ķafes boş
- 6 Zūlfūñ ki ķözölüp biline tolaşa şankim
Ef’iler ider serv-i hırāmān der-āğūş
- 7 ‘Uşşāķī lebūñ söz-iledür Rūh-ı ķudūs-dem
Her ki āl-i Muħammed ola tuta bu söze gūş

88

Velehu eyżan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Ol ki müşğīn sūnbūli gül-ķinde pūr-ķīn eylemiş
‘Anber-efşān Hindūyı hūrī-yi gül-ķīn eylemiş
- 2 Çın bu kim zūlf ü ruħuñ ķīnin taşavvur idūben

Put-perestler cümle ‘azm-i şüret-i Çîn eylemiş

- 3 Bî-haber müşgîn saçuñ sevdāsına düşmiş gönül
Gör bu müşkil-bend ile bini ne miskîn eylemiş
- 4 ‘Aklumı zülfüñ şebinde gözüñe aldırılmışam
N’idem ol fettân beni şeb-ğün dün (...) eylemiş
- 5 Zülf-i çînin çîn-i pür-çîn dirler-idi çînmiş
Kim seher bād-ı şabā gelmiş haber çin eylemiş
- 6 Āb-ı hayvān kaṭresinden naḡş-ı (...) aḡdur
Cām-ı yāḡūt-ı lebüñ naḡşın ne şîrîn eylemiş
- 7 Haṭṭ-ı ḡusnūñ defterin naḡş itmege ‘Uşşāḡ’-nūñ
Çeşm-i yaşın sürḡ idüp gör kim ne rengîn eylemiş

89

Velehu eyzan

Müstef‘ilün / Müstef‘ilün / Müstef‘ilün / Müstef‘ilün

--.- / --.- / --.- / --.-

- 1 Cānumı meftūn eyleyen şol çeşm-i ḡam-ebrū imiş
Göñlüme efsūn okıyan ol ḡamze-i cāzū imiş
- 2 Devr-i ḡamerde fitneler rūşen kılan ḡusni ile
Ol zülf-i ‘anber ḡāl-i misk ol dil-ber-i meh-rū imiş
- 3 Zülf-i ruḡuñ fikri meni yüzüñ hevāsına şalar
Kişiyi ḡayra yelteyen endīşe-i nigū imiş

- 4 Başdan ayağa olmuşam dām-ı belāya mübtelā
Beni bu sevdāya řalan ol zülf bu gīsū imiř
- 5 şağı günü midür seher řaĥn-ı ĉemende cān řaĉan
‘İsī nefes didükleri ol perĉemi ĥoř-bū imiř
- 6 La‘līn dehāñuñ ĥoķķası kim mühr-i müřgīn dānedür
řīrīn bu kim mektūm olan iĉinde ter lū’lū’ imiř
- 7 Ol ĉeřm-i řīr āhū-y-iĉün ‘āřıķ-ı ‘uřřāķuñ sözi
Kim cān-ı dilden āĥ idüp řām-ı seher yā hū imiř

90

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.-. / ..- / .-. / ..- (--)

- 1 Muĥabbet ile biter cānda güher-i iĥlāř
Ki şalb[i] şirk odından ider bu od ĥalāř
- 2 Ĥazīnesin nerede bula *küntü kenzüñ* ol
Ki ‘ıřķ baĥrine dür gibi olmadı ģavvāř
- 3 ‘Avām adın işidür hemān bu ‘ıřķ oduñuñ
Ne cān virür yolına bilür anuñ ile ĥavāř
- 4 İ māĥ ĉehrelü sākī bu bezme şun cāmı
Ki zühre muřrīb olupdur felek-durur raķķāř

(90)

57b-58a

2. **Küntü kenzen (mahfiyyen fe ahbebtü en u'rafe fe halektül halke li u'rafe bihi):** “Ben gizli bir hazine idim bilinmekliğimi istedim ve bu halkı, onunla bilinmekliğim iĉin yarattım.”

- 5 Göñül şıgındı gözüñden çü zülf-i nāşına
Halāş bulamadı dir cān *velāte hīne menāş*
- 6 Kimi ki öldüre gamzeñ cigerde yara urur
Teninde yara görünmez ne vācib ola kışāş
- 7 Muṭī‘-i hükümüñe ‘Uşşākī’dür degül ‘āsī
Kuluñdur it gerek āzād zülfüñe gerek aş

91

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.- / .. / .- / .. (--)

- 1 Mizācum olalı ‘ışkuñ hevāsı ile marīz
Gözün ki cānum ala gamzeñi kılrur taḥrīz
- 2 Ayağun öpmeğe vardum ‘ivaz-ı ser ü cānı
Ümīzüm ol leb-i cān-baḥşun ide cān ta‘vīz
- 3 Ne vaşf idem yüzüñi kim o gün gibi rüşen
Ne ‘arz idem dehenün şerḥini olur ta‘rīz
- 4 Gözün ki buğz-ıla kin ehlidür direm kāfir
Ne mü’mīn ola o merdüm ki her dem ola bağız
- 5 Miyān-ı vādī-i Eymen’le enekün farkı
Bu yir ḥazīre-i ḳudsīdür ol fezā-yı ḥazīz

5. **velāte hīne menāş**: “Zaman, kurtulma zamanı değil.” (Sad 38/3).

(91)

58a

- 6 Şaçuñla ‘arızuñ itse fesāne ‘Uşşākī
Bu ‘arz-ı kışşada sözi olur tavīl-i ‘arīz

92

Velehu eyzan

Müfte‘ilün / Fā‘ilün / Müfte‘ilün / Fā‘ilün

-.- / -.- / -.- / -.-

- 1 Meclise çünkim çemen başt ura atlas bisāt
Bir şeh-i gül-ruhla hoşdur ki ola inbisāt
- 2 Sākī-i bākī kadeh şun ki cihān fānīdür
Tā ki feraḥ bula cān göñlüme ide neşāt
- 3 Şahne-i şah kim-durur ya ne ola muhtesib
Pādişeh ü kādīden baña çü yok ihtiyāt
- 4 Çeng-i çemende kad-i pīrūñ işit pendini
Saña tarīkından ol göstere toğrı şırāt
- 5 Bağlama bu merbaṭa rūḥ-ı kıtārını sen
Menzil-i cānāneye diler-iseñ irtibāt
- 6 Fikr-i miyānuñladur ‘aql-ı ‘inānkeş za‘yīf
İnce-durur ḥaytđan yolu giñ *semmi’l-ḥıyāt*
- 7 ‘Ālim-i ‘āmille kıl şöḥbet[i] ‘Uşşākī sen
‘Aqla ziyān didiler cāhil-ile ihtilāt

(92)

58b

6. Metindeki ḥaytđan ve giñ kelimelerinin yerleri, mısranın vezne uyması için değiştirilmiştir.
Semmi’l-ḥıyāt: “İğne deliği” (Āraf 7/40).

Velehu eyzan**Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)**

.-. / ..- / .-. / ..- (--)

- 1 Şu hūr-ı ‘ayn yüzine göz ne laḥza itse leḥāz
Zebānı ‘aynı görünür baña şedād-ı iḡlāz
- 2 Göñül ki cāndan idindi ey dost seni dost
Neden ki düşmen için olasın baña muḡtāz
- 3 Nevā-yı çeng-ile dīl tīz [ü] germ ü nerm olur
Ne dem ki seng ola serd idüp āhını vü‘āz
- 4 Özi köyinüp olur çeşm-i şeb-nemī şeb-nem
Baña ki āhum odından irişdi göge şüvāz
- 5 Gözüñ ḥayāli-y-le bāzāra geldiler sermest
Ne varsa şūfī-yi şāfī müderris ü ḥuffāz
- 6 N’idem ki ḥıfz idemezem bu ‘ışk rāzını
Kişi ne vechle ide yanmada od[ı] ḥifāz
- 7 Giceler āhı ki ‘Uşşākī tā seher kılar
Gözini yumımaz olur sitāreler īḳāz

(93)

58b-59a

6. İkinci mısradaki “yanmakta” kelimesi vezne göre “yanmada” olarak düzeltildi.

(94)

59a-59b

Velehu eyzan

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Āhum odından giceler zār [u] giryān oldu şem'
Tāña kaldı gözlerüm yaşını hayrān oldu şem'
- 2 Cem' oluñ ey 'āşık-ı pervāneler kim 'ışık-ıla
Yanalum meclisde çünkim rüy-ı cānān oldu şem'
- 3 Yaş içinde başda ateş dilde sūzum görüben
Rişte-i cānını oda yaħdı bī-cān oldu şem'
- 4 Yandı kandīl-i zer-endūz üzre yüz yirde çerāğ
Micmer-i pervāne üzre māh-i tābān oldu şem'
- 5 Çeng-ile ol zühre-i zehrāya dek 'ıyş idelüm
Zühre-i zāhirle çün bezm-i gülistān oldu şem'
- 6 Āteşin āh-ile başdan aşdı gözüm yaşları
Sergüzeştüm işide hayli perīşān oldu şem'
- 7 Bezm-i şehden yüz çevirmez boynın ursāñ tīg-ıla
Hizmete bir ayağ üzre bende-fermān oldu şem'
- 8 Pāy-bend ile resen boynında geldi çün şāh
Meclisünde nūrdan tēc-ıla sultān oldu şem'
- 9 Kaşlaruñ yayın görüp bezmünde 'ıyd ayı gibi
Cān u ser terk eyleyüp kapuñda kurbān oldu şem'
- 10 Komazam micmer-sıfat elden etegüñ tā ebed
'İşkuñ odından cigerde çünki tābān oldu şem'

- 11 Sūziş-i hūn-ı ciğerden buldı ‘Uşşākī naşīb
Anı idindi ğıdā çün aña mihmān oldu şem‘

95

Velehu eyzan

Mef‘ulü / Fā‘ilatü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Zülf-i benefşeñ-ile mu‘anber-durur dimāğ
Gül yüzüñ-ile rüşen olupdur hevā-yı bāğ
- 2 Müşgīn beñüñ hevāsı-ıla dīvānelık idüp
Dil sīnesīne çekmişem uş lāle gibi dāğ
- 3 Bād-ı şabā ki çöze seher çīn-i zülfüñi
‘Anber şiyāb olur yir ü pür-müşk-i nāb bāğ
- 4 Çekse kaşuñ kemānını bīmār gözlerüñ
Kalmaz hadeng[i] tokunanuñ biñde biri sāğ
- 5 Her gice tā şabāh uyanınca şem‘-i şubh
Mişbāh-ı dil yanar nitekim rişte-i çerāğ
- 6 Kıldum resül nāle-y-ile saña hāl-i ‘arz
Hākimsin ü kabül senüñdür benüm belāğ
- 7 Kūy-ı habībdür vaṭanı ‘āşıkuñ ki pes
Devlet-i fūrūğ anda odur ‘ālem-i ferāğ
- 8 ‘Uşşākī bāğ-ı kudse kılur ‘azm cān kuşı
Çünkim kafes göründi gözine bu cāy-ı zāğ

Velehu eyzan**Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)****..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)**

- 1 Ğamzeñ efsün-ıla dökmedi gözüm yaş dirġ
Huşk leb-i teşne ciger geçdi n’idem yaş dirġ

Velehu eyzan**Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Fe‘ülün****.--- / .--- / .--**

- 1 Şaçuñ küfrin dilde ehl-i taşdıķ
Yüzüñdür dimiş ĩmāna muşaddaķ
- 2 Bu miskīn zülfüñüñ müşkillerini
Kim ide ħal ki pīç-ā-pīç muğlaķ
- 3 Ğamuñ baħrinde ğavvāş oldu cānum
Ne tūfānlu muħīte düşd[i] zevraķ
- 4 Kāşuñ yayına kurbān olsa lāyık
Ĥadeng-i ğamzeñe cān virse elyaķ

(96)

59b

Varak eksikliği nedeniyle bu gazel yarım kalmıştır.

(97)

60a

- 5 Kemālũñ vaşfına ‘Uşşākī kāmīl
Ki tutmaz taş kelāmına Ferezdağ

98

Velehu eyzan

Fe‘ilātũn (Fā‘ilātũn) / Fe‘ilātũn / Fe‘ilātũn / Fe‘ilũn (Fā‘ilũn)

..-- (-..) / ..-- / ..-- / ..- (-..)

- 1 Sākīyā mevsim-i gül geldi getür cām-ı raḥīk
‘Aql gitsün ki bize ’ışk-ıla yār oldu refīk
- 2 Devr idüp gün gibi şan şubḥ i meh-i çehre şabūḥ
Meclis ehli ki yüzũñ görüp ola nūra ğarīk
- 3 Kuşlaruñ nālesi kıpardı kıyāmet çemene
Şaḥn-ı gülşende gerek kim olavuz fevc-i farīk
- 4 Cāna tesnīm ḥamīm ola vü firdevs caḥīm
Sākī-i ḥūr eger olmayasan yār-ı şiddīk
- 5 Lāle-reng olmağa yār ile seḥer gözüñi aç
Nergisũñ kāsesi gibi ele al cām-ı raḥīk
- 6 Ğonce la‘līn-leb ü gül yüzi-durur güher-i sürḥ
Lāle [vü] yāḳūt dehān oldu vü dendān ‘aḳīk
- 7 Tuḡağũñ şerbetidür çeşme olan āb-ı ḥayāt
Ḳāmetũñ nāyibidür serv-i ḥırāmān-ı daḳīk
- 8 ‘Ākifīne işigũñ suffasıdur şaḥn-ı şafā

Ṭāyifîne kapıñuñdur hāremi beyt-i ‘atīk

- 9 Maḥv ider zātını ‘Uşşākī şıfātuñda şehā
Ġarķ iderse ne ‘aceb kişiyi bu baḥr-i ‘amīk

99

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Devlet günidür ‘āleme ḥurşīd-i cemālūñ
Ey nūr-ı cihān toğmasun eyyām-ı zevālūñ
- 2 Devr-i kāmere müşğ çeker dāyire ḥaṭṭuñ
Şemsūñ yüzine dāğ urur nokṭa-i ḥālūñ
- 3 Ten döndi ḥilāle ideli kaddümi çenber
Ṭoğrısı ġam-ile ḥam-ebrū-yı hilālūñ
- 4 ‘Ādet idinüp bu dil-i bīmār[1] ‘iyādet
Sağ olsun ider her nefes ey dost ḥayālūñ
- 5 Eñsemde seḥer gibi eger tīğ ola tābān
Mihrin kōmayam zerre kadar şubḥ-ı vişālūñ
- 6 Geçdi bu dimeden ġam-ile māzī-yi ‘ömrūñ
Şād ol i göñül ḥayr ola müstakbel ü ḥālūñ
- 7 ‘Uşşākī ḥarāmī gözüñüñ kışşalarından
Efsününü efsāne ider siḥr-i ḥelālūñ

(99)

60b

3. Metinde “çenber” kelimesi “cenber” olarak yazılmıştır.

- 8 Hüsni-ile cemālũñ meh[i] çũn irdi kemāle
Kem eyle kem alĩ ki kem olmaya kemālũñ

100

Velehu eyẓan

Fe‘ilātũn (Fā‘ilātũn) / Fe‘ilātũn / Fe‘ilātũn / Fe‘ilũn (Fā‘ilũn)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 ‘Anberĩn zũlf-ile ol müşg-şifat dānelerũñ
Gör ne sevdā getürür başına dīvānelerũñ
- 2 Ka‘be yüzũñde gözũñ açıla meyhāneleri
Kapadılar kamu kapusını meyhānelerũñ
- 3 Göreli ol leb-i yāķũt-ıla dendān güherin
Ma‘deni oldu gözũm çeşmesi dürdānelerũñ
- 4 Raķm idüp ben kũlĩ gözũñ n’ola āzād ide kim
İşĩ merdũmlük olur merdũm-i merdānelerũñ
- 5 Rũşen ol şem‘ gibi hũsn-ile meclisde mūdām
Per gibi tā ki yana ‘āşık-ı mestānelerũñ

101

Velehu eyẓan

Fe‘ilātũn (Fā‘ilātũn) / Mefā‘ilũn / Fe‘ilũn (Fā‘lũn)

..-- (-.-) / ..- / ..- (--)

(100)

60b-61a

2. İkinci mısradaki “kapadılar” kelimesinde kaf harfĩ ye olarak yanlış yazılmıştır.

(101)

61a

- 1 Çeşm-i cān-ile rūy-ı cān görmek
Zī cihānın cāvizān görmek
- 2 Cānı zülfüñ hamında virmekdür
‘Ömr-i kūteh uzun zamān görmek
- 3 Eylesün bāğ-ı hüsnüñe nazarı
Kime gerekse gül-sitān görmek
- 4 Hüsnuñ āyīnesinde ne mümkün
‘Aks-i ruḥsāruñı ‘ayān görmek
- 5 ‘Ömrüm içinde olmadı bir gün
Seni ağıyardan nihān görmek
- 6 Kāmetüñden kıyāmeti görürdüm
Baña ne hācet ol cihān görmek
- 7 Eyle ‘Uşşākī kuluña nazarı
Kim gerekdür kişiyi ḥān görmek

102

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-..) / ..-- / ..-- / ..- (-..)

- 1 N’iderüz cān[1] bize şöhet-i cānāne gerek
Vaşl-ı cānān olıcak daḥı bu cānā ne gerek

3. Birinci mısradaki “hüsñ” kelimesinde, nun harfı unutulmuş ve “iden” kelimesi sonradan iptal edilmiştir.

7. İkinci mısradaki “kişiyi” kelimesine alternatif olarak “kulunı” kelimesi de eklenmiştir.

(102)

61b

- 2 Hām diller ne bilür ‘ışk odı-y-la puhteleri
Şem‘e per yahmağa dil-sūhte pervāne gerek
- 3 Şāh öñünde sürüp her yire ferzīn gibi ruḥ
Vaşl atın utmağa bir baydaḡ-ı ferzāne gerek
- 4 Armağan iletirem cān[1] faḡīrāne saña
Bilürem tuḡfe şehā daḡı emīrāne gerek
- 5 İtmedise n’ola abād gamuñ[1] künc-i dili
Lā-cerem genc-i nefīsūñ yiri vīrāne gerek
- 6 Zūlfuñi cān gözine ḡālūñ-ile göster kim
Murḡ[1] sayd itmege dām-ile bile dāne gerek
- 7 N’ola ‘Uşşāḡī’yi öldürse gözūñ ceng ile
Çünkü merdāneden ölmeklige merdāne gerek

103

Velehu eyżan

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Devlet gūnidür bize ki sen cāna irişdük
Şankim fer-i gerdūn meh-i tābāna irişdük
- 2 Ey ‘İsī-nefes bir nefes it cānımuza kim
Dil-mürdelerüz derd-ile dermāna irişdük

3. İlk mısradaki “sürüp” kelimesi, metinde “serin” şeklinde yanlış yazılmıştır.
(103)
61b-62a

- 3 Zār ider-iken mūr gibi vādī-i gamda
Cān tuḥfe olup şimdi Süleymān’a irişdük
- 4 Ne peşşelerüz biz ki bu ‘anķāya ulaşdük
Ne bendelerüz biz ki bu sultāna irişdük
- 5 Düşmiş-iken ayaḥlara biz ḳulları nālān
Fırşat elümüz aldı ki sen ḥāna irişdük
- 6 Şāduz bu ḥayretle ki ten cāna irişdi
Ḥızr’uz ki bu dem çeşme-i ḥayvāna irişdük
- 7 Lāle yañaḡuñda görüben ḥāl-i benefşeñ
Didüm ki hemīn zeyn-i gülistāna irişdük
- 8 ‘Uşşākī niçe ḥüzn-ile Ya’ḳūb olursın
Aç gözüñi kim Yūsuf-ı Ken‘ān’a iriřdük

104

Velehu eyzan

Mef‘ūlü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Mīr oldu çün serīr-i Süleymān’a beñlerüñ
Müḥr urdı müşk-ile varaḳ-ı cāna beñlerüñ
- 2 Nisyān çehine ḳıřşasını atdı Yūsuf’uñ
Çāh-ı zenaḡda düşeli zindāna beñlerüñ
- 3 Ağzuñda vardı Ḥızr-şıfat cām-ı cāna leb

Çandı şarāb-ı çeşme-i hayvāna beklerūñ

4 Küfrī sevādı-y-ıla siyeh-rū raqamları

Yazdı beyāz-ı şafha-i īmāna beñlerūñ

5 Haṭṭuñ ğubār [u] nesh [ü] muḥakḳak kılur meger

Reyhān yazdı nokṭa-i dīvāna beñlerūñ

6 Şaçar çü müşk-i dāne kadar dām-ı ‘anberīn

Cān kuşların kırar boyar al kana beñlerūñ

7 ‘Uşşākī müşkden dem urur her nefesde çün

‘Anber tütüzdi micmere-i cāna beñlerūñ

105

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-..) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

1 Ḥayr-maḳdem yine ey şāh-ı cihān hoşgeldūñ

Dil-i dermāndeye ey rāhat-ı cān hoşgeldūñ

2 Nār-ı fūrḳatde yaşum sil kenārında bu dem

Nāz-ıla seyr idüp ey serv-i revān hoşgeldūñ

3 Dūzaḥ-ı fūrḳat-ile görmiş-idüm bunca ‘azāb

Vuşlatuñ vaḳtidür ey hūr-ı ḥubān hoşgeldūñ

4 Şeb-i ḥasretde güneş gibi koyup bini giden

Şubḥ-i devlet gibi gel yine ‘ayān hoşgeldūñ

- 5 Māzī ‘ömr itdi yine cān iline istiḳbāl
Ḥāliyā eyleyüben rāst-ı ‘inān hoşgeldüñ
- 6 Gözlerüm ğamla şürāḥī gibi ḳan ağlar-iken
Şād ol ey cām gibi ḥande-zebān hoşgeldüñ
- 7 Lāle gibi cigerüm gül yüzüñüñ ḥasretine
Ḳanla ṭolmış-ıdı ey ğonce-dehān hoşgeldüñ
- 8 Yitirelden beri sen dürr-i yetīm ölmüş-idüm
Gitme elden daḥı ey genc-i nihān hoşgeldüñ
- 9 Senden ayru yaluñuz kalmış-iken maḥremsüz
Dil-i ‘Uşşākī’ye ey mūnis olan hoşgeldüñ

106

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.-

- 1 Hırḳa vü seccādeyi ben rehn-i mey itsem gerek
Nāme-i nāmūs-ı nāmı yine ṭayy itsem gerek
- 2 Açmağ için zehr-i jenginden göñül āyīnesin
Bir zamān daḥı semā‘-ı çeng [ü] ney itsem gerek
- 3 Nev-civān-iken eger ben ‘ışḳ-bāzī olmayam
Pīr olıcak bilürem kim vah u vey itsem gerek
- 4 ‘Āleme efsün okıyup ḥüsnüñüñ efsānesin

Nesi mensī kışşa-i Kāvuskey itsem gerek

- 5 Zülf-i dil-berden yüzüme sürse pāyuñı şabā
Ādın ol cānuñ cihānda nīk-pey itsem gerek
- 6 Böyle inşā eylemiş ‘Uşşākī Münşī-yi ezel
Kim ğam-ı ma‘şūk-ıla ben meyl-i mey itsem gerek
- 7 Genc-i ‘ışkı meykede küncinde kıldum ihtiyār
Bunsuz olan ‘ömrüñ adın leys-i şey itsem gerek

107

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-. / -. / -. / -.

- 1 Cān kuşı kim kūyuña pervāz idüp nāzil degül
Gülşen-i firdevs aña külhan-durur menzil degül
- 2 Uyhum aparmak dilemiş giceler fettān gözün
Merdüm-i çeşmüm uyumaz giceler ğāfıl degül
- 3 Zülf-i leylāsında ‘aqlın yitirenler bildi kim
Ol baña Mecnūn diyen dīvāneler ‘ākıl degül
- 4 Müşkilin ol turre-i müşgīnün icmād-ı şabā
‘Ukdene düşdükse ey dil şanma kim müşkil degül
- 5 Şu gibi yüzün hayālın gözde kim nakş itmiş
Bu hayālüm haq-durur rüşen bu kim bātl degül

- 6 Zahmet-ile h n-ı dilden h şıl olan yüz şuyı
Dem mi var misk n gözümden kim şeh  N l degül
- 7 C n virür ‘Uşş k  sağa lu f it anı k l kab l
K l ki şehden c n dir ga-y-ıla ol ma bul degül

108

Velehu ey an

Mef‘ l  / F ‘il t n / Mef‘ l  / F ‘il t n

--. / -.-- / --. / -.--

- 1 Hüsn ola mı bu şekle ma b bet ’ş-şem yil
H b ola mı bu resme marziyyet ’l ha  yil
- 2 Devr-i kamerde yüzü gördi güneş hev dan
Bencileyin zev le düşdi oldu ‘a l[1] z yil
- 3 Ben c n virüp bulıman y  Rab meger kemer kim
Z r  uvvet ile kılur y r   bilin ham yil
- 4 G zyaşıla su’ölüm vaşlu -durur  apu da
Ma r m  oma bini ki olmaya redd s yil
- 5 Mecn n şanan bileydi r şen ki ‘  ılam ben
Şol Leyl ’n   yüzine olmasa zülf h yil
- 6  add   hev sı ile yıl gibi düşe t rı
B -p  v  ser oluram ben ş h-ı serve m yil

7. Birinci mısradaki “it” kelimesi elif ve dal harfleri ile yazılmıştır.
(108)
63a-63b

- 7 'Uşşākī gül yüzüññ zıkr itse qavl-i medhüñ
Gülşende bülbül eydür Allāh derre qāyıl

109

Velehu eyzan

Fe'ilātün (Fā'ilātün) / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün (Fā'ilün)

..-- (-.--) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Yār eger yarı kıla 'āşık[ı] bī-çāre degül
Ser ü cān terk edüben dünyede āvāre degül
- 2 Qankı dil-ber ola kim bağlamaya zülfine cān
Gözleri qān dökücü gamzesi hūñh'āre degül
- 3 Kim diye silsilesine saçınñ kılsa nazar
Alnını devr-i qamer içre ki meh-pāre degül
- 4 N'ola meyl itmese bir dem o şanem gördüğine
Çünkü bağrum gibi anuñ dil[i] yüz pāre degül
- 5 Şanmañuz bini müdām iñileden yara-durur
Derd-i yār iñiledür bini biluñ yara degül
- 6 Ol şikence çeke yarın ki bugün cān u dili
Mübtelā-yı elem-i yār-i sitemkāre degül

110

Velehu eyzan

(109)

63b

6. Metnin bu kısmında varak eksiktir.

(110)

64a

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Çeşm [ü] zülfüñüñ ki sevdāsında hayrān olmışam
Gicelerin tā seher mest ü perīşān olmışam
- 2 Būy-ı cān tına hadīşümden dimāğ-ı dil ne tañ
Ben ki bī-teşvīş ten hem şöhet-i cān olmışam
- 3 Cām olur bezmünde giryān tā virince cān-ı telh
Ben virüben cān-ı şīrīn şem‘-i handān olmışam
- 4 ‘İyşimuzda mestlik hālını çeşm-i yāre şor
Baña şorma ey rakīb ol dem ki hayrān olmışam
- 5 ‘İşk meydānında atum guşşadur tīgum hevā
Rüstem-i serbāz olup ‘ālemde destān olmışam
- 6 Bir kadem başa diyüp yüz yire urup toz gibi
İşiginde sālhā hāk-ile yeksān olmışam
- 7 Çeşm-i kāfir-kīşi gördüm kim Müselmān-kīş-durur
Ol hevesden bir nefes biñ kez Müselmān olmışam
- 8 Vaşluñ ile kıl ‘imāret göñlini ‘Uşşākī’ nūñ
Kim o pinhān gence lāyık gör ne nīhān olmışam

111

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / --. / --. / --.

- 1 Gönlümde derd-i ‘ışkuñı dermâne saymışam
Cānum şem‘-i hüsnüñe pervâne saymışam
- 2 Dilde biteli genc-i hayālūñ gözümden uş
Dürdâne gibi yaşımı şükrâne saymışam
- 3 Göz yummuşam cihāndan idüp küşe ihtiyār
‘Ākıl ki anı gizleye dīvāne saymışam
- 4 Her kim dilinde hikmet-i ‘ışkuñ hadīs[i] yok
Kāşif olursa mantıkın efsāne saymışam
- 5 Cānān-ile biñ il olur bir nefes bilūñ
Ansız yaşı biñ olanı bī-cāne saymışam
- 6 Sen küfr[i] dünye ehline şor fāriğ ol ki ben
Mü‘min dilümde ‘ışkuñı imāne saymışam
- 7 Dünyā müzahrefātına ‘Uşşākī gönlüñi
Virme ki bu ‘imāret[i] vīrāne saymışam

112

Velehu eyzan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

--. / --. / --.

- 1 Cāna ‘ışkuñ şehi ki çekdi ‘alem
Varlığum ilin ol dem oldı ‘adem

- 2 Fitne-engīz olduğı için ‘ışk
Şūr u şer-ile töludur ‘ālem
- 3 Gāh hurrem gamuñ-ıla gamlu dil
Gāh gamgīn olur dil-hurrem
- 4 Gösterüñ gözüme her āyinede
Dürlü yanuñ yüzüñ-durur her dem
- 5 Ki geyer kisvetin[i] Havvā’nun
Urınur gāhi şūret-i Ādem
- 6 Ger okırsañ bu haṭ-ı mevhūmı
Ne-y-imiş bilesin hudūs-i ḳadem
- 7 Harf-i kūn me‘ānisin[i] bil kim
Kendi ḳadrüñ[i] bilesin sen hem
- 8 Kim ki ‘Uşşākī ‘ışkdan uşansa
Göñl[i] nūrın tutdı hevā-yı zulem

113

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Cānā saña ḳul olmağı ben cāna virmezem
Pāyüñ tozını mülk-i Süleymān’a virmezem

4. Birinci mısradaki “gösterüñ” kelimesindeki n harfi, 2. çoğul şahıs emir kipi eki nedeniyle nazal n ile gösterilmesi gerekirken, metinde yanlış olarak nun harfi ile gösterilmiştir.

İkinci mısranın vezni bozuktur.

(113)

65a

- 2 Sürsem yüzüm işigüñe başum göge deger
Bu devleti ben efser-i hākāna virmezem
- 3 Tübā bigi hayāl-ile hoşdur hevā-yı cān
Ben bu server[i] serv-i hīrāmāna virmezem
- 4 Ger olur ölüm irişe cānum dehānuma
Şīrīn lebūñ çeşme-i hayvāna virmezem
- 5 Vā‘ız қо pendūñi ki bugün vaşl-ı yār ben
Yarın olası ravza-i Rıdvān’a virmezem
- 6 Derd ile қо beni i ‘ilāc eyleyen tabīb
Ben rāzıyam bu derdümi dermāna virmezem
- 7 ‘Uşşākī sürme tozına yüz süre cān virür
K’ol nūr-ı çeşm-i kuhl şafāhāte virmezem

114

Velehu eyzan

Müfte‘ilün / Mefā‘ilün / Müfte‘ilün / Mefā‘ilün

-..- / .-.- / -..- / .-.-

- 1 Şevk-i ruḥında şāhumuñ gice ki āh itmişem
Sūḥte zehre ol nefes zühre vü māh itmişem
- 2 Şaldı şebüme āsumān tīg sebab bu nāgehān
Kim bu güneş yüzi koyup māha nigāh itmişem
- 3 ‘Āşık-ı bī-günāhını ol ki hemīşe öldürür

Ben direm ki bilmezem hîç ne günâh itmişem

4 Devr-i kamerde mâhumuñ şems yüzinde görmişem
Bu söze iki yañağın ben dü güvâh itmişem

5 Gül yañağuñ hevâsıyla ben dökerem eşk-i sürh
İşigüñi bu reng-ile lâle giyâh itmişem

6 Hüsni ruhında görmişem nûr-ıla nâra yanaram
Zülf-i siyâh sâyesin câna penâh itmişem

7 Hürmet ü cân ‘izz ü ‘Uşşâkı yeter saña bu kim
Şâhuñ ayağı tozını başda külâh itmişem

115

Velehu eyzan

Mefâ‘ılün / Mefâ‘ılün / Fe‘ülün

.--- / .--- / .--

1 Hayâl-i nergis-i mestûñle mestem
Bu sevdâdan müdâm mey-perestem

2 Vücûdum sensiz ey cânum ‘ademdür
Cihânda şanma ben sensüz ki hestem

3 Bugün destân-ı Rüstem’sen cemâle
Sitem kılma baña kim zîr-destem

4 Yüzüme baş kadem ey serv-i bālâ
Ki uş ‘ışkuñ yolında hâk-pestem

- 5 Bu meyden oldı şanmañ bini sermest
Ki ben mest-i mey-i bezm-i elestem
- 6 Şaçuñ bendinde çin kim beste cânım
Terañhum kıl baña kim dil-şikestem
- 7 Dağı ‘Uşşākī olam şanma mestūr
Ki ben devr-i ezelden şöyle mestem

116

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 İşıgüñ ravzasına gülşen-i kudsī dimişem
Hüsñüñ pertevine âteş-i Mūsā dimişem
- 2 Meges-i hālūñi nā-gāh görüp la‘lünde
Kanda konmış sükeristāne bu tūtī dimişem
- 3 Hüsñüñ şafhası bī-haṭṭ-ısa cāna ne ‘aceb
Dü-cihān naqşını ol şūrete ma‘nī dimişem
- 4 Zülfüñ büyü hevāsında ki ben Mecnün’am
Pes zamānuñda şehā sīnede Leylī dimişem
- 5 Serv-i kaddüñ[i] hayāl itdi çü fūrkatde gönül
Rüz-ı maşerde zihī sāye-i Tübī dimişem
- 6 Mürde cânlar dirilür çünki lebünden göre dem

Cân u dilde nefesine dem-i 'İsî dimişem

- 7 Hâsteyem derdümü 'Uşşākî şoran devletlere
Bes cevābum buna vā-ḥasretā zeyni dimişem

117

Velehu eyẓan

Fe'īlātün (Fā'īlātün) / Mefā'īlün / Fe'īlün (Fā'lün)

..-- (-.--) / .-.- / ..- (--)

- 1 Ağlayuban nigāra yār didüm
İderem derdün-ile zār didüm
- 2 Geçdi 'ömrüm fiğān-ıla ney-veş
Hem ḳadüm çenge hem nizār didüm
- 3 Halkı gördüm ki kamu bende aña
Ben de adın şehryār didüm
- 4 Beste Mansūr cān saçına besā
Bu sebebden ben aña dār didüm
- 5 Gözlerinden diledüm emn ü emān
Ḳan dōke şanki bağr-ı yār didüm
- 6 Dil-ber ile raḳīb göricek
Hem-nişīndür gül ile hār didüm
- 7 Raḥm iderseñ seherde 'Uşşākî
Yıl gibi tūr işige var didüm

Velehu eyzan**Mefā‘ılün / Mefā‘ılün / Fe‘ülün**

.--- / .--- / .--

- 1 Yüzüñ görmek-durur kapuñda nāzum
Hüzāvendā kabūl eyle niyāzum
- 2 Hazer niçün kılam gamzeñ ohıñdan
Kılıcuñ boyna ursañ ihtirāzum
- 3 Kaşuñ mihrābına secde kılaydum
Gözüñ şūhı bozar ‘aqd-i namāzum
- 4 Hasen hüsñüñ-durur göñlümde Mahmūd
Kara saçuñ-durur zülf-i Ayāz’um
- 5 Gören zülfüñ didi ‘ömr-i dirāzī
Baña sen rüz kıl ‘ömr-i dirāzum
- 6 Sözi āheste kıl zinhār i hādım
Raķībe olmasun tā fāş rāzum
- 7 Berü şun sāķiyā ol cām-ı sengüm
Çalınur çeng ü neyle dil-nüvāzum
- 8 Hevā-yı Tūbā’yı ‘Uşşākī қо sen

Benüm ol serv-i kıaddür ser-firāzum

119

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 ‘İşkuñ ey cān-ı cihān cismüme cāndur bilürem
Dil tılsımında ben ol genc-i nihāndur bilürem
- 2 Çarh elinden ne bilem kime şikāyet ideyin
Beni senden ayıran devr-i zamāndur bilürem
- 3 Farz-ı ‘ayn oldu baña yaş[1] gözümden sürmek
Halka andan ki gamuñ rāz[1] ‘ayāndur bilürem

120

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Zülfı hevāsı-y-ıla benüm gibi bī-karar
Bī-cān irer nesīm-i perīşān işigine
- 2 ‘Āşık ki ‘ıyd-i vaşlına irişe yārinüñ
Demdür kılarsa cānını kıurbān işigine

(119)

66b

Metnin bu kısmında varak eksik olduğu için bu gazel yarım kalmıştır.

(120)

67a

- 3 Gözyaşı-ile pāyine yüz urmağa anuñ
Cān virmeyince irmez ol āsān işigine
- 4 Yüz nāle-y-ile yüz süridi bu za‘īf-i mūr
Cān tuḥfe aldı geldi Süleymān işigine
- 5 ‘Uşşākī’yi fütāde umar feth-i bāb ola
Kim irdi hizmete yine sultān işigine

121

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fa‘lün)

.- / ..- / .- / .. (--)

- 1 Kādem başarsa o şehbāz-ı cān maḳāmumuza
Hümā-yı ‘arş ire pervāz[1] düşe dāmumuza
- 2 Ataruz efser-i serden nite ki ḡonce-i āb
Cemāl-i ‘aks eger düşer-ise cāmumuza
- 3 Bu māhı ḫalvetümüzde görelī sāye-şıfat
Güneş müdāmī yüz urur der-ile bāḡumuza
- 4 Meyi bu meclis-i inse şun ey perī sākī
Ki tuta devr-i ḳamer çarḫ kutb-ı kāmumuza
- 5 Ese nesīm-i şehir çünki şām-ı zülfünden
O dem meşāme-i ‘anber tolar meşāmumuza
- 6 Çü ḳalbümüze ki ḫāliş uruldı sikke-i ‘ışk

Oķındı Şehr-i melāmetde ĥutbe nāmumuza

- 7 Ėulām nefşümüz itdük çü ‘ıūķa ‘Uūūākī
Ėul oldu cümle selātīn bizüm Ėulāmumuza

122

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Őol ādemī-cānı ki sever anı ferīūte
Bir ĥūr-durur cism-i Ėulāb-ile siriūte
- 2 Ėaṭṭuñ ki ķara yazu-durur baūuma nidem
Çünkim ezel oldu bu siyeh nāme nüviūte
- 3 Yandı oda cān ĥırmen[i] çün toĥm-ı muĥabbet
Oldı āb-ı hevāñ-ile dil ĥākde küūte
- 4 Devletlü baūuñ-çün virürem cānı vü virmen
Bir zerre ayaĖuñ tozını heūt behiūte
- 5 Ėālūme delīl oldu benüm ūem‘a-i dil-süz
Kim āteūe ben ser yaķaram ol ser-riūte
- 6 Didüñ ki baūuñ ĥiūt-i maĥallümden umar let
Ėoū devlet-idi baūa velī ĥayf ola ĥiūte
- 7 Bütler düūe pāyine ola ķible-i mestān

(122)

67b

3. İkinci mısırada hece eksikliği vardır.

‘Uşşākī eger işbu şanem vara künişte

123

Velehu eyzan

Mef‘ulü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ulün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Cān istemezem ben tene cānāneden özge
Göñlüm dilemez genc bu dürdāneden özge
- 2 Peymān bu ki devrinde şu nergislerüññ ben
Almayam ele gül gibi peymāneden özge
- 3 Mestāne gözüñi göreli kūşe-nişinler
Terk eylediler hāne[i] meyḥāneden özge
- 4 Muṭribden işit cān-ile gel ‘ışk-ı füsūnın
Ḳo vā‘izi kim sözi yok efsāneden özge
- 5 Ferzīn gibi göz gūşe-be-gūşe ey perī-ruḥ
Görmedi gezüp sen şeh-i ferzāneden özge
- 6 Müşgīn saçınñ ‘uḳdesine diş bileme ey dil
Müşkildür anı ḥall idemez şāneden özge
- 7 Vaşluñ şebīnñ ḳadrine ‘Uşşākī virür cān
Şem‘e kim ola per yaḥa pervāneden özge

124

Velehu eyẓan

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

-.-- / -.-- / -.-- / -.--

- 1 Andan öñdin ẓabẓa-i ẓudretde kim ten nūr-idi
Āteş-i ‘ışķuñla bu dil-yābisi tennūr-idi
- 2 Olmadın bu lāciverdī saķf-ı sündüs zer-nigār
Beyt-i cān istebrāķından şevķiñüñ ma‘mūr-idi
- 3 Bulamadın taķt Süleymān kūn fekāndan bād-ı dem
Vādi-yi ḥasretde cānum bir münādī mūr-idi
- 4 Nūḥ būnyād itmeden keşti daķı cān zevraķı
Baḥr-i ‘ışķuñda şirā‘ı ğam ki igen meşhūr-idi
- 5 Biz ḥayālūñ cennetinde dikmişüz ğam ḥullesin
Andan öñ ki İdrīs-i firdevs müzeyyen ḥūr-idi
- 6 Cān-ı Ḥallāc’uñ Ene’l Ḥaķ’dan dem urmadın daķı
Dil hevā-yı dār-ı zülfüñde asılu Manşūr-idi
- 7 Cān-ı Mūsā kılmadın *ernī* nidāsın bize dost
Ḥasretüñ ‘ışķuñ tecellīsinde kūh-ı Tūr-idi
- 8 Levḥ-i maḥfūz olmadın mektüb-ı dest-i şun‘-ile
Kılup ‘Uşşāķī’de ‘ışķuñ nāmesi mastūr-idi

(124)

68a

6. “Ben Hakk’ım.”

7. **Ernī**: “Bana göster” (Bakara 2/260).

Velehu eyzan**Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün**

-.- / -.- / -.- / -.-

- 1 Gezleyüp gamzeñ-durur her dem ki atan hā meni
Aldı cānum kan döküp bir ten kodı tenhā meni
- 2 Zülf-i cīmüñden elif kaddüm ki dala döndi çün
Bellüdür kim idiser bu ‘ayn-ı sevdāyla meni
- 3 Ey ki zülfi gibi uzun hicrinüñ pāyān[1] yoğ
Vaşluña irmez dükendi ‘ömr-i kūteh vā meni
- 4 Va‘de-i ferdāna cān irmez bugün ol ‘ahd-içün
Bir ziyāret eyle bāri luğ idüp ferdā meni
- 5 Çīniyān-ı hağ u hālūñ çekdi cünd-i Hindiyān
Rūm[1] tārāş eyleyüben kıldılar yağma meni
- 6 Merdüm-i çeşmüm gibi ol kim gözümnden gizlenür
Bir gün eydür rāh-ı yaşum gibi nā-peydā meni
- 7 Ditrerem yanmağa ‘Uşşākī bu hüsnüñ şem‘ine
Gör nice pervāne gibi kıldı bī-pervā meni

(125)

68b

(126)

68b-69a

Bu gazelin 3, 4 ve 5. beyitleri Uşşākī’nin **Yenbû-ı Hikmet** isimli eserinde de geçmektedir. bkz.: Kübra Yılmaz, **a.g.t.**, s. 1395.

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.--) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Ol bilür sūz-i dilümden gecelerde haberi
Şem‘veş gözyaşıyla kim dir[i] tuta seheri
- 2 İtmişem hūn-ı cigerden yaşı Ceyhūn yolına
İde şāyed diyü bir ‘ayn-ı ‘ināyet nazarı
- 3 Kim şunabilir anuñ ‘arız [u] ruhsārına el
Zülf gibi meger anuñ ki hezār ola seri
- 4 Çünkü dem-sāzum idüp kıddümi ham mağzumı huşk
Delmişem sūz-ıla ben nāle-i neyden cigeri
- 5 Olmuşam lām-elif kıdd[i] hevāsiyla anuñ
Sākinem kalmadı bende harekātuñ eşeri
- 6 Bir gün ol serv-i revānuñ ki kenārına irem
Kıluram zār-ile şu gibi her sū seferi
- 7 Çünkü ‘Uşşākī toludur bu fezā şahn-ı kazā
Rāzı ol n’eylese taqdīr-i kadīrūñ kaderi

127

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.--) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Gelmedi hîç şora bīmāriyam ol yār daḥı
Gitdi cān tenden aña gözde heves var daḥı
- 2 ‘İşk-ıla düşdi bir od cānuma gözyaşı-y-ıla
Şem‘veş gitdi yile ‘ömr o yanar daḥı
- 3 İtdüm ikrār ki gözüm göre virem ğamzeñe cān
Çāre yoḳdur ki nigārā idem inkār daḥı
- 4 Sihr idüp hışm-ıla kan almağa her merdüm-den
Gelmedi dünyeye çeşmüñ gibi seḥḥār daḥı
- 5 Naḳş-ı dīvār gibi kaçma kenāra şūfı
Ki semā‘umuza girdi der ü dīvār daḥı
- 6 Zülfünüñ tāresine ben ki giriftār oldum
Olmasun bencileyin kimse giriftār daḥı
- 7 Hüsünüñ naḳşını ṭomara yazalı bu ‘aceb
İki yüzölölük ider bize bu ṭomar daḥı
- 8 Oldı ol mest gözüñ ‘işvesi-y-le tevbe-şiken
Kim mey ü meygedede yoğ-idi āşār daḥı
- 9 Kanda ‘Uşşākī dili gibi şeker-rız ola
Sözde bir ṭūtī-yi şīrīn-ter ü güftār daḥı

128

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.--) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Sāl hā yazsa kalemeler şıfat-ı müştākı
Kaldı kışsa-i şevküñde niçe söz bākı
- 2 Ben ki sen Yūsuf'umı görme-y-ile ağlamışam
Beni görenler unuttı püser-i İshāk'ı
- 3 Hasetüñ şerhini yazmağa kalem alsam ele
Kıanlu yaşum ter ider reng-ile ol evrākı
- 4 Fırkatüñ odı cigerde şu kadar yandı ki dost
Dütünüm çıkısa içümden gözedür âfākı
- 5 Ey hoşā mevsim-i 'ıyş ü nağm-i çeng [ü] rebāb
Ki nigār ile çemende şuna cāmı sākı
- 6 Hoş haţib oldı yüzüñ minberine mest gözüñ
Görmedüm ancılayın pır-i muğān zevvākı
- 7 Ğamzeñ oñın ki ata kaşı kemāniyle gözüñ
Cān kıurbān ider ü göñl[i] siper 'Uşşākı

129

Velehu eyzan

Fe'ilātün (Fā'ilātün) / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün (Fā'ilün)

..-- (-.--) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Hicrümüz kışına bir vaşl-ı nigār olsa-y-ıdı
Gülşen-i 'ıyşumuza faşl-ı bahār olsa-y-ıdı

1. İkinci mısırada kelime eksiktir.

(129)

69b-70a

- 2 Bāğ-ıdı tāğ üzeri murğ-ı dile fāriğ-i bāl
Nār gülzārdı bizim-ile o yār olsa-y-ıdı
- 3 Şu kenārında nigār vü çemen ü bāde vü çeng
‘Ömr bākī-y-ıdı bir dem bu çehār olsa-y-ıdı
- 4 Şayd-ı şebbāza ki dil itdi hümāyün himmet
Yā Rab ol murğ-ı hümā cāna şikār olsa-y-ıdı
- 5 Düşdi bu lücce-i hūnhāra n’idem zevrağ-ı cān
Olmadın ğarğ yaşa aña kenār olsa-y-ıdı
- 6 Sekr-i sevdādan o dem eyler-idüm ger huşyār
Şol siyeh nergis-i cāzū-yı hümār olsa-y-ıdı
- 7 Gönlümüñ gitdi qarārı çü kara zülfi-y-ile
Bāri ‘Uşşākī bu cānuma qarār olsa-y-ıdı

130

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilatü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Reyhān yazalı gül varağa hatt-ı ‘atırı
Āzürdedür benefş ile lāle hātırı
- 2 Yüzinde cānı vālih iden āteş-i kelīm
Gümrah iden göñülleri şol çeşm-i Sāmiri

- 3 Ref' it yüzüñ niķābını görünsün āfītāb
Nūr ile rūşen eyleye cihān 'anāsırı
- 4 Ben şubḥ-ı ḥaşr hāb-ı girāndan ki uyanam
Nergis gibi gözüm yüzüñüñ ola nazarı
- 5 Ben cān virürem iki gözüm ḥün-ı dil döker
Andan ne merdüm ola dirīġ ide ḥāzırı
- 6 Kaddüñ ser-fırāz görür serviden yüce
'Ālī nazarludur bilürem 'aql-ı kāşırı
- 7 Hüsñüñ ḥaķīķatin nice taşvīr ider-isem
Dil mazḥarında şüret-i ma'nā-yı zāhiri
- 8 'Uşşākī ḥaste yatur ışiginde toza ġark
Şormaz ki bir gün ola mı şol ḥaste ya diri

131

Velehu eyzan

Mef'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Şol gün ki baña az idesin nāz u 'itābı
Unıdıram ol demde ḥesāb-ile 'azābı
- 2 Cān şevķ-i leb ü ḥaddüñ-ile 'ışķ od[1] üzre
Nemgīn gözi zevķ-ile urur rakş-ı kebābı
- 3 Nāşih ki ide pend eger la'lüñi cānum

Serd ola hevā çünki diler içe şarābı

- 4 Sākī elüme şun bu dem ol cām-ı Cem'i şād
Muṭrib ele al cānuñ-içün çeng ü rebābı
- 5 Yıl gibi hevāñ itdi beni şöyle ki lāgar
Yüz yıl şuda raqş uram u şınmaya ḥabābı

- 6 Olalı ḥayālūñe vaṭan ḥāne-i çeşmüm
Taşra sürerem ḥalvet idüp yas-ıla ḥ'ābı

- 7 'Uşşākī rikābuñca-durur sāye yüzüñ aç
Niçün ki güneş sāyeden örtine niķābı

132

Velehu eyzan

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Zülfüñ hevāsınuñ eger istense gāyeti
Kışsa dırāz olur dükenmez ḥikāyeti
- 2 Ḥikmet bu dir ne dil ki lebüñ mantıķın diye
Şirīn-dehān ider o ḥadīsüñ rivāyeti
- 3 'Işķuñ bidāyetine ki gāyet dinilmedi
Cān virmek ile olısar āḥir nihāyeti
- 4 Defter gibi dü-rülüğ-ıla yüz çevürüben
Irmağıl istemezden o 'ayn-ı 'ināyeti

- 5 Cān-ı Mūsā’na kūyuñı Tūr itdügüm bu kim
Rüşendür anda nūr-ı tecellīnūñ āyeti
- 6 Teşnī ‘-i dost cevrine bildüm şeni’-imiş
Lillāh hāşa kim dahı idem şikāyeti
- 7 ‘Uşşākī’den himāyeti itme dirīg kim
Şāhuñ ra’iyyetine gerekdür ri’āyeti

133

Velehu eyzan

Mef‘ūlū / Mefā‘īlū / Fe‘ūlūn

--. / .--. / .--

- 1 Cānuma şaçuñ silsile düşdi
Ol dāma gönül bil bile düşdi
- 2 Sehhār gözüñ cāzūluğundan
Dīvāne olup dil dile düşdi
- 3 Bilūñle kıluñ farkını kuluñ
Çok istemişem kıl kıla düşdi
- 4 Hattūñ ne siyeh-kārelik itdi
Kim fitne-s-ile il ile düşdi
- 5 Zülfūñ koğusın aındı vü tırdı
Yollarda seher dil dile düşdi
- 6 Cānān-ıla cān sīne-be-sīne

Olduđ lebe leb bil bile dūşdı

- 7 ‘Uşşākī şehā tapuña irmez
Ay aya vü uş yıl yile dūşdı

134

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-..) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Çünki ol dost hevāsı ola cānuñ hevesi
Gözine mi girer anuñ dü-cihānuñ hevesi
- 2 Sīnemi ğamze vü қаsuña nişān eyledi kim
Buna қan dökmeк olur tīr ü kemānuñ hevesi
- 3 N’oldı zūlfuñ ҳaberin virmedi bu şubḥ-ı şabā
Cānumuz alısa ol bād-ı hevānuñ hevesi
- 4 Niçe kim sinin-ile ‘ıyş idem uşanmazam
Cānda artar daḥı bu zevḳ-i şafānuñ hevesi
- 5 Yārdan bini ki ayrı daḥı bilse baña
Nice cevır itmegedür devr-i zamānuñ hevesi
- 6 Serv-i cān oda yaḥub şem‘-ile pervāne gibi
Gözyaşın dökmeк-imiş ‘āşık olanuñ hevesi
- 7 Tıtdı yüz def gibi ‘Uşşākī çü ğam sillesine
Ney gibi cānına dūşdı bu nevānuñ hevesi

(134)

71a-71b

5. Birinci mısranın vezni bozuktur.

Velehu eyzan**Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Mefā‘ilün / Fe‘ilün (Fā‘lün)****..-- (-.-) / .-.- / ..- (--)**

- 1 Yine bu mürde cisme cān geldi
Cān iline şeh-i cihān geldi
- 2 Hīre maḳdem ki cisme rūḥ-ı revān
Sefer itmişdi nāgehān geldi
- 3 Ğam şebinde māha dönmişdüñ
Nā-geh ol māh-ı mihribān geldi
- 4 Şubḥ-dem dīl geldi mihr ü şıdḳ-ı şafā
Çün o ḥurrem günü ‘ayān geldi
- 5 Derd-i ğam defterini hem gitdi
Yine tevkī‘-i şādımān geldi
- 6 Māzī ‘ömr itdi yine istiḳbāl
Hāle cān rāst idüp ‘inān geldi
- 7 Şeh gideli ölmüş-idi ‘Uşşākī
Yine bu mürde cisme cān geldi

(135)

71b

4. Birinci mısra da fazla hece bulunmaktadır.

(136)

72a

Velehu eyẓan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)

- 1 Va‘desi ol şanemüñ kıldı dil-efkār meni
Bağladı bir kıl-ıla eyledi berdār meni
- 2 İntizār-ile varup cānı yile göz tutaram
Ağlayu geçdi günüm añmadı dildār meni
- 3 Bī-vefā hūblaruñ va‘desine düşmişem
İşbu işler kodı bu dünyede bī-kār meni
- 4 Ey şabā peyk-i beşīr ol baña ol Yūsuf’dan
Hūzn-i Ya‘kūb’-ıla yiter kıl ah [u] zār meni
- 5 Elümi vaşl-ıla āsānlığa al hicr içün
Böyle kim ayağa birağdı bu düşvār meni
- 6 Gıtmedi zülfinüñ ef‘isi hayāli gözden
Her dem umar helāk itmege o mār meni
- 7 Derdümi sırr-ıla tomāra yazıban dūr[er]düm
Fāş itmesey-idi halka bu tomār meni
- 8 Çāresiz derd-ile ‘Uşşākī ne çāre hoş ol
Bu devāsuz ğam-ı ‘ışk eyledi bīmār meni

5. “Elümi” kelimesi metinde yanlış olarak “ebrumi” şeklinde yazılmıştır.
(137)
72a-72b

Velehu eyzan

Mef'ülü / Fā'ilatü / Mefā'ilü / Fā'ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Dostlar nigār 'azm-i sefer kıldı vā meni
Öldüriser firāk-ıla bu āh vā meni
- 2 Alsa beni de cānumı bu çarḥ dün [ü] bugün
Dīzār-ı dil-berümden idince cezā meni
- 3 Dil-ber yolına koñ ölice k yār ben kılın
Şāyed gelüp du'ā-y-ıla bir kez aña meni
- 4 Çeng oldı kaddüm inilerem nitekim rebāb
Derd ü belāya hicr ideli mübtelā meni
- 5 'Ömr-i 'azīz gitdi yile hicr ü eşk-ile
Ḥāk eyler-ise tañ mı bu od-ıla mā meni
- 6 Yirden ururdum āhumı āfākuñ evcine
Püşt-i felek gibi bükeli bu belā meni
- 7 İtmez eşer naşīḥati göñlüme 'āqılūñ
'Āqıl şanar ki 'ışk elinden kıya meni
- 8 Bağladı bend-i fūrḳate 'Uşşākī'yi felek
Vuşlatdan özge daḥı rehā kim kıla meni

Velehu eyzan

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Bir dem cihānda cān geze bī-ğam görünmedi
'Ālemde bir dil āh ki hurrem görünmedi
- 2 Bu şehir-i 'ālemün benüm uşda ġarīb[i] kim
Bir dem yanumda gözi hem-dem görünmedi
- 3 Şām u şehirde çeşm-i şafağ gibi mihr-ile
Ben 'āşīkuñ gözi dağı bī-nem görünmedi
- 4 Şāyed görem didüm kerem ehlin çok istedüm
Andan gözüme dünyede ādem görünmedi
- 5 Merdüm özge gözüme dīzār-ı şevk için
Nāz u na'im ü zevk-ı dü 'ālem görünmedi
- 6 Sa'y itmişem cefā haremde vefā için
Bī-gāneyem bu sırruma mahrem görünmedi
- 7 'Uşşākī rāstı bu maķām içre çengveş
Bī-ğam nevā-yı nāy-ile erham (?) görünmedi

139

Velehu eyzan

Mef'ülü / Mefā'ilün / Mef'ülü / Mefā'ilün

--. / .--- / --. / .---

- 1 Yā Rab bu şeb-i hicrūñ āhır şehri yoğ mı

Yā bu seheri āhuñ yāre eşeri yoḥ mı

- 2 Hūnh̄āre gözi ʔanum dōkmeklige diş biler
Yā Rab bu siyeh-kāruñ hergiz cigeri yoḥ mı
- 3 Ben ayağı tozına cān virmişem ey dostlar
Bilsem ki niḡārīnūñ daḡı ḡaberi yoḥ mı

- 4 Baş ura yüzüm süre geçerem işiginden
Kim başar ayaḡ anda hergiz başarı yoḥ mı

- 5 Ğamzeñ oḡı-y-la her dem şāhum cigerüm ḡündur
Cānā bu ʔazānuñ hīç cāna ʔaderi yoḥ mı

- 6 Dil-suḡte-i sevdāyam em dilerem cāna
Şol la‘l şifā-baḡşuñ hīç ḡülşekeri yoḥ mı

- 7 Cān bāḡına ‘Uşşāḡī ḡöñlümde heves vardur
Bu maşṭabadan cānuñ ‘azm-i seferi yoḥ mı

140

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Şol ḡamze vü ebrūdan iden tīr ü kemānı
Ḳaşdı bu ki şayd ide bugün cān-ı cihānı
- 2 Gözyaş-ı-la ben şem‘ gibi her gice o cānuñ
Tā şubḡ ḡayāliyle iderem ‘ıyş-i nihānı

6. Metinde “hiç” kelimesinde yer alan ye harfinin noktaları unutulmuştur.
(140)
73a-73b

- 3 Hüsni iline fitne düşeli zülf-i ruḥuñdan
Zulm ile ḥarāb itdi zalem devr-i zamānı
- 4 Da‘vet seni kim ‘ıyşa ider çeng [ü] çemende
Tut pendin o pīrūñ ki bulunmaya ziyānı
- 5 Döndür diyen ey baña ‘inān dost ğamından
Aña di anı kim ola elinde ‘inānı
- 6 Hāk olmuş-idüm āteş-i ‘ışk-ıla ğamuñdan
Bād-ı seherī virmese ben mürdeye cānı
- 7 ‘Uşşākī henüz bulımadın hicr-i kenārın
Bu ‘ömr-i ‘azīz āh ki uş buldı kerānı

141

Velehu eyzan

Mef‘ūlü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Görmeyeli ben ol şanem-i dil-nevāzımı
Maḥrem bulımazam ki diyem aña rāzımı
- 2 Vaşlı içün işüm ki namāz u niyāzdur
Sen eylegil qabūl İlāhī niyāzımı
- 3 Dilerem idem işiginüñ Ka‘besin tavāf
Yā Rab müyesser eyle bu ‘azm-i Hicāz’ımı

- 4 Şām u seherde niyet idüp kıble yüzüne
Kaşuñ hamına toğr[1] kıluram namāzumı
- 5 Çeng oldı kāmētüm bu enīn-i rebāb-ıla
Görmeyeli o serv gibi ser-firāzumı
- 6 Aldum kalem ki hasretüñüñ nāmesin yazam
Gözüm yaşı yaş eyledi kan-ıla yazumı
- 7 ‘Uşşākī bāri çarḥ komaz k’ire yārine
Ḥaḳ’dan dilerem irmeğe ‘ömr-i dirāzumı

142

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilatü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Cānāna cān selāmın ilet ey şabā yili
Kim haste kıldı bini bu hicr ü belā yili
- 2 Ben kim cefā sümüm-ıla semnāk olmışam
Tiryāk-ı ekber-i yed irişse vefā yili
- 3 Mihr ile şubḥveş ki idem āh-ı sīne-süz
Tutardı cümle ‘ālemi şıdḳ u şafā yili
- 4 Tā şol kadar ki nevḥa-i Nuḥ ile ağladum
Tūfān kopardı başa yaşumla hevā yili

(142)

73b-74a

2. Birinci mısradaki “yiliyle” kelimesi çıkarılmıştır.

- 5 Bir ‘arz-ı hāl itmege bin cān vire-y-idüm
Seyr idüp uğrasa baña bir merhabā yili
- 6 Sīnemde cān bulup tıram merhabā kılam
Ba‘de’s-sinīn ki iriše senden ğarrā yili
- 7 ‘Uşşākī ğam yime niçe bīmār-ı hicr-isen
Bir gün hevā-yı cismüñe ese şifā yili

143

Velehu eyzan

Mef‘ūlū / Fā‘ilātū / Mefā‘ilū / Fā‘ilūn

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Dilde anar m’ola ‘aceb ol hānumuz bizi
Hāk itdi bilsün āteş-i hicrānumuz bizi
- 2 Cān-ḥaste vü şikeste-dil olduğumuz bu kim
Düşürdi hicr derdine dermānumuz bizi
- 3 Bülbül fiġānı-y-la yile gitdi ‘ömrümüz
Güldürmedi bu dīde-i giryānumuz bizi
- 4 Karınca gibi yüz süre varayduk ayaġa
Okısa hizmetine Süleymān’umuz bizi
- 5 Yavuz göziyle bizi o yüzden edince dūr
Öldürse bārī yig-idi devrānumuz bizi
- 6 ‘Ömr sāyesini hicr-ile hem-sāye kılmışuz

Ɛoyup gideli serv-i ƒırāmānumuz bizi

- 7 Döndi ğam ile giceye ‘Uşşākī günümüz
Zulmetde kıyalı meh-i tābānumuz bizi

144

Velehu eyzan

Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Mefā‘ilün

.--- / .--- / .--- / .---

- 1 İşit pendı ki pīr-i çeng ider meclisde takrīri
Nihān iç mey ki müftīler virür fetvā-yı tekfīri
- 2 Yigitlikde püser ‘ışkın baña ‘ayb itme ey şüfī
Ki gördüm ol civānuñ ben esīrin yüz yaşar pīri
- 3 Hadīs [ü] mantık-ı ‘ışkuñ me‘ānisi ne hikmetdür
Ki dilden maḥv ider taşvīr-i naḥv [u] fıkh [u] tefsīri
- 4 Çü ben meyḥāne şeyḥinden melāmet kisvetin geydüm
Ne ğayret miḥnetinden kim kıla şehr içre teşhīri
- 5 Ezel bu ḥaṭṭ-ı sevdāyı ki yazmış ḥāme-i takdīr
Göñül levḥinde bir harfi ebed bulmaya tağyīri
- 6 Kusūrum çok-durur benim şehā tevḫīr-i ḥürmetde
Kuluñdan tutmasa ma‘zūr ne idem bunca takşīri
- 7 Oğur Sinobī ‘Uşşākī bu şīrīn şī‘r rakş urur
Ɛamu Türkān-ı Şīrāzī siyeh çeşmān-ı Keşmīri

Velehu eyzan**Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)****..-- (-.-) / ..-- / ..-- / ..- (-.-)**

- 1 Ğamzeñ oĥına nişān eyleyli cānumuzı
Dökdi gözden yire su gibi revān qanumuzı
- 2 Gözlerüñ kâfir[i] mest eyledi ĩmān qaşdın
Haq meger şaklaya bu gözden ĩmānumuzı
- 3 Murg-ı cān ki eyledi zülfüñde perākende perin
Kim yine cem‘ ide bu bāl-i perīşānumuzı
- 4 Korkumuz ol kamerüñ dāyiresinden bu ki dost
Nāgehān mūr ala mühr-i Süleymān’umuzı
- 5 Çün geçer ‘ömr[i] qo encām-ı ğamın cām ele al
Fırşatı qoma geçür ‘ıyş-ıla devrānumuzı
- 6 Tekye dīvārına hīç itmeyelüm devrānuñ
Dehr-i keyvāna eger irgüre eyvānumuzı
- 7 Gerçi dīvānelerüz‘ışk-ıla ‘Uşşākī velī
‘Āqıl olan okıya defter ü dīvānumuzı

Velehu eyzan

(145)

74b-75a

7. “Divanelerüz” kelimesindeki ze harfinin noktası unutulmuştur.

(146)

75a

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

--- / --- / --- / -.-

- 1 Şāh bir kez dād-içün yād itmedi hīç adımı
Bunca feryād eyledüm işitmedi feryādımı
- 2 Şāyed ol genc-i revān bir kez güle ma‘mūr ide
İtmişem ābād-iken vīrān kamu bünyādımı
- 3 Aḡ-ı hicrūñ zehrin içmekden lebüme geldi cān
Dem-durur vaşluñ şarābından virürsen dādımı
- 4 Gerçi bir ḡaṭ yazdı şeh gül bergine āzād çün
Bir ḡulum ben k’itmeye yüz ḡaṭ yazup āzādımı
- 5 Şem‘ üstādumdı evvel yanmaḡa şākird ben
Şimdi şākird itmişem ben ol işe üstādımı
- 6 Zūlf ü ḡāl ü dām u dāne şayd-ı cān ider gözi
Ḳaydı yohdur ḡan içer ben bilürem sayyādımı
- 7 Zülmet-i hicrānda kim āh eyledüm ‘Uşşākī cān
Ol yüzüñ nūrından özge kim ider irşādımı

147

Velehu eyzan

Fe‘ilātün (Fā‘ilātün) / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün (Fā‘ilün)

..- (-.-) / ..- / ..- / ..- (-.-)

- 1 Yine cān meclisine okıdı cānāne meni

Karşu şem‘-i ruḥuna eyledi pervâne meni

- 2 Gönlümün ḥānesini mest gözün kıldı ḥarāb
Zülf zencīre çeküp eyledi dīvāne meni
- 3 Cān ol ḥalvet-i vaḥdetde idüp maḥrem-i rāz
‘İşk gencine yine eyledi vīrāne meni

- 4 Olmuşam ğamzesi efsūn-ıla ağzı gibi kim
Dilde ‘ışk itdi velī ‘āleme efsāne meni

- 5 Āşināyam nazarında ben anuñ cān göz-ile
Kandayam kanda ḥayāl eyleye bīgāne meni

- 6 Ölmüşem sāye-i zülfinde ruḥı nār-ıla nūr
Minnet irgürene bu sāye-i Yezdān’e meni

- 7 Kāmudan nisbeti kāt‘ eylemeden ‘Uşşākī
Kendiye eylemedi nisbet o cānāne meni

148

Velehu eyzan

Mef‘ülü / Fā‘ilatü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

--. / -.-. / .--. / -.-

- 1 Sākī emān yoḥ çü bulursun zamāne[y]i
Şun şubḥdan bu gice şarāb-ı şeb-āne[y]i
- 2 Ben ‘ūd gibi sīne delüp devr-i cevri için
Niçe idem bu nağme-i çeng ü çeğāne[y]i

(148)

75b-76a

Bu gazeldeki kafiyelerde bulunan akuzatif eki metinde hemze ile gösterilmiştir.

- 3 Gönlüm genc-i ‘ışkuñ-içün itmişem ħarāb
Ma‘mūr eyle yine bu vīrāne ħāne[y]i
- 4 Kıpuda tūr dise baña yār āsitān-ıla
Yarın beni isteyen bula bu āsitāne[y]i
- 5 Rüstem işitse kışsañı destān ideydi
Hüsrev sözün şanma bu Şīrīn fesāne[y]i
- 6 Hālūñ-içün ki kendimi zūlfūñe şalmışam
Ādem ne tañ ki düşe görüp dāma dāne[y]i
- 7 ‘Uşşākī kāmīl olana mihr eylemez sipihr
Bir demde kahr-içün kıparır biñ behāne[y]i

149

Velehu eyzan

Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilātūn / Fā‘ilūn

-.-- / -.-- / -.-- / -.-

- 1 ‘Āşık-ı şādık ne bilür Ka‘beden bütħāne[y]i
Kıble kıılır dāyim ol cāna ruħ-ı cānāne[y]i
- 2 *Küntü kenzen* güherinden tōldı genci sīnemün
Gör ne genc-ile ‘imāret buldı bu vīrāne[y]i
- 3 ‘İşk meydānında serbāz olmaya nāmerd merd

(149)

76a

Bu gazeldeki kafiyelerde bulunan akuzatif eki metinde hemze ile gösterilmiştir.

2. *Küntü kenzen* (*mahfiyyen fe ahbebtü en u'rafe fe halektül halke li u'rafe bihi*): “Ben gizli bir hazine idim bilinmekliğimi istedim ve bu halkı, onunla bilinmekliğim için yarattım.”

Gör ki ne cān virür anda merdüm-i merdāne[y]i

- 4 Mānī-i Çīn şūretüñ mānend-i şekl-i müstedīr
Çın bu kim naķş eylese mescid kılur put-ḥāne[y]i
- 5 Yüzüñüñ nūrı ne rüşen şem‘ olur kim nār-ıla
Yandurur bir şem‘le binüm gibi biñ pervāne[y]i
- 6 Şūfī-i mestūre mest olaydı maḥmūre-maḳām
Gül yüzünde görse-di şol nergis-i mestāne[y]i
- 7 Sen gülüñ devrinde peymān itdi ‘Uşşākī müdām
Kim elinden ḳomaya lāle gibi peymāne[y]i

4.2.3. Müstezad

Velehu fi’l-müstezād

1

Mef‘ülü / Mefā‘ilü / Mefā‘ilü / Fe‘ülün

--. / .--. / .--. / .--

Mef‘ülü / Fe‘ülün

--. / .--

- 1 Cān vireyin ol ḥoḳḳa-i mercāna yüzünde
Kim cān-ı cihāndur
Dil vireyin ḡamze-i fettāna gözüñde
Çün içdüḡi ḳandur
- 2 Söylese lebüñ incü düzer la‘l-i güherden
Yāḳūt-ı revāne

(1)
76a-76b

Çün derleye dürdānesidür dāne yüzünde
Yāķūt-ı revāndur

3 Şol turre-i müşgīn ki benefş oldı gül üzre
Görelı perīşān
Ĥayrān benüm ol deste-i reyĥāna yüzünde
Uş hayli zamāndur

4 Toprak başına saçdı ĥayāt āb[ı] niçün kim
Kim Ĥıẓr [u] Sikender
Dil teşne-durur çeşme-i ĥayvāna yüzünde
Ĥaķ ‘ışķına ķandur

5 Ĥālūñ ki ider fīl-şıfat naṭṭ-ı ruĥa seyr
Ĥüsn atına binüp
Ferzīn gibi olur şeh-i ferzāne yüzünde
Beydaķları cāndur

6 ‘Aksinde görünürdi cihān naķş-ı muşavver
Gün gibi münevver
Baķdukça gözüm āyine-i cāna yüzünde
Kim ‘ayna ‘ayāndur

7 ‘Uşşāķī gibi per yakıcı şem‘-i cemāle
Rüşen bu delīli
Bulınmadı bir ‘āşık-ı pervāne yüzünde
‘İşķuñda hemāndur

4.2.4. Murabba

1

Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Fe‘ülün

.--- / .--- / .--

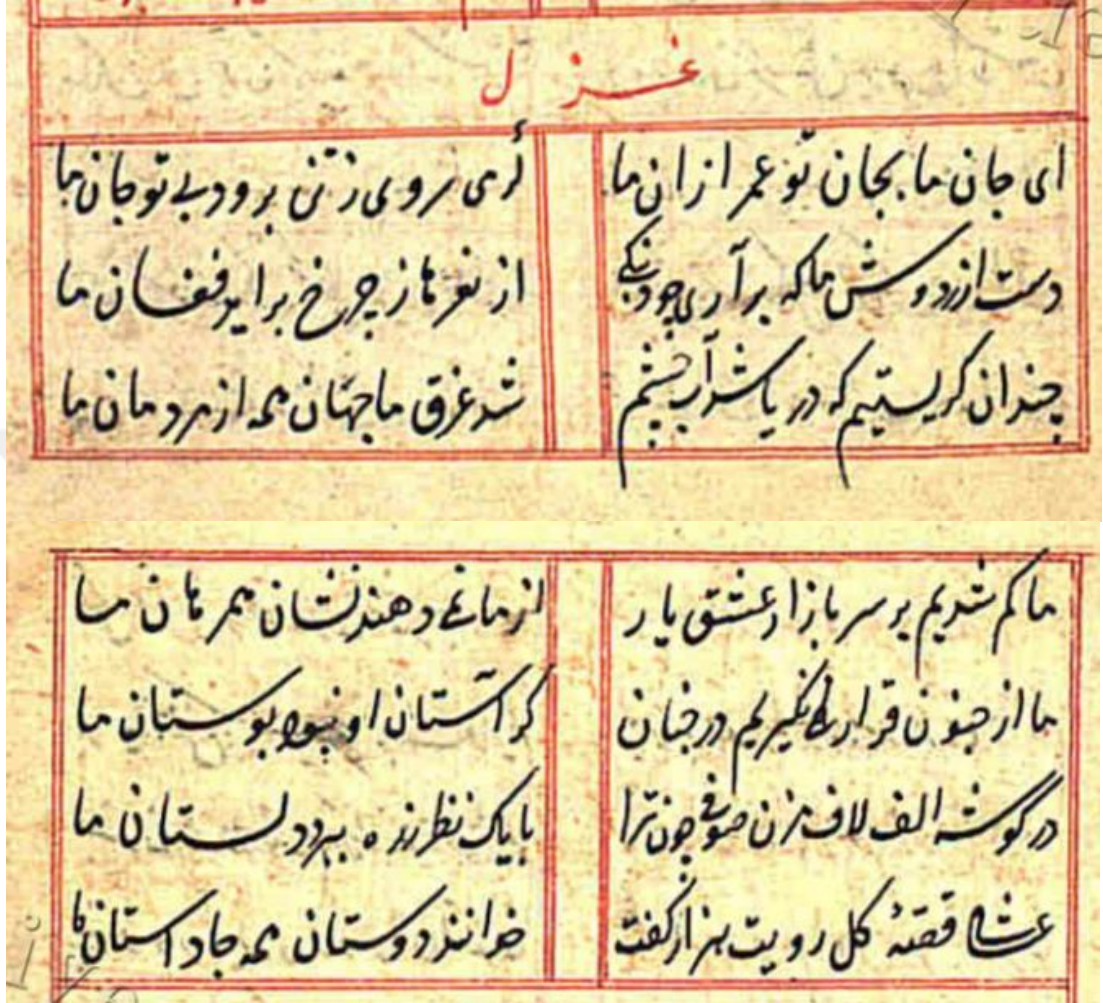
- 1 Şarābın ‘ıṣkuñuñ nūṣ ideli cān
Kebāb oldu ciger gözüm yaşı kan
Bu derde yār eger kılmazsa dermān
Gözüm kan dök gönül cān vir ciger yan
- 2 Gözidür kanum içen kana kana
‘Aceb bu fitne kaçan kana kana
Gönül aldı vü kaşdı şimdi cāna
Gözüm kan dök gönül cān vir ciger yan
- 3 Belā-yı ğamzesine mübtelāyam
Yaşum derya olupdur ğark-ı māyam
Lebinden derd-mendem bī-devāyam
Gözüm kan dök gönül cān vir ciger yan
- 4 Beni dūr eyledi devrān katından
Yanaram her dem oda fürkatinden
‘İnāyet uma geldüm hazretinden
Gözüm kan dök gönül cān vir ciger yan
- 5 Dehānuñ mīm ü kaşuñ nūn olupdur
Baña ney nālesi kânūn olupdur
Ġamuñdan haste dil pür-hūn olupdur
Gözüm kan dök gönül cān vir ciger yan
- 6 Semende zülf-i sünbül çīn beste
Benefşedür gül üzre deste deste

(1)
76b-77a

Bu sevdādan-durur ‘Uşşākī haste
Gözüm ҡan dök gönül cân vir ciger yan

4.2.5. İlave Gazel

(İlave Gazel)

77a

Farsça olarak yazılan bu gazelin tercümesi şöyledir:

1. Ey canıyla hayatımızın can bulduğu canımız, eğer bu bedenden ayrılırsan sensiz bizim de ruhumuz bedenimizden ayrılır.
2. Eğer elini omuzumuzdan kaldırıp desteğini çekersen, bir çan gibi feleğin naralarından yükseldiği gibi yükselir feryadımız.
3. O kadar çok ağladık ki gözümüzün yaşı deniz oldu; dünyadaki insanların hepsi bu gözyaşı denizinde boğuldu.
4. Sevgilinin aşk pazarının başında kaybolduk; yoldaşlarımız bize çıkış yolunu göstermiyor.
5. Eğer o yârin eşiği bizim güzel kokulu bahçemiz olmaz ise Mecnunluktan cennette karar kılıp yaşayamayız.
6. Ülfet köşesinden aşka dair atıp tutarak bizi kınama ey sofî! Çünkü bizim gönül iklimimiz, seni bir bakışla yolundan eder.
7. Uşşâkî gülü görme hikayesini bin defa anlattı, öyleyse dostlar da her yerde bizim hikâyemizi okusunlar.

4.2.6. Tuyuğlar

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

-.-- / -.-- / -.-

1

Māh-ı hüsnuñ nūr-ı rüy-ı cān-durur
Dürc-i la'lüñ hoqqa-i mercān-durur
Çeşm-i şūhuñ sāhir u fettān-durur
Cāzū gamzeñ gāyet āfetdān-durur

2

Cism ü cāna cān mı ya cānānesin
Rūh-ı a'zam mı yahūd cānānesin
Mülk-i dilde çün şeh-i merdānesin
Dü-cihān baħrinde bir dürdānesin

3

Gencidür 'ışkuñ göñül vīrānesi
Cān-durur müşgīn şaçuñ dīvānesi
Dil cemālūñ şem'inüñ pervānesi
Bu hevāda uçanuñ pervānesi

(1-7)

77b-78a

Metinde “Velehu fı'r-rubā'iyāt” başlığı altında yedi tuyuğ bulunmaktadır. Tuyuğların her birine “rubai” başlığı konulmasına rağmen, yedisinde de tuyuğ vezni olan Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün kullanılmıştır. Fakat yedi tuyuğun da kafiyelenişi rubainin terâne denilen türüne benzemekte, dolayısıyla her biri kendi içinde tüm mısraları a a a şeklinde kafiyelenmektedir. Bir başka deyişle, başlık ve kafiyelenişi açısından rubai gözüken yedi şiir, esasında tuyuğ olarak yazılmıştır.

4

Hüsnüñ kim oldı ay tā bendesi
Lābūd oldı encümün tābendesi
Gül yüzüñ oldı gül şermendesi
Anuñ oldı t̄ālī‘-i ferhundesı

5

‘İşk deryā vü ğamı tūfānıdur
Zevrağ-ı cān anda ğarğ-ı k̄anıdur
Ol muh̄itūñ mevcı ‘āşık k̄anıdur
Baħrīyem diyen getürsün k̄anı dūr

6

‘Āşıkūñ ğam h̄ullesi iħrāmıdur
‘İşka kurbān kılsa cān bayrāmıdur
Hüsnüñ Mısrında zūlfūñ Şāmıdur
Dil lebūñ mest-i derd-āşāmıdur

7

Mülk-i cānda kim ezelde şāh-idūñ
Şimdi ‘ālem şāhıdur pes şāhidūñ
Cān cihānında ki sen bī-ġāh-idūñ
‘Āşıkūñ ‘ışkından anda āġāh-idūñ

4.2.7. Kıta

1

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün (Fa'lün)

.- / .. / .- / .. (--)

- 1 Nazır belde-i Sīnop leyse fī el-āfāk
Mine'l-hurūb el-ḥakīmū el-ihrāk
- 2 Muḥīt-i dāyire[y]i sūr oldı kılup mey
Binā-yı burc olupdur bu tāk-ı tis'a revāk
- 3 Güzergeh oldı çü 'uṣṣāka 'ıṣk baḥrine
Laḥab didiler ana pes Cezīre-i 'Uṣṣāk

Kaside 12

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

-- / -.- / .-- / -.-

- 1 Ey e'acem pelīd adı bühtān gözün ac
İşte direm saña ki sözüm var bir iki kaç
- 2 Ağ akçey-içün oldı yüzün kara dökülüp
Geçmez pul olduñ imdi yüri қо bu şehri kaç
- 3 Yuḥ saç u saḥaluña yüzüne i bī-ḥayā

(1)

78b

Metinde “kıta” başlığı atılan bu şiir varak eksikliği nedeniyle üç beyit olarak kalmıştır.

1. Sinop gibi bir belde dünyada yoktur; Hakim olan Allah onu savaşlardan ve yangınlardan korumuştur.

(12)

78b-79a

Metinde yer alan 12 kasidenin sonuncusu bu hicviyedir. Eserde olduğu üzere bu şiir, metin başındaki kasidelerin ardına değil metnin en sonuna konuldu.

Rüsvā-yı halksın ki yolındı saķal u saķ

4 Şābūn mı giderür yüzüñññ karasın yuyup
Un ileyüp meger saķasın bir avuķ kirec

5 Her cum‘ada cünüble gelüp mescide namāz
Kılma daķı ki gizlü-durur koltuķuñda hac

6 Kāsīd dili ki ‘Acemī çünki lahn okur
Kurān’ı kim odur ‘Arabī ğayr-i zī-‘avec

7 Bugün be-ħaķķ-ı Mekke sini bu Medīne’de
Her kim ki ura öldüre bulur şevāb-ı hac

8 Āhen tabī‘atüñden umup ‘ilm ü ma‘rifet
Ey ‘unşur-ı şaķīl özüñne virmegil ħarac

9 Muğlimlıķuñdan anda Semerķand koyuban
Geldüñ bu şehre b.ħ yimege şanki bulamaç

10 Bir dürr heminçün ince degüldüñ sen ey ħacer
Ger demir olsa yaşılanup olsa-y-ıdı şac

11 Ħar ğuş u ħar mizāc [ü] ħar āvāz ü ħar meges
Ħinzīr ağızlu vü ayu dişlü vü ğūr ķurac

12 Kös yüzlü kös tuķaķlu kös ağızlu kös nefes
Kös dillü kös saķallu yüzi kös gibi kösec

13 Oğlan b.ħı diyü ķomaduñ b.ħ hep yidüñ

11. Metinde “ğūr” kelimesindeki r harfi unutulmuştur.

Sûk itleri yürür kamu sinüñ ucuñdan aç

- 14 Esrâr yiyüben süci içince dāyimā
Ş.çalum iş.yelüm içine gel ağzuñ aç
- 15 Bil hālūñ açma ağzuñ[ı] koy kālî tut dilūñ
Yohsa benüm-içün şokulur g.tüne ağac
- 16 Havf it Hüzā'dan āl-i resūlem dime dahı
Bū Cehl'sin la'ın ü sözüñ kamusı hücec
- 17 Uzatma herze söz[i] dahı yohsa yazaram
Hicvüñle kışsa defter ü tomar biñ kılac
- 18 Baħr-i muzāri' içre seni b.h remeline
Şöyle batırmışam ki yuyamaz yedi lücec
- 19 Halk içre başuñ aşığa oldı zeker gibi
Ben degülem g.tüm g.ti sensin özüñi seç
- 20 Üstüñde bil urar kim i nāmerd kahbe zen
Sen bin[i] şanma kim yinesin kı bu fikri geç
- 21 'Uşşākī n'itdi saña ki incitdüñ anı sen
Sen sığıra ne hōd dāvul u ne yed ü kec (?)

Ketebe:

Nemeķahū ad'fü 'ibādi'l Meliki'l 'Alīm 'Abdu'r-Raħmān İbrāhīm Faķīh es-Sinobī li-resmī Maħbūb bin Emīr bin Şeyh Lālā, fī tārīh-i sene 889.⁸⁷

⁸⁷ Mülkün gerçek sahibi ve her şeyi bilen Allah'ın en zayıf kullarından Abdurrahman İbrahim Sinobî bu eseri, Mahbub bin Emir bin Şeyh Lala'nın talebiyle Hicrî 889 / Miladî 1484 senesinde yazdı.

SONUÇ

XV. yüzyıl, Türk şiirinin klasikleşmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemde kaleme alınan eserler, Türkçeyi edebî bir dil haline getirmiş ve klasik şiire millî bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu çalışmaya konu olan **Divan-ı Uşşâkî** de bu yüzyılda, Sinoplu bir şair olan Uşşâkî tarafından kaleme alınmıştır.

Candaroğulları Beyliği sahasında, İbrahim Bey ve İsmail Bey dönemlerinde yaşayan Uşşâkî'nin adı, doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Babası Anadolu'dan Şam'a hicret eden şair, babasının isteğiyle tekrar Anadolu'ya döner. Tarikatine dair herhangi bir bilgi bulunmayan Uşşâkî, gayb ilimlerini zâhir ilimlere yeğ tuttuğunu belirtir.

Uşşâkî'nin, şu an için elimizde iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri **Yenbû-ı Hikmet**, diğeri ise **Divan-ı Uşşâkî**'dir. Bu iki eserinde de ortak olarak üç kaside ve bir gazel yer alır. Arapça ve Farsça bilgisine rağmen şair, eserlerinde Türkçeyi tercih eder. Hem farklı dilleri bilmesi hem eserlerinde farklı ilim sahalarına yönelik terim anlamlı kelimeleri bağlamına uygun şekilde kullanması, onun eğitimli bir kişi olduğuna dair fikir verir. İki eserinde de üslûp olarak farklılıklar vardır. Tasavvufu öğretmek amacıyla kaleme aldığı **Yenbû-ı Hikmet**'te halka hitap şeklinde ve sade bir dille yazım ağırlıktayken, **Divan**'ında âşıkane bir tarzda sanatlı şiir söylemeye dikkat etmiştir.

Çeşitli edebî sanatları ihtiva eden **Divan**'da mecazlı söyleyişin fazlalığı dikkat çeker. Eserde az sayıda atasözü bulunmakta iken deyimler ise çoğunluktadır. **Divan**'da eski Anadolu Türkçesini yansıtan kelimeler, fiil yapıları ve ekler kullanılmıştır. Uşşâkî'nin etkilendiği ve beğendiği şairler ise, bizzat şiirlerinde bahsettiği Hassân b. Sâbit, Ferezdak, Selmân-ı Sâvecî, Kemâl-i Hucendî ve Şeyhî'dir.

Eserde kaside, terkeb-bend, terci-bend, murabba, gazel, müstezad, tuyuğ ve kıta nazım türlerine yer verilmiştir. Toplam 18 farklı aruz kalıbı kullanılan eserde, en sık kullanılan aruz kalıpları Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün, Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün), Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Fâ'ilün) ve Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün'dür. Uşşâkî, aruzu kullanırken imalelere ve medli hecelere sıklıkla yer vermiş, yer yer

aruz kusurları yapmıştır. Kasidelerde kafiye, gazellerde ise tek kelime ile kurulan redif daha çok tercih edilmiştir.

Divan-ı Uşşâkî, muhteva yönünden incelendiğinde aşk, âşık ve sevgilinin ön planda olduğu görülür. Bunları anlatmada din, tasavvuf, cemiyet, insan ve tabiata ait muhteva unsurları, bir araç olarak kullanılmıştır. **Divan**'ın transkripsiyonlu haline bakıldığında ise, yarım kalan şiirler sebebiyle eserin günümüze eksik ulaştığı anlaşılır.

Kendisi ve eserleri gün yüzüne henüz çıkartılan Uşşâkî'nin, yeni araştırmalarla başka eserlerine ve hayatı hakkında daha fazla bilgiye ulaşılabilceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim: “Candaroglu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultânî Adlı Eseri Üzerine Notlar”, **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler**, Kastamonu, 1988, s. 44-51.

Akalın, Şükrü Halûk,
Toparlı, Recep,
Tezcan Aksu, Belgin:

**TDK Atasözleri ve
Deyimler Sözlüğü**, (Çevrimiçi)
<https://sozluk.gov.tr>, Mayıs 2020.

Akkuş, Mehmet:

“Hüsâmeddin Uşşâkî”, **TDVİA**, C.XVIII,
İstanbul, 1998, s. 515.

Aksoy, Ömer Asım:

**Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I:
Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp
Yayınevi, 1988.

Aksoy, Ömer Asım:

**Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II:
Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp
Yayınevi, 1988.

Albayrak, Nurettin:

“Cem”, **TDVİA**, C.VII, İstanbul, 1993, s.
279-280.

Beksaç, Engin:

“Eyvan”, **TDVİA**, C.XII, İstanbul, 1995, s.
12-14.

Biltekin, Halit:

**Şeyhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-
Dizin)**, Ankara Üniversitesi SBE Doktora
Tezi, Ankara, 2003.

- Bozkurt, Nebi: “Davul”, **TDVİA**, C.IX, İstanbul, 1994, s. 53-55.
- Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Otto Yayınları, 2014.
- Çelebi, İlyas: “Hızır”, **TDVİA**, C.XVII, İstanbul, 1997, s. 406-409.
- Derman, M. Uğur: “Hat”, **TDVİA**, C.XVI, İstanbul, 1997, s. 357-358.
- Efe, İsmail: **Sinop Tarihi: Türk Hakimiyetine Girişinden Cumhuriyetin İlanına 1214-1923**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2018.
- Elmalı, Hüseyin: “Hassân b. Sâbit”, **TDVİA**, C.XVI, İstanbul, 1997, s. 399-400.
- Ergin, Ali Şakir: “Ferezdak”, **TDVİA**, C.XII, İstanbul, 1995, s. 373-375.
- Gündüz, Şinasi: “Maniheizm”, **TDVİA**, C.XXVII, İstanbul, 2003, s. 575-577.
- Harman, Ömer Faruk: “Âsaf b. Berahyâ”, **TDVİA**, C.III, İstanbul, 1991, s. 455.
- İsmail Hakkı Bursevî: **Kenz-i Mahfî**, Haz. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yayınları, 2000.

- Kanar, Mehmet: **Farsça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Say Yayınları, 2015.
- Karaismailoğlu, Adnan: “Selmân-ı Sâvecî”, **TDVİA**, C.XXXVI, İstanbul, 2009, s. 446-447.
- Konukçu, Enver: “Behrâm-ı Gûr”, **TDVİA**, C.V, İstanbul, 1992, s. 356.
- Küçük, Hülya, Ceyhan, Semih: “Râbia el-Adeviyye”, **TDVİA**, C.XXXIV, İstanbul, 2007, s. 380-382.
- Kurnaz, Cemal: **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012.
- Kurtuluş, Rıza: “Keyânîler”, **TDVİA**, C.XXV, İstanbul, 2002, s. 346.
- Necmeddin Dâye: **Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol**, Haz. Şefaettin Severcan, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2018.
- Onay, Ahmet Talât: **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007.
- Ömer bin Mezîd: **Mecmu‘at ün-Nezâ‘ir**, Haz: Mustafa Canpolat, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1982.
- Öngören, Reşat: “İbrahim b. Edhem”, **TDVİA**, C.XXI, İstanbul, 2000, s. 293-295.

- Öz, Mehmet: “Sinop”, **TDVİA**, C.XXXVII, İstanbul, 2009, s. 252-256.
- Özdemir, Coşkun: **Sinop’un Toplumsal Yapısı**, İnönü Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2007.
- Özkan, Mustafa: **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.
- Öztuna, Yılmaz: **Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. C.I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Pala, İskender: **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2013.
- Pala, İskender: “İskender mi Zülkarneyn mi?” **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.XXVI, İstanbul, s. 117-121.
- Sami, Şemseddin: **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2006.
- Saraç, M. A. Yekta: **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2013.

- Saraç, M. A. Yekta: **Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2015.
- Sarınay, Yusuf: “Turan”, **TDVİA**, C.XXXI, İstanbul, 2012, s. 407-408.
- Sefercioğlu, M. Nejat: “Helâkî Divanı’nda Türkçe Deyimler”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sy. 4, İstanbul, 2010, s. 155-202.
- Sözer, Vural: **Müzik Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.
- Şahinoğlu, M. Nazif: “Kemâl-i Hucendî”, **TDVİA**, C.XXV, İstanbul, 2002, s. 226.
- Şentürk, Ahmet Atillâ: **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Tanyeri, M. Ali: **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.
- Taş, Bünyamin: “Hâfız Şârihlerine Göre Şirazlı Türk”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sy: 8/1, 2019, s. 262-274.
- Uludağ, Süleyman: “Hallâc-ı Mansûr”, **TDVİA**, C.XV, İstanbul, 1997, s. 377-381.
- Ünver, İsmail: “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Turkish Studies**, C.III/VI,

Sonbahar 2008, s. 1-46.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969.

Yavuz, Yusuf Şevki: “Bezm-i Elest”, **TDVİA**, C.VI, İstanbul, 1992, s. 106-107.

Yazar, Sadık: **Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği**, İstanbul Üniversitesi SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Yazıcı, Tahsin: “Erdeşîr”, **TDVİA**, C.XI, İstanbul, 1995, s. 284-285.

Yılmaz, Kübra: **Uşşâkî’nin Yenbû-ı Hikmet Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**, Marmara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

Yücel, Yaşar: “Candarogulları”, **TDVİA**, C.VII, İstanbul, 1993, s. 146-149.

Zülfe, Ömer: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınevi, 2015.

Osmanlıca Sözlükler, (Çevrimiçi)
<https://www.osmanlicasozlukler.com>, Nisan 2020.

Turkish and English Lexicon New

Edition, Ed. by Sir James W. Redhouse,

İstanbul, Çağrı Yayınları, 2015.

EKLER

EK 1: Seçme Sözlük

A

- ‘Adem: Yokluk, (k. 1/7).
Aḏhā: Kurbanlıklar, (k. 2/55).
Aḥḍar: Yemyeşil, (k. 11/29).
‘Aḳl-ı küll: Her şeyi kavrayan akıl, (k. 1/50).
‘Amūd: Sütun, (tcb. 2/IV-6).
Aparmak: Alıp götürmek, (g. 107/2).
Ārāyiş: Süs, bezek, (g. 45/1).
Artugraḳ: Daha fazla, (g. 10/3).
Āstīn: Esvap kolu, yen, (k. 1/15).
‘Aḫamūt: Büyüklük, (k. 1/5).

B

- Bargāh: Makam, huzur, (k. 3/26).
Behre: Pay, kısmet, (k. 3/6).
Berāyā: Mahlukat, (k. 2/1).
Berter: Daha yüksek, (k. 3/16).
Beydā: Tehlikeli çöl, (k. 1/29).
Bürḳa‘: Peçe, (k. 1/26).

C

- Cāmid: Cansız, (k. 2/38).
Ceberūt: Allah’ın her şeyin üstünde olan büyüklüğü, (k. 1/5).
Celāl: Yücelik, büyüklük, (k. 1/6).
Ceres: Çan, (tkb. 2/IV-7).
Ceyb: Yaka, cep, (k. 1/15).
Ceyş: Asker, (k. 2/26).
Cüllāb: Gül suyu, (tkb. 2/V-2).

Cünd: Asker, (k. 2/26).

Ç

Çelîpā: Haç, (k. 2/37).

Çerb: Yumuşak, (k. 2/36).

Çigin: Omuz, (g. 15/5).

D

Daḥve: İlk kuşluk vakti, (k. 2/55).

Dāl: Doğru yoldan ayrılmış, (k. 1/5).

Dāmen: Etek, (k. 1/8).

Dehān: Ağız, (k. 1/33).

Dest-i intikāl: Ölüm, (k. 1/8).

Derk: Anlama, (k. 1/20).

Devāt: Divit, (k. 1/58).

Devk: Dövüşmek, (g. 7/3).

Dirmek: Biriktirmek, toplamak, (k. 8/17).

Dīzār: Yüz, görünüş, tecelli, (k. 1/11).

Döymek: Sabretmek, dayanmak, (k. 4/14).

Düzetmek: Tertip etmek, yapmak, yoluna koymak, (tcb. 1/III-5).

Düzmek: Tanzim etmek, yapmak, (k.1/57).

E

Egni: Sırt, vücut, (tcb. 1/I-7).

Elṭāf: Çok latif, (k. 2/25).

Em: İlaç, deva, (g. 139/6).

Emcek: Meme, (k. 11/33).

Emvāt: Ölüler, (k. 8/4).

Emzice: Mizaçlar, (k. 2/9).

Endūh: Keder, (tcb. 1/III-8).

Enek: Yanağın çeneyi örten alt kısmı, (g. 91/5).

Ensāb: Soylar, (k. 2/48).

Erzān: Uygun, (g. 36/2).

Evkāt: Vakitler, (k. 8/1).

F

Feḥvā: Anlam, (k. 2/29).

Fekk etmek: Hüküm kaldırmak, (k. 1/56).

Ferḳad: Yolcuların yönlerini tâyin ettikleri, Küçükayı burcundaki parlak iki yıldızdan her biri, (k. 2/31).

Ferzend: Oğul, (k. 2/76).

Fitrāk: Terki bağı, (k. 2/24).

G

Gedā: Dilenci, (k. 2/79).

Gerdūn: Dünya, felek, (tkb. 1/I-5).

Gezlemek: Oku yayın kirişine takarak kurmak, (g. 125/1).

Giñ: Geniş, (g. 92/6).

Gītī-nümā: Dünyayı gösteren, (k. 3/33).

Göyünmek: Yanmak, (tcb. 1/III-3).

Güş-māl: Tembih etme, (k. 1/23).

Güng: Dilsiz, (k. 1/30).

Günilemek: Kıskanmak, (g. 14/5).

Gürg: Kurt, (k. 2/50).

Ğ

Ğadaḳ: Çok fazla, (k. 2/14).

Ğanem: Koyun, (k. 2/50).

Ğār: Mağara, (k. 2/69).

Ğarrā: Parlak, (k. 2/42).

Ğazāl: Ceylan, (k. 1/27).

Ğıtā: Örtü, (k. 3/44).

Ğuşşa: Gam, (tcb. 1/I-8).

Ğurf: Köşk, (k. 2/46).

H

- Ḥadeng: Ok, (tkb. 1/I-2).
Ḥalā: Boşluk, (k. 2/19).
Ḥamel: Koç burcu, (k. 3/2).
Ḥāniş: Yeminini bozan, (g. 18/5).
Ḥarīr: İpek, (k. 1/21).
Ḥasf: Ay tutulması, (tkb. 1/I-6).
Ḥaşem: Maiyet, (k. 2/26).
Ḥavf: Korku, (k. 1/14).
Ḥayl: At, yılıkı, (k. 2/19).
Ḥayme: Çadır, (k. 3/2).
Ḥayt: İplik, (k. 3/45).
Ḥayyiz: Mekan, (k. 5/12).
Hemtā: Eş, denk, (k. 2/54).
Hergiz: Asla, (k. 1/8).
Heycā: Savaş, (k.2/5).
Ḥiṣāl: Huylar, (k. 1/46).
Ḥink: Kır atı, (k. 3/28).
Ḥitān: Sünnet etme, (k. 2/45).
Ḥulle: Cennet giysisi, (k. 2/57).
Ḥunyāger: Şarkıcı, (k. 5/10).
Ḥusūf: Ay tutulması, (k. 1/24).
Ḥuşk: Kuru, (tkb. 2/V-2).

I

- Irmak: Ayırmak, uzaklaştırmak, (g. 132/4).

İ

- İbtidā: Başlangıç, (k. 1/4).
İbtihāl: Yakarma, (k. 1/58).
İgen: Çok, fazla, (k. 9/39).
İḥşā: Sayma, (k. 2/77).

‘İkâb: Eziyet, (g. 19/4).
‘İkâl: Ayak bağı, (k. 1/12).
İktidâ: Tabi olma, (tcb. 2/VII-7).
İme: Dağ keçisi, (k. 11/38).
‘İnân-keş: Dizginleri elinde tutan, (k. 1/13).
İntihâ: Nihayet, (k. 1/4).
İrgürmek: Ulaştırmak, (tcb. 2/I-7).
İrtikâ: Daha yüksek bir seviyeye çıkmak, (k. 3/47).
İşâ: Yatsı, (k. 3/13).
İ‘tizâl: Uzlete çekilme, (k. 1/39).

K

Ḳā’îl: Boyun eğmiş, (g. 18/3).
Ḳamrâ: Ay ışığı olan gece, (k. 5/5).
Ḳand: Şeker, (k. 2/22).
Ḳarn: Zaman, asır, (k. 2/39).
Ḳâsıra-i ʿarf: Huri, (k. 2/57).
Kebk: Keklik, (k. 2/59).
Kebkeb: Ayak patırtısı, (k. 10/27).
Kebûd: Mavi, (k. 3/1).
Keḥlâ: Gözü sürmeli, (k. 2/45).
Kelâl: Yorgunluk, (k. 1/50).
Kemîn: Pusu, (g. 46/6).
Kerân: Kenar, uç, (k. 4/28).
Kevneyn: Dünya ve ahiret, (k. 1/6).
Ḳîl ü ḳâl: Dedikodu, (k. 1/28).
Kopmak: Ortaya çıkmak, (k. 2/5, tcb. 1/I-3).
Kuçmak: Kucaklamak, (tcb. 2/II-9).
Ḳurb: Yakınlık, (k. 1/59).
Ḳurretü’l ‘ayn: Göz nuru, (k. 5/20).
Ḳût: Rızık, (g. 43/5).
Ḳûtṵāl: Kale muhafızı, (k. 1/47).

Kūnh: Bir şeyin aslı, (k. 1/7).

L

Lā-naẓīre-lehu: Onun benzeri yoktur, (k. 1/3).

Lā-şerīke-lehu: Onun ortağı yoktur, (k. 1/3).

Lenger: Gemi demiri, (k. 11/44).

Leşker: Asker, (tcb. 2/VII-2).

Livā: Sancak, (tcb. 2/VII-2).

M

Maḳāl: Söz, (k. 1/33).

Maşūn: Korunmuş, (k. 1/7).

Mātır: Yağan, (k. 1/17).

Mefza': Sığınacak yer, (k. 2/64).

Mehābet: Korkuyla karışık saygı, (g. 16/4).

Meḥāmid: Övgüler, (k. 1/2).

Me'in: Ağlanacak yer, (k. 10/4).

Mekr: Hile, (k. 4/8).

Melā: Doluluk, (k. 10/12).

Melāl: Hüzün, (k. 1/11).

Menāl: Mal, mülk, (k. 1/53).

Menhel: Menzil, (k. 2/49).

Merci': Dönülecek yer, (k. 1/2).

Meşī: Doğru yolda gitmek, (k. 2/11).

Meymūn: Talihli, (k. 3/30).

Meys: Karıştırmak, (k. 2/34).

Micmer: Tütsü kabı, (tkb. 3/I-5).

Mīg: Bulut, (k. 2/36).

Mu'ad: Hazır duruma getirilen, (k. 1/6).

Muḥallā: Süslenmiş, (k. 2/57).

Muḥayyā: Çehre, (k. 3/22).

Muḥşī: Sayısını bilen, (k. 2/77).

Muḳtedā: Örnek alınan kişi, (bend 1/I-2).
Muḳterin: Yaklaşan, (k. 9/32).
Munḳalib: Başka bir duruma veya şekle girmiş, (k. 1/16).
Muṭarrā: Göz alıcı, (g. 1/1).
Muṭrib: Çalgıcı, (k. 9/15).
Muẓmer: Gizlenmiş, (k. 10/10).
Mücenned: Sıralanmış asker, (k. 2/26).
Müdevver: Yuvarlak, (k. 11/18).
Müdrık, Anlayan, (k. 1/20).
Müheyyā: Hazır, (k. 2/26).
Mümṭır: Yağdıran, (k. 1/17).
Münā: Arzu edilen, (k. 10/15).
Müzāb: (tkb. 2/I-3).

N

Naḥl: Arı, (k. 1/28).
Nāṭıka: Konuşma gücü, (k. 1/30).
Necm: Yıldız, (bend 1/I-12).
Neml: Karınca, (k. 1/28).
Nevāl: Kismet, (k. 10/11).
Nı'āl: Ayakkabılar, (k. 1/25).
Nıḳāb: Peçe, (k. 3/12).
Nīm-rüz: Öğle, (g. 46/6).

Ö

Öñdin: Önce, daha evvel, (g. 124/1).

P

Pāsbān: Gece bekçisi, (k. 4/3).
Pāy-māl: Ayağa düşmüş, (k. 1/41).
Penāh: Sığınacak yer, (tcb. 2/IV-2).
Pertev: Parlaklık, (bend 1/I-6).

Peyk: Haberci, (k. 1/12).
Peyker: Çehre, (bend 1/I-6).
Peymān: Yemin, (k. 7/1)
Pişvā: Önder, (k. 3/39).
Pūşt: Sırt, arka, (tcb. 2/IV-2).

R

Rāḥ: Şarap, (k. 3/19).
Rā'ī: Çoban, (k. 2/50).
Ridā: Örtü, şal, (k. 2/63).
Rif'at: Yücelik, (k. 1/35).
Rikāb: Üzengi, (k. 3/35).
Rimāl: Kum taneleri, (k. 1/6).
Rişte: İplik, (k. 1/57).
Riyāḥ: Rüzgarlar, (g. 21/3).
Rüveydā: İnce, hoş, (g. 1/3).
Rü'yet: Görme, (k. 1/61).

S

Sakf: Çatı, (k. 2/16).
Şalābet: Ahlāk üstünlüğünden doğan kuvvet, (g. 16/5).
Şarşar: Şiddetli rüzgar, (k. 9/37).
Secl: İçi su dolu kova, (k. 1/19).
Semend: Çevik at, (k. 2/2).
Sengīn: Taştan olma, (bend 1/I-7).
Seyf: Kılıç, (k. 2/32).
Sımak: Yenmek, kırmak, (g. 35/5).
Sınmak: Yenilmek, kırılmak, (bend 1/I-11).
Şıyt: Ses, (k. 10/22).
Sīb: Elma, (g. 52/7).
Sicāl: İçi su dolu kovalar, (k. 1/19).
Sikāl: Ağır, (k. 1/17).

Sinān: Mızrak, (k. 3/24).
Söyünmek: Sönmek, (tcb. 1/I-9).
Sūd: Kâr, (g. 35/6).
Suḥub: Yağmur, (k. 1/17).
Şuver: Şekiller, (tkb. 3/IV-5).
Sūzen: İğne, (k. 1/13).
Sūḥan: Söz, (k. 2/29).
Süm: Toynak, (k. 2/2).
Sümüm: Zehirler, (g. 142/2).
Sūrādīkāt: Padişah çadırları, (k. 1/37).
Sütire: Namaz kılan kişinin önüne koyduğu engel, (k. 2/48).
Süveydā: Kalpteki siyah nokta, (g. 1/8).

Ş

Şebah: Benzerlik, (k. 2/22).
Şemme: Koklama, (k. 1/27).
Şūr: Tuzlu, acı, (tcb. 1/I-3).

T

Tammak: Damlamak, (k. 2/80, tkb. 1/I-2).
Taşra: Dışarı, (g. 131/6).
Tarāvet: Tazelik, (g. 46/1).
Tarfe-i ‘ayn: Göz açıp kapayınca kadar geçen süre, (k. 2/11).
Tavḳ: Gerdanlık, (bend 1/I-8).
Tayy: Aşma, üzerinden geçme, (k. 2/20).
Tehī: Boş, (k. 2/40).
Tennūr: Fırın, (k. 3/40).
Tevḳī: Padişah imzası taşıyan ferman, (k. 2/14).
Tıfl: Çocuk, (tkb. 2/I-2).
Tınāb: Çadırı kazığa bağlayan ip, (k. 5/15).
Tīb: Güzel koku, (tkb. 3/IV-7).
Tolunmak: Güneşin batması, (tcb. 2/III-6).

Ṭu‘me: Gıda, (tcb. 1/III-9).

Ṭurre: Alna düşen saç, (k. 3/10).

Tütüzmek: Tütsülemek, (g. 104/7).

U

‘Uḳāb: Kartal, (g. 19/4).

‘Ulyā: Çok yüksek, (k. 2/54).

Uṣṭurlāb: Eskiden bir yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmekte kullanılan yarım dâire şeklinde tahtadan âlet, (k. 9/29).

Uraşmak: Uğraşmak, (k. 9/38).

‘Urve-i vüskā: Sağlam kulp, İslamiyet, (k. 2/24).

Utmak: Yenmek, (g. 102/3).

Ü

Ümmī: Okuma yazması olmayan, (bend 1/I-2)

Ümm-i ḳurā: Mekke, (k. 2/48).

Üştür: Deve, (k. 2/43).

V

Vālih: hayret içinde kalmış, (k. 2/20).

Veks: Noksan etmek (k. 11/44).

Veşīḳ: Çok sağlam, (k. 2/24).

Y

Yābis: Kuru, derin olmayan, (g. 20/5).

Yarı kılmak: Yardım etmek, (g. 109/1).

Yavuz: Kötü, fena, (g. 62/6).

Yastanmak: Dayanmak, (tcb. 2/II-9).

Yigrek: Daha üstün, daha iyi, (g. 5/2).

Yilmek: Kapılmak, bir şeyin ya da kimsenin ardından koşmak, (k. 1/13).

Z

Zāğ: Karga, (k. 3/43).

Zāl: İhtiyar, (k. 1/29).

Zalām: Karanlık, (k. 1/14).

Zebān: Dil, (k. 1/33).

Zerendūd: Ezilmiş varak altın, (g. 24/7).

Zernigār: Yaldızlı, (k. 3/46).

Zeyğ: Yoldan çıkmak, (k. 2/11).

Zıll: Gölge, (tcb. 2/I-11).

Zīb: Süs, (tcb. 2/III-4).

Zīc: Yıldızların yerlerini ve hareketlerini gösteren cetvel, (g. 19/4).

Zīver: Süs, (k. 11/20).

Zülāl: Tatlı su, (k. 1/43).

EK 2: Dizin

A

Âdem, 246, 335, 384, 414, 446
‘Aden, 275, 385
Aḥmed, 244, 274, 312, 337
Aḥmedî, 243, 273, 312
‘Âiše, 253
‘Alî, 253
Allāh, 325, 410
‘Allām, 246
‘Arafāt, 329
Ardavan, 287
Âşaf, 278, 289, 307, 361
Ayās, 335
Âzer, 391
‘Azrā, 291

B

Bāriyā, 245
Bedaḥşān, 275
Behrām, 135, 274
Berāt, 328
Bozdepe, 281
Bū Bekr, 253
Bū Cehl, 454
Bū Yūsuf, 312
Burāk, 244

C

Celāl, 285

Celîl, 289

Cem, 281, 287

Cemşîd, 287

Ceneviz, 281

Cennâtü’n-Na‘îm, 291, 292, 293, 294,
295, 296, 297

Ceyhûn, 254, 373, 426

Cibrîl, 242

Ç

Çār yār, 244

Çîn, 360, 392, 447

Çîn-i Mâçîn, 262

D

Dārā, 249, 274, 296

Dāvud, 289, 335

E

Ehrimen, 275

Emîr-i nām-ı Simā‘îl, 284

Erdeşîr, 287

F

Fāruḳ, 253

Fâtıma, 141, 253

Ferezdaḳ, 400

Ferhād, 336

Ferîdûn, 287

Firdevs, 251, 252, 267, 286, 287, 288,
292, 300, 307, 322, 331, 353, 379,
401, 409

G

Ğafūr, 262

H

Hak, 283, 284, 285, 294, 297, 309,
312, 315, 319, 320, 321, 344, 361,
364, 367, 379, 440, 443, 449

Halīl, 289, 292, 311, 391

Hallāc, 424

Hamza, 391

Hanīfī, 312

Harem, 348

Hasen, 253

Hasen, 260, 274, 419

Hassān, 360

Havvā, 246

Hayder, 253, 391

Hayy-i lā-yezāl, 239

Hızır, 280, 282, 283, 327, 328, 339,
361, 376, 387, 406, 449

Hicāz, 304, 348, 440

Hoten, 262, 276, 282

Hüseyn, 253, 260

Hüseynī, 274

Hüsrev, 336, 346, 387, 446

Hüzā, 283, 286, 287, 288, 297, 308,
372

Hüzāvend, 310

İ

İblīs, 308, 369

İbn-i İbrāhīm, 274, 285

İbrāhīm Edhem, 291

İbrāhīm-i Edhem, 300

İbrāhīm-i Sultān, 290, 296

İdrīs-i Firdevs, 424

İlāhī, 291, 292, 293, 294, 295, 296,
297, 300, 337, 440

İsfendiyār, 287, 291

İshāk, 428

‘İsī, 272, 308, 327, 376, 384, 385, 393,
405, 417

İskender, 275, 309, 339

İsmā‘īl, 271, 296

İsrā, 244, 311

K

Qādir, 281

Qāf, 152, 251

Qal‘a, 281

Qaren, 273

Qayşer, 281

Kāvuskey, 408

Qayşer, 249

Kefe, 281

Kelīm, 272

Kemāl, 306

Kerbelā, 260

Kerīm, 245

Keşmīr, 443

Keyhüsrev, 287, 290

Keykubād, 290

Qıpçağ, 281

Kisrā, 250

Qum, 281

Qur‘ān, 253

L

Leylī, 385, 410, 417

M

Maḥmūd, 335

Mānī, 447

Manşūr, 418, 424

Me’vā, 385

Mecnūn, 385, 409, 410, 417

Medīne, 453

Mekke, 453

Melekü’l-mevt, 352

Mennān, 277

Merve, 342, 348, 382

Meryem, 272

Mesīhī, 342

Mısr, 274, 375, 452

Mu‘āz, 337

Mu‘īn, 286, 287, 299

Muḥammed, 246, 286, 287, 288, 312,
321, 329, 335, 392

Muḥammedī, 243, 312

Mūsā, 246, 315, 317, 324, 333, 382,
389, 417, 424, 432

Mün‘imī, 242

Münşī, 240, 246, 408

N

Na‘īm, 240

Naḳḳāş, 269, 271

Nīl, 254, 409

Nūḥ, 253, 311, 331, 386, 424

O

‘Oṣmān, 253

Ö

‘Ömer, 253, 312

R

Rab, 244, 295, 296, 316, 334, 410,
429, 438, 440

Rābi‘a, 141, 253

Raḥmān, 279, 372, 385

Raḥmānī, 273

Rıdvān, 111, 113, 272, 276, 307, 354,
357, 360, 361, 386, 415

Rūḥ-ı kudüs, 244, 392

Rūḥü’l-kudüs, 247, 253, 272

Rūm, 279, 425

Rüstem, 135, 274, 290, 391, 412, 416,
446

S

Şafā, 285, 342, 348

Şāhib-i nūreyn, 253

Sāmīrī, 430

Selmān, 306, 310, 360

Semerķand, 150, 453

Şiddīķ, 253

Sidre, 347, 352

Sikender, 280, 284, 287, 449

Sīnob, 280

Sultān Simā‘īl, 274

Sūbhān, 276

Süleymān, 257, 278, 289, 291, 296,

306, 307, 345, 361, 383, 386, 405,

406, 414, 420, 442, 443

Ş

Şāfi‘, 312

Şāh-ı İbrāhīm, 298

Şām, 262, 279, 452

Şems-i hayā, 253

Şeyhī, 306, 310

Şeytān, 369

Şīrīn, 446

Şu‘ayb, 324

T

Ṭūbā, 252, 299, 347, 357, 366, 371,

381, 382, 386, 414, 417, 419

Ṭūr, 257, 382, 389, 424, 432

Türk, 354

Türkistān, 359

U

‘Uşşākī, 244, 254, 258, 264, 269, 275,

279, 285, 297, 306, 310, 313, 316,

317, 322, 324, 325, 327, 328, 329,

Yezdān, 279, 290, 445

Yūsuf, 261, 272, 274, 331, 375, 383,

406, 428, 435

Yūsuf-ı Ken‘ān, 306, 406

Z

Zāt-ı lemyezel, 239

Zāviye-[y]i Sīstānī, 282

Zü’l-Celāl, 267

Züleyhā, 272